AHSEN-İ TAKVÎM

1

Halil İbrahim GENÇ

Külli irade, yalnızca tebliğ ile mükellef olan nebiler marifeti ile, nesnel bilinçle cüz'i irade doğrultusunda, duyusal algı temelli farkındalığında, doğayı nesnel karşıtlıklar üzeri ilişki kuran, tanımlayan, tasarımlayan ve tinsel bir yetenek olan nesnel bilinç yapısını; ve kendini bu nesnel ilişkiler üzerinden tanımlayan insanı, kendisini ilahi hitabın muhatabı olarak bulacağı, ve bu yeni -öznel- ilişki üzerinden ferdiyet ve hüviyet edineceği sezgi ve inanç temelli bir farkındalık ile, daha kapsayıcı bir tinsel yetenek olan öznel bilinç yapısı ile tanıştırır.

Cüz'i iradesi üzeri anlama ve üzerine düşünme yetilerini kullanarak gelişen nesnel bilinç, bir taraftan nesnelere yüklediği kategorik belirlenimler ve karşıtlıklar üzerinden bilgi toplar iken, bir taraftan da karşısında bulup karşıtı olarak algıladığı öznel bilinç yapısı ile girdiği diyalektik ilişki üzerinden nesnel bilinç kipinde düşüncesinin ürünü olan karşıtlıkların –ötekilerin- öznel bilinç kipinde özdeşlikteki ayrım zemininde –bizlikte- çeşitlilik olduklarının farkındalığına gelir.

Öznel bilinçle girdiği bu diyalektik oluş sürecinde artık nesnel bilincin değişerek öznel bilince dönüşmesinin; kavramlarla düşünmenin kavramsal düşünmeye, bilginin hikmete, farkındalığın öz-farkındalığa, inancın imana yükselmesinin; "inancın insanın kalbine inmesinin" zamanı gelmiştir. Özgür ve sınırsız olan Tinin, kendini sınırlı olan bu tinsel yetenek üzerinden, doğada bu yeni ürünü üzerinden dışlaştırmasının zamanı gelmiştir.

Atam ORHON

18.03.2014

Farabi'nin "İlimlerin Tasnifi" isimli kitabını zevk ederken aşağıdaki paragraf oldukça dikkatimi çekti. **Takvîm** kelimesini **düzeltme**, **doğrultma**, **reform** anlamında kullanılmasını çok manidar buldum. Bu paragraf üzerine tefekkür ederken, Tin Suresinin 4. ayeti ile örtüştürme gayreti içine de girdim… Ve meallerde ittifak edilen "**en güzel biçim/ şekil/ suret**" tercümesinin anlamı "**iyiye/ doğruya/ güzele yöneltilebilecek, düzeltilebilecek, doğrultulabilecek en güzel suret"** olarak da tercüme edilebilinir mi diye sormaktan da kendimi alamadım.

Görüşleriniz, mantık -iç ve dış nutuk- bilimi konusundaki çalışmalarım için yol gösterici olacaktır.

“Lekad halaknel insâne fî ahsen-i **takvîm** (takvîmin)” (Tin 95; 4)

“Mantık sınaatı, bütün halinde, aklı düzeltmeğe (**takvîm**) ve yanlış yapılması mümkün olan bütün mâkul şeylerde, insanı doğru yola ve gerçek {**hak**) tarafına yöneltmeğe yarayan kanunları ve insanı mâkullerde yanlıştan, sürçmeden ve hatadan koruyan ve muhafaza eden kanunları verir. Bir de yanlış yapan bir kimsenin mâkullerde yanlış yapmış olup olmadığından emin olunmazsa, onun denemesi **(imtihân**) için kullanılan kanunları gösterir.”

(Farabi, İlimlerin Tasnifi)

***

Canım Abim!

İnsan, sıfatı itibarı ile doğada, değişim ve gelişim süreci itibarı ile dönüşümün son halkası olarak tekâmülü gösteren süreç mevcudu olarak görünür. Takvîm kavramı hangi kökten gelirse

gelsin ta - kaf - mim harflerinin vav alışı ile beraber lam harfi almış olan tekâmül kavramına yakın duruyor. Yukarıdaki tespitin doğrultusunda söylemek gerekirse bir şeyin kıvamı istenen sonucun ölçülerine göre biçim alabilmek ile alakadar. Bu da mükemmel olanın üzerindeki irade ne ise onu gösterdiği kadarı ile mükemmel olabildiği anlamını da içerir.

Yukarıda söylediğine insanın fıtratı gereği ve Hazreti Allah'ın muradı gereği bakıldığında doğruluğunu görmekteyiz. İnsan olmuş bitmiş değil eyleminde ve eylemlerinde olmakta olan bir mevcut dediğimizde de sıfat itibarı ile biçimselliğindeki mükemmelliği ve sıfatları temelinde, üzerindeki Allah muradını gösterebildiği kadarı ile mükemmelliğe tekâmül edişi onu ahsen-i takvîm etmekte. Kur'an da geçen sadece takvîm değil ahsen kelimesi de önem arz etmekte.

Takvîm elbette ki kıvam kavramının tam almış karşılığı, görebildiğim kadarı ile kavram sözcüğü dahi ra harfini alarak anlam kazanmış görünmekte. Kavramlar dahi istenilen anlamı çağrıştırdıkları ölçüde içerikleri doğrultusunda kıvamlarında olarak belirtikleri ne ise o ölçüde takvîm olmakta değiller mi?

Bir şeyin murat edilene göre ölçüsünde kıvamında oluşu (istidat-potansiyel) mükemmelliği ile murad edilene göre işlenişi ve koşullara göre değişimi ile beraber sonuçta dönüşmesi süreci onu murad edilen sıfatına göre iyi, doğru veya güzel kılar. Ahlakta doğru olan, eylemde iyi olan ve biçimsellik de güzel olan takvîm düzeyinde mükemmelliği bize gösterir.

Takvîm kavramı sonuç itibarı ile ereğe göre alınan biçimsellikte güzeli, ereğe göre işleyen süreçte doğrusallığı ve ereğe göre yapılan eylemlerde iyiliği bize gösterir. Bu bağlamda, Kur'an da insan için belirtilen salih ameller (iyilik), doğru yol (doğrusallık)

ve sıfatı ilahiyi göstermesi sebebiyle secde ediliş (biçimsellikteki güzelliği) bize İnsanın Allah'ın iradesine bağlı istenen mükemmel bir ölçüde kıvama sahip olduğunu ve bu kıvamın hakkıyla fıtratı gereği üzerinde bulunan muradı doğrultusundaki eylemleri ile ortaya çıktığını gösterir. İnsan, başta biçimselliğinde ahsen-i takvîm olan, yaşam sürecinde eylemde iyilik ve ahlakta doğruluk üzeri bulunuşunun sonucunda hüviyetinde biçim kazanması ile beraber iç dünyasından da ahsen-i takvîm olur. İnsan, başlangıcında beşer düzeyinde insan olarak biçimselliğinde ahsen-i takvîm olan sonuçta da hüviyetin gereğinde insanlıkta ahsen-i takvîm olarak biçim kazanandır.

Takvîm kavramın anlatılanlar doğrultusunda bakarsak eğer istenenin, başlangıçta biçimsellik, sürecinde eylem ve sonuçta da potansiyelin açığa çıkmasıyla görünmesi ile beraber olgusal olan için kullanılabilir bir kavram olduğu görünmekte. Takvîm kavramı, biçimselliği işaret ettiğinden daha çok ereğe göre biçimsellikte kendini gösteren kavramda içerik, mevcudatta potansiyele ayrıca kavramda içeriği ve mevcudatta potansiyelin açığa çıkabileceği mükemmelliği bize çağrıştıran anlam içeriğine sahiptir. Bununla beraber takvîm kavramı ile beraber takvîme haiz olgunun takvîm özelliğinin açığa çıkmasının işleniş biçimi, koşul yönlendirmelerinden de bahsetmekteyizdir. Bu da gösterir ki olgusallıkta takvîm özelliği gösterenin, kendinde olanın açığa çıkışına sebep koşul ve işlerin de takvîme uygun olarak iyi ve doğru niteliklere haiz olarak takvîm olması gerekir. Eylemin kıvamı, eylemi olay olgusallığında takvîm kılar. Olayında takvîm olan eylemin sonucunda takvîm olan olgunun tekâmül etmiş olması ile beraber hak ve hakikatten istidadı kadarı ile mükemmel olduğu görülür. Eyleminde ve olgusallığında mükemmel olan her şey ilkelere haiz olan olarak belli bir ölçüde mevcud oluşuyla kendinde takvîmliği olan olgusallık da görünür.

Ereğe göre doğada eylem ve içeriği doğrultusunda edimsel olması ile değişebilir ve dönüşebilir olan bir ölçüye sahip olgusal olan, takvîm olma özelliğini kendinde gösterir.

İnsan ise ahsen-i takvîm olmasını us doğrultusunda uslamlamalar zemininde dil ile ve diğer melekeleri temelinde eylem üzeri edimsel olduğu fiilleri ile bulur. İnsan bir taraftan doğada ürettikleri ile doğayı ölçüleri ile kullanabilir olmasıyla takvîmde bulur, bir taraftan da doğa üzeri ürettikleri ile yaşam alanında sıfatları gereği iç dünyasında doğaya karşı yargısallıkta değişen ve evrensellerin ilkeselliği üzeri karakterinde dönüşebilen olması ile takvîmliği doğaya aşkın oluşu tavırlarında bulur.

İnsanın takvîm özelliğinden bahis edilmekteyse; insanın us doğrultusunda deney gözlem ilişkisinde sebep sonuç nedenselliğinde doğada edindiği uslamlanmaları ve toplumsal yaşam alanında deneyimlenebilir olan evrensellerin, ilkeselliği doğrultusunda eylemlerinde tahakkuk ederken edindiği deneyimleri sonucundaki uslamlanmaları ile bedensel olmaktan daha öte bilinç düzeyinde gerçekleşen takvîm özelliği görünür. İnsan tarihi itibarı ile değişimlerinde pek yavaştır ama insan insanlık tini itibarı ile her an değişebilen ve dönüşebilen bir takvîm özelliği gösterir.

Doğaya karşı uslamlanmalar daha kolay yaşanabilir bir dünya hayatı insana sağlar. Bu da toplumsal yaşantıda ilkelerin daha çok ilişki üzerinden insanda insanlık ilkesinin görünüre çıkmasına sebep olgulardan olarak insanın insanlık ilkesine bağlı olarak yasalar üzeri kişilik eylemlerinde daha hızlı değişebilir ve ilkeler üzeri kalbi olan ilişkilerinde (duygusallık) daha rahat dönüşebilir bir ortam sağlayarak insanın takvîm sıfatı gereği hüviyete bağlı olarak tekâmül edişine sebeptir. Böylece insanlık tini, doğaya

karşı elde edilen zaferler üzerinden daha rahat bir biçimde kendini gösterir olur. İnsanlık için böyle iken bireyselliğinde insan için tekâmül, takvîm sıfatına bağlı olarak kendine olan dışsal bir dünyadan kendi özüne dönüşü sürecinde, Tanrı'yı inancının nesnesi olmasından daha çok yaşamın mutlak olan öznesi olarak buluşuyla beraber evrensellerin yaşamında görünüşü deneyimlerinde Tanrı ilkeselliğinde kendisini Tanrı ile bulmasıyla gerçekleşir. Böylece insan, âlemi safilin denilen bulunduğumuz gölgeler vadisinin uzantıları ile kendini bulan değil ilkeselliğe bağlı hüviyet tavırları ile Tanrı'nın bu âlemde görünür olduğu ulvi olan şahsiyetinde kendini bulandır. Bu da tevhid inancım doğrultusunda belirttiğim bir durum olarak insanın takvîm özelliğinin, aşağılığa ve sığlığa bağlı kişiliği üzerinden ilkesel yaşantısı ile ulviyete doğru tini gereği hüviyete yükselmesi ile tekâmül edişine bağlı bir yapıya sahip olduğunu gösterir. Bu da insanı doğada eşrefi mahluk yapar.

Takvîm özelliği ile her mahlukun, varlık olarak Tanrı'dan istidadını, sıfatları ve sıfatları doğrultusunda gerçekleşen eylemleri kadarı ve eylemlerinin mevcudattaki etkisi kadarı ile gösterir. Böyle olsa da takvîm sıfatı kadarı ile mevcut bulunanlar bütünde, sıfatları gereği ile tekâmül ettikleri düzeyde ve birbirileri ile var oldukları düzeyde birbirlerinin farklılıklarını gösteren olarak görünüre çıkmaları sebebiyle birbirlerine mevcud aynadırlar.

Her türlü ürettikleri ile doğa zemininde yaşarken doğayı sosyal yaşamda bilincinde öteleyen insan, doğanın kendisine ayna olduğunu göremez. Kendi zemininde aynılığı sebebiyle var olan insana "ben senim" diyen doğa, iradesini kendisinde değil de doğaya bağlı olarak bulması sebebiyle insanlığın çocukluk devresinin aynası gibidir. Doğanın zor koşulları sonucunda

melekeleri ile doğaya baskın sıfatlar üzeri kendini bulan insan için doğa, bedenine ve biyolojik olan kimyasal etkenleri üzeri gösterdiği değişimlerine aynadır. Bu da doğanın insan için, insanın tini gereğinde kendisini bulmasının yeterli olan aynası olma özelliği olmadığını gösterir.

İnsan tini gereği hüviyette, insan ile insani ilişkiler sonucunda kendini bulur. İnsan, Tanrı'nın yaşam öznesi olması hakikatine erdiğince ve Tanrı'nın evrenselleri olan ilkesel tavırlarını insani ilişkilerinde birbirlerine melekeleri zemini üzerinden yaptığı eylemlerinde gösterdiği kadarı ile birbirine Tanrı'nın aynasıdır. İnsanı, Tanrı aynası olmakta mükemmel oluşuyla ahsen-i takvîm yapan da budur. İnsan insani ilişkiler sonucunda birbirlerinde kendilerini buldukları kadarı ile İstidatları olan takvîm özelliklerinde birbirine ayna olur.

Kimi zaman birebir kendimizi görürüz birbirimizde,

Kimi zaman vahşiliğimizde doğayı görürüz aciz düşüşlerimizde,

Kimi zaman Hazreti Allah'ı görürüz iyi olan eylemlerimizde.

İnsan için doğru olan, insanlığın doğrusu ise ülküsünde,

İnsan için yaşanan, iyilikte görünür eyleminde.

İnsan iç dünyasında vücud bulan!

Güzelliği, bulur hüviyetinde.

Varlık içinde, ekmel bir ayna!

Hazreti Allah, ahsen-i takvîm dediği aynada,

Varlığının vücud aynası olan insanda,

Kendini görünür kılar küreyi arzda.

İrfandan öte, her şeyden evla

Ahsen-i takvîm olan bu ayna.

Dost denilen bu ayna,

Rabbini gördüğünde,

Hazreti Allah, bilincinde ona olur ayna.

Ayna Allah'a doğru tekamül edişinde,

Mükemmel oluşunda,

Hazreti Allah görünür olur kendisinde.

Bana beni gösterecek,

Ahsen-i takvîm olan bu ayna.

Özet olarak belirtirsek: Takvîm kavramını, ilkesine bağlı olarak ereğine göre değişim ve dönüşüm gösterebilen ayrıca kendinde tekâmül edebilen, böylece içerik veya potansiyelinin eylemde açığa çıkması ile anlayışımıza ve mevcudiyetimize ayna olabilen olgularda görebiliriz. Bu durumun bilinçte, bilinç öznesi olan insanın kavramlar üzeri ilkeye göre soyutlamalarda bulunması doğrultusunda gerçeklik göstermesi ve yaşam alanında yasalar doğrultusunda ve insani yaşam sınırlarına göre uyum göstererek bilinçlenmesi üzerinden bakarsak eğer insan bilinci, takvîm sıfatına en mükemmel biçimde haiz olan olgudur diyebiliriz. İnsanın, bilincinde kendi anlayışı doğrultusunda kendisine ve anlayışına ayna olanlar ile de kendinde soyutlama değil de ilkeye bağlı olarak somut durum belirlemelerinde bulunarak anlayışında tekâmül etmesine sebep olan takvîm özelliğine sahip

bilinç yapısı vardır. Böyle olsa da ilke veya amaç doğrultusundaki (yani bilinçte kişinin kıblesi doğrultusunda kabuller üzeri bakışımda bulunması) her somut durum belirlemelerinde bulunmak dahi diğer durum belirimlerinin bilinçte soyutlanması sebebiyle bilinç, kendindeki örgünsel ilişki ağ bütünündeki değerlendirmelerinde hep soyutlamalarda bulunması üzeri çalışır. Zaten bilinçte belirim ve belirleme dediğimizde soyutlamadan bahsediyoruzdur.

Bilinçte ereğine bağlı olarak ilkesel ilişkilendirmeler düzeyinde dil edinme ile beraber bilincin mâkuller doğrultusunda işletilişi mantıkta bilinç öznesi olan insanın kendisini bulmasına sebeptir. İç veya dış nutuk olarak bu duruma bakıldığında şahsı ile bilinç öznesi olan insan, bilinç takvîmi doğrultusunda doğa ile insan, insan ile insancıl ve Tanrı ile de insanlık tinini bulma ilişkilerinde, yasanın ve koşulların sınırlarında hep kendine dışsal biçimlenen nutukta seyir eder. Böyle olsa da bilincin öznesi olan insan, kendine bilinç üzerinden düşünce ile dönerek kendini tanımaya çalışırsa eğer düşüncenin nesnesidir ama bilmesi gereken bilinçte bilincin ve düşüncenin öznesi olduğudur.

Bilincin öznesi olan insan için iç nutuk olarak mantık, düşünce eyleminin kendisinde evrensellerin ereğe bağlı olarak ilkesellikte makuller çerçevesinde anlamlı kılınması ile tahakkuk eder. Böyle olsa da insan, kavramsal biçimde -bilinçte zihnin holografik düzeyde iş görmesi sebebiyle zihin zemini üzerinden düşüncesini oluşturduğundan dolayı- mantıksal düzeyde mükemmel bir biçimde düşünemez. İnsan ne zaman makbuller üzeri değil evrensel (başka bir deyişle de değişmezler) üzeri insanlıkta mâkul olan düzeyde mantığı yazılı veya sözel söylev olarak dış nutuk biçiminde gösterir, söylev ve yazım düzeyinde mükemmel olarak düşünür olur. Başka bir deyişle de iç nutukta mükemmel bir

biçimde felsefe yapılamaz ama felsefe dış nutuk ile beraber mükemmel bir biçimde yapılabilir. Yani bir anlamıyla da niteliksel biçimde ilkesel ve seviyeli olarak yapılan her türlü hikmet anlamlandırması, dış nutuk ile mükemmellik bularak ereğinde gerçekleşir. Özellikle felsefi yazı yazma edimselliğinde eylem üzeri çıkan emek; bilinç öznesi olan insanın önünde olduğu için olsa gerek ki anlatım sürecinde anlamlandırma yaparken bilinçte karşılık bulduklarıyla insana, anlayışı gereği ile kavrayışlarına sebep olarak ayna olur.

Evrenseller doğrultusunda makuller üzeri yapılan dış nutuk ile felsefe yapılmış olunur. İç nutukta felsefi derinlik edinilemez ama dış nutukta gerçekleşecek olan felsefi derinlik, iç nutuk zemininde edinilen anlam bulmalar üzeri gerçekleşen anlamaların zevkinin sonucu olarak görünen bilmenin coşkunluğu zemini üzerinden dış nutukta dışlaşmasının sürecinde mantığın mâkulleri ile biçim kazanışında kendini gösterir. Her filozofu filozof yapan şey evrensellere bağlı olarak mantığın mâkulleri üzeri yaptığı dış nutuktur. İç nutukla felsefi olan olguyu anlarız ama dış nutukla da felsefi olanı hakkı gereğinde anlamlandırırız. Böylece felsefe, iç nutukta anlama yetimiz doğrultusunda biçim kazanan dış nutukta gerçekleşen anlamlandırma edimselliğimiz üzerinden gerçeklik kazanan, felsefi olan konuyu anlamlandırırken bellememize (kavramamıza) kolaylık getiren insanlık tini ürünü olarak insan yaşamında görünür. Bu anlatır olduğum ise felsefenin felsefesidir. Felsefe, iç nutukta tahakkuk eden değil dış nutukta özellikle felsefi yazım edimselliği sürecinin sonunda tahakkuk eder.

Yukarıda anlatılanlar doğrultusunda belirtmek gerekirse: İç nutuk ve dış nutuk üzeri çalışmalarda anlayışında tekâmül eden

insanın bilinçte farklılık göstermeden düşüncenin öznesi olarak düşünce nesnesini, hak olan değişmezlere göre süreklilik ilkesinde mâkul ölçülerde anlaması ve anlamlandırması ile beraber dünya görüşüne göre insanlıkta ve doğada sürdürebilir olarak insan hayatına tini gereği katkı sunduğu kadarı ile meşru oluşunda kabul edilebilirliğini göstermesi ile insan felsefe yapmış olur.

İnsan felsefede dilde anlam bulduğu, anlamlandırdığı ve anlayış oluşturduğu kadarı ile bilinçte bilincin takvîm özelliği doğrultusunda hak ve hakikate göre anlayış bulduğu kadarı iç dünyasında biçimlenen anlamdaki derinlik algısı kadarı ve bilincin öznesi olarak bildiklerinin kendisine ayna olması kadarı ile aydınlanır. Bu aydınlanışta gösterir ki insan, takvîm olma özelliği ile fıtratı ve tini gereği insanlığını bulmaktadır.

Muhabbetle.

19.03.2014

Merhaba,

Aynı eserde Farabi "mâkuller ile onları ifade eden sözlere, eski feylesoflar «kelime ve söz (nutk ve kavl)» adını verirler: Mâkullere «kavl» derler. Ruhta (nefis) bulunan ve mâkulleri ifade eden iç konuşma «kavil» dir. Ses ile dışarı çıkan ve insanın ruhundaki fikri düzelten söz (nutuk), ruhta bulunan «kavl» dir;" demektedir.

"Ses ile dışarı çıkan ve insanın ruhundaki fikri düzelten söz (nutuk), ruhta bulunan «kavl» dir;" cümlesindeki "fikri düzelten söz (nutuk)" ifadesi de konumuz olan takvîm kavramı ile örtüştürülebilinir mi?

Kavl, nutk, fikir ve fikri düzelten nutk dizgesini Kur'an'daki "takvîm" ve "ahsen-i takvîm" ilkeleri üzerinden nasıl değerlendirebiliriz?

En içten sevgi ve saygılarımla.

***

Canım Abim!

Sorunda geçen düzeltme sözcüğü sorunun cevabının anahtar kelimesi. Düzeltmeden bahsettiğimizde takvîm sıfatına haiz bir olgunun düzeltilir olması sebebiyle elbette ki takvîm konumuz ile örtüşmekte.

Soru genelinde "fikirleri düzelten" nutuktan bahis edilmekte ama hak olan bilgi niyete bağlı olarak nutka taşınırsa eğer ismi fikir olur. Fikirlerin yerine hak olan bilgi doğrultusunda yeni fikirler edinmemiz demek nutukta, bilinç öznesi olan insanın, fikir

doğrultusunda kıblesi değişmiş olarak yeni bir bakışımda bulunduğundan bahsetmiş oluruz. Yani fikirler hak bilgi ölçüsünce niyetler doğrultusunda değişen kabullere göre değişiklik arz etmek yerine yeni bir fikre anlayışta taşınmanın kaldıraçlarıdır. Fikirler de değişme, bilginin hangi niyet üzeri kabulü ve sunumu doğrultusunda gerçekleşir. Yani bilinç öznesi insanın niyetleri doğrultusunda hak olan bilgiyi kullandığı duruma göre kendisinde değişim olur. Hak bilgi zemininde değişen bakış zaviyesinin değişmesi sebebiyle değişen insandır. Batıl olanın yerini hak olan almış dahi olsa batıl olanın olumsuzlanması sebebiyle değişen batıl olan değil hakka taşınmış olan insandır. "Hak geldi batıl zayi oldu" ayetinde geçen batılın zayi olması vurgusundan dahi anlamamız gereken budur. Başka bir deyişle de fikirler değişmez fikirler üzeri değişen insandır. Fikirlerin değiştiğinden ısrarla bahsediyorsak eğer fikirlerde niyetlerin değiştiğinden bahsetmekteyizdir. Hâlen firavunluk, nemrutluk, ibrahimiyet, muhammediyet gibi olguların değişmezliğinden bahsetmekte isek fikirlerin değil bildiği doğrultusunda niyetler üzeri biçimlenen fikirler doğrultusunda kişilerin değiştiğinden bahsetmekteyizdir.

Bilgi doğru ise hak olandır. Bilgiyi algılayışımıza göre ve niyetler üzeri biçimlenen fikirler, hep olumsuzlama temeliyle ya olumsuzlamalarda ya da olumlamalarda bulunduğumuz durum üzeri soyutladığımız olgular olduğu içindir ki değişmezler. Bu doğrultuda soruda geçen "fikirleri düzelten" nutuktan bahsedildiğinde anladığım, verilen hak bilgi doğrultusunda veya yeni fikre göre algısı ve bulduğu anlayışa göre de bakışımı değiştiren nutuktan bahsedildiğini anlamaktayım.

Genel anlamda fikirler değişmezler ama insanlık tini gereği hak olan bilgiye ve bilgi doğrultusunda değişen dünya görüşümüz

olan fikirlere göre biçimlenen nutuk çerçevesinde insan bilinçte, anlayışında değişir demek yerinde olur. Böyle ise eğer ilkesinden ve bütünsel kavrayıştan yoksun fikirlerin takvîm sıfatına haiz olmadığını belirtmek gerekir. Zaten fikirler değişmezliği ile takvîm sıfatına haiz değildirler. Bununla beraber ilkesine bağlı olarak doğru bir zemin üzeri anlam bütünlüğünde fikirlerin diğer fikirlerle beraber anlam zenginliğinde geliştirildiğinden de bahsetmek gerekir. Böylesi bir durumda fikrin takvîmliğinden değil fikirler bütünlüğünde desteklenmesinden bahsetmekteyizdir. Fikirler ilkesine bağlı olarak destekçileri olduğu kadarı ile insanlık tarihinde görünür olurlar. Niyetine göre de kullanılır oldukları ve kabullere göre sunuldukları durumlar üzerinden karşımıza çıkarlar.

Soru çerçevesinde belirtilen makulleri irdelemekte de fayda vardır. İnsan bilincinin önünde doğada olanlar, kategorik olarak gözlemlendikleri ve deneylenebilir oldukları kadarı ile sebep ve sonuç ilişkilerine göre nedenleri doğrultusunda bilindikleri kadarı ile aklın ilişkilendirdiği ölçüde bilinç öznesi insanın kabulleri olmalarıyla makullerdirler. Makuller duyularla algı düzeyinde dolayımsız olarak zihin zemini üzerinden insanın kabulleridirler. Bununla beraber evrenseller de ilkesel olarak yaşam alanlarında şahid olundukları kadarı ve deneyimlendikleri kadarı ile bilinçte kavramlar üzeri bilmenin nesnesi olarak düşünce doğrultusunda bilinmeleri ile akli zeminde insan için makuller sınıfına dâhil olurlar. İnsan insanlık tini gereği fıtratı doğrultusunda yaşamda makuller olarak şahid olduğu ilkeleri dolayımsızlıkta kalbi olarak kendinde bulur.

İnsan bilinci makuller doğrultusunda işlevseldir. İnsan, makullere bağlı olarak işletilen bir akıl ile de mantık düzeyinde nutuk sahibi olur. Makullerin dışında yapılan nutk, insanlık tininde (zamanın

tin algısı buna dâhildir) karşılığı olmadığı içindir ki insanlık tarihinde fikir düzeyinde insan genelinde yaygın olarak karşılık görmez. İnsan insanlığını hep hak olan bilgi ve hak olan bilgi doğrultusunda biçimlenen dünya görüşünü de içeren fikirleri ile bulur. Buna da insanlık tarihinde şahid oluruz.

Takvîm sıfatına haiz olan her ne ise işlevselliğinde veya işletilişinde değişim ve dönüşüm sonuçları itibarı ile bulunduğu durum üzeri ilişkide edilgendir ama bulunduğu ortamdaki ereğine bağlı olarak bulunduğu etkileşimlerinde sonuç itibarı ile değişim ve dönüşümlere etken sebep olduğu ölçüde de kullanılabilir olarak takvîm özelliğine sahip olduğunu da bize gösterir. İnsanın insanlığını buluşu da takvîm olgusallığına bu biçimde sahip olanları kullanılabilir kılması ile başlar. Bu bağlamda takvîm özelliğine sahip makul olanlar ilkesi gereği doğrultusunda kullanabilir olduğu kadarı ile de düzeltilebilir. Bu doğrultuda insan bilinç yapısı gereği, mizaç ve meşrebine bağlı olarak nutuk üzeri anlayışında değişimlere ve anlayışı doğrultusunda gerçekleşen kalbi olan durumlara göre de içselleştirdiğini, edimsellikte eyleme çevrilmesi doğrultusunda kişiliğinde dönüşümlere açık bir takvîm özelliğine haizdir.

Bu da gösterir ki nutuk hak bilgi üzeri insanlıkta karşılığı olduğu ölçüde makul fikirlerle biçimlenmesi doğrultusunda meşruiyeti olduğu kadarı ile bilinçte yankılanmasıyla insan tarafından kabul görür.

İnsan tarafından kabul gören nutuk, bilgide tebliğ, anlatımda tavsiye, amaçta teklif niyetlerine haizdir. Böylece, zaten söz dizgesinde anlam kazanan nutuk (akli olup -makul- dizgede mimlenen olarak mantık bilimi), bilinç öznesi olan insanın anlayışında değişikliklere sebep verir ve kalbi olarak da insanı

etkilediği kadarı ile de ahlakından yana değiştirerek insanlık hüviyetine taşınan olarak mizaç ve meşrebine göre kişiliğinde dönüşmesine sebep verir. Bu bağlamda belirtmek gerekirse Kur'an anlatımı ile ahsen-i takvîm olan insan, şahıs düzeyinde insanlık tinini, inancının nesnesi değil de yaşamın öznesi olan mutlak şahıs olması sebebiyle Tanrı' da bulur. İnsan insanlık tinini de Tanrı'nın ahlakı üzeri yaşantısında gösterir. Budur ki insanı ahsen-i takvîm kılar.

Yukarıda ki paragraf doğrultusunda Kur'an'a bakılırsa eğer: Kur'an da nutuk, Allah'ın bilgisi ve Allah'a göre mahlûkatın durumunun fikrini ve yaşananların hak karşılığı olarak sonuçlarının, muhatabına göre tebliğ edilişine bu doğrultuda da insana tavsiyede bulunuşuna ayrıca tenkitler üzeri hak ve hakikatin insana bildirilmesi ile hak ve hakikat üzeri yaşamın teklif edilmesi durumlarında görülür. Bu da Kur'an'ı nutuk düzeyinde mitsel ve şiirsel söylevi ile beraber kalbi etkileşimlere sebep verişi doğrultusunda tam bir nutuk kılar. Kalbi etkileşime sebep olarak insanı, ilkesi gereği amaca sevk etmeyen nutuk amacı olsa da amacın ruhunu insan bilincinde insanlık tininin meşruiyetleri doğrultusunda aidiyet veya değerler düzeyinde uyandırmıyorsa eğer söylevinde noksandır, tam bir nutuk değildir.

Kavl lügatte söz ile karşılık bulmakta. Söz, anlam olarak içeriğe ve telaffuz itibarı ile de söylevde biçimselliğe sahip olgusal olandır. Söz içeriği itibarı ile yukarıda bilinç öznesi olan insan olarak belirtilen insan ruhunda anlayış olarak karşılık bulur. Burada ehli için özellikle belirtmek gerekir ki nurun bir ilke gereği biçimsellikte şahsiyet düzeyinde anlam yüklenmesi onu ruh yapar. Ruhun içeriği olanı şahsiyetinin tavrı olarak bilinçli olma düzeyinde eylemlerinde göstermesi ve etkenlerde bulunması

onu melek yapar. Yukarıda belirtilen bilinç öznesi insan denilen insan ruhu bilinçte buldukları ile bilinç ve beden melekeleri üzerinden tavırlarda bulunuşu ile insan meleğidir. İnsan, insan meleğinin zemini oluşu üzerinden bildikleri ve bildikleri doğrultusundaki eylemleri üzerinden bilinçte makuller doğrultusunda meşru olarak kabul edilenlerle vücud bulan olarak var olandır. Yani insan, bilinçte insan meleği üzerinden melekeleri üzeri yaşadıkları doğrultusunda vücud ve mana bularak var olandır. Bilinçte insan, dil ile anlayışta, melekeleri ile mizaç ve meşrep buluşu üzeri fıtratı doğrultusunda yaşadıklarının bilinçte karşılık gördüğü ölçüde de ahlakta hüviyet bularak kendi iç bütünlüğünde vücud bulmuş olarak biçim kazanır. İnsan melekeleri üzeri ilkelere bağlı eylemleri doğrultusunda da küreyi arzda görünür olur. Sözün telaffuzu itibarı ile söylevdeki biçimselliği dillerde farklılık arz etse de önemli olan dildeki telaffuz üzeri söz içeriğinin bilince taşınmasıdır.

Kavl, iç nutuk itibarı ile makullerin bir dizgede ifade edilişi yeterliliğince aklın işlevselliğinde anlam bulmanın ve ruhun bilinçte anlayış bulmasının nesnesidir. İnsan ruhu anlayış bulduğu ölçüde edilgen ve anladığını işleyerek fikirlere çevirdiği ve insan olarak fikirlerini nutka ve nutku doğrultusunda eylemelere çevirebildiği kadarı ile de insan olarak etken olabilen bir fıtrata sahiptir. Nutuk sözün içeriğini, makullere bağlı olarak sözcük dizgesinde, oluşturulmak istenen algı doğrultusunda ifade eden fikirlere göre biçim kazanan söylevdir.

Evrenseline bağlı olan kavl, değişmezliğinde (ilke) makul ve insan algısına ve insanlık tini gereğinde karşılık bulması doğrultusunda insanın algısı kadarı ile meşru olduğu düzeyde, içeriği doğrultusunda bilinçte yankı bulduğu anlam karşılığı ile ruhta

anlayış oluşturur. Anlayışın hak ve hakikate bağlı olarak hakkınca yansız (objektif) olarak söz biçiminde sözcükler dizgesinde dış nutka taşınarak anlamlandırılması bilmeye sebep felsefe yapmayı olanaklı kılar.

Dış nutuk yansız değil de algı oluşturmaya veya algı yönetimine dayalı olarak niyet üzeri yanlı (sübjektif) yapılıyorsa eğer fikir olarak görünür olur. Bu bağlamda fikir, bilginin anlayış sağlayan ilkesine göre ve niyete bağlı olarak örtüldüğü tasarımsal olandır. Bundan dolayı kanaatim o ki felsefi söylev, fikri olarak tasarım içermemesi gereken nutuktur. Tasarımsal olan ilkesi ve ereği doğrultusunda hak ve hakikate bağlı olarak tahakkuk etmekte ise insanlıkta, insanın fıtrat, inanç ve kültür dokusuna bağlı olarak karşılık gördüğünce meşruiyet kazanır.

Yukardaki paragraf doğrultusunda, sorulan ikinci soruya cevap verirsek: Kur’an nutku, Allah’ın hakikatine dayalı olarak O’nun hak tavırlarının ahlakta biçimlenmiş gösterilmesi üzeri hüviyetine dayalı özne temelli söyleviyle nutku ilahidir. Nutku ilahi olması doğrultusunda Kur’an, deneyime açık ilkesel içerikli söylevleri, tarih olgusallığında verdiği üst bilinç yapısının nesnesi olan mitsel örnekleri ve bilimsel verilerle ispat edilen bazı doğa hadiselerini işaret etmesi vb. gibi makuller üzeri söylevinde bilgi veri anlatım biçimine sahip, söylevinde aklın muhatap alındığını gösterir. Böyle olsa da anlatımında, Allah’ın varlık mertebe ve makamlarına göre yaşananları, yaşananları da hak olan sebep ve sonuçlarına göre anlamlandırmalarda bulunulması, bununla beraber tavsiye ve tenkitlerde bulunulması vb. sebebiyle Kur’an, inancın nesnesi olarak iman sahibinin muhatap alındığını gösterir.

İmanım doğrultusunda belirteyim ki inanç nesnesi olarak Kur'an, hitap ve muhatap üslup biçimine göre Allah'ın ilahi tasavvuru olarak biçim verdiği nutkudur. Bu sebepten dolayı Kur'an nutku itibarı ile felsefi bir metin (hikmet ve aklı işaret etse de) olmaktan daha çok hak ve hakikat çizgisi doğrultusunda inancın nesnesi olarak insanın fıtrat dokusu ile örtüşen Allah'a iman edilmesi teklifi ve bu doğrultuda hak ve hakkaniyet üzeri yaşamanın tenkit edilmesi ile insanlıkta kalbi olarak meşruiyet bulur. Kur'an'ın hak olduğu ise ilke olan kaviller ve makuller üzeri nutkunda kesin bilgi veri anlatımındaki ispatlarla görünür.

Kur'an nutku itibarı ile okunan bir metin olmaktan daha çok Allah'ın muhatabına dinleti nutkudur. Bu da söylevinde Allah'ı, imanı doğrultusunda muhatabının gözünde görünür kılar. Bu da Kur'an'ı nutkunda mucize kılar.

Anlatılanlar doğrultusunda takvîm ve ahsen-i takvîm ilkeselliği üzerinde durursak: Kur'an, Allah'ın nutku olarak muhataplarının, ahlak ve hüviyet ilkeleri gereği ile okunmasında akli olarak anlam bulur. Bununla beraber mitsel anlatımları, şiirsel okunuşu ile anlatımında anlatılmak istenenin sezgisini vermesi ile keşfe açık oluşuyla kalbi bir anlatıma sahiptir. Bu doğrultuda bilinçte iman doğrultusunda karşılık gördükçe kişi Kur'an nutku üzerinden söylevinde Allah ile aynalaşır. Bu aynalaşma iman temelli bilinçte gerçekleşir. "Kişi Allah ile konuşmak isterse Kur'an okusun" hadisi şerifi bu doğrultuda pek anlamlıdır. Kur'an insan nutuk ilişkisinde takvîm sıfatına haiz olan insandır. İnsanın takvîm sıfatı doğrultusunda Kur'an, insanda insanlık ilkeleri doğrultusunda fıtratı ve iman doğrultusunda kalbi ve makuller söylevleri ile de akli olarak karşılık bulur. Böylece bilinçte kendisi ile değil insanın kendisi ve Rabbi olan Allah'ı ile aynalaşmasına sebeptir. Kur'an böylece Mushaf-ı Şerif olmaktan çıkar, insana yaşam idealleri

sunuşu üzerinden Furkan, insana insanlık ilkesi gereği kendisini ve Rabbi sıfatıyla Allah'ı hatırlatması ile zikir, Allah ilkesine bağlı olarak insanın yaşayacaklarına delil olan ümmül kitap, yaşandığı zaman da Kur'an'ı natık olur. Başka bir deyişle de okuduğu ile anlayışında düzelen, karakterinde değişen, hüviyetinde hak olana dönüşebilen ve sonuçta da Allah'ın hakikatini kendinde bulan insan olduğu içindir ki insan takvîm özelliğinde ahsen-i takvîmdir. Değişmezliğinde okuduğu Kur'an ise sadece mükemmel biçimde güzeldir.

İnsan ahsen-i takvîm oluşu sebebiyle Kur'an da ki Allah nutkunun değişmezliği üzeri kalbi ve akli olarak fıtratı doğrultusunda etkilenir ve O'nu ilkesi gereği yaşar. Kur'an'ın akla ve kalbe hitap eden yönüyle doğruluğu yaşandıkça deneyimlenen kitap oluşu dolayısı ile insan, bildiğinden emin olmanın akli durumu olan aklı salim ile yaşadığının doğruluğunun verdiği kalbi selimlikte ve kalbi mutmainlikte ilke gereği yaşarken nefsini sınırlayarak nefsinden emin olan yaşamında, zatında ikilik olmaması sebebiyle Allah'ın, varlık aynası olamasa da mevcudatta ilkesel eylemleri ile kendisine vücud verişinin aynası olur. Bu da insanın ahsen-i takvîm olarak Kur'an'da yad edilmesine sebeptir. İnsanın hak olan bilgi ile anlayışında değişim ve ilkeye göre ahlakındaki dönüşüm ve şahsının şuurunda kendisini Allah'ın hakikatiyle buluşu (marifetullah) hak olan bilginin doğrulanabilirliği kıyasında imanlı yaşamda tahakkuk eder.

Zatında ikilik yok.

Yanında dengi yok.

Sığmasa da kâinata,

Müminin kalbinde,

Yanında kimse yok.

En güzel kıvamda

Rabbini yaşasa da

Kul ile Hakk ikilik perdesinde,

Kabul etse de etmese de

Rabbini yaşamakta,

Özünde ikilik yok.

Mümin olan canın

Amelinde ikilik yok

Bilgi nesnesi elinde,

İrfan bakıştır can gözüne

Hâli, iki gözde “bir” görüşünde

Kendini yaşadığının zannın da

Rabbini yaşamakta.

Kıvamı hak tadında,

Yaşarken insan adında,

Sonucu, Allah’tır şahsında.

27.03.2014

Merhaba,

Tin Suresinin 4. ve 5. ayetlerinde geçen “ahsen-i takvîm” ve “esfele sâfilîn” tanımlamalarının, takvîm kelimesinin **düzeltme**, **doğrultma**, **reform** anlamları içeriğinde, **değişim** ve **dönüşüm** bakışımlarında, ruh (**özgürlük**), doğa (**zorunluluk**) ve tin (**özerklik**) alanlarındaki içkin-aşkınsal geçişleri de dikkate alarak yeniden anlamlandırması konusundaki yardımlarınız çalışmalarımda aydınlatıcı ve yol gösterici olacaktır.

Saygı ve sevgiler!

***

Canım abim;

Ahsen-i takvîm konusunu daha önceki iki metinde açmıştık; bu doğrultuda esfele sâfilin tanımlaması ile beraber sorudaki detaylar ışığında açıklama yapmamız uygun olur.

Esfele sâfilin tanımlamasındaki her iki kavram da sfl (sefil) kökünden türetilmiştir. Bu tanımlama “aşağıların aşağısı” anlamında çevrilir. Bu doğrultuda ayette insanın, varlık mertebesi âlemlerinin son halkası olan, genelinde anasır’ı erbaa zemini üzeri biçim bulmuş cemad mevcudiyeti bulunan küre’i arza indirilmesi kast edilmiş olunur.

Eski uygarlık metinlerinde insanın yıldız tozundan halk edildiği söylenir. Küre’i arzın da yıldız sonu olduğunu söylersek insanın topraktan halk edilişi yıldız tozu da diyebileceğimiz minarelerin sonucunda insanın bu âlemde bedenlendiğini yani biçime geldiğini söylemek gerekir.

Esfele sâfilin nurani olan iç âlemlere kıyasen ve yıldızların sonu oluşu kıyasınca küre'i arzın mevcud doğasının yani zorunluluğunun tanımıdır.

Küre'i arzın doğası itibarı ile böyle olsa da esfele sâfilin tanım itibarı ile zorunluluklar doğrultusunda hareket alanı itibarı ile sınırlandırılmış olduğundan sebep, yaşam zorluklarının olduğu bu doğrultuda da yaşayanlarının acziyetine neden olan olarak sefilliğin olduğu küre'i arzdaki yaşam koşulları üzerinden yapılmış bir tanımlamadır.

Tanrı'nın âdetidir ki her neyi ne ile halk ediyorsa zemini olan halk ettiğine geri döndürür ve bu doğrultuda halk ettiği üzeri ona var oluş istikameti verir.

İnsan halk edilişi itibarı ile Tanrı'nın nuru üzeri ruha ve O'nun sıfatlarına haiz olan fıtrata sahiptir. Bununla beraber kendini küre'i arzın doğası gereğinde halk edilmiş olarak bulur. Bu sebepten dolayı var oluş istikameti olarak yaşam çizgisini, halk yönü olan dünya ve dünya üzeri yaşarken fıtratı gereğinde rabbi sıfatları ile bulunan Tanrı'ya doğru bulur.

Olgusal olan her neye içkin ise var oluş istikametinde eylemleri kadarı ile içkin olduğunu kendinde dışlaştırır. İnsan da bir taraftan bulunduğu ortam olarak doğaya içkin bir taraftan da Tanrı ve O'nun sıfatlarına içkindir. Bulunduğu ortamın doğası gereklilikleri üzeri doğayı hem kendine içkin hem de kendi dışında bulur. Bununla beraber insan Tanrı'yı da rabbi olan sıfatları itibarı ile kendine içkin bulurken, O'nun yaşamın öznesi olması mutlakıyeti sebebiyle kendini de O'na içkin bulur.

Doğada kural odur ki iki zeminli olgular içkin olduklarından, baskın kuvvet üzeri olanı kendilerinde gösterirler. Mevcudatta

Tanrı'yı, her ne kadar doğanın zorunlulukları üzerindeki tertip ve düzende iş gören olarak ve ilke denilen sıfatlarının evrenseller olarak mahlûkatın fiillerinde görünmesi üzeri aşkınsallıkta görürüz. Aşkın olan ise hep, içkin olanın kendisini mevcud olanın eylemi üzerinden dışlaştırarak aşikâr etmesidir. İnsanda da doğaya baskın olan Tanrı olduğu içindir ki doğa zemini üzerinden mevcut olan insanda da Tanrı, insana rabbi sıfatları gereği ile içkin iken insanın eylemleri üzerinden sıfatlarının dışlaşması üzeri rabb olarak insandan kendisini aşkın biçimde gösterir. Bu doğrultuda doğası gereği insan, hem bedeni –doğası- gereği sınırlandırılmış olduğu, kendisini acziyette bulduğu küre'i arzın doğası gereğinde bulur hem de ruhu ve ilahi sıfatlar üzeri biçim alan fıtratı doğrultusunda insanlık olarak bulduğu tini gereği kendisini Tanrı'da bulur.

İnsanın yaşam istikametinde değişim ve dönüşüme haiz olarak doğa ve Tanrı ilkeselliğinde bir taraftan ahsen-i takvîm iken bir taraftan da esfeli sâfilin üzerinden değişim ve dönüşüme açık kılındığına şahid oluruz. Yani insan, insanlık potansiyelini ahsen-i takvîm olarak kendinde (olgusallığında) bulurken, esfeli sâfilin temelinde, eylemlerinde bu potansiyelini kullanarak insanlığını ortaya çıkarır. İnsanın insanlık tininde Tanrı'yı, kendisine rabbi olarak içkin eylemlerinde insan oluşuna aşkın olarak Tanrı oluşunu buluşuna sebep olan esfele sâfilindir. Bu da esfele sâfilinde ki doğanın zorunlulukları zemini üzeri gerekliliklerde, amaca ve ilkeselliğe bağlı olduğundan dolayı edimsellikte, eylemlerde gerçeklik kazanır. Bu doğrultuda söylemek gerekirse insanın esfele sâfilinde kendini buluşu hikmeti olan insanlığının açığa çıkması için zorunlu olandır. Yani insan doğası gereği ile insanlık ülküsünü kendisine içkin ve kendisinin de ona içkin olduğu esfele sâfilinde değil esfele sâfilin üzerinden bulur.

Değişim ve dönüşüm, süreç olgusallığında olan durumları anlamlandırmaların kavramlarıdır. Bu iki kavram takvîm özelliğine haiz olanları da bize gösterir. Bu iki sıfata haiz olmayanların takvîm özelliği yoktur.

Değişim, değişimde olanın dışında sınırlayıcı olanların etkenliği üzeri edilgen olanın sıfatıdır. Dönüşüm ise değişim aşaması sonucunda aldığı sıfat üzeri dönüşmüş olanın süreç aşamasını belirten ve sonuç itibarı ile dönüşmüş olanın ilişkilerinde kendi dışında olanları değişime sevk edebilecek etkenlikte belirdiğini işaret eden sıfatıdır.

Nesnel olan nicelliğinde olgusal durumu itibarı ile durağanlıkta, öznel olan ise niteliği sonucunda ilişkilerinde nicellik üzeri görünür olandır. Nesnel olan olgusalların değişim sürecini, nicel değişimlerin nitel dönüşümlere sebep vermesi ve nitel dönüşümlerin ise nicel değişimlere sebep vermesi sonuçları üzerinden gözlemleriz. Böyle olsa da küre'i arzdaki doğası gereği değişim ve dönüşümlerde rahmet iki yönde kendini gösterir. Bu, her an halk etme ve her an yok etmedir. Halk etmede var oluş ikramı verilir iken yok etmede de bahşedilen ikramın doğa gereği alınışına şahid olunur. Bu doğrultuda küre'i arzdaki yasa doğrultusundaki zorunluluklarda ve var oluşun gerekliliklerinde beliren doğada değişimler ve dönüşümler de görünüş indirgemeci bir düzeyde gerçekleşir.

Eskiler küre'i arzda görünenleri asılları olan meleklerin görünüşe gelişi olarak asıllarının gölgeleri olmaları doğrultusunda zevk etmişlerdir. Bu doğrultu da küre'i arza gölgeler vadisi demişlerdir. İnsanın ulvi âlemlerden esfeli sâfiline düşmesini de anlayış zevki adına paylaşmak yerinde olur. Bununla beraber her mevcudun yok oluş sürecinde olduğunu da belirtmek gerekir. Bu

doğrultuda belirtmek gerekir ki küre'i arzda değişim ve dönüşün sonucu görünüşe gelmek, Tanrı'nın görsel düzeydeki biçimsellikte gerçekleşen indirgemeciliğini gösterir.

Yukarıda anlatılanlar doğrultusunda belirtmek gerekirse küre'i arz potansiyelinde (olgusallığında) ilahi âlemlere haiz ve kendindeki değişimler ve dönüşümler üzeri ulvi olan âlemlerin görsel biçimsellikte dışlaştığı bir nüzul yeri ve nüzul edilenlerin eylemleri üzerinden ilahiyatın zikir (anış) edildiği bir âlemdir. Bu da küre'i arzı, âlemi sâfilin kılar. Bununla beraber küre'i arzı esfele safilin yapan ise zorunluluk ve gerekliliklerin sonucu zorlukların acziyetlerde görünüşü ile beraber ilkeselliğe kıyasen mahlûkatın kendi var oluşları için nedenlerini kendi dışında bulmaları sebebiyle yalnızca kendi için olan sefilce bir yaşamın gerçekleşmesidir. Bu bağlamlarda esfele sâfilin demek; ilahiyatın nüzulüne nesne olan mahlûkatın sefalette görünüşe taşındığı ve acziyetler sebebiyle de emeller üzeri ilke gereği gösterilen sıfatlarla mahlûkatın ulviyete taşınmasının en aşağı âlemidir - dünya.

Tanrı'da dönüşüm zatında, nur niteliğindeki mutlakıyeti sebebiyle görünmemekle beraber, nurundan ve dirilik şuurundan bir şey kaybetmeden gerçekleşen değişim ise nuru ile halk ettiğine biçim vermek ve rahmet ilkesinde biçim alan ilahi sıfatlarının evrenselliğinde halk ettiği üzerinden edimsel olan tavırlarda bulunması sonucunda her an gerçekleşir.

İnsanda değişim, doğaya karşı ürettikleri üzeri yaşam koşullarında ki gelişim üzeri gerçekleşir. İnsanda dönüşüm ise eylemlerinde görünen evrensel ilkeleri kalbi olarak aidiyetlerin bilincin üst yapı nesnesi, toplumsal yaşamdaki ekinde değerlerin ve ortak aklın ürünü olan insanlık adına insanın yaşamasını

sağlayacak yasaların bilincin üst yapı kurumları olması üzeri insanlıkta, meşruiyeti olan kabulleri sonucunda insanlık tininin ereği olan Tanrı hüviyetini bireysellikte yaşamak ile gerçekleşir. Bununla beraber belirtmek gerekir ki insanın ruhunda öz şuuru olarak Tanrı zatında kendini buluşu aydınlanışı bir dönüşüm olmaktan daha çok öz varlığına esfele sâfilin üzerinden ermiş olarak esfele sâfiliden yana uyanması ile kendini buluşudur. Ayrıca belirtmek gerekirse esfele sâfilindeki her olgu insanın tüketimi üzeri insana dönerken, tüketirken ürettikleri üzerinden insanın insanlığının yaşamasının nesneleri olarak sonuçta insan üzerinden ereğe devinimin gereği olarak Tanrı'ya dönüşmezler ama Tanrı'ya dönerler. Çünkü ilkesi gereği mutlak olana dönüşülmez sadece dönülür. Bu sebepten dolayı dönüşüm kavramı nesnel olan olgular için kullanılmalıdır. Öznellikte mutlak olan için kullanılmamalıdır.

İnsan, nesnel olan sıfatlar gereği değişime ve dönüşüme açıktır. Öznel olarak da karakterinde fıtratı doğrultusunda insanlık ilkesi gereği değişim ve dönüşüme açıktır. Bununla beraber ilkesellikte edimsel olan eylemleri ile Tanrı hüviyetine dönüşte olarak taşınır ve Tanrı zatına ruhu ile aşk ve O'na olan tutkusu ile beraber dönerken ona dönüşmeden O'nu kendi olmasında bulur. Bir daha belirtmek gerekirse böylesi Tanrı, inancın nesnesi olan bir tanrı olmasından daha çok yaşamın öznesi olan bir tanrıdır. İnsan, doğa zemininden mevcudatın Tanrı'ya yükselmesinin aracısı olduğu kadar, mevcudat zemininden Tanrı'ya yükselendir. Doğadaki indirgemecilik İnsan ile beraber değişme ve yükseltme düzeyinde görünür. Bu bağlamda insan, Tanrı'nın mevcudatı asli varlığı olarak tekrar kendine yükselttiği kaldıraçtır diyebiliriz. Bununla beraber insan, tanrısallığa haiz sıfatları ile Tanrı'nın esfele sâfilinde kendisini hüviyeti gereği ilahi tavırlarında izhar edişinin nesnesi olur. Ne zaman ki insan Tanrı'da kendini bulur,

esfele sâfilin gözden kaybolur; iç dünyasında Tanrı'yı bulan insanda insanlık ülküsü olan Tanrı esfele sâfilinde yukarılardan sarkan olarak kendini görünüşe aşkın olarak ulvi sıfat tavırlarında gösterir. Bütün mevcudat ise görünüşe gelişinin nesneleri olarak belirir. Bu doğrultuda insan âlemlerin zatı olma hüviyetini kendinde bulur.

Yukarıda anlatılanlarla beraber okunması ricası ile belirtirsek: Düzeltme, doğrultma ve reform olgusallığı eylem ve ilişki gereğinde devinimde bulunan değişim ve dönüşüm sürecinde görünen doğa için değil ama insanlık tarihinde ve insanlık yaşantısında görünür.

İnsan için düzeltme, hak bilgi doğrultusunda kendi dışında bulduğu yanlış olanı eylemi sonucunda bitirme olarak görülür. Doğrultma, insanın fıtratı gereği insanlık tini doğrultusunda bildiği ile bilinçlendirmesinde, ahlakı ile de ilkesel olanı yaşadığında örneklemesiyle ve ürettikleri ile de doğaya karşı kazandıklarıyla doğaya aşkın yaşarken mevcudatı insanlık istikametine doğru sevk edişinde görünür. Reform ise insan yaşantısına ilkesel olarak hak bilgi doğrultusunda edinilen fikirlerle yön ve biçim verilmesinde görünür. Bu üç kavramın da işaret ettiği, olgusallıkta gösterdiği ise insanın eyleminde hak bilgi üzeri ilkesi gereği ereğe bağlı olarak nesnel olanı düzeltme, düzeltilene veya istenene hak bilgi doğrultusunda yön verme ve sevk etme, ayrıca doğa zemininde ilke gereği bildikleri doğrultusunda yaşam biçimi ve yaşam alanına insanlığının gereği olarak biçim vermesidir.

Bu arada zikredilmesi gereken bir kavram da doğrulmadır. İnsan hak bildikleri ile bilincinde, ilke olanın yaşantısında ahlak olarak görünüşünde hüviyeti gereği fıtratı doğrultusunda tininde ve her

türlü alanda ürettikleri ile doğaya karşı aşkınlık bulması ile doğaya kıyasen doğaya karşı doğrulandır. Bundan dolayı insan, doğada hak ve Tanrı'nın hakikati üzeri mevcudatın şaha kalkışıdır demek yerinde olur.

İnsan her alanda tükettikleri ile değişim ve dönüşüm mevcudu olduğu kadar, ürettikleri kadarı ile de değiştiren ve dönüştüren niteliğe sahiptir. İnsan ruhu insan meleği olması doğrultusunda doğada sınırlanmış ve sıfatlandırılmış olarak istidada sahip olmasıyla özgürlüğü kendinde bulamaz. Bu sebepten dolayı soru genelinde ruhun özgürlüğünden bahsedemeyiz ama insan ruhunun ilişkilerinde insan meleği olurken insanlık ilkesi gereği edimlerinde insan oluşu sonucunda insanlık tini gereği yaşadığında özgürlüğünden bahsedebiliriz. Bununla beraber belirtmek gerekir ki Tanrı nuru olan cevher üzeri var olan insan ruhu kendindeki tanrısal cevherin var oluşu zemini oluşu üzerinden istidadında her türlü sınırlanmaktan dolayı ve insan olarak eylemlerinde acziyetten yana doğa zemininde esarette bulunduğu içindir ki özgürlük insan ruhunun, tanrısal ilkelerin (esma ve sıfatlar), edimlerinde hüviyet bulmasının gereği olarak dışlaşmasının böylece insanlık tininde belirişinin sonucu doğrultusunda insan olarak yaşaması gereğinin erek önceliği olarak önünde durur.

Tanrı için, O'nun zatının varlık olarak özdeki mutlakıyeti sebebiyle kendisini sınırlayan şey veya kişi olmadığından dolayı özgürlükten bahsedilemez. Bununla beraber Tanrı'nın esma ve sıfat denilen evrensellerin ilkeselliğinde hüviyetini belirleyen tavırlarında, iradesi gereği hâkim, iradesi doğrultusunda ilkesellikte gerçeklik bulan her işi üzeri ereğinde belirleyici ve belirletici özelliğe sahip olması doğrultusunda hikmet üzeri bulunan hâkem ve tavırlarında ilkesellikten taviz vermeyen

tutarlılıkta ve süreklilikte kendini hüviyeti gereğinde selam sıfatında izhar edişi ile hür olduğunu söyleyebiliriz. Tanrı, iradesinde hür olan hâkim, tavırlarında hikmet üzeri iş görüşünde hür olarak bulunan hâkem ve kendi varlığı ve tavırlarından ve tavırlarının sonuçlarından emin olması doğrultusunda selam üzeri bulunan olarak hür olan mutlak yaşam öznesidir.

Bu doğrultuda ruh için, özü itibarı ile öznelliğinde mutlak olan Tanrı'nın emri gereğinde bulunuşu doğrultusunda belirtirsek: Ruh özü itibarı ile özgür olmayan ama mevcudiyetinin zemini olan özün tözü oluşu doğrultusunda hürlük potansiyeline sahiptir. Ruh, Tanrı'nın hâkim, hâkem ve selam sıfatlarının ilkeselliğinde insanlık ilkesi gereğinde Tanrı ile hüviyet buluşu doğrultusunda tekâmül etmesi üzeri insan oluşunda hürlüğü tini gereğinde bulur.

Öznellikte görünen bir mevcudun tini, hikmetine bağlı olarak nedenini ereğine göre yaşayışındaki hüviyet tavırlarında görünür. Bu doğrultuda belirtirsek insan ruhu tinini, doğada insan olabildiğince ve toplumsal yaşamda insanlık ilkesi gereği hüviyette, bireysellikte –idrak ve irfan temelinde- yaşadığında bulur.

İnsanın öznelliğinde ferdiyet, toplumsal yaşamda bireysellik ve doğaya karşı melekeleriyle ürettikleri üzeri özerklik bulması görünür. İnsan ferdiyeti üzeri bireysel yaşantısında özerk seçim ve tavırlarında nedenini kendi dışında olarak esfele sâfilinde hevâ, heves ve menfaat üzeri biçimlenen nefsi emmaresi ile bulmakta ise eğer insanlık tininden yoksun olan sefalette esfele sâfilinin doğası gereğine esir olan nefiste kendini bulur. Bununla beraber insan mevcudiyet zeminini Ali Şeriati'nin de belirttiği gibi nefsi emmaresi doğrultusunda bilinçte ürettiği toplumda karşılığı

olan kültürün ve tarihin izlerine, -insanlıktan yoksun, ilkelerden beri kültür ve çarpıtılmış tarihine- bilincinde esir olur.

Asli hüviyeti doğrultusunda insan tini gereği hürlüğü, Tanrı'nın hür olarak yaşadığı hüviyeti gereğinde, hikmeti olan nedenselliğinde yaşadığı ahlaki tavırlarında ve ürettikleri ile selamette yaşadığında bulur.

İnsan doğaya zorunlu esareti, nefsine keyfi bağları, ürettiği kültürde ilkesel davranışlarında kendisini sınırlayan değerleri, tarihe bağlayıcı olan anlayışında sınırlayıcı aidiyetleri doğrultusunda ve zanlı inançlarına da bilicinde anlayış körlüğü ile bağlı olarak kendisini, Tanrı muradı olan Tanrı'nın hüviyeti üzeri kendisini izhar ettiği insanlığa sınırlar. Bu durumda bulunan insan ahsen-i takvîm olma özelliğinde esfele sâfilinde insanlıktan yana kaybolur.

Özgürlük, insanın tini gereği hâkim, hâkem ve selam sıfatlarına haiz olarak hak bilgi üzere bildikleri doğrultusunda iradesini kendinde bulması ile hakim, hak bilgi doğrultusunda her türlü alanda ürettikleri ile belirleyici olmasıyla hikmeti olan tini doğrultusunda hâkem ayrıca doğa ve toplumsal zeminde hak ve hakkaniyetler üzeri tini gereği olan fıtratı doğrultusunda da hüviyette yaşaması ile insanlıkta biz olabilmesiyle selametini bulması sonucunda tahakkuk eden, Tanrı hakikatinin izharına sebep, insanı tininde Tanrı ile özerk kılan insanlık olgusudur.

Özgürlüğün belirleyici ilkeleri Tanrı'nın hâkim, hâkem, selam ve sonuç itibarı ile mümin sıfatlarıdır. Bu dört sıfatın görünmediği toplumsal yaşantılarda tini gereği insanın yaşam özgürlüğünden bahsedilemez.

Tanrı için özgürlük, ilkesel hüviyet tavırlarında iradesi gereği yaşamasıdır. Mahlûkat için özgürlük ise mahlûkun nedeni doğrultusunda ilkesine bağlı olarak hikmeti olan tinini doğal koşulları gereğinde yaşamasıdır. İnsan için özgürlük ise hikmeti gereği tinini, ilkesine bağlı olarak doğaya, nefsine, inancının nesnelerine, kültür ve tarihine aşkın biçimde Tanrı ve Tanrı'nın hüviyetinde bulduğu kadarı ile yaşantısında tahakkuk eder.

Özgür insan, Tanrı sırrı olan tanrısallığı kendi iç dünyasında bulan ve Tanrı hakikati üzeri O'nun hüviyeti gereği yaşarken fıtratı, nefsi, bulunduğu doğa ortamı ve toplum bireyleri ile ortak yaşamda gerçekleşen yaşantısı ile barışık, karakterinde tutarlı, ilişkilerinde uyumlu olandır. Özgür insanın ilkesi gereği nedeni doğrultusunda yaşamını kısıtlayan her türlü olguya tanrısal doğası gereği itirazı ve hak talebi vardır. Bu doğrultuda insan, hak olan bilgi ile kendini anlayışında düzelten, ilkesel olanı ahlakı gereği mizaç ve meşrebi doğrultusunda beliren kişiliği üzeri yaşarken tanrısal hüviyete taşınan olarak kendisini doğrultandır.

İnsan hakkaniyetli olarak hak talepleri doğrultusunda tinini özgürce yaşayacağı özerklikte rüştünü, evrensele bağlı ilkesellik üzeri doğru olan seçimleri ile ispat eder. Rüştünü hak eylemlerinde gösteren insan özgürlüğünü özünün ilkesel eylemlerinde taşması sonucu bulur. Raşid olan Tanrı'dır, insan Raşid olan ile rüştünü bulduğu vakit özgür ve özerk olandır. İnsan adına başkaları seçim ve karar mercisi ise insanın özgürlüğünden bahsedilemez. Böyle ise eğer hak ve hakkaniyet üzeri Tanrı hakikatine bağlı olan insanlık tini gereği İnsanı, özgürleştirici olan toplumda hukuk üzeri biçim kazanan her türlü karar ve yaşam alanlarında görülen uygulamalar reform olarak görülür. İnsanlık tarihine bakıldığında da tini gereği insanı, reformların özgürleştirdiğini görürüz. Tarih olgusallığında görünen her türlü

reform, insanın toplumsal yaşantısında ve doğaya karşı insanlığını tini gereği daha özgür yaşamasına sebeptir. Reform niteliğine sahip olan, insanlık tini gereği ilkesellikte insanda karşılık bulduğu ölçüde meşruiyeti olan ve insanı tini doğrultusunda daha çok özgürleştirendir.

İnsan, yaşamındaki reformlarla esfele sâfilinin sefaletinden yana anlayışında uyanarak, öncesinde karanlık olarak baktığı geleceğin bilinmezliğinin sebep olduğu kaygı esaretinden, yaşantısında bireysel ve toplumsal olarak selamet bulduğu ölçüde kurtulur. İnsan geleceğe beklenti ve kaygıları ile esirdir. Bu esaretten toplumsal yaşantıda ortak aklın sonucu olan hak ve hakkaniyet ilkelerince adalet ilkesinde biçim alan hukuk ve ilke gereği bulduğu tinini sosyal yaşam alanlarında sınırlamayacak olan aidiyet ve değerlerini özgürce yaşadığı ölçüde kurtulur. Reform olan, geleceğe karşı insani beklentileri karşılayabilen ve insani kaygıları giderebilendir. Bu doğrultuda insan insanlık tarihini hak bilgi üzeri her türlü alanda ürettikleriyle ve özellikle de reformları ile yazmıştır dersek yerinde bir tespit olur. Zaten reform denilen, insanlıkta meşruiyeti olan insan ürünlerinin, yaşam alanında hukuki zemin üzeri genele yaygın olan ve yaşam biçimini de şekillendiren olarak görülmesidir. Reform, zamanda beliren toplumların ortak beklentileri, kaygıları ve özellikle de insanın araştırdıklarının ereği doğrultusunda görünür olan zamanın tinine göre insanın insanlık adına insanlık tinine bağlı olarak hak bilgi üzeri ürettiği fikirlerin insanlıkta içselleştirilmesiyle değerler olması ile meşruiyet kazanması sonucunda sosyal yaşamdaki etkileri ve sonuçları üzeri görünür. Bu doğrultuda reform zamanın tinine göre değişen insan algısına göre koşullar doğrultusunda insanlık tininde gerçekleşen bir güncellemedir.

İnsan yaşamında bir genelleme yaparsak eğer: düzeltme doğaya, doğrultma ruha ve ilkelere ayrıca reform ise insanlık tinine bağlı olarak tahakkuk eder. Bu bağlamda belirtirsek: reform olan, zorunluluklar üzeri insanı, yaşam sebepleri ve neticelerine göre gözlem ve deney yöntemi ile anlayışında düzelten bilim ışığında ayrıca insan ruhunun insan oluşu sonucunda ilkesel olarak ahlakından yana ereğe bağlı olarak deneyimler üzeri doğrultan hukuki temel üzeri düzeltme ve doğrultmaya haiz biçimlenmesi gerekir. Reform olan, insanlık tini gereği insanın, insanlık içinde değişim ve dönüşümde olarak doğrulmasına sebep olandır.

İlke gereği evrensel üzeri hak ve hakkaniyet temelli biçimlenmiş hukuk, yasa ve uygulamada görünen kanunlara göre insan yaşamını sınırlayıcı özelliğe sahiptir. Böyle olması doğrultusunda hukuk, yaşam alanlarında insanı özgürlüklerinden yana sınırlayıcı görünse de insan bilincinin üst yapı kurumu olarak İlkesel doğrultuda insanın yaşam alanlarında daha özgürce yaşamasına ve Tanrı'nın insanlıkta selam ve mümin esmaları üzeri görünüşüne araçtır. Bu sebepten olsa gerek, eskiler "şeriatsız hakikat izhar olmaz, hakikatsiz şeriat olmaz" demişlerdir.

Hukuk insanın, tini gereği diğer insanlar içinde insanlık zemini üzerinden özgürce yaşamasının temelidir. Hukuk üzeri yaşayan insan için, tini gereği ferdiyetinde özerk olarak yaşayabildiği özgürlükten bahsedilebilir. Ne acıdır ki, eskilerin de dediği gibi "insanlık hâlen Musa'ya yetişememiştir". Yani insanlık hâlen esfele sâfilinde genel olarak insanlıkta biz olabilmek adına hukuku (şeriatı) evrensel ilkeleri ile işletememektedir. Bunun olabilmesi için gereken ise ülke devletlerine aşkın olarak insanlık tini ile uyumlu yasa ve kanunlar çerçevesinde alınan hükümler doğrultusunda işletilebilir bir birleşmiş milletler örgütünün reform düzeyinde yapılandırılmasıdır. Böylece insanlık,

devletlere aşkın bir üst yapının hak ve hakkaniyet üzeri işletilişi sonucunda toplumlar düzeyinde geleceğe beklentileri ışığında kaygısızca yürüyebilir. Böylesi bir yapı, insanlığın küre'i arzda daha özgürce yaşamasının toplumsal bilinçte karşılığı olan bir üst yapı kurumu olarak caydırıcı özelliği ile de devletlerin gayrimeşru çıkarlara dayalı eylemlerini durdurabilecek yapıda çoğulcu bir katılım üzeri biçimlenmelidir. Böylece insanlık tini gereği insan, ülkelerin özerk düzeyde yönetilen yaşam biçimlerinde küre'i arzda daha özgürce yaşayabilir. Esfele sâfilin bu durumda güçlülerin güçsüzleri ezdiği veya zulüm ettiği doğrultuda insanın iç dünyasında daha da aşağılar olan iblislikte biçim almasına sebep bir yer olmasından daha çok belki de insanın, tinini yaşamasına, her durumda rabbi olan Allah'ı müşahede etmesine ve Allah'a yükselmesine sebep kutsi mabedi olur. Bu da sadece bir fikir olarak temenniden ibaret insanlık için umut ettiğimdir.

Bununla beraber ferdiyette insan, insanlığını yukarıda belirtilen esaret zincirlerinden kurtulması ile özgürce yaşayabilme olanağına sahiptir. İnsan, tinini Tanrı ereğinde bulursa eğer Tanrı'yı rabbi olarak üzerinde buluşu üzeri ferdiyette özerklik bulduğu kadarı ile yaşar. Bununla beraber insanlığın tinini, ereğe bağlı ilkesellikte genel olarak yaygın düzeyde yaşayabileceği kanısını, felsefi olarak diyalektik sebebiyle ve imanım doğrultusunda da "**biz insanı meşakkatler içinde halk ettik**" ve "**biz dileseydik herkesi bir ümmet ederdik**" ayetleri ışığında gerçekçi görememekteyim. Bu da genele yaygın olarak yukarıda belirttiğimin yaşanmayacağı anlamına gelmez. Bununla beraber kanaatim o ki insan, insanlık olarak hak ve hakikat doğrultusunda bilinçlenecektir ama hak ve hakikat üzeri genelin tamamına yaygın olarak esfele sâfilinin doğası gereği üzere insanın acziyeti ve nefsanî olan doğası sebebiyle küre'i arzda süreklilikte sürdürülebilir olan bir hayat yaşayamayacaktır.

Özellikle belirtmek gerekir ki tin denilen, sıfatlara içkin olan öznenin, ilke gereği ereğe bağlı ediminde sıfatlarının dışlaşmasında olgusallıkta beliren hikmetinde görünüşe taşınmasında, her türlü ürettiği üzerinden sıfatlarının hüviyette eylemde biçimlenmesi sonucu beliren edimsel olandır (öznenin edimleri sonucu açığa çıkandır). Nesne olanda tin, nesnenin öznel olanın eylemde dışlaşmasının belirim aracı olması ile ilintilidir. Özne olanda ise tin, ereğe bağlı ilke gereği ediminde nesnesi üzerinden belirimdir. Bu doğrultuda Tanrı için tin, ilkesel olan hüviyet edimlerinin mevcudat üzerinde mevcudata aşkın olarak belirmesidir. Bu doğrultuda insan için de tin, sıfatları gereği ile kendisine içkin olan tanrısallığı doğa zemini üzerinden doğada ki edimleri üzere doğaya aşkın eylemlerinde göstermesi ve kendisini hüviyette ilke üzeri yaşamda buluşudur. Tinde önemli olan özde olanın ilkesi gereği ediminde dışlaşmasıdır.

Tanrı'da tasavvur olarak beliren tin, insanda insanın her türlü alandaki ilke gereği ürettiği emek üzeri tasarruf edişlerinde görünür. Emek ve tasarruf insanın nedeni doğrultusunda ilkesel olanın ediminde dışlaşması sonucu hikmeti gereği olarak görünür. Emek ve tasarruf tinin somutta görünüşünün belirimleridir.

İnsanlık tini derken dolaylı olarak insanlık hikmeti de demiş bulunmaktayız. Çünkü tin olan hikmette görünendir. İnsan için nedenini kendi dışında olarak, doğada değil mutlak öz oluşu ve sıfatları gereği kendisine içkin ve edimlerinde rabbi olarak beliren Tanrı'yı hüviyeti gereği yaşaması nedeni ve Tanrı ereğine bağlı olarak edimlerde bulunuşu ilkeselliğinde hikmeti olan tinini bulabileceğini söyleyebiliriz. Felsefede tin olarak önümüze çıkan, dinde hikmet olarak bize görünenin dışında bir şey değildir. Böyle olsa da bu iki kavramın üzerine düşünüldüğünde hikmetin

olgusallıkta görüneni, tinin ise edimsellikte görüneni işaret eden iki kavram olduğu görülür. Bununla beraber; bir şeyin tini sorulduğunda ilkesel düzeyde yüklendiği içerik doğrultusunda biçim kazanmış ve kendini ereğe bağlı ediminde gösteren ruhu soruluyordur. Bir şeyin hikmeti sorulduğunda da nedeni doğrultusunda bağlı olduğu ilke üzeri içeriği ve ereğe göre durumu sorgulanıyordur.

Tin, özne olan ruhun, zorunluluk alanı olan doğada düşünce olgusallığı –içerik ve biçimin birliği- üzerinden; zemin olarak insanda, edimsellikte -öz ile varoluşun birliği- dışlaşarak; algıdan başlayıp bilinç kiplerini öz-bilince, düşünme edimini de idrak, irfana ve hikmete taşıyarak, kendini kendi ile ferdiyette hikmeti gereği bilmesidir. Tin, doğada insan zemini üzerinden ruhta üretilendir. Tini üreten ise ruha içkin olarak ruhu emrinde bulunduran Tanrı'nın kendisidir.

Tanrı zatında şahıs olarak kendiliğini, nur varlığının şuur, dirilik ve bakış sahibi olarak, bakış üzerinden şuurunda bilinçli bulandır. Yaşamın öznesi olan Tanrı, doğada melekler üzerinden, doğa zemini üzerinden insanda ise, insanın melekeleri üzerinden (insan için en önemli meleke olan düşünce melekesi bu konuda önem arz eder) hüviyet tavırlarında olarak kendi tinini üretir. Tanrı'nın şahsiyeti için belirttiğimiz tanım, O'nun şahsının durum tespitidir. Tinini üreten olarak bahsettiğimiz ise O'nun ilkesel olarak ereğine göre davranışlarının tespitidir. Doğa zemini üzerinden O'nun davranışlarına şahid oluruz ama nesnel doğada O'na şahid olamayız. Bil mukabil, insanın kendisinde de nesnel olan doğası gereğinde ruhuna şahid olamayız ama davranışlarında ruhuna şahid oluruz.

Bundan olsa gerek ki, psikoloji ruhun insan davranışları (psişe) üzerinden belirlenimlerini inceleyen bir bilim dalıdır. Ruh kendiliğini, Tanrı'nın nuru ile içerik verdiği biçimsellikte bulur. Bu doğrultuda ruh istidadı olan mizaç üzeri ve insan doğasındaki melekeler üzeri istidadı olan meşrebe göre yaşam tavırlarında bulunur. Ruh mizacını ilkesellikte beliren, Tanrı davranışı olan esmada bulur. Ruh mizacı doğrultusunda insan melekeleri üzeri insan olmaya taşınışıyla da meşrep kazanmış bulunur. Bu bağlamda psikolojideki psikanaliz yapan uzmanların, evrensel ilkelere bağlı olarak insanın melekeleri üzerinden gerçekleşen davranışları doğrultusunda durum tespitinde bulunup insanın ruhunun mizacına göre iyileştirmeleri öngörmesi gerekir. Psikolojide tedavi, durum tespitleri sonucunda olan ile olması gereken arasındaki mesafeyi, hangi davranışlar üzerinden kısaltılabileceğinin aklı ile gerçekleştirilmelidir. Bu doğrultuda insanın mizaç ve meşrebine göre kendi sıfatlarının hakkını verebildiği yaşamda karakterinde tutarlı olduğu kadar ve hakkaniyet üzeri ilişkilerinde uyumlu olduğu kadar sağlıklı olduğunu da belirtmek gerekir.

Yukarıda bahsi geçen tin ve hikmet kavramları üzeri konumuza devam edersek: Ortak akli zemine sahip tin ve hikmet kavramları sorgulandığında ilkesel nedenselliğine bağlı olarak ereğe devinimde eylem üzeri biçimlenişte açığa çıkanın, doğada potansiyeli, dilde içeriği ve hüviyette de kimliği -"ne, neden, ne için, kim" düzeyinde - sorgulama kavramları oldukları görülürler. "Herkes tini gereği hikmetini yaşar ama tinini yaşadığının bilincinde olan, hikmeti idrak edebilir ve hikmetinin gereğini öz bilinçte yaşayabilir" der isek doğru bir tespitte bulunmuş oluruz.

Doğada potansiyelleri sonuç verilerine göre ilkeselliğinde sorgulayan bilimdir. Dilde içeriği ilkeye göre hak bilgi zemininde

anlamlandırmaya çalışan felsefedir. Hüviyeti davranış biçimlerine göre ilke üzeri değişmelerde sorgulayan ise toplumda sosyoloji, bireyde psikoloji ve Tanrı'da ise kısmi olarak teoloji ve ayrıntılı düzeyde de dinde görünen tasavvuftur.

İnsanı tini gereği özerk yapan ise tanrısal hikmet üzeri rabbine hamil oluşu sebebiyle kulluk bilincinde değil eyleminde ilke gereği ikilik olmaması sebebiyle seçim ve edimlerinde özne olarak asli hüviyeti gereği yaşamasıdır. İnsanın tini gereği özgürlüğe devinişi de bundandır.

Tini gereği hikmeti doğrultusunda yaşayan özgürdür. Ruh, insan olması üzeri insanlık tini gereği yaşadığında doğada özgürdür. İnsan esfele sâfilinde acziyet ve meşakkat üzeri nefsinde buldukları ve doğa zemininde doğayı mevcudat ilişkilerinde kendinde buluşu ile beraber insanlık tini gereği ediminde ikilik olmadan dolaysızca Tanrı'yı yaşaması sebebiyle ahsen-i takvîm olmasında özgürlüğü tininin gereği olarak hikmeti üzeri yaşamakta bulur. İnsan, insanlık olarak tininin hikmetini de Tanrı'nın yaşamın öznesi olması doğrultusunda ilkesel tavırları olarak evrensellerin hüviyeti düzeyinde edimindeki dışlaşmada bulur.

Tin ve hikmet üzerine yukarıda söylenenlere dikkat edilirse: İslam dininde tevhid akaidinin hakikatine şahid olunur. İslam'da hikmet Allah'ın hakikatine hüviyet tavırlarında şahid olmaktır. Daha önce belirttiğim gibi tevhid, her şeyi Hakk görmek değil her şeyde Hakk'ı ilahi tavırları üzeri görmektir. Hakkı hakikat sahibi olarak hakkı gereği sebeplere aşkın tavır sahibi olarak görebilmektir.

Külli harekette mevcudlar üzerinden ilahi tavırları ile ilkesellikte hüviyeti gereğinde kendini izhar eden Allah'tır. Dinin gereği

olarak hikmet, ilahi nedensellikte kendini izhar eden Allah'a hüviyeti üzeri şahid olmaktır. Mevcudatın hikmeti, tevhid gereği olan Allah'a şahadetin nesnesi olmalarında görünür.

İlahi tavırlar tümellerdendir. İlahi tavırlar olarak tümeller, edimsellikte gerçeklikleri olan Allah'ı hüviyeti gereğinde müşahede etmenin tevhid ilkeleridirler. Tevhid doğanın deviniminde görünenlerde görünen değil yaşamın öznesi olan Allah'a tümeller üzeri şahid olmaktır. Nesnel olgusallıkta değil özne temelli edimsellikte, öz ve sıfatları gereği her şeye içkin olan Allah'ın aşkınlıkta Vahid olarak kendini izhar edişinde tahakkuk eden iman temelli gerçekleşen O'nu müşahede etme durumudur. Bununla beraber tevhid, ilahi tavırlar olan tümeller üzeri fıtrat gereği evrensel hüviyete ahlaki değerler üzeri yaşanması ile taşınılan yaşam biçimidir. Böylesi tevhid insanlık tininin hüviyette rüştünü bulması gereğiyle özgürlükte görünüşe taşınmasının zorunluluğudur. Tevhid ilkesi doğrultusunda hakikate hüviyet gereğinde şahid olan ve tevhid ilkesi doğrultusunda hak ve hakkaniyet üzeri hüviyette yaşayan, insanlık tini gereğinde hikmetinde bulunandır.

Topraktan bir elbise biçildi,

Dar gelmekte.

Kalpte bir mabet yapıldı,

Az gelmekte.

Can kuşu denilene

Beden kafes.

İnsan denilene

Kalp adres.

Öz kimliğini bulmak

Bu adreste,

Meşakkat içinde,

Muhabbet ilkesi ile

Aşk ateşinde

Sadece bitmek ile!

Bitirdin mi

Hakk ilkesinde kendini?

Biten sen!

Olan, sen olanda “ben”!

Murad edilen, bu hikmette

Sırat denilen ahlak çizgisinde

Akıl, vicdan ile düzetilen,

Hakk kıblesinde doğrultulan,

Kayyum olan ile doğrulan,

İç dünyasında kıyama kalkandan,

Halk ettiğinden bakan,

Samed olan.

İnsan halk edilen,

Halk edilmeyen,

İnsandan bakan,

Kendi kaderini insanda kaza eden,

Her daim üflediği ruh ile
Tavırlarında vücud bulan
İnsanda kendini yaşayan.
Bir olan.
Hazreti Allah derler O'na!
Yaşam felsefesi
Varlığından emin olarak
Rahmet tavrında bulunarak
Kendinden tavizi olmadan
Halk etiğine zatıyla görünmeden
Tavırlarında görünerek
Şahid olunarak
Sadece bilinmek.
Kıymeti gizilliğinde,
Aşikardır iman dolu göze,
Bulursan bir emin belde de.
İman dolu göze,
İnsan kıblesinde
Kalp adresinde
Kendi mabedinde
Görünüşünde
Bitersen sen!

Ereceğin ahadiyette
Yaşarken vahidiyette
Esfele sâfilinde
Ahsen-i takvîmde
Aşağısı yukarısı olmadan
Sağı solu bulunamayan,
Faili mutlak olduğundan
İkilikte bulunmadan
Kendini gösteren
Ben olan ben.
Hazreti Allah derler O'na,
Sen olan "BEN"!

Muhabbetle.

05.04.2014

Merhaba,

"Ruh- kavl/ kelime" ve "ses- nutk/ söz" bakışımlarını, kavil âlemi, "bilincin holografik düzeyde iş görmesi", hâtır (ruhtan hatırlatma), hâl lisanı ve kâl lisanı üzerinden nasıl değerlendirebiliriz?

Teşekkür ederim.

En içten sevgi ve saygılarımla.

***

Canım Abim!

Sorulan sorunun genelindeki ortak bağlayıcı özellik, konunun düşünce ile alakadarlığıdır. Bu doğrultuda düşüncenin Tanrı'da ve insandaki karşılığı üzerinden hareketle cevap vermeye çalışacağım.

Düşünce, Tanrı'nın Halik ve Tekvin sıfatlarının insanda tecellisidir. Tanrı için düşünce, düşündüğünü varlığında varlığından halk ederek vücud bulan mevcudat üzerinde tecelli etmesidir. Bu da anlam itibarı ile "**ol dediğinde olur**" ayetine denk gelir. Halik sıfatı gereği Tanrı'da düşünce, hahut denilen nur (enerji) deryasında asılların asılları denilen nokta-ı kibriya nurlarında başlar.

Lâhut ve hahut, ceberut, maksut, melekût, mülk ve nasut âlemlerinden bakıldığında düşünce, lâhut denilen uzayda hahut denilen nur deryasında -Tanrı'nın nur varlığında şuurlu olarak- halk ediş eyleminde bulunuşudur. Halk etme eyleminde ceberut diye kast edilen âlem yasa gereği eylemde birliğin olduğu,

zorunluluklar (yasa) ve gerekli olan ilkeler ile varoluşun olanaklı kılındığı alan olan doğadır. Nur varlığıyla Tanrı evvela nurunda, iradesini temellendirdiği zorunlu ilişkileri yani yasaları halk etmiştir. Bu da Tanrı düşüncesinde külli akla denk gelir ki nur deryasında ceberut, bilinen ve bilinmeyen kuantumdaki fizik yasalarının işaret edildiği nurun hareket biçimlerinin belirlediği, nurun hareketteki doğasına şahid olduğumuz akıl âlemidir. Bu akıl âleminin bulunduğumuz nasut âlemine kadar geldiği süreçte, ilişkilerin yasalar gereği ile oluşuna sebep olan nur tanecikleri kuarklar denilen nur tanecikleridir. Kuarklar içerisinde gluon denilen Tanrı nurlarından Nur'u Muhammediye isimli nur, ceberut denilen akıl âleminin oluşmasına sebep temel nur taneciğidir. "**Allah evvela nurumu halk etti**" hadisinde buyrulan nur, bu nur olmakla beraber "**Allah evvela aklı halk etti**" hadisinde belirtilen akıl da ceberut âlemi denilen mevcuda gelişin zorunluluklarının izhar edildiği her şeye içkin olan akl'ı küll dairesidir. "**Allah evvela ruhumu halk etti**" hadisinde belirtilen ruhtan kasıt ise üstadı evvel denilen aklı küllde yasalar gereği hareket eden ve nuru doğrultusunda sıfatı gereği ile Rabb'ül Âlemin de denilen Tanrı'nın, üstad'ı sâni denilen, akıl sultanı olan Muhammedi nura, külli ilişkilerindeki eyleminde Muhammedi şuur denilen içerikte bilinç vermesi ile külli bilinçte ilişkilerde vücuda gelişi kastedilir.

Bu vücuda geliş Tanrı'nın kendi şuursallığı zemininde bilinçte ayırımda bulunarak farklılık halk ettiği ama şahsı doğrultusunda sadece kendisinin faili mutlak olarak –fiilinde ortak bulunmadan- fiilde bulunduğu, ilk ve evrensel olan aklın biçimlendirilişidir. Bu mertebede ruhta dolaysızca, özdeşlikteki ayrımda olması itibarı ile halk eden ve halk edilenin ikiliği görülse de öz itibarı ile nuru sebebiyle ve fiilde de ortağı olmaması sebebiyle Tanrı, akıl sultanına hâkimdir. Hazreti nebi bu aklı mertebesinin nurda

ruhani halk edilişi ile zemini olarak küre'i arzda surete gelişidir. Bu bağlamda "**sen atmadın Allah attı**" ayeti de anlatılanın ceberuttaki tefsir karşılığıdır. Hazreti nebinin ruhu için, kâinatın ruhudur ve insanlığın ruhudur denilirse eğer -ki öyledir de- hata edilmemiş olunur.

Tanrı düşüncesinde ilk basamak, yasalar üzeri zorunluluklarda hareket alanı oluşturmaktır ki bu alan evrensel olarak zorunlu akıl alanıdır. Oluşturduğu akıl alanında Tanrı, hareketin sahibi olarak hareketine hep ereğinde bulunulması ve ereğine devinilmesi gereği ile ilkesellikte tavırlarda bulunur. Tavırlar, ereğinde seyir edilen hüviyet ilkeleri olan esma eylemlerinde bulunulmasıdır. Âlemi maksut, ceberut zemini üzerinden ilkesel olarak eylemin içeriği gereği biçim kazandığı, bu durum üzeri de tavır olarak beliren eylemin nedeni gereği ile Tanrı'da içerik buluşu ediminde beliren evrensellerin tavırlar olarak belirdiği âlemdir. Nuru ile ediminde ilke gereği içerik kazanan Tanrı, esma tavırları üzeri kendini varlık zemininden evrensellerde vücud buluşa taşır. Yani esmalar, Tanrı'nın tavır gereğinde halk ettiği ve subuti sıfatları zemini üzerinden kendini zatında değil ama kendisine ilkesellikte vücud vererek tavırlarda kendini halk ettiği kuvve durumunda bulunan içeriklerden ibarettir. Başka bir deyişle de Tanrı düşüncesinde akıl zemini üzeri hareketin ilkesellikte kıble (kabul gören, makbul olan istikamet) buluşu ile içerik kazanması düşüncesi, nurun kendisine tavırda vücud vermesinden ibarettir. Bu bağlamda âlemi maksut, hareketin zorunluluklar zemininde içerik kazandığı Tanrı düşüncesinde karşılığı olan evrenseller âlemidir.

Âlemi melekût denilen ise maksat da denilende içerik kazanan Tanrı fiillerinin kuvvet olarak görünüşe haiz biçim kazandığı mevcutlar âlemidir. Tanrı'da görünüşe gelen bu biçimler (formlar

ki bu formlar insan melekelerinin arketipleridir ve küre'i arzda bulunan formların da arketipal karşılıklarıdır) maksuda içkin iken eylemlerinde içkin oldukları maksudu dışlaştıracak kabiliyet ve kıvamda halk edilmişlerdir. Âlemi melekût, bir nevi Tanrı'nın kendisini maksutta hüviyete taşıması zemini üzerinden ilahi formlar üzeri ifadeye taşıdığı mekânsallıkta görünür olan ilk âlemdir.

Özet olarak belirtirsek Tanrı'da düşünce üç aşamada görünür: a) zorunluluklar (irade) üzeri hareket, b) harekette ilkesellik ve ilkesellik üzeri edinilen içerik (olgusallık), c) içeriğin algılanışına sebep olacak görünüşte biçime geliş ve biçimsel olanın eyleminde içeriğin dışlaşması üzeri kendini ifade (edimsellik) etme.

Bu doğrultuda belirtmek gerekir ki ceberut, maksut ve melekût âlemleri ortak isimleri gereği kavil âlemi olarak bilinirler. Eş deyişle de bu üç âlemden kast edilen Tanrı'nın ilk ve evrensel olan düşüncelerinin âlemleri olduklarıdır.

Soru genelinde kavl ile kelimeyi, nutk ile de sözü beraber zikretmişsiniz. Aslında söz kavl ile nutk ise kelime ile zikredilirse eğer daha doğru olur. Çünkü söz içeriği ile kavldir, nutk ise eylemde kelimeler ile beliren olgudur.

Söz, kavil âleminde halk edilen ve doğada gizil olan ilahi kelamın özdeşlikteki ayrımları olan kelimelerinin (logos), külli iradenin doğadaki dışlaşmasını, edimselliğini dış nutuk ilkeleri üzerinden ifade edilen nutkun belirimidir. Söz, söylevi ile hak ilke gereği bilgi veri üzeri beliriyorsa beyanda ve bilginin, mizaç ve meşrep doğrultusunda tin gereği ile hikmete bağlı olarak niyet üzeri fikirler olarak biçimlenişinde ise spekülatif biçimde ifadede belirir. İlkeler üzeri biçimlenen tevhid gereği ile spekülatif olan

ifadede Kur'an'ı natık olan insandan kendisini dile getiren de Tanrıdır. Tanrı böylece sözü, içeriği hüviyetinin belirimleri ile anlamlı kıldığı sözcükler (esmalar –tinsel tümeller-) doğrultusunda spekülatif olarak gerçekleşen insan düşüncesi üzerinden dış nutukta bulunarak kavil âleminden doğa zemini üzerinden dışlaştırmış olur. Düşünce melekesi üzeri söz, ilahiyattan esfele sâfiline bir nevi indirilmiş olunur ve indirilen söz ile insan, düşüncede kavil âlemine yükseltilir.

Yukarda belirtilen maksut âlemi söz olarak kavlin içeriği gereği nurda belirdiği temel âlemdir. Tanrı'nın zati sıfatları dâhilinde sekiz subuti sıfat denilen sabit sıfatlarından olan kelam sıfatı kendisine varlık olarak değil ama tavırda vücud verdiği en önemli sıfattır. Tanrı'nın kelam sıfatı kendisinde dili halk etmesi ile vücud bulan sıfatıdır. Düşünce dediğimiz, dil ediminde beliren olgudur. Mevcudatta ise düşünce, dil olgusallığı üzerinden dışlaşan bir edimselliktir.

Nur, dilde sözcüklerle ifade kazandığında, aklın zorunluluk dairesinde (zemin olarak ceberut) belirlediği bütünsel ilişkiler ağında (külli akıl) kast edilen (maksut) içeriklerin kendi belirlenimleri oluşunu söylevinde belirler. Yani Tanrı iradesi gereği kast ettiği tavrı üzeri eskilerin hâl dediği içeriğin söylevinde kendi üzerine zati olarak olmasa da sıfatları gereği düşünendir. Bu dediğime de "**biz her şeyi bir hikmet üzeri halk ettik**" ayetini delil olarak gösterebiliriz. Ayette geçen "**hikmet üzeri**" beyanı, Tanrı'nın ilke gereği (sıfatları gereği) halk ettiği ve halk edeceği üzerine düşündüğünü işaret eder –halk ettiğinin ne olduğu değil ilke gereği nedenselliği üzerine düşünen- ama hikmete bağlı düşünce denildiğinde zaten, ediminde sıfatları üzerine düşünüldüğü zımnen vurgulanmış olunur.

Ceberut zemini üzeri beliren maksut âlemi, sözün dolaysız, formsuz ve ayrımsız içerikler olarak görünüşe taşındığı Tanrı'nın kelam âlemidir. Tanrı katında söz, Tanrı'nın iradesi doğrultusunda içeriği ile anlam ve söylev ediminde ise tavırda beliren hâl olarak görünüşe çıkar. Evvela akıl, akıl zemini üzeri ise söz halk edilmiştir. Nurun şuurunda kendisi olan Tanrı; külli akıl dairesinde ne zaman ki sözün anlam içerikleriyle özlerini, söylev tavrında hâl olarak görünüşe taşıması içkinliğinde, kuvvet alanlarında görünüşü olan formlarda tasvir ederek biçimlendirmiştir o vakit halk ettiği, sözün içeriğini hâli olarak eylemlerinde dışlaştıran, nur cevheri ile biçim alan arketipal formlar olan melekler olmuştur.

İlk halk edilen akıl, akıl cevheri doğrultusunda ikinci halk edilen aklı faal denilen düşünceye sebep olan ve içeriklerin hâlde dışlaşmasına neden veren, hikmet yükleminin cevheri olan söz ve söz doğrultusunda gerçekleşen aklı faaldir. Söz maksuttaki söylevde Tanrı'nın, kendi varlığında muhatabı yine kendisinin olduğu iç nutkudur. Sözün içeriği olan anlam özlerinin görünebilir dışlaşmalar olarak betimlendiği melekut âlemi ise Tanrı varlığında akıl sultanı zemininde hayal sultanı olarak belirir. Hayal sultanının melek sakinleri (ruh olarak özü doğrultusunda beliren, eylemlerinde içeriklerini dışlaştırmaları ile melek olarak görünen formlar.), Tanrı'nın muhatap alarak ve hitapta bulunması ile sözün nutuk gereğinde dışlaşması doğrultusunda maksuttaki iç nutkun dış nutuk olarak belirmesine neden ilkler olarak halk edilenlerdir. Söz içeriğine haiz formlar olan meleklerde de böylece nutuk birbirleri arasında ve Tanrı'nın muhatabı olmaları doğrultusunda Tanrı ile konuşabilmeleri sebebiyle dış nutuk olarak görünüşe taşınmıştır. Buna da Kur'an'daki Tanrı ve melek diyaloglarında şahit oluruz. Keşfi olanlara da anlatılanlar malumdur.

Yukarıda anlatılanlar doğrultusunda Tanrı'nın düşünce âlemi olan kavil âleminin hem söz olarak biçimsiz içerikler hem de görünüşe haiz içeriklerin dışlaştığı formlar doğrultusunda ereğe bağlı ilkesellikte hitap- muhatap ilişkisinde Tanrı'nın tininde kendisini kendinde görünüşe taşıdığı evrensel âlem olduğunu belirtebiliriz. Nuru ile cevher olarak heyulada (dolaysızlığında, belirimi sadece kendi ile olan, başkası olmakta da bulunmadan kendi olan -Kuddüs- dışlaşma edimi olmayan cevher) olan Tanrı, nurunun yasa üzeri sıfat edimleri doğrultusunda kavil âleminde söz ile biçimlenen düşünceleri ve düşünce ürünleri olan melekler üzerinden kendisini görünüşe taşımıştır. Böylece mutlak cevher oluşundan halk ettiği düşündüklerinde dışlaşarak kendisini düşündükleri ile ifade eden tin varlığı olarak görünüşe taşımıştır.

Sanatçıların beslendiği evrensel âlem hayal sultanı âlemidir. Tanrı hakikatine bağlı veya hak ilkelere bağlı olarak sözün içeriği doğrultusunda kavramsal düşünebilen filozofların ve ilke gereği eylemlerde beliren hâle vakıf ariflerin beslendiği evrensel âlem ise maksut âlemidir.

İnsan, organik doğada düşünce melekesi doğrultusunda kavil âleminden beslenmesi ile melekeleri üzeri kendinde bulduğu iç nutuk ve söylevinde kendinden dışlaştırdığı dış nutuk üzeri ilişkileri doğrultusunda beliren edimleri ve ürettikleri ile söz varlığı olarak Tanrı'ya yakinlik bulur.

Kavl (söz) söylev ediminde kelimeye dökülerek içeriğinin anlamı verildiği ölçüde dış nutka döner. Tanrı'nın düşüncesinde nutk, ceberut üzeri biçimlenen maksuttan melekûta kadar iki türlü görünür. Bunların birincisi Tanrı'nın, içerikleri anlam özleri olan sözcükleri halk etmesi doğrultusunda iradesi gereği ile maksut ettiği üzeri beyanda beliren nutk etmesi; ikincisi ise Tanrı'nın,

ediminde içerik verdiği ilkeleri görünüşe eylemlerinde taşıyacak kıvamda halk ettiği meleklerin edimleri üzerinden tahakkuk eden kendisini ifade ettiği nutkudur.

Burada belirtmek gerekir ki içerik nesnel olan biçimde gizildir, -kendindedir; bu gizillik, oluş sürecinde karşıtı üzerinden kendisini eylemde -kendi için- dışlaştırır; mevcudun eyleminde (hareket) kendini hitap olarak beyan eden ve muhatapta da anlam bulan bu edimde dışlaşan ifadeye hâl lisanı denir.

Bununla beraber kâl lisanı ise hâl lisanında beliren içeriği gösterecek değil yansıtacak olan kıvamda görünüşte algılanabilir olanın ve ediminde görünen içeriğin söylevde sözde ve yazıda ise harfler üzeri kelimelerle biçim bulması ve söz ya da yazı üzerinden içeriğin ruhta uyandırılmasına sebep olan iletişim biçimidir. Kâlde sözün anlam içeriği, düşünce edimi doğrultusunda edinilir ama sözün anlam içeriği en mükemmel biçimde yazıda ifade edilir.

Yukarda anlatılanlar doğrultusunda belirtirsek; keşiflerden daha çok Kur'an'ı kaynak alarak belirtmek gerekir ki: Kur'an'da Tanrı ile meleklerin arasında geçen diyaloglarda dikkat edildiğinde görülecek olan karşılıklı belirlemeler üzeri bir düşünce alışverişinin hitap ve muhataba göre iletişimde gerçekleştiğidir. Diyaloglarda meleklerin ruhunda kendi içerikleri ile sınırlı oldukları bir bilinç yapısına sahip oldukları da net bir biçimde görünür. Özellikle "**yeryüzüne kan dökecek, buğz edecek bir beşer mi halk edeceksin**" gibi insanın halk edilmesinin nedeni ile ilgili ayetlere dikkat etmek gerekir. Özellikle belirtmek gerekir ki Tanrı'nın düşünce ve ifade alanı olan kavil âleminde Tanrı'nın halk ettiğini bilmenin nesnesi olarak anlama gibi bir durumu değil halk ettiğini belli bir sonuca göre nedenlendirmesi ve bu

doğrultuda sanatçı gibi anlamlandırma durumundan ve ilke gereği hikmet üzeri düşüncesinde anlam yüklediğinden bahsedebiliriz. Meleklerde ise Kur'an'da geçen diyaloglarda bunu da net bir biçimde görürüz.

Kavil âleminde akıl zemini üzeri halk edilen melekler, ilahi ilişkilerinde, potansiyellerini belirleyen ilkesel içeriklerinde olanı eylemlerinde dışlaştırır.

Kavl, ilke gereği ruhun potansiyelini belirleyen, kendisine içkin olduğu Tanrı esmasının tavrına bağlı olarak, hâlde bulduğu içerik doğrultusunda, ruhun bilincinde ruhta gizildir. Ruhun potansiyeli gereği eylemlerinde melek olduğu işlevselliğinde kavl, hâl lisanında görünür olur, ifade bulur. Böyle olsa da ruh, rabbi sıfatı gereği ile Tanrı'dan aldığı kelimelerle sesleniş ve söylev düzeyinde de nutku içeriği kendinden olarak kâl lisanınca da kendinde bulur. Bu durum bütün melekler içinde geçerli bir durumdur.

Özellikle belirtmek gerekirse her mevcudun potansiyelini belirleyen içeriği olan esma olarak ilke o mevcudun mizacını belirler. Bir mevcudun mizacı, o mevcudun ilke gereği ereğine bağlı eğilimler ile alakadardır. Her mevcudun meşrebi ise mevcudun hem fıtratı hem potansiyeli hem de haiz olduğu ilke gereği ait olduğu halk ediliş mertebesi ve bu doğrultudaki aldığı içerik veya potansiyeli açısından aldığı kıvam ile alakadardır. Meşrepten bahis etmekteysek; mevcudun mizacının zemin olması doğrultusunda mevcudun bağlı olduğu mertebe durumundan ve mizacını gösterebilecek olan kıvamından – karakterde ve formda aldığı biçimden- bahsetmekteyizdir. İlkesel edimler mizacı belirler, ilkelerin karakter ve formda biçimlendiği varoluş mertebeleri de meşrep belirişlerimizin belirlenimlerini

verirler. Aslında formun içeriği doğrultusunda doğada nesneleşmesi cevheri bize gösterir. Yani içerik doğrultusunda eylemde ürün veren cevherdir.

Cevher içeriğe içkin, eylemde ereğine bağlı olarak ürün veren veya kendini doğada yeni bir oluşuma taşıyan tözdür. Eş deyişle de sonuçta kendinde olan içeriği eyleminde taşıdığı ürün üzerinden sona zemin olandır. Meşrep nesnel olgusal olan, mizaç ise edimsel olgusal olan olarak belirir. Cevher dediğimizde ise öznel olanın nesnel olan üzerinden kendisini, mizaç içeriği meşrep potansiyelinde ereğe devinimde bulunurken ediminde ve sonuç itibarı ile de ürününde gösterdiği zemini olan olgusallıktan bahsediyoruzdur.

Doğada cevhere nesnel olgusallıkta, tinde ise edimsel olgusallıkta tanık oluruz. Tin, maksat üzeri –us da- doğayı da içerdiği içindir ki iman (emin olma durumu) gereğiyle ilkesel düşünce doğrultusunda doğadaki edimler üzerinden ve cevherin ürünleri üzerinden tine tanık oluruz. Doğada cevhere ise ilkeler gereği biçimlenen potansiyellerde pozitif bilimle tanık oluruz. Bu bağlamda Tanrı olarak töze kâinat ve insanlık tini ürünlerinin tamamında tanık olabiliriz. Bu da bize gösterir ki doğa Tanrı tininin dışında olan değildir.

Cevher, doğada potansiyelleri belirleyen yasalar, tinde ise ilkesellikte ereğe bağlı biçimlenen prensipler doğrultusunda edimde oluşu sonucundaki belirişlerinde tanık olunandır.

Öznel düşüncede cevher, Tanrı nuru ile halk edilen sözün içeriği doğrultusunda biçim bulduğu ifadede görünüşü olan nesnel olgusal dil ve dil nesnesi üzerinden düşünenin kendisidir. Düşünen olarak düşünce öznesinin dil nesnesi üzerinden düşünce nesnesini bilmesi, anlamaya çalışması ve anlam

yüklemelerinde bulunması düşüncesinde nesnesi üzerinden ifade buluşudur. Dil ve dil ürünleri içerikleri doğrultusunda öznel düşüncenin nesnel cevheridir. Düşüncede dilin nesnel düzeyde cevher ve düşünce öznesinin ediminde öznel olan cevher niteliğine, düşüncenin ifadeye taşınışında tanık oluruz. Düşünce öznesi dil üzerinden ifadede ürün veren tinde belirişinin cevher olan nedenleridir. Düşünce öznesine dil cevheri, ifade de tininin belirişinin nesnesidir.

Özellikle belirtmek gerekir ki dilde içerik olarak anlam (manâ), kavil âleminde Tanrı nurunun halk ettiği, niteliği itibarı ile dirimseldir. Dirimselliğinde kuvvet bularak iş görmesi sebebiyle ifadeye de sebep olan zemin olması sebebiyle sonuçta tinin belirişinin cevheridir. İfadede düşünce öznesi, dil ile ayrımsız olduğu nutuk edimindeki belirişinde tininin belirişine taşınır. Böyle olsa da düşüncede nuru ile anlam halk eden, anlama dilde ifade ile biçim veren düşünce öznesi olan ruh üzerinden Tanrı olduğundan dolayı düşüncede mutlak olan cevher nuru ile O'dur. Bu doğrultuda belirtmek gerekirse düşünce öznesi ve düşünce nesnesi olan dil cevherleri üzerinden düşüncede üretilenler doğrultusunda tinde beliren ilkeleri gereği ile Tanrıdır. Tin Tanrı'nın tinidir. İnsan ise bu tinden istidadı kadarı ile düşünce ve düşünce ürünleri üzerinden ereğe bağlı ilkesel edimleri doğrultusunda nasiplenir. Tanrı için insan düşünme yetisi, insanlık ilkesi temelinde insanı muhatabı olarak kendisini insana ifade etmesinin, kendisini insanlık düşünce ürünleri üzerinden ilke gereği edimlerde ifade etmesinin ve insanı hüviyeti gereği ilkesel tavırlarında beliren tinine taşımasının edimsellikte tahakkuk eden nesnesidir. Bu doğrultuda belirtmek gerekirse düşünce, insanın bildiği ve ürettikleri ile ifade ettikleri üzeri tinine taşınmasının cevheridir.

Nur deryasında nurun bir özelliği de titreşimde hareket etmesidir. Titreşimin olduğu her ortamda ses (ve renk) vardır. Sesin bilinçli olarak ilkeye bağlı söylevde biçimlenişi sebebiyle belirtmek gerekir ki ruh, Tanrı ilkesi içeriği ile biçimlenmiş sözü hâli gereğinde kendinde bulur. Aslında ise ruh dediğimiz, Tanrı tavrının söz (kelam) içeriği ile biçimlenmiş olan nurun takındığı ve tavrında beliren bilinç durumudur. Bir ruhtan bahsedilmekteyse eğer Tanrı'nın düşünce âlemi olan kavil âlemindeki bir bilinç durumundan bahsedilmektedir. Bu da Tanrı'nın ifadesinin içerik doğrultusunda biçim kazanması durumudur. Her ruh mizacı üzeri meşrebi gereği ediminde melek hükmünde biçim kazanırken, ediminde kendinde olanı dışlaştırırken nedenini kendinde gösterir. Bu durum diğer mevcudat için de geçerlidir.

Bir ilke ve irade üzeri biçimlenen her ruh, Tanrı sözünün biçimlendiği Tanrı kelimesidir (kelime edimde kelam). Bundan dolaydır ki ruhta hâtır, içkin olduğu Tanrı sözünün içeriğini kendinde, özdeşlikteki ayırımda buluşunda gerçekleşir.

Özellikle belirtmek gerekir ki kavil âleminde gerçekleşen aklı, faal olarak görünüşe çıkan düşüncenin evrenselliğinde insan düşünce melekesinin arketipi olan -düşünen ve düşündüğünü ifade eden- bir melek halk edilmiştir ki o da hazreti Cebrail'dir. Cebrail'i diğer meleklerden ayıran özelliği de budur. Zaten bunun içindir ki kendi sıfatı olan düşünceyi Tanrı sözü olarak ayet hükmünde, küllü aklın temsilcisi olan hazreti Nebi'ye "**oku**" emri ile beyanında dışlaştırarak ifade ve telkin eden de O'dur. Düşünceyi düşünce melekesinden başka bir meleğin emir olarak telkin etmesi de ilke gereği sebebiyle beklenemez. Zaten düşünce melekesinin -okuma- işlevi de doğası gereği ilahi emrin gereği olarak insanda gerçekleşmez mi?

Düşünce meleği veya düşünce melekemizin en önemli özelliği tarafsız oluşudur. Düşüncenin mutlak öznesi Tanrı'dır. "**Kulum düşündüğünde manasını verenimdir**" hadisi kutsisi de bunun ispatıdır.

İster Cebrail olsun isterse insan olsun fark etmez düşünce sidret'ül münteha (nihai örtünme/ örtünmenin sona ermesi) denilen anlam ve kelam ağacının zemini üzerinde durur. Anlam ve kelam ilişkilerinde dilde zorunluluklara bağlı gerçekleşen düşünce bizi usa, kavramsal düşünceye taşır. Böyle olsa da bu bizleri kavil âleminin gölgesi misali uzantısı olan küre'i arzdaki mevcudat üzerinden doğa felsefesi yapmaya sevk eder. Doğa felsefesinde de ilke akıldır erek ise akıl ile akla şahit olmaktır. İnsanın doğa felsefesinde kendi dışında nedenler araması sebebiyle düşüncesinde çocukluk devresinde bulunduğunu belirtmek gerekir. Antik yunandaki Parmenides, Heraklitos ve uzantıları olan filozoflarda düşüncenin çocuksuluğuna şahid olunur.

İnsanlığın sorgulama tarihi de diyebileceğimiz düşünce tarihinde kanaatim o ki Sokrates, insanın düşüncede kendi üzerine dönmesine sebep olduğu içindir ki düşüncede bir devrim önderidir. Bu doğrultuda kanaatim o ki hak üzeri olsa da insanda bilgiyi belli bir dizgeye oturtmayarak; nesnelere ve eylemlere kategorilerden ve veya düşünce belirlenimlerinden yüklediği yüklemler aracılığı ile birbirlerinden ayırmış, arasındaki farkları göstermiş, benzerlikleri üzerinden sınıflandırmış ve aralarındaki ilişkileri ayrımda analitik bir yöntem ile ortaya çıkarmaya çalışarak onlar hakkında fikir edinmiştir, bir bilinç oluşturmuştur. O karşısındakine soru sorarak -nesnel bir bilinç üzerinden- herkesin bilgiyi kendinde bulabileceğini (hâtır) belirtmişti. (Eğer böyle ise) Ama soruyu cevap arayan insanın -öznel bir bilinç

üzerinden- bizzat kendisinin sorması gerekirdi, Sokrat tarafından karşısındaki kişiye değil. Bu da insanların mizaçları gereği eğilimleri ve meşrepleri doğrultusundaki konumlarına göre çeşitlilik arz etmeleri ve kendi dışlarından gelen zorlama sebebiyle akıl tutulması yaşayabilecekleri sebebiyle zorunludur. Herkes mizacı doğrultusunda sorgulamalarını öznel bilinçte kendisi yapmalıdır ki bilme edimi doğrultusunda değil anlayış melekesi ile felsefi olarak düşünce ortamına ve öz-bilince taşınabilsin.

Bilgiyi hâtır düzeyinde bilinçte uyandırmak için sorulan soru ile soru sorulan kişiyi bilme nesnesine doğru yönlendirmiş oluruz. Bu biçimde soru sormak genel olarak kişide hâtır düzeyinde bilgi edinmeye sebep olmaz. İnsanlık tarihinde insanın bilgi edinme sürecinde bu yöntem üzeri bilgi edinememesi, sadece fikir ve kanaat edinebilmesi de bunu bize gösterir.

Aristoteles doğada düşünce belirlenimleri üzeri aklı görerek, akıl zemini (cevheri) üzerinden düşünmeyi düşünce tarihine not etse de üstadı Platon (Eflatun, Allah'ın selamı üzerine olsun) düşüncenin, kavil âleminin maksud cihetiyle görünen idealar dediği iyilik, doğruluk ve güzellik ilkeleri üzeri temellendiğini düşünce tarihine not etmiştir. Düşünce tarihi itibarı ile insanın hep kendi dışına -nesneye- yönelişi ile insancıl olarak kendine -özneye- dönüşü belki de ilk defa onlarla net çizgilerle anlam bulmuştur.

Her iki düşünce ustasından sonra Avrupa'daki aydınlanma çağı ile beraber düşünce, düşüncenin kendisi olarak ele alınmış ve anlaşılmaya çalışılmıştır. Bu noktada düşünceyi kavram -spekülatif olgusallık- temelinde sistemleştirerek, -görüngü olarak dışlaşan içeriğin kendi içinde derinleşmesi bağlamında-

edimsellikte işletmeye çalışan Hegel'in "bilimsel" dizgesi de önem arz eder. Böyle olmakla beraber kanaatim o ki Hegel düşünceyi, onun hareketini, değişimini ve ürününü, özellikle Aristo'nun ruh ve doğa felsefesinden yararlanarak, mekanik, fizik ve organik doğadaki diyalektikte, spekülatif olarak karşıtlıklar üzerinden sentetik bir kavramsallaştırma ve sistemleştirme dili yaratma çabası içine girmiştir. Bunu açıklamak gerekirse önce diyalektiğin evrenselini okumak gerekir.

Tanrı şahsında ikilik ve fiilinde de ortağı olmadığı içindir ki mevcudatın mizaçlarını belirleyen ilkesel olan tavırlarının da öznel edimsellikte karşıtlık görülmez. Bu bağlamda diyalektik denilen eytişimi, Tanrı'nın hüviyet tavırlarında değil, mevcudatın meşrepleri gereği türlülük zemininde doğada çiftler üzeri etken edilgenlikte beliren karşıtların durağan olgusallığında da değil devinimde -kendi başkası olarak- karşıtlık ilişkisinde beliren veya eğilimlerinin sonucunda ereğe bağlı sebep oldukları durum üzeri çelişkilerin aşılmasında gözlemleriz. Bu durumda doğada verilen ürün üzeri diyalektik süreklilikte görünür. Bu durumda külli aklın doğada belirişinde diyalektik, mevcudatın kendi dinamik karşıtları üzeri karşıtların da ortak ilkeleri üzeri devindikleri sonuçta sebep oldukları değişim ve dönüşümde hiyerarşik dengenin devamlılığında görünür (sibernetik diyalektik).

Konu ile alâkadar olduğu için belirtmek gerekir ki: Doğada olgusallıkta (potansiyel) görünür olanın biçimselliğine sebep olan, enerjinin (nurun) kendi hareket prensipleridir. Nurdaki kabz - bast ve ters simetrilerde vektörleri doğrultusunda nur taneciklerinin hareketleri ve nur taneciklerinin enerji yoğunlukları doğrultusunda negatif, pozitif, nötr güç dengelerinin oluşması temelinde nurun doğasında yasalar üzeri biçimlenen ve yasalar üzeri dengede bulunulması ile aşılmış olan

karşıtlıklar görünür. Nurun doğasında beliren karşıtlıklar yasalar gereği belirişi üzerinden ceberut olan akıl âlemini açığa çıkarırlar. Formları doğrultusunda görünür olan olguların fizik doğasında ise karşıtlar türlülükte, etken ve edilgenlikte çiftler üzeri görünür olurlar. Karşıtlar türlülükte ortak ilke ile eşleşme ve çiftlerde etken ve edilgenlikte ereğe bağlı doğa yasalarına tabi oluşları ile dengede ve hiyerarşiye sebep olan temel ilkeler olarak görünür olurlar.

Doğada çiftlerin ereğe bağlı olarak beliren doğa yasaları üzeri türlülükte ilişkileri sonucu sebep oldukları denge ve hiyerarşide -kendi başkası ile karşıtlık içinde olması anlamında- karşıtlıkların, usta -erek ve öz ile ilişkisinin yeniden kurulması anlamında- aşılmış olmasına şahit olunur.

Doğada türlülükte beliren, düşünenin düşüncesinde sorunsal olarak duran çelişmeler bilmenin kıpıları olarak düşünce öznesine göre çelişmeler belirlenimleridir. Düşünenin doğada karşıtlar diye bilincinin önünde belirenleri düşüncede çelişmelerinde aşması organik doğada fizik yasalarına bağlı olarak yasa üzeri denge ve hiyerarşide bakışımda bulunması ile mümkün olur.

Bununla beraber duyularla türlülükler üzeri algısında zaten karşıtlığa aşkın bir bakışımda bulunan düşünenin düşüncesinde karşıtlara türlülükte ait oldukları tümelleri (meşrepleri) ile bakışımda bulunmak veya ilkelerin edimlerinde görünüşü (mizaç belirlenimleri) üzeri fiillerde dışlaşan tümeller doğrultusunda evrensellerle bakışımlarda bulunmak karşıtlık sorunsalını düşüncede aşılmasına sebeptir. Başka bir deyişle de yasalar ve tümeller ile -aslında farklılık olan- karşıtların düşüncenin analitik bakışımda çelişkiler olarak bize görünüşünü -yanılsama-aşmış

olarak zaten diyalektik yaparız. Bu bağlamda doğa üzerinden diyalektik, ceberut ve maksuda bağlı olarak ereğinde belirlemelerde bulunduğumuz her türlü düşünce edimimiz üzeri düşüncenin belirleyici doğası olarak düşünce edimselliğinde süreklilikte hep görünür olandır.

İnsanlık tarihinde yasaları, zikrettiğimiz yasaların sonuç ilkeler olmaları üzeri edindiğimiz bilim ve bilim teknikle insanın düşünce edimiyle doğadaki karşıtları aştığını görürüz. Bu da diyalektiği doğada bilim üzerinden yaşam alanlarında gizil olanın (kendinde olanın) dışlaşması (kendi için olması) olarak tahakkuk ettirir. Bununla beraber evrensel tümel ilkeler olan Tanrı tavırları olarak beliren esmalar ile iman doğrultusunda da düşüncede karşıtlara aşkın belirlemelerde ve bakışımlarda bulunmamız ile de -örtük olanın aşikâr olması olarak- diyalektiğin inanç ile biçimlenen düşünce âleminde de tahakkuk ettiğine tanık oluruz. "**Siz bildikleriniz ile amel ediniz, ben size bilmediklerinizi öğretirim**". Bu doğrultuda söylemek gerekirse diyalektik yaşamın her alanında düşüncede gerçekleşen bilme edimi doğrultusunda düşüncenin zorunluluğu olarak tahakkuk eder.

Bununla beraber kavilde diyalektik, karşıtların içerikleri düzeyinde ilişkilendirilirlerken onları içerik olarak sentezleyen yeni bir kavramın içeriğine düşüncenin öznesi olan insanın kavrayışa taşınmasıyla gerçekleşmez. Diyalektik, içerik olarak özün belirlenimi ile dışlaşma olarak özün belirli varlık olarak belirişinin birbirine olan karşıtlığı doğrultusunda ilkeleri gereği sebep oldukları eğilimlerin sonucunda, hak olan ortak ilkelerine bağlı olarak durumlarındaki ayrışımlarında belirlenimlerinin sonucunda ortak ilkelerine bağlı olarak erek olan hak ilke doğrultusunda, düşüneni kavrayışta bir üst bilince ve sonuçta öz-bilince tin gereği ile taşıyan ayrıca düşüneni mizacı gereği

eğilimlerinde görünen, kendinde olan ilkeselliğe dahi kavrayışında taşıyabiliyorsa bu doğrultuda da olan ilkesellikte görülebiliniyorsa diyalektiktir. Bu da düşüncenin doğada spekülatif (metafizik) alanda, tinde tekrar üretilmesinin algoritmasıdır.

Felsefi düzeyde spekülatif düşüncede önemli olan, hakikate bağlı olarak hak ilke gereği farklılıklara göre bilmek ve düşünce ürünlerinde farklılıkları hakkaniyetli olarak gösterebilmektir. İnsanlığın düşünce ürünlerine bakıldığında da doğada farklılık arz eden spekülatif ürünler olduğu görülür. İnsanlık tininde sanat tamamıyla spekülatif olan insanlık edimidir. İslam'da Tanrı'nın esmaları, ayetleri ve sıfatları üzeri tevhid de Tanrı'ya düşünce zemini üzeri edimlerinde tanıklık da spekülatif bir bakışımda bulunmaktır. Esma gereği Tanrı'yı düşünmek de spekülatif biçimde düşünmeye dahildir.

Spekülatif (kurgul) düşünebilme ilkesellikte ereğe bağlı olarak kavramlarla değil de kavramsal düşünebilmedir. (Not: Kanaatim o ki Hegel'in kavram-diyalektik sistematiği kavramsal düşüncenin nesnelerini sistematik olarak kavramlara indirgediği içindir ki düşüncenin öznesini, düşüncede kavram üzerinde bırakması sebebiyle, ontolojik dizge bakış açısından ele alındığında, kavramsal düşüncenin olgusallıktan rastlantısal nesnelliğe (tasarımsal) kaydırılabilme riskini de taşımaktadır.) Bu da diyalektiğin gereğidir. Karşıtların düşüncede beliren çelişmelerini diyalektiğin sonucu olarak hak ve hakikat ilkelerine bağlı olarak spekülatif düşünce biçimiyle aşabiliriz. Bu da tevhid öğretisinde, Kur'an dilinde, sanatta, felsefede, ahistorik tarih değerlendirmelerinde, bilimde yasalar doğrultusunda, sembolik ifadelerle dolu ekin dillerinde vb. durumlarda tanık olabileceğimiz bir olgusallıktır.

Hak ilkeler üzeri gerçekleşen spekülatif düşünce biçiminde düşüncede tanıtlanarak bilinen her şey, düşünce öznesine düşünce edimi ve ürettikleri doğrultusunda tini işaret eden bir aynadır. Spekülatif düşünce biçiminde üretilen tine aynadır. Bu doğrultuda belirtmek gerekir ki İnsan spekülatif düşüncede, içerik ve biçim dizgesinde, her daim bildiklerine inanmaya eğilimlidir ve inandıkları sonucunda da aidiyetler ve değerler edinerek hikmeti gereği ile tinini edinir. Aidiyetler ve değerler temeliyle de yaşam alanlarında yaşam biçimleri olarak ekin edinir. Bu da değerler ve ekin edinmenin algoritmasıdır.

Tanrı her ne kadar ceberutta yasalar gereği zorunlulukların gerçekliği üzeri akıl eden (zorunluluklar üzeri ilişkilendirmelerde bulunan) olsa da hikmet üzeri spekülatif düşünen olarak Musavvir esması gereği ereğe bağlı ilkesellikte halk etme ediminde bulunur (yani düşünür). Bunun da evrenselliği sebebi dolayısıyla, düşünce ediminde ereğe bağlı olarak ilke gereği hikmete tanık ve tine taşıyan her türlü düşünce, -zorunluluğunda- düşünce öznesini taşıdığı bakışımlar gereğinde spekülatif olma özelliğinde tahakkuk eder. Özellikle tevhid gereği düşünme biçimi, hak ilkeler üzeri spekülatif düşünebilmeye tanık olabilmek için güzel bir örnektir.

Diyalektikte amaç bilincin önünde karşıtlık olarak duran, özün belirleniminin belirişi olan olgusallığı düşüncede ilke gereği aşabilmektir. Diyalektikte sonuç ise ilke gereği kendi başkası olarak karşıtlıklara aşkın olarak düşüncede hikmete (hikmet, yasa zemininde –akıl zemininde- ereğe bağlı ilkesellikte –maksut edilenin düşünce üzerinden belirişidir) vakıf olunması ile spekülatif bakışımda bulunan, bilme edimi doğrultusunda kavrayışta bulunan düşünce öznesinin bir üst bilince taşınmasıdır. İnsan diyalektik edimi üzeri spekülatif düşünebilen

olması sebebiyle, ilke gereği bakışımda ve değerlendirmelerde bulunabilen olması doğrultusunda insanlık ilkesinde tinselliğini bulur. Hikmeti gereği ile de hareket ve eylem ile ürettikleri belirimlerinde doğa zemininde farklılık oluşturan öznellikte vücud bulan olarak yaşayan tin varlığıdır.

Karşıtlıkların içerikleri doğrultusunda oluşta görünen kavramın kendisi hiçbir zaman yeni bir içerik olarak bize karşıtları vermez sadece kendisini içerik olarak ifadede tamamlayacak kavrama taşır. Düşüncede kavram, sadece içeriğini verirken olsa gerek ki analitik bakışta ve oluşta karşıtlık gibi duran kıpılarını sadece işaret eder. Kavramlar nesnel durağanlıkta olgusal olduğu içindir ki bize diyalektiği vermezler. Diyalektik, ilke gereği öznel olanın ereksel eğilimlerden hareketle nesnel zemin üzerinden beliren karşıtların çelişmeli ilişkileri doğrultusunda ereğe bağlı olarak ortak ilkeleri ve yasa gereği ile ilkesel olanın edimsellikte görünüşünde çelişmelerin tinde aşılması ile tahakkuk eden bir olgudur. Diyalektiğe, ereğe bağlı öznel olan edimler üzeri hak olanın batıl olan üzerinden tahakkuk edişinde tanık oluruz. Diyalektiğin sonucu olarak düşünen özne, kavramın içeriği doğrultusunda kavrayışında tanıklık ettiği ilke üzeri kendini düşüncede ki ayrımsız birliğinde düşünce nesnesi doğrultusunda tini gereği ile kendini ifade eder. Düşüncede diyalektik, ifade de çelişmelerin ereğe bağlı olarak ilke gereği aşılmasında sonuçlanır. Diyalektikte karşıtlar sorunsalı tinin beliriminin kıpıları olarak tinde aşılırlar. Çünkü Tanrı hüviyet tavırlarında karşıtlık yoktur ki düşüncede insanlık ilkesi gereği hüviyete taşınılırken nesnel zeminde beliren karşıtların çelişmesi aşılmamış olunsun ve tin gereği ile ifadede de çelişmeler aşılmamış olunsun. Bu duruma da Kur’an da ki mitsel anlatımlarda rahatlıkla şahit olunur.

Ereğe göre karşıt nesnesi olan doğrultusunda karşıtlardaki ortak ilkeler üzeri düşüncede öznel bir beliriş olarak ifadeye taşınmamış –tinin görünüşe sebep olmayan- diyalektik diye belirtilen her türlü eytişim yöntemi evrenselinden uzak bir zorlamadan ibarettir. Her türlü alanda ilkeye bağlı olarak denenemeyen diyalektik yöntemlerinin doğru olmadıklarına uygulayıcılarının tanık olması gerekir.

Diyalektikte önemli olan; Karşıtlıkların sorunsallığını düşüncede gerçekleşen bilgi ile aşma ediminde, doğadaki devinimde yasa, yaşamda (yaşam hep ilkesellikte tahakkuk eder) ereğe bağlı olarak gerçekleşen eğilimde ilke, düşüncede ise karşıtların ortak ilkeler zemini üzerinden ereğe bağlı olarak ilke üzeri taşınılan kavrayışta, olana yasalar ve tümellerle tanıklıkta ve düşüncede karşıt nesnel olguların hak ilkeye bağlı olarak ifadeye taşıması gereği üzeri sürekliliğinin olması gerekir. Düşüncesi izlenemeyen, sürdürülemeyen, tini gösteremeyen ve tine taşımayan her türlü yöntemsel diyalektik yöntemlerin ve ürünlerinin evrensellerle ve evrensellikle alakadarlığı olamaz.

Bu bağlamda belirtmek gerekir ki Marks'ın dahi adalet ilkesi gereği düşünürken insan eğilimlerini çeşitlilikte görmeden türlülük zemini üzerinde beliren sınıflandırma üzeri durağan olgusallıkta ve negatif kıpı üzerinden diyalektik yapmaya çalışması da (eğer böyle ise) diyalektiğin ruhuna aykırı bir zorlamadan ibarettir.

Diyalektik, nesnel ve durağan olgusallarda değil olgusal olanın öznel edimselliğinin sürekliliğinde ilkesel olanı, varlık ve öz, biçim ve içerik, dış ve iç üzerinden ilişkilendirerek bir taraftan kendini ortaya koyarken bir taraftan da kendi içinde derinleşerek ilkesel olana eylemde devinmenin tinsel olan Tanrı edimidir. Bu Tanrı

ediminde -kendi başkası olarak doğada dışlaşması da denilebilen- karşıtlar, hileyi rabbanidirler. Bununla beraber insan için karşıtlıklar bilme ediminin doğada, spekülatif olarak gerçekleşmesinin kıpılarıdır.

Düşünce tarihi, zorunluluklar üzerine bilmeyi dayanaklandıran felsefe tarihi ile paralel ilerleyen Âdem'den Hatem'e İslam tarihinde de inanç temelli biçimlenen nebilerin bilinç tipleri üzerinden ve velilerle de süregelen bir durumu da kendi notlarında bulundurur. Nebiler ve veliler edimlerinde ilkesel olanı ereğinde tinin gereği olarak yaşamaları sebebiyle kalpte maksutta görünüşlerinde ise melekûtun misali gibi yaşarlar. Aklın zorunluluklarında ceberutta iseler eğer zorunluluklarda fiillerin mutlak faili Tanrı olduğu içindir ki Tanrı'yı yaşam edimlerinde bulurlar ve yaşarlar. Böylesi düşünce tarihinde diyalektik, yaşamda deneyimsel olması doğrultusunda çelişmeleri, hak ilkeye bağlı olarak hem ilke gereği yaşamsal edimlerde hem de düşüncede hak ve hakikat ilkesine bağlı olarak ilke gereği sebep oldukları nedenleri doğrultusunda görerek ve eleyerek aşılmasında karşılık bulan olarak tezahür eder. Bu doğrultuda insan, tini gereği yaşamayı diyalektik temeli üzerinden bulur. İnsanın kalbi olarak diyalektik yaptığı melekesi vicdan melekesidir. Vicdan melekesine bağlı olarak hak ilke üzeri düşüncede batıl olanın verdiği çelişmenin aşılması ile diyalektik insanda doğası gereği zaten tahakkuk eder.

Böylesi insanlık düşünce tarihinde, insanın bilincinde Tanrı ve kendisi karşıtlığı çelişmesinde mutlak ilke olan Tanrı ereğinde kendini karşıtı olmadan aşması diyalektiğinde deneyimlediği, Tanrı'yı yaşadığıdır. İnsan fıtratı gereği yaşamında, keşfi olarak ferasetle gerçekleşen algıda ilkesel edimlerinde kendini izhar eden yaşamın öznesi olan Tanrı'nın kendisine tanık olur. Küreyi

arzda bulunan mevcudat ise insanın, Tanrı'ya edimlerinde tanık olmasının nesneleridirler. Bu doğrultuda "cevher olarak asl olan madde midir veya asl olan Tanrı mıdır?" karşıtı olarak bilincin düşüncede önüne konan çelişme de ilke gereği, düşünce ediminde tahakkuk eden diyalektikte, ilkeden eminliğin verdiği kavrayış doğrultusunda aşılır. Tanrı mutlak yaşam öznesi olduğu içindir ki karşıtlıklar O'nun tininin açığa çıkması ve O'nun tini doğrultusunda yaşanabilmesinin bilme kıpılarıdırlar.

Kurgul düşünmeye de yetenekli olan, tine zorunlu olarak ayak uydurarak eylemde birliğe taşınır (vahdete taşınır). Eylemlerde karşıtlara aşkın olarak vahdette seyir eden şahsı ile vahit olan Tanrı'ya, "salih" denilen edimler üzeri nesnelliğe aşkın ve düşünce ediminde ise öznelliğe aşkın olarak taşınmamız ile mutlakıyet zemininde insanlık tinini yaşarız. İnsanlık tininde yaşanan da Tanrı tinidir.

Zaten diyalektik, düşünenin düşüncesinde tine taşınmasının edimsellikte beliren düşünce zorunluluğudur. Düşünen ifade ediminde tinini dışlaştırırken de diyalektikte bulunmaktadır. Eylem ilke gereği aşkınlığı düşünenin düşüncesi önüne koyar. Bu sebepten dolayıdır ki karşıtların nesnel olgusallığı ilkesel edimlerimizle (salih amel) aşmış olarak diyalektik edimi doğrultusunda yaşarız. Diyalektik, karşıtlar üzerinden hak ilkeye eylemde taşınmanın gereği olarak düşüncede öznenin düşünce eylem ilkesidir.

Daha önceki soru cevaplarında belirtildiği gibi zihin zemininde bilinç holografik olan işlevsel yapıya sahiptir. Bu sebepten dolayı bilinçte anlama edimi sözün betimlemelerde biçimlenişlerinde verilmeye çalışılır. Bununla beraber kavramsal söylevde nutuk, ilkesel düzeyde kavramların içeriklerini veren sözcük dizgesinde

farklılıklarda ayrıştırıcı, ereğe bağlı sonuçlarında tamamlayıcı ifadeye sahip beyan niteliğinde olmalıdır. Kavrayışa sebep kavramsal düzeyde nutuk, felsefi düzeyde yazımda netlik kazanır. Bununla beraber anlayışa sebep içeriğin söylevde verildiği nutukta ise söylev betimlemelerde netlik kazanır. Söylevde kişide uyandırılmak istenen içerik hâli gereği verilir ama yazımda ise içerik konu olanın akli gereği ile verilmeye çalışılır. Kanaatim o ki kavramsal olarak felsefe yapmak holografik düşünme sebebiyle insan doğasını zorlar. Söylevde tasarımlara ve betimlemelere ise insan, doğası gereği yakınlık duyar. Bu da görünüşlerde gizil olan içeriğin duyularla algı kuvvetinin dolayımsız tahakkukunda algılamaması sebebiyle dil aracılığı ile içeriğin anlama ediminde uyandırılmasına olanak verir.

Dil ile yapılan her türlü söylev kıblesi gereği ile insana yaşam kabulleri verir. Söylevde zorunluluklar zemininde mantık gereği ile beliren ifade, ilkesel içeriğe sahip olarak etik (ilkeye göre uyum ve tutarlılık -ahlak-) ve estetik (cazibesinde kendinden beliren içeriğe taşıyabilen) biçimde dillendirildiğinde bilinçte anlayış sonucu oluşan iç alanda, gölgelere dalmış ve sızmış olan ruhu kavil âlemindeki Tanrı'nın hakikatine dolayımsız tanıklığı ve O'nun edimleri olarak beliren hak olan evrensellerin ilkeselliğine uyandırır. Bu da hak bilginin aklı gereği ile mantık ilkeleri üzeri biçimlenmiş beyan edilişinde kişilerin mizaçlarına göre ifade kazanması sonucu insanın ruhunda anlam bulduğu esinlenmeler sonucunda gerçekleşir.

Eflatunun dediği gibi "bilgiyi esinlenmelerle ediniriz" ama beyan olmaz ise esinlenme olmaz. Küre'i arzdaki mevcudat kavil âleminin dışlaştığı içerikte hâli lisanı gereği Tanrı beyanıdır ki bu sebepten dolayı kitab-ı mübindir. Duyular ile algıda okunan, mushaf-ı şerifte kitabı mübin adıyla zikre taşınan ilk Kur'an

(okunan) da bu kitaptır. Dil ile iç nutuk olan aklı fâal da denilen düşüncede Tanrının Halik esması kelim sıfatında izhar edilir ki insan, dil zemininde beyan ile bilinç edinişi sonucunda doğaya aşkın insanlık niteliğinde halk edilir. Bebekte ruh insan olma niteliğini bulmaz, ruh nutukta dil zemininde insanlık ilkesi gereğinde ifade bulduğunda insan olur. İnsanlığını her türlü alanda ürettikleri üzeri bulurken tinini hâli gereği kâlde beyan ettiğinde gösterir. "**Rahman Kuranı öğretti, insanı halk etti, beyanı öğretti**". Ayetinde de bu net olarak anlamlandırılır.

Bu ayetin işaret ettiği önemli bir durum da öğreten Tanrı'nın, kişiye dışsal bir Tanrı olarak değil kişiye içsel, emrinde bulunan ruha içkin olarak öğretici sıfatında Rabb oluşunda aşkın olduğunun işaret edilmesidir.

Beyan edilenin ifade edilişine göre esinlenmeler üzeri bilinç iç dünyasında kişi, kavil âlemini bulur ve düşüncede kavile taşınarak orada yaşamaya başlar. Ruh olarak kavilde bulunan insan mizaç ve meşrebi gereği üzere kavile taşınmış olur. Düşünce alanı olan kavil âlemi Tanrı'nın düşüncelerinin ilk izhar edildiği alan olarak evrenselliği sebebiyle mizaç ve meşreplerimiz gereği düşüncede istidadımız kadarı ile katıldığımız, taşındığımız ve kendisinde yaşadığımız evrensel bilinç alanıdır. Bu dediğime kadim bilgelik üzerinden bakılırsa eğer daha net anlaşılır. Çünkü birbirilerinden habersiz olan nebi, arif ve filozof bilgelerin düşünce dünyalarında hak ve hakikate dair ortak verileri olarak bulduklarını beyan ettikleri söylevlerine bakılacak olunursa eğer kavil âleminden bilgiden yana beslendiklerine şahid oluruz.

İnsan düşüncesi kavil âlemine taşınmanın kapısı gibidir. Düşüncede kıble dünya değil de ilke gereği evrensellikte hak ve hakikat ise eğer insan kendisini kavil âleminde bulur. Düşünce

ediminde Tanrı düşüncelerinden beslenerek hikmet seyrinde tinin gereğinde hareket etmiş olur. Düşüncede hak ilkeler ve hakikat referansına göre belirlemelerde ve çeşitlilik ve karşıtlar üzeri değerlendirmelerde yalınlık yok ise eğer kavil âlemindeki anlam bulma ediminde gerçekleşen ulvi yürüyüş ya gerçekleşmez ya da karışıklıklar içinde zorlu olur.

Bütün kâinat Tanrı düşüncesinin kelam sıfatı gereğinde belirişidir. İnsanın düşüncede yaptığı ise Tanrı'nın düşüncelerinin üzerine düşünmekten ibarettir. Tanrı düşünürken hem kendini gerçekleştiren hem de halk edendir, insan ise düşünürken insan olarak hem kendini gerçekleştiren hem de halk edilendir. İnsan ne vakit düşüncede Tanrı ile ikilikte bulunmadan düşünür, düşündüğünde Tanrı'nın halk ettiği manada halk edilen her durumun (ilkesel ve mevcutsal) hikmetine tanıktır ve tanık olduğunu hâli gereği ile ifade ederse eğer nutkunda halkiyat sıfatını tasarruf kuvveti olarak kendisinde bulur ("**kulum düşündüğünde manasını veren benimdir**", "**onların ol dediği olur**").

Anlatılanlar doğrultusunda soru genelinde geçen hâtırı irdelersek: Hâtır düşüncede iki türlü gerçekleşir. Bunlar düşüncede iken kulun Tanrı'dan ruha nazil olan direk bilgi akışı alması ve düşünen kişinin düşünme nesnesi üzerinden referans aldığı duruma göre hak ilke ve hakikate zorunlulukları üzeri düşünce dolayımında Tanrı'nın verdiği anlam üzeri şahitliğe sebep bilgiyi, ruhun esinlenmelerinde edinişinde gerçekleşir. Bazen de olur ki sanatçılarda olduğu gibi dolayımsız olarak düşünce edimlerimizde bulunurken kendimizden eylemle somutta gösterdiklerimiz de Tanrı'dan hâtıratlardır. Bunlara halk arasında nefes, doğuşat veya varidat denildiği de olur. Hâtır kulun Tanrı'dan istidadı kadarı ile nasiplendiği kavil âlemi

lütfundandır. Kâinat üzerinden edinilen esinlenmeler dolayımsızlıkta gelen, düşünce oluşturmaya sebep hâtırın ilham olarak biçimlenişidir. Meleklerin melekelerimiz üzeri bizde uyandırdığı ilham da dolayımlı yoldan gelen hâtırın kendisidir.

Tanrı'nın düşünce alanında gezinirken insanın anlama ediminde betimlemede her anladığı ve kavramsallıkta ve zorunlulukta her kavradığı ruha nurlanışı ile beraber zevk verir ve anlayışta ferahlamasına sebep olarak rahatlatır. Kavil âleminde aklı faal olarak haklar ve hakikate zorunluluklar zemininde attığımız her adım Cebrail'in kanatları üzeri miraç misali Tanrı'ya yükselişimize sebeptir. Doğa zemini üzerinden beliren ilmi disiplinler doğrultusunda hak ve hakikate tanık olduğumuz her düşüncede Cebrail'in duyularımızla hissedemediğimiz kanatlarının mevcudattan bizi uyandırarak sidret'ül müntehada gezindirdiğini söyleyebiliriz.

Böyle olsa da düşünce meleği (kuvveti) bizde düşünce melekesi (yetisi) olarak belirirken düşünce edimi düşüncenin nesnesi üzerinden algıda belirlemelerde bulunmayla görünür olmaya başlar, ilkesellikte ilişkileri belirleme sürecinde ereğe göre ilişkilendirmelerin sonucunda beliren bilginin kendisinde bilme ediminde bulunan düşünce öznesini her bildiğinin nesnelliği üzeri şuuru mutlak olan Tanrı varlığına örter. Düşüncede Tanrı'ya düşündükleri üzerinden faili mutlak olarak ilkesel edimlerinde tanık olmak ve O'na yakin gelmek düşünce üzerinden gerçeklik kazanır. Bununla beraber O'na tavırlarında tanıklıkla gerçekleşen her yakinlik düzeyinde, O'nu kendimize dışsal bulduğumuzdan, O'nun düşünce hilelerinde bulunuruz. Tanrı'yı zatında hilesiz olarak karşıtı olmadığından dolayı düşünce örtülerinin dışında görmekten bahsedemeyiz. Düşünce öznesi düşüncesinde sustu mu, kendi olanı, kendi dışında kendine başkasılığında değil ve

karşıtlıkta da bulunmadan dolaysızca yaşadığı kendiliği olarak bulur. Böyle olsa da düşünce edimi Tanrı'da sınırsız olanaklar dâhilinde hiç durmadığı içindir ki düşünce öznesi (insan) düşünce nesnesi üzerinden Tanrı varlığına vücud bulduğu ilke gereği örtünmek zorunda kalır. "**Tanrı kudretini verir ama tanrılığını kimseye vermez**" dedikleri ise bundan ibarettir.

Kur'an'a bakıldığında Tanrı'nın, kendisini ve ilkesellikte düşündüklerini, erekleri gereğinde sonuçlar üzerinden beyan ettiği görülür. Kur'an bir anlamıyla da Tanrı'yı ve Tanrı'nın düşüncelerini edimlerinde görmemizi beyan eden bizleri düşünmeye sevk eden Tanrı'nın düşüncelerini ifade ettiği kitaptır. Bu doğrultuda Kur'an, ifade gereği ile beyan düzeyinde okuyucusuna okunduğu her an inzal edilen kitaptır demek yerinde olur. Kur'an'ın inzali misali insan, kâinat kitabını da düşünce ile okuması üzeri kendisine aklı ve sözcüklerle nazil olunan kitap olması gereği ile görmelidir.

Düşünen olarak düşünce üzerinden şahit olduklarımız bize ayna ve ürettiklerimiz ise emek olarak görünür olan tinimizin gereğinde yaşamamıza sebeptir. Zorunluluklar üzeri ilke gereği ilişkilerde düşüncenin kıpılarıyla akıl ettiğimiz sonucunda bildiklerimiz ve bildiklerimiz üzeri maksada bağlı olarak ürettiklerimizi mizaç ve meşrebimiz zemini doğrultusunda hüviyete taşınmamızın nesneleri olarak buluruz. Düşünce dahi Tanrı'nın maksadındaki ilkesel tavırlarında kendisine hüviyette vücud verdiği araç olduğu gibi insanın düşüncenin öznesi olarak düşünce ve düşünce nesneleri üzeri hüviyete taşınmasının zeminidir. Düşünce öznesi olan ruh, mizaç ve meşrep çeşitliliğinde düşünce üzerinden ürettikleri ile insan olarak kişilik edinir ve şahit oldukları doğrultusunda kazandığı edimleri üzerinden ise insanlık ilkesi gereği ile hüviyete taşınır demek

daha doğru olur. Düşünce zemini üzerinden kişilikte bilinçlenen ve hüviyette şuurlanan insan, tinini, düşündüğünde mizacı gereğinde bulan ve meşrebi gereğinde koşullara göre yeniden üretendir.

İnsan düşüncede hüviyeti gereği ile kendisini "**ben**" olarak ifade eder. Ben olan insan için düşüncede tanık oldukları ve ürettikleri benlikte hüviyetini dile getirdiği araçları olurlar. Bu bağlamda ben olarak kendini ifade etmek dahi düşünce zemininde gerçekleşir. Hüviyetini ben olarak ifade eden için düşünce dış nutuk olarak ifadede dolayımsız düşünme biçiminde ve iç nutukta da düşünce dolayımında kendisini veya bildiğini ifade etme aracı olarak görülür.

Düşünceden bahsediyorsak eğer Tanrı'nın kelam sıfatı ve bu sıfatı doğrultusunda kelim, söz, kelime ve nutuktan bahsediyoruzdur. Nutkun belirlenimleri olan beyan ve ifade de kelamda düşünce, düşüncenin kendisinde düşüncede muhatap, düşünce öznesinin kendisi olduğu içindir ki erillikte vücud bulsa da düşünce, öznesinin eyleminde gerçekliği bulunduğundan dolayı eyleme bağlı zorunluluğu sebebiyle aslında dişil durumda bulunur. Düşüncenin öznesi olan insan ise bilme edimi sürecinde dişil iken bilme edimi sonucunda bildiğini ve bildiği üzeri ürettiğini sunumunda ayrıca bildiği ve ürettiği üzeri kendini hüviyeti gereği benlikte her betimleyişinde erillikte görünür olur. Bu durum Tanrı'da ise Tanrı'nın varlık olarak mutlakıyeti ve sıfatları gereği her ediminde karşıtı olmaması sebebiyle mutlak eril oluşunda tahakkuk eder. Bununla beraber Tanrı düşüncesinde hep kendi üzerinden hüviyeti gereği kendisini ben kavramında ifade etmesi sebebiyle erildir. Bu duruma da Kur'an söylev biçiminde şahid olunur. Tanrı bilinçte mutlak üst yapı öznesi olması ve bu doğrultuda da rablik sıfatları gereği kendisine

hitap edilen olması sebebiyle de zaten eril olarak düşüncede algılanandır.

İnsanda düşünce gelişim sürecinde her düzeyine içkin olması kaydı ile içgüdüler zemininde bitkiler, irade belirlenimleri zemininde hayvanlar, belli bir melekenin baskın geldiği zeminde melekler, evrensel ilkeler zemininde tanıklık ve ürettikleri üzeri tinini bulduğu ve her belirlenimlerinde hüviyete taşınmanın zemini olduğunda ayrıca kendini veya bildiğini ifade etmede biçim kazandığında insan mertebesinde tahakkuk eder. İnsan mertebesinde düşünce insanlık tininin gereği olarak hüviyete taşınmanın kendini ve bildiğini ifade edebilmenin zeminidir. Bundan önceki düşünce mertebelerinde düşünce, düşünce öznesinin nedenini kendi dışında bulduğu belirlenimler doğrultusunda düşünceye zemin olan nesneler üzeri tahakkuk ederken; bu mertebede düşünce, bir yeti (meleke) olarak hüviyet bulmaya ve hüviyetin üretilen her türlü düşünce nesnesi üzerinden dışlaştırıldığı zemindir. Yani düşünce kabullere bağlı olarak kıblesi gereği ya kendisine zemin olan nesneleri doğrultusunda tahakkuk eden ya da Tanrı'da olduğu gibi hüviyetin açığa çıkmasının nesnesi olan zemin olması üzeri tahakkuk edişinde görünür. Düşüncede kabul bilmek edimi doğrultusunda bilgi ise, kıble bilmenin nesnesidir. Düşüncede kabul düşünce öznesinin -düşünenin kendisi ise, kıble hüviyettir. Aslında ise insanda bu iki durum düşünce edimlerinde hep görünür.

Düşüncede ne, neden, ne için ve kim soruları bilmenin soru kıpılarıdır. Düşüncede nitelik, nicelik, iyelik, kiplik vb. sorunsal olanın kategorik düzeyde analitik bilebilmenin kıpılarıdır. Düşüncede kavramlar düzeyinde beliren ilkeler sorunsal olanı evrenseline bağlı olarak ve özellikle ereği doğrultusunda

ilişkilendirerek tümelden hareketle bilmenin kıpılarıdır. Özellikle belirtmek gerekirse insan doğasında irade üzeri beliren eylemde iyi, süreklilikte doğru ve biçimsellikte güzel olan ile sorunsal olanı ilişkilendirmek insanı etik kılar (bu ilkeler gereği insan zaten doğası gereği ile etik olandır.) ve idea denilen bu ilkeler, düşüncede etik olma doğrultusunda bireysel ve göreceli değil ama evrenseline bağlı olarak etik zemininde estetik düşünebilmenin zemin kıpılarıdır.

İnsanda idealların irade belirlenimleri olarak kendisinde belirmesi üzeri insanın, kendisi için iyi, doğru ve güzel olan doğrultusunda düşünceye sevk oluşu görünür. Düşüncede insan ilke olarak idealar zemininde ve erek olarak idealara eğilimli olduğundan idealarla düşünmeyi doğası gereğinde bulur. Kategorik olanı duyularla zihinsel olarak algılarız ama kategorik olanı ilk idealarla ya içgüdüsel biçimde dolaysız ya da düşünce ve diğer melekelerimiz doğrultusunda değerlendiririz. İnsanı bu doğrultuda bilmeye sevk eden, hüviyete taşıyan, meşrep ve mizaçlar doğrultusunda karakter edinmeye doğru devindiren idealardır. İnsan kategoriler üzeri bildiklerini idealar zemini üzerinden yeniden üretkenliğe taşır. Ürettiklerini de bireysel ve sosyal yaşantısındaki ilişkilerinde idealar zemini ve idealara eğilimi üzeri yaşam alanlarına taşır. Bu doğrultuda insan ekin edinerek uygarlaşma sürecine girer.

İnsan bilincinde bilim, kategorik ve disiplinlerde düşünme alanıdır. İnsan bilincinde idealar ile bilim, yaşam alanlarında medeniyet kurmanın aracı olarak görünür. Bununla beraber idealar sosyal yaşantıda aidiyetleri belirledikleri ölçüde değerlere biçim vermeleri doğrultusunda ekinde görünür olurlar. İdealar bilinçte düşüncenin üst yapı nesneleridir. Bu sebepten dolayı insanın bütün yaşam alanlarında görünürler. Ceberutta (yasalar

üzeri zorunluluklarda) melekelerimiz üzeri (yetilerimiz) maksudu (ilkenin ereğinde) yaşamak idealar zemininde gerçekleşir.

Anlam yalındır. Anlam ne vakit düşüncede idea ile buluşur, niyete sebep oluşu ile kıble bulur. Bu doğrultuda da fikir olma sürecinde bulunur.

İnsan için düşünce edimi, ilke doğrultusunda başta bilme sürecine girmesi ve bildikleri üzerinden, hüviyete taşınma – bildiğini şahsında noktalaması- sonuç itibarı ile de kişinin mizaç ve meşrebi doğrultusunda da ya bildikleri üzeri kendini ya da bildiğini ifade etmesi ile tininin görünmesine sahip üç aşamada görünür. Yani düşünce bilme, bildiği ile hüviyete taşınma, bildiğini kendinde işaretleyerek şahsına nesne kılma ve bilinenin ifade edilişinde tahakkuk eder.

Bilme, bildiğinden emin olmanın oluşturduğu şuurlanma, şuuruna erişilene eylemlerde tanık olma ve tanık olunanın bilincinde olunması ile bilginin düşünce aracılığı ile içselleştirildiği görülür. İçselleştirilen bilgi üzerinden insan, insanlığı gereği tinini edimlerinde ürettiği emekte kendi içinde derinleşerek yeniden üretir.

Emeği kutsal yapan, eylemde Tanrı'nın ilkesellikte ilahi olan edimleri (fiilleri) gereği ile kendisinden dışlaşan olgusallıkta tezahür etmesidir. Bununla beraber emeği kutsal yapan insanın ilke gereği insanlık tinini kendi ürettikleri üzeri bulmasının nesnesi olmasıdır. İnsan ilke gereği ürettiği emek olgusallığında düşünce edimiyle kendi üzerine dönerek düşünce edimselliğinde tinine şahit olur. Bu olgu insanlık tarihine bakıldığında da bu net olarak görülür; çünkü insan, insanlık ilkesi gereği ile tarihi boyunca ereğe bağlı ilkesellikte ürettikleri üzeri tinini aramakta ve tinine şahit olmaktadır.

Bu kadar anlatım sonunda belirtmek gerekirse eğer: İnsan ahsen'i tâkvimdir ama düşünce zemini üzerinden söz cevheri ile içerikte ve hâlde iç dünyasında ilke gereği mizaç ve melekeleri gereği ile de meşrepte biçim bulması doğrultusunda halk edilmesi sebebiyle sözün ilke üzeri biçim kazanan ürettikleri üzeri görünen tininde ahsen'i tâkvim olmayı bulur. İnsan değer üreten söz varlığıdır. Bu sebepten dolayı düşüncede edindiği anlamlarla ve hitap-muhatap ilişkilerinde sözün ifadeye döndüğü sohbetler üzeri kendini tinde, muhabbette bulur. İnsanın iç ve dış nutkunda içerikte anlam ve tavırda hâl olarak beliren ilkesellikte söz tinde olduğu içindir ki insan tinselliğini tensellikte değil söz ve değer üreten söz ürünlerinde bulur. Bu sebepten olsa gerek ki erenler Tanrı hakikatinin ve hak ilkelerinin, mizaç ve meşreplere göre ifadede üslup farklılıklarıyla zevkte beyan edildiği sohbetlere ve sohbetler ışığında düşüncede anlama edimi olarak beliren tefekküre önem vermişlerdir. Bununla beraber kavramsal düşünme edimi olan felsefe ile de olgusal olanın hikmetini kavramaya ve ilke gereği nitelikli düşünmeye, rastlantısal (tasarımsal) değil de olgusal düşünmeye de önem vermek gerekir.

Mutlak cevher olan Tanrı nurunun ceberut üzeri maddeyi halk etmesi (kendi başkalılıkta dışlaşması), esfelin safilinde düşüncelerini biçimleyeceği, düşüncesinin ürünü olan cevheri halk etmesidir. Madde cevheri üzeri de insana doğru düşüncesinin ürünlerinin tamamı olan halk ettiklerini doğa zemininde beliren mertebeler olarak örnekleyerek kendisinden kendisinde olmak kaydı ile dışlaştırır. İnsanda ise bizzat kendisi dışlaşır. Tanrı düşünce ürünlerine nuru içkin olarak ürettiklerinde gizlenir. Ürettiklerinde gizil iken ürettiklerinin olgusallığında hikmet üzeri kendini işaret eder. Ürettiklerine içkin olması

doğrultusunda eyleminde aşkın olması beliriminde ilkesel tavırlarında tinde kendisini görünüre taşır (izhar eder).

Organik doğada maddenin, üretileceklerin nesnesi olması kıvamı da olgusallığında hikmeti gereği ile evrensel külli akla işaret eder. Bununla beraber doğada gizil duran Tanrı, maddeyi işleyen elleri misali olan insanın melekeleri üzeri edimlerinde tininde dışlaşan olarak kendisini aşikâr eder.

İnsan tevhid gereği spekülatif düşüncede ve ilkelerin deneyimlenmesi doğrultusunda Tanrı'ya iman (eminlikte) gereği müşahedesinde tanık olur. Bununla beraber ilkesel edimlerinde (salih amel) ve ürettikleri üzeri ilahi sıfat tavırlarını yaşaması/ deneyimlemesi üzerinden (hizmet) Tanrı'ya yakin gelir.

Mevcudatının ve mevcudatın nedeni olarak ara cevher olan maddeyi gören insan için düşünce, duyularla algı ediniminin hak olan beliriminde zihin temelli analitik düşüncede son bulur.

Söz insanlık tininde düşüncenin kendisinde en yüksek biçimde ifade bulur. Özellikle değerlere ihtiyaç duyduğumuz zamanlarda evrensel ilkeleri, ereği hak ve hakikat olması kaydı ile ifade de zamanın tinine göre yeniden değerlendirmeli ve ürettiklerimizle yeniden yaşam alanlarına aidiyetler ve değerler olarak ekin düzeyinde taşımalıyız. Özellikle belirtmek gerekir ki zamanın tinine, insanlıkta koşullar doğrultusunda beliren ortak eğilimler, kaygılar, korkular, beklentiler vb. gibi durumları görünüşe taşıyan olarak belirleyen ve bu durumların görünüşüne sebep belirlenimleri olduğu, insanlığın erek olarak taşındığı ortak evrensel ilke veya ilkeler üzeri tanık olabiliriz. Başka bir deyişle de zamanın tini denilen zamanın Tanrı ahkâmını doğru okuyup ona göre hareket etmek ve Tanrı'ya ayak uydurmak gerekir.

Böyle olmaz ise eğer akıbetimiz itibarı ile hüsranda olacağımız kesindir.

Bilir misin

Kurtulmak nedir?

Dünyanın

Sınırlarından firar etmenin,

Sonluluğundan kaçmanın.

Sınırsızca ve sonsuzca

Yaşamayabilmenin yolu nedir?

Sineni yırtarcasına beden evinden

Aşk ile kavil âlemine çık!

Kavil âleminde Cebrail'in kanatlarıyla uç!

Kelam ve anlamlar ağacı

Sidret'ül münteha'da süzülerek uç!

Direnç göstermeden

Aç, hak ve hakikate kucak aç!

Bildiğin de zevk ile

Kavil âleminde yol tut,

Hazreti Allah ile O'na yol tut.

O'na tanık olduğun an

Yerin değiştiği

Başka bir yere yükseltildiği,

Sonsuz olan iç dünyaya
Adım attığında,
Her şey anlamını seninle bulduğunda,
Her şey olduğunun dışında
Hikmetiyle göründüğünde
Tinini bulduğunda
Kurtulmuşsundur,
Hakikate seni öteleyen
Üzerine yıkılan dünyadan.
Kurtulduğuna aldanma!
Cebrail'in kanatları ile uç!
Ben olana erdin mi sen,
Yek vücutsundur kavil âlemiyle sen.
Kavilden nutk ederken
Sözünde görünecek olan "ben",
O an sen, seslendiğim "ben".
Sen, ben ikiliğinde
Bil ki düşünen ben.
Düşüncemde kendime
Sen dediğim ben.
Kendim ile konuşurken
Bendeki sevgili,

Habibim dediğim “ben”

Biraz sus!

Hazreti Allah’ın gözlerinden bak

Ellerinden tut,

Ayakları ile yürü,

Evinde otur,

Sen ve ben olmadan.

Kurtulduğun an!

Muhabbetle.

21.04.20124

Ahsen'i tâkvim makale dizisindeki değerler konusunu irdelemekte fayda vardır.

Değerler, maksutta kelamın içeriğini belirleyen değişmez ilkeler olarak halk edilecek olan her şeyin içkinliğinde bulduğu evrenselleri oluşunun sonucunda, her şeyin fıtratına bağlı olarak erek beliriminde edimlerinde dışlaşması ile görünür olan, akli gerçekliği olan mutlak yaşam öznesi olan Tanrı tavırlarıdır.

Değerlerden bahsedilmekte ise eğer yaşamın değişmez eylemlerde biçimlendiği ilkelerden bahsetmekteyizdir. Değerler fıtrata içkin olduğu kadarı ile de kelamda ve dolayısıyla da akılda biçimsiz içerikler olarak karşılığı olan, görünür olan her ne ise biçimselliklerine sebep eylemin değişmez ilkeleri olarak edimsellikte görünür formlar olan tümellerdir.

Tanrı'da değerler, esma tavırları olarak görünür. Her ilkesel tavır zatında biçimsizlikte bulunan öznenin, ereğinde eylemde bulunarak biçim kazanmak olarak bir sıfatta vücud bularak, şahıs olmasında içeriği olan, kendisini görünüşe taşımasıdır.

Tanrı'nın mutlak yaşam öznesi olması sebebiyle, değerler halk edilenlerin fıtratları gereği edimlerinde Tanrı'nın tinini istidatları kadarı ile tinleri olarak bulmalarında görünürler. Başka bir deyişle de halk edilen her şey Tanrı tinini, fıtratı gereği ile istidadı olan kaderi üzeri ereğe bağlı eylemlerinde kaza ettiği ölçüde yaşamında kaderi olan tini olarak bulur. Halk edilen tini gereği kaderinin kazasında Tanrı'nın ilkesellikte beliren değişmez tavırlarında görünen kaderini yaşar. İnsanı tini gereği ile kıymetli kılan da Tanrı tini olarak Tanrı kaderini edimlerinde en iyi biçimde ereğe bağlı olarak da en doğru biçimde gösterebilecek en güzel

biçimsellikte halk edilmiş bir kıvamda bulunmasıdır. İnsanı ahsen'i tâkvim yapan da Tanrı'yı bütün ilkeleri gereği ile yaşayabilme ölçüsünün kıvamında halk edilmiş olmasıdır.

İnsan tinini zorunlu olarak Tanrı tini gereğinde bulur. Böyle olsa da Tanrı'ya tanıklığı iman doğrultusunda ilkesel tavırlarda O'nu müşahede edişinde -tevhid seyrinde- bulsa da ilkeleri edimlerinde deneyimleyen olarak imanın dışında akli olan makuller olmaları üzeri kabul ederek Tanrı'dan ayrı olarak düşünebilir veya düşünür. Böylece değerler iman doğrultusunda kalbi bir kabulden ayrı olarak sadece akli kabuller olmaları doğrultusunda insan yaşamında düşüncenin konusu olurlar.

İnsandan bahsetmekteysek eğer dolaylı olarak değerlerden de bahsetmekteyizdir. İnsan yaşantısı, insanlığın ortak değerleri üzeri sosyal yaşantısında süreklidir ve ortak değerler üzeri sürdürebilirdir. İnsan her türlü durumda ilkelere bağlı olan ortak menfaatler üzeri toplumsallaşır ve ortak değerler üzeri de halk olur. Değerler insanda, fıtratı gereğinde bulunan olarak bilincin alt yapı kurumları -arketipleri- iken insani ilişkilerde bilincin üst yapı kurumları olarak insanın insanlıkta yaşayabilmesinin temel erek ilkeleridir. İlkelerin insanın insan olarak bilinçte bir iç dünya edinmesine sebep olduğu görünür. İnsan, insani ilişkilerinde insanlık tümelinde, ilkeler temelinde ekin edinen, ilkeleri değerleri olarak ekinde bulan ve ekin temelli edimlerinde gösteren olması ile iç dünyasına bağlı yaşadığı bir dış dünya edinir. Böylece insan, insan olarak ferdiyette insanlık olarak da bizlikte benlik edinişi üzeri Tanrı'nın ardılı olarak değil ama istidadı doğrultusunda yaşadığı mutlak özne olarak halifesi olur.

Tanrı'nın evrenseller düzeyinde değişmez tavırları olarak ilkeler, insan yaşantısında iman doğrultusunda kalbi kabullere bağlı değil

de daha çok hevâ, haz ve menfaate dayalı edimlerde insan yaşantısında görünürlerse; insan kendisini değerlerin değersizleştirildiği bir dış dünya yaşantısında bulur. Değerler sadece ferdi olarak herhangi bir insana veya toplumsal sınıfa yaşamsal düzeyde indirgendiğinde de evrenselliğinden uzak insanlığı sınırlayıcı, yaşam biçimlerinde kibre haiz egoda veya süper egoda değersizleştirilmiş olmalarında görünür. Böyle olsa da evrenseline bağlı olarak ereğinde, kibre haiz egoda veya süper egoda değil de ihlâs gereği yalınlıkta -fakriyette- yaşanan ilkeler düzeyinde değerler, insanı Tanrı'ya taşıyan böylece dış dünyanın sınırlı ve sonlu olan olgusallığından insanı kurtararak iç dünyada tini gereği hüviyet edindiren ve dış dünyayı da tini gereği spekülatif (kurgul) olarak okumasına ve anlamlandırmasına sebep olur. Aslında süper egoda dış dünyaya, iç dünyasındaki egosu ile ereğe bağlı olarak hevâ, haz ve menfaatleri doğrultusunda kendi için bakanlar dahi ekinlerinde edindikleri bilincin üst yapı kurumları olan değerler doğrultusunda spekülatif olarak bakışımda bulunurlar. Bu da değerlerin evrenselliği sebebiyle zorunlu olarak görünür.

İnsan yaşantısında değerler, spekülatif temelde biçim kazanan bir iç dünya ve toplum temelli bir dış dünya edinilmesine sebeptir. İnsan söz varlığı olarak ve düşünce ürünleri üzerinden değerleri dile getirir, düşüncede değerleri anlamaya çalışır ve yaşantıda değerleri irade sonucu belirişleri sonucunda edimlerinde gösterir. Bu bağlamda değerler içerikleri doğrultusunda insanın yaşamında anlam ve duygulanımlarına sebep olan insanın insanlık elbiseleridir.

İnsan yaşantısında değerler, bulduklarında ve ürettiklerinde biçim kazanır. Zaten bu biçim kazanma sonucunda biçimsiz içerikler olarak ilkeler, insan yaşamında değerler olarak

görünürler. Bu bağlamda bilimde somut veri düzeyinde bulunan zorunluluklar üzeri bilinir olan hak bilgi, sanatta estetik, bireyde hüviyet, dinde Tanrı ve ahlak, felsefede hikmet -kavramlar üzeri olgusal olanı kavrama ve olgusal olanın hikmetini anlamaya çalışma-, hukukta hak ve hakkaniyete dayalı olarak biçimlenmiş yasa, kâinatta insan, insanda psikoloji, sosyal yaşantıda ekin ve hukuk örnek olarak gösterilebilir. Bu doğrultuda belirtmek gerekir ki insan tin varlığı olarak değerler varlığıdır. İnsan ilke doğrultusunda ereğe bağlı olarak söz ile düşünce üzerinden de değer üretir. Yaşamında beliren ilke gereği ürettiği değerler, bilinçte üst yapı kurumları olarak insanda meşruiyet kazanırlar.

Bilinçte bu meşruiyetlerin –değerlere bağlı olarak oluşan kabullerin- oluşmasına sebep veren değerlerle insan, değer yargıları edinir. Değer yargılarını bilimsel veriler üzeri belli normlara taşıması ile insan, normları belirleyici ilkeler üzeri referans edinerek kritik etmenin bilimini edinmiş olarak, olan disiplinler gereği değerlendirmelerde bulunuşu ile analizlerde bulunur. Meşruiyetlere göre değer yargıları, evrensel ilkeye bağlı olarak biçimlenmiş belli normlara göre ise değerlendirmelerde bulunmak -bilimsel düzeyde analizler yapmak- insan yaşamında görünür olur.

Özellikle sanat için belirtirsek: Metin Bobaroğlu'nun da belirttiği üzere "sanat kalıpları kırmanın aracıdır." Kalıpları kırıyor ve insanı tininde yeni bir oluşuma taşıması ile sanatın yapıldığını söylersek eğer sanat eserini değerlendirmemizin de kritik etmenin referans noktasını yakalamış oluruz. Bu akıl üzeri de sanatın sadece belli bir toplumsal sınıfın tapusu altında olmadan, belli referanslara göre değerlendirmenin ekseninde bulunarak aklını edinebiliriz.

Aslına bakılırsa rahmet gereği hiçbir şey kendi için değildir ki sanat da sanat için olsun. Sanat insanı insanlığı gereği Musavvir, Bedi ve Bâri esmaları doğrultusunda asli hüviyetine bir nebze ulaştıracaksa eğer ferdiyette sanatçının kendisi için olsa gerek ama ferdiyette sanat adına üretilen yapıt estetiğe haiz olarak halkta karşılık bulduğunda halkı evrensel bir tümele taşıyacaksa eğer sanat zaten halk için olmuş olur. Kanaatim o ki değer oluşturan, estetiğe haiz her sanat yapıtı, sanatçının olmaktan çıkar, halkın evrensellere bağlı olarak tinini aynalaştırdığı ortak değeri olur. Sanat, sanat için ve belli bir sınıf için değil halk için yapılmakta ise ve halkta meşruiyet buluyor, ayrıca halkı değerlere taşıyabiliyorsa, zamanda halktaki meşruiyetini eskimeden yitirmiyorsa eğer sanat sanatsal eylem ve yapıtları ile gerçekliğinde görünür.

Böyle olması dileği ile belirtirsek: Sanat, değerleri estetik olarak halka sunup insanlık değerlerini yitirmeye doğru giden insana ayna tutmanın, dur diyebilmenin aracı olur. Belli bir sınıfın sanatından bahis edilecekse eğer -evrenseller tümeller olarak herkes için iken- evrensel değerlerin sanatta ne kadar gösterildiği problemi çıkar. Evrenseller üzeri halka ayna olan sanat halkta meşruiyeti ve karşılığı olandır. Sanat estetiğe haizdir ama ereği olarak özgürleştirici özelliğe sahiptir. Belli bir sınıfın sanatı, özgürleştirici olması gerekirken belli bir sınıfın tekelinde olan sanatın özgürleştirici olmasından ne kadar bahsedilebilir? Kanaatim o ki estetiğe haiz olan sanat eseri insanı, tensellikten tinselliğe doğru özgürleştirici sonuçları olandır. Bu bağlamda özgürleştirici sonuçlar vermeyen, sadece belli bir sınıfa hitap eden sanatsal eylem veya eser ne kadar sanatsaldır?

Sanat belki halk için yapılmayabilir ama sanat eylemi veya yapıtı, halka tini gereği ayna ise halkta meşruiyet bulması ile kendinde

olan içeriği dışlaştırmış olarak aşikâr etmesi gerekir. Böylece batın olan zahir olmalı gerçekliği gereği ile sanat yapılır. Kanaatim o ki ferdiyette tezahür eden sanat, halkta karşılık bulup halkı ortak değerler noktasında insanlık tinin gereği olarak bizlik düzeyinde bilinçlendirmediği sürece kemâlatını bulmuş değildir. Sanat ile bir topluma değerler, eylem ve yapıt aracılığı ile toplumun ortak ruhu olarak üflenmiyor ve sanat halkta ortak toplum bilinci oluşturmuyorsa eğer sanatı, haiz olduğu evrensellerini referans olarak kritik etmediğimizi belirtmek gerekir.

Sanat tarihi olarak sanatın sınıflandırılmasında bir nebze kritik yapabilsek de belli normlara göre sanat değerlendirmelerinde bulunsak da bu, sanatı hikmeti gereği ile anlayabilmemiz adına yeterli gelmeyecektir. Ereğinde sanat, tinde özgürleştirdiği toplumsal çoğunluğa değerlerin forma büründüğü yapıtın ortak ruh olarak üflenmesi sonucunda özgünlükte özgürlüğe kavuşturması ölçüde ve insanları biz olduklarının bilincine erdirdiği ölçüde -bir sınıfa ait değil bütün sınıfların kendilerini bulduğu ölçüde- halkta karşılık görüyorsa eğer kemâlatını bulmuş olarak estetiğe haiz biçimde sunuluşuyla sanattır.

Felsefe ise kavramlar birbirilerinin anlam içeriklerini tamamlayıcı ve açıklayıcı bir dizgede kullanılarak olgusal olan kavranabiliyor veya kavratılabiliyorsa eğer mantık gereği yapılıyordur. Olgusal olanın hikmetini, ilkesi doğrultusunda ereğine bağlı olarak anlamaya çalışmak ve kavramlar ile ifadede makuller üzeri mantık çerçevesinde anlamlı kılmak felsefenin hikmet değeri üzerinden tahakkuk etmesine sebeptir. Felsefe hikmeti gereği ile hikmete haizdir ama ereği gereği ile hak ve hakikate tanıklığa sebeptir. İlke gereği ereğe bağlı olarak düşünce üzerinde

anlayışta insanı hak ve hakikate tanık kılmayan felsefe olarak belirtilenin ne kadar felsefi olduğunu kritik etmek gerekir.

Bilimde ise zorunluluklar alanı olan doğa zemini üzerinden yasalara bağlı olarak doğruluğu deneylenmiş ve gözlemlenmiş olarak edinilen bilgi, doğa yasası olarak insan yaşamında karşılık görmesi ile değerdir. Böyle olsa da bilim, bilgiye haiz iken bilimde erek, bilgisi doğrultusunda kullanılabilir olanın insan yaşamına taşınmasıdır. Bilgisi doğrultusunda insan yaşamına üretimde taşınamayanın bilgisinin yasalara bağlı olarak doğruluğunda problem vardır. Bu da bilimsel olmadığının işaretidir. Burada özellikle belirtmek gerekir ki ispatı olmayan varsayımlarla bilim yapılmaz. Bilim yasa gereği ispata bakar. Yasa -sonuç alınan veri- gereği ile bilim yapılır. Bilimsel olan, sonuç alınan veri olması doğrultusunda kullanımı da hak olarak tezahür edendir. Bilim bilgi değeri ile hak olana tanıklık sağlar ve hak olan ile doğaya karşı ve sosyal yaşantıda da ortak ilkeler üzeri insan yaşamına kolaylık getirilir.

Dinde ise değer ahlaktır. Böyle olsa da güzel ahlak üzeri amaç Tanrı hakikatine, ereğe bağlı ilkesel edimlerde -salih amelle de- imanın (yaşanıldığında edinilen kalbi olan eminlik) gereği üzeri tanık olmaktır. Din güzel ahlak üzeri değil ise ve salih ameller doğrultusunda Tanrı'ya insanı taşımıyorsa eğer din değildir.

Hukukta değer, hak ve hakkaniyet üzeri biçimlenmiş ortak akıl ve ortak tinsel değerlerin güvence altına alındığı yasalardır. Böyle olsa da hukuktan amaç selamet ve sulhun tesis edilmesidir. Toplumsal yaşantıda selamet ve sulh tesis edilemiyorsa eğer hukukun evrensel insan hakları üzeri değerleri doğrultusunda işletilmediğinden veya tesis edilemediğinden bahsedebiliriz.

Ekinde değer ananelerdir. Ananelerden amaç ise insanda aidiyetlerin belirmesi ve bu doğrultuda toplum varlığı olan insanın dış dünyasının ananelerle aldığı biçimsellik doğrultusunda sorumluluklar, ödevler ve sahiplenmeler üzeri bir iç dünya edinmesidir. Böyle olsa da hak ve hakikate dayalı olarak biçimlenmemiş ananeler insanı mevcudiyet nedeni olan hikmete örter, ereğe bağlı ilkesel yaşantıda tinine örtük kılar. Bu da yukarıda belirtilen din değeri olan ahlak ile biçimlenmiş bir ekinle mümkündür. Din ekine sebep külttür. Dinin öz içeriği ile biçimlenmemiş ekin, Tanrı'dan insanlığı uzak kılan batıl davranışlara haiz ananelerde görünür.

Batıl olan, -hak olanın aşikâr olmasına sebep- zorunlu olandır. Hak ve batıl olanın, kalıcı ve geçici olanın, karşıtlığı üzerinden ilahi tavırlarında -eylemde- aşikâr olan Tanrı hakikatidir. Evrensel ilkeler doğrultusunda ereğinde edimlerimiz üzeri batıl olanı aşarak Tanrı hakikatine yakin olunur. Tanrı hakikati üzeri hak olan edimlerimizde Tanrı'yı, istidadımız doğrultusunda evrensel tavırları olan dinde değerler olarak görünen, sıfatları doğrultusunda esma tavırları olarak beliren ahlakın gereğinde hüviyetine taşınmış olarak yaşarız. Böylece tinin gereği olan hüviyette Tanrı'yı, yaşamın mutlak öznesi olarak bulabiliriz.

Özellikle belirtmek gerekirse: Belli normlara göre olgusal olanı mantığın kabullerine göre analiz yaparak kurgul (spekülatif) olarak kavramak, kavramsal olarak anlaşılır kılmak bilimsel çerçevede felsefenin işidir. Dinde ise iman gereği kalbi olarak deneyimler sonucunda Tanrı'ya tanık olmak ve Tanrı'ya yakin gelmek amaç olsa da dinde yaşanılan, felsefe ile akli zeminde tanıtlanarak ve serimlenerek doğru biçimde anlamlandırılabilir. Dinde yaşananın katı disipline sahip bilimde kanıtlanması bu zamanlarda mümkün olmasa da deneyim sahibinin kalbi

eminlikte tanık olduğundan emin olması ve ontolojik düzeyde ve ereğe bağlı ilkesellikte tanık olduğuna her disiplinde tanık olması, ferdiyette insanın delili (kanıtı, ispatı) kendisine mahsus olarak özel deneyimlerde bulmasından ibarettir. Dinde maneviyatın gerçekliğinin delili, her deneyim sahibinin kendisinde ferdi hikmet düzeyinde gerçekleşir. Bu sebepten dolayı deneyim gereği -keşfi olan- ferdiyette yaşananlar umumiyeti bağlamaz. Sadece zevk edilmesi itibarı ile belki paylaşılabilir. Böylece deneyim sahibi diğer insanlarla aynalaşmanın verdiği zevk ile iç dünyasında daha emin adımlarla hak ve hakikate, evrensellerin değerler düzeyinde yaşanması sebebiyle daha doğru biçimde yol alır.

Ekinde ananeler kadar önemli olan bir değer de toplum bireylerinin ilkeler temelinde, aidiyetler düzeyinde değerlerini edindiği ve toplumların ontolojik dizgedeki süreçlerini antropoloji ve psikoloji içkinliğinde sergileyen mitleridir. Mitler toplum değerlerinin oluşmasına sebep toplum değerleridir. Evrensel ilkeler mitlerde form bulur. Mitlerle insan hem mit kahramanlarını ideali edinmeleri üzerinden değerler edinir ve değerleri doğrultusunda da vicdan melekesi kendisinde belirir. Bununla beraber mitlerle insan, hayal gücü üzerinden spekülatif düşünceye taşınır ve zekâ gelişiminde de kıyas, ders çıkarmayı öğrenirken ilerleme kat eder. Mitlerde değer üreten öğe mit kahramanıdır; mitlerde erek, değerler üzerinden aidiyetler ve vicdanın insanda uyandırılmasıdır. İnsan üretici olarak yaratıcı zekâya (tümel akla) temelde mitler üzerinden taşınır. Bununla beraber ereğe bağlı olarak ilkelerin biçimlendiği mitler temelinde edinilen insani ve toplumsal değerler doğrultusunda insan, aidiyetler ve vicdan üzeri duygular temelinde kendisinde canlandırılan değerlerine duyarlılık da edinmiş olur.

Değerlere duyarlık göstermek, insani olarak insanlık tininde yaşayabilmenin zorunluluğudur. Hak ilkeler üzeri değerleri insanda canlandıran mitler, zaten iç dünyada olan ve söz ile de anlam bulduğu içerikler (özler) ve irade ile bakışım kazanarak biçim bulan insan öznesinin kavil âlemine (düşünce âlemine) taşınmasına yardımcı olur. İnsan iç dünyada yaşayan ve iç dünyadan söz içerikleri ve irade temelli bakışımlarda bulunandır. Bu doğrultuda belirtmek gerekirse: İnsan, bedeni sıfatları (beşer) gereği ile dış dünyada, doğada cevher olarak görünür olsa da iç dünyaya ait olan öznedir. Özne denilen, iç dünyada bulunan olarak söz ve irade içeriğinde ürettikleri ve ereğe bağlı olarak ilkeleri edimlerinde göstermesi üzeri tanık olunanadır. Anlatılanların geneli doğrultusunda belirtirsek: İnsan yaşamında mitler, daha birçok faydaları ile beraber önem arz eder.

İnsan öznesi, zihin melekesi üzeri olgusal olanı belirler ve zekâ melekesi ile de akl'ı faalde anladığı ve kavradıkları ile iç dünyadan bakışımda bulunur. Edimlerinde deneyimlediği ilkeleri, düşüncenin nesneleri olarak irdeler ve tininin gereği olarak değerler düzeyinde yaşar.

Tin değerlerle yaşanır. Değerler, öznenin, tinini edimlerde yaşaması ile beliren öznenin yaşam nesneleri ve belirişine sebep edimlerinde belirimleridir. İç dünyadan seyir eden insan değerlerle, bulunduğu iç dünyasını zenginleştirir, bakışımlarında ve bakışımları doğrultusunda gerçekleşen edimlerinde kendini çeşitlendirir. Tanrı'da olan da bundan farklı değildir.

Değerlerin insan yaşamında açığa çıkmasına -dışlaşmasına- sebep temel ilkeler iyilik, doğruluk ve güzellik idealarıdır. Bu anlamda bir önceki ahsen'i tâkvim (4) makalesinde beyanda bulunulduğundan dolayı burada idealları vurgulamak yeterlidir.

Gerçek olan hak ilkeler zemini üzerinden değer üretilir. Gerçekliği –sürekliliği, sürdürebilirliği ve varlık olarak Tanrı'nın ilahi tavırlarında karşılığı- olmayan tasarımlar ve düşünce belirlenimleri ile değer üretilemez. Hak ilke üzeri üretilen değerler, kült olarak ekine sebep iç dünyada insanın, aidiyetler, hak ve hakkaniyet üzeri sahiplenmeleri doğrultusunda edimlerinde ve ürettikleri ile bilinçlenen olarak inşa edilmesinin nedenidirler. Hak ilke zemininde vücud bularak biçimlenmiş batıl olan ve değer zannı ile bakılan olgular ise Tanrı hakikatinden insanı bilincinde, şuurundan örterek uzak kılan; ayrıca insan yaşamında toplumsal olarak sürekliliği ve sürdürebilirliği olmayan, bununla beraber insanı hevâ, haz ve menfaatler doğrultusunda dış dünyada nesnelere bağımlı kılarak, nedenini kendi dışında araması ile temellendiren çocuklukta sınırlayıcı olan durumlardır. İnsan, batıl seyrinde nefs'i emmaresi gereği yedisinde de yetmişinde de hep çocuktur. İnsan yetişkinliğini ve insanlık ilkesi gereği kemâlatını -değerler temeli ile nefs mertebelerinde yükselerek- değerler üzeri yaşantısı ile edinir.

İnsanlığın peygamberlik devirleri bu bağlamda ele alındığında, görülecek olan insanların peygamberler aracılığı ile çocukluktan kurtarılmaya çalışılmasıdır. Zihin ve nefs'i emmare üzeri kendini doğada bulan insanın, hak ve hakikate bağlı olarak değerler üzerinden dış dünyaya nazaran özgürleştirici olarak iç dünyaya, akıl etme ve güzel ahlak üzeri vicdanlarına seslenilerek davet edildikleri görülür. Bu da Kur'an da ki peygamber mitleri anlatımlarında görünür.

Peygamberler devri, insanlığın değerlerle gelişim devresidir. Hazreti Muhammed ile beraber insanlık, değerlerin biçimlendiği güzel ahlakın tamamlanacağı, hak ve hakikat ilkesinde ilim kıblesi doğrultusunda akıl etme ve irfan üzeri yetişkinlik devresine

girmiştir. Bununla beraber yaşam şartlarının zorlukları ve batıl inançlarla koşullandırılmış insanlığın, arayışları ile düşünce doğrultusunda bilim ve üretkenlikle insanın doğa zemininde ve sosyal yaşantıda evrensellerle biçimlenen yaşamda özgürlük ilkesi doğrultusunda dogmatizme (batıla) karşı zaferi ile ayağa kalkışı görülür. Bugün için ise insanlığın ürettiğine paralel olarak tüketen olması bu doğrultuda da tüketen olarak yeniliğe -modernliğe- açık olması ile beraber konformizm (sorgulamadan itaat etmek), popülizm (ucuz halkçılık), oportünizm (fırsatçılık) sebebiyle değerlere karşı duyarsızlaşması problemi görülmektedir. Bununla beraber insanın, tüketimde modern olmasının dışında insani olan insanlık değerlerini evrensel ilkelerle hukukta belli normlarda bütün insanlık için yeniden biçimlendirerek, sanatında değerleri en güzel biçimde göstererek, ekinde değerleri en doğru biçimde okuyarak analizler doğrultusunda değerleri aklın gereğinde felsefe doğrultusunda yeniden keşfetmesi gerekir. Böylece insan, nefs'i emmaresi doğrultusunda, değerleri sınırlayıcı gördüğü asilikte insanlık olarak ergenlik çağı olan bu zamanı yaşarken, hazreti Muhammed ile başlayan yetişkinlik devresine, insanlık olarak biz hüviyetinde tam anlamıyla girmiş olarak, değerler üzeri tinde yaşamaya başlar.

Değerler, insana çocukluk devresinde telkin edilir, ergenlik devresinde tavsiye edilir ve yetişkinlik devresinde de insanlık tininin gereği olarak yaşanılır. İnsan değerlere çocukluğunda inanır, ergenliğinde onlara nefsi emaresi doğrultusunda isyan eder ama onlarla idealler edinir ve yetişkinlikte de onları insanın tini gereği toplumsal yaşantıda yaşamasının zorunlulukları olarak kabul eder.

Değerler insanı insan kılan en önemli melekelerinden olan vicdanın oluşmasına sebeptir. Vicdanı olan insanlar, değerleri ile insani duyarlılık sahibi bireyler ve toplumlar olabilirler. Vicdan, değerlere duyarlı insanın değer yargılarının da us zemininde oluşmasına sebep melekesidir. Bununla beraber vicdan, kendisi ile hesaplaşabilen insanın rüştüne varmasının ilk basamağı ve yetişkinliğe ve kemâlata adım atmasının melekesi olması ile önem arz eder.

Vicdanlı olan insanlar, değer sahipleri olarak rüştlerini kendilerinde bulurlar ve değerlere bağlı insancıl davranışları ile yetişkin olduklarını göstermiş olurlar.

Hak ilkeler üzeri değerlerle değil de nefs'i emmarenin keyfiyetlerine göre biçimlenen bir iç dünya sahibi insan ve toplumdan, değer üretmesi ve değerlerle yaşaması ve dış dünyaya anlamlı bakması beklenemez. İçeriği boşaltılarak, nefsi emmarenin keyfiyetleri ve bu doğrultuda da değer olarak gösterilmeye çalışılan davranış biçimleri ile doldurulmuş kavramlarla iç dünyası kof olan ve keyfiyetleri sebebiyle sığ bakan insansılar toplumsal yaşamda görünür olur. Avam – insansılar- için iç dünyalarında öznel değerler olarak biçimlenmiş söz ile anlam ve vicdan ile de yargılar edinilmediği için dış dünya nefs'i emmarenin keyfiyetlerine bağlı olarak anlam ifade eder ve dış dünyaya dönük nesnel yargılarda tutarlılık görünmez. Bu da insan için insanlığını yitirmek adına tehlikelidir.

İnsan değerleri inanç ile kabul eder, akıl etme ile anlar ve kavramsal düzeyde içeriği ile ilişkilendirmelerinde kavrar, mitler ve sanat ile de içselleştirir. Değerler üzeri edimlerinde ise kendisine, yaşamı değerlerle anlamlı kılması ve yaşam sevinci bulması doğrultusunda ruh üfler. Bu durum üzeri de değerlerle

spekülatif (kurgul) düşünceye taşınan olarak bilinçlenir. İnsanın insanlık ilkesinde yaşamasının zorunluluğu değerlerdir. Tanrısal olan insani değerleri, zorluklar karşısında taviz vermeden -ilkeli- ve koşullarda da tutarlı -sabırlı- olarak kararlılıkla -azimle- yaşamak ahsen'i tâkvim olan insanın halifetullah olmasının gereğidir.

Bilgi, doğada nesne üzerinden duyusal algı düzeyinde başlayarak, deney ve gözlem ile ilerleyip, düşünce belirlenimleri ve kategorik ilişkilendirmeler ile anlama, anlamlandırma, idrak etme gibi bilinç kipleri üzerinden elde ediliyor gibi görünse de iç dünyada nur ile tinde edinilir. Tanrı'nın anlam vermeleri -hatırlatmaları olarak ilham- ile düşüncede ilişkilendirdiklerimiz üzeri öz-bilince eş deyişle öz-farkındalığa da taşınırız. Önemli olan ise bilmek değil bilgi üzerinden değerler edinerek farkındalıkta değerlere bağlı bir yaşam edinmektir. Bu da irade ve ereğe bağlı, hep ereğinde olarak Tanrı'nın tavırlarında sınırsız özgürlükte görünen tinin, nasut âleminde, zorunluluk alanında, cevher olan insana içkin iken, insanın edimselliği ve ürettiği değerler üzerinden dışlaşarak belirişi ile insanın, öz bilinçte öz-farkındalığa taşınarak özne zemininde, ferdiyette de özerk kılınmasıyla özgürleşmesi demektir. Değerler insanı tinde özgürleştirir. İnsan ürettikçe ürettiği doğrultusunda değerler edindikçe özgürleşir.

Değerler insanlık ideasının insandan dışlaşmasına sebep olan arketipleridir. Ereğe bağlı ilkeler doğrultusunda düşünmek, hak bilgi üzeri düşündüğünde üretmek ve her türlü alanda üretirken ifade edebildiklerimizle değerler üretiriz. Vicdan ile de değerler üzeri yaşarız. İnsan ortak evrensel değerler ile karşıtlıklara aşkın tininde yaşadığında özgürdür. Özgürlük, tinin doğaya aşkın edimde görünen olgusallığına taşınıldığında tin cevheri olan insanda tahakkuk eder.

İnsan, maddenin sınırlayıcı ve koşullandırıcı zorunlu yasaları gereği düşünürken, tini referans alarak yaptığı ilk gözlem ve ilişkilendirmelerde Tanrı'nın edimlerinde tini gereği kısıtlandığı yargısına varabilir. Düşüncede zihin üzerinden nesnel belirlemeler doğrultusunda gerçekleşen bu yargı, ilk bakışta doğru görünse de ereğe bağlı ilkesel ilişkilendirmeden, olgusallıktan uzak olduğu için bir yanılgıdır. Tanrı'nın ceberut gereği doğanın zorunluluklarında yasaların ilkeselliğinde külli akıl düzeyinde ilahi tavırlarda (esma tavırlarında) bulunması ve bu akıl etme biçimi üzeri kendinde ve kendi için halk ettiklerine aşkın olarak ilkesellik gereği tinde edimlerde görünmesi ayrıca düşüncelerini sonuç itibarı ile insandan doğa zemini üzeri ürettiklerinde beyanda ifade ile dışlaştırmasından bahsetmekteysek eğer; sebepler değil de sonuçlar doğrultusunda tavırlarda bulunan Tanrı'nın, iradesine bağlı olarak tini gereği sebeplerde kısıtlanmış veya sınırlanmış olduğundan, doğa zemininde ereğine bağlı olarak uygulamalarda bulunurken insan üzerinden özgürleşmesinden bahsedemeyiz. Bununla beraber Tanrı için bütün varlık alanında iradesi doğrultusunda ereğine bağlı olarak hep ereğinde olduğu sınırsızca özgür edimlerde bulunduğundan bahsedebiliriz. Bu da Tanrı için özgürlüğün erek olduğu anlamına gelmez, Tanrı'nın ereğinde bulunan olarak özgürce edimlerde bulunduğu anlamına gelir. Tanrı ile özgürleşen, dünya ve nefsi emaresinin keyfiyetlerinin esaretinden özgürlük ideali ile kurtulmaya çalışan insandır. "Dünya müminin zindanıdır" hadisi şerif.

Tanrı zatını varlığında sınırlayıcı ve iradesi doğrultusunda sıfatları gereği tavırlarında -esma eylemlerinde- kısıtlayıcı olan bir durum bulunmadığından dolayı Tanrı zatı için özgürlük ilkesi ereğinden bahsedemeyiz. Tanrı için "ürettiklerinde (halk ettiklerinde) ve ürettikleri üzeri edimlerinde belirlenimi olan, mutlak özne olarak

kendinde ürettiği nesneleri üzerinden sınırsızca ilke gereği hep ereğinde olarak özgür edimlerinde dışlaşandır" demek doğru olur. O özgür yaşayandır ama özgürlük ereği amacı olmadan. Zaten mutlak özgür olan ile özgür olunabilir. Bu doğrultuda belirtirsek; doğada cevher olarak dışlaşan insanın, fıtratı gereği ile değerler düzeyinde tinde var olan tümellere haiz kıvamda halk edilmesi sonucunda nefs'i emmaresi doğrultusunda keyfi olan değil zorluklar ve koşullar doğrultusunda, mizaç ve meşrebi üzeri ilkesellikte beliren niyet ve davranışlarında ayrıca ilke gereği üretirken ve ürettikleri üzerinden ilkesel edimlerinde kendinde beliren ilkeselliğe teslim olması ile Tanrı ile eylem gereğinde ikilikte bulunmadan doğa zemininde özgürleştiği görülür.

Eş deyişle insan, zorunluluk alanı olan doğada sınırlanan olarak tini gereği tümellere haiz olması ile özgürlüğe eğilimli mizacı ile yaşadığı meşrebi üzere koşullar ve zorluklar doğrultusunda kendisinde beliren -usta belirlediği vicdanı üzeri değerler olarak edindiği- ilkelere ilkesellikte teslim olarak Tanrı'ya teslim olmuş olarak özgürlüğünü ferdiyette kendinde bulur. Bununla beraber insan, mizaç ve meşrebi gereği değerler üzeri biçimlenen toplum yaşantısında nefs'i emmaresi üzeri beliren keyfiyetini değil tinini yaşadığı yaşam biçiminde sınırlandırılmıyor ve tini gereği yaptığı davranışlardan yana kısıtlanmıyorsa eğer ilke gereği yaşantısında özgürdür.

İnsan tin varlığıdır. Bununla beraber tinini yaşadığında özgürlüğü, ilkesellikte beliren edimlerinde ve ilkeye bağlı ürettiklerinde Tanrı'ya teslim olmuş olarak bulur. Bu da İslam olmanın gereğidir. İslam'ı evrensel yapan da evrensel ilkeler üzeri Tanrı'ya teslim olunması ile insanın, tanrısallığa taşınırken cevherliğinde tinde değerler ile biçim bulması ile özgürleşirken Tanrı ile ayrımsızlıkta eylem birliğinde bulunurken Tanrı'nın, kendisi

üzerinden tininde dışlaşmasıdır. Bu durum da bütün insanlık adına geçerli olduğu içindir ki İslam evrenselliğinde bütün insanlığın dinidir. Belli bir ırka, özel ve tüzel kişilere, kendinde sınırlandırılmış belli bir inanış biçimine ve dogmatizme indirgenemez. Özü itibarı ile İslam, insanın, tini gereği –ilahi tavırlar üzeri- usta anladıkları ile değişimine kalpte vicdan üzeri doğaya aitlikten kalben uzaklaşarak Tanrı'ya aitlikte olarak O'na dönüşte, ilkeli olmanın sürekliliğinde, değerler üzeri yaşamın sürdürebilirliğinde, öz-bilinçte nedeni kendinde özne olarak doğada özgürce yaşamasına sebep olan dindir.

İslam olmak, değerler üzeri yaşamda özgür olmak ve özgür olanın, evrensel değerleri mizaç ve meşrebi gereği ferdi olarak edimlerinde özgün olan biriciklikte yaşaması ile özgür olduğunu göstermesi doğrultusunda toplumsal yaşamda selamette özgürlüğü eminlikte yaşayabilmektir. Bu anlamda anlaşılması gereken odur ki özgürlüğü, evrensel değerler üzeri edimlerde Tanrı'ya teslimiyette -ilkesellikte-, özerk olarak biriciklikte evrensel değerlerin özgünlükte yaşanmasında –ferdiyette- ve evrensel değerlerle biçimlenmiş toplumsal yaşamda –toplumsal hüviyette- buluruz. Dogmatik olan keyfidir, evrensel değerleri yaşamaktan yana insanı sınırlar ve kısıtlar. İnsanlık için tini gereği özgürce yaşamakla insan olabilmek sebebiyle evrensel değerler öncelikli olandır. Keyfi olan yaşam biçimlerinin evrensel değerlerin normlaştırarak biçimlendirildiği hukukla sınırlandırılması ve keyfi davranışların da belirtildiği biçimde hukukla bağlayıcı olarak hukukun işletilişi ile kısıtlanması ile özgürce bir yaşama toplumsal ve küresel düzeyde adım atmış oluruz. Hukuk, tinde yaşamı değil keyfiyetleri sınırlayıcıdır.

Özgürlükte birinci adım ilkesellik, ikinci adım ferdiyet üçüncü adım ise toplum hüviyetinde ortak evrensel değerlerdir. Bu üç

adım üzeri insanın, bilincinde bir iç dünya kurulması ile doğada ürettikleri üzeri yaşaması ve her türlü alanda ürettikleri ile kendini ifade etmesi özgür olduğunun göstergesidir. Bu doğrultuda belirtmek gerekir ki insan, doğada tinin en güzel biçimde dışlaştığı kıvama sahip tin cevheri olarak özgürlük ilkesinde insanlık idealinde değerlerle, cevher oluşunda tinde biçimlenen şahsi tavırlarında hüviyet bulan olarak edimlerinde görünen öznedir. Özne kendinde dolaysız ve biçimsizdir (heyula), tin ile hüviyette kendi içinde derinleşerek içerik bulur ve biçim kazanır, evrensel değerler üzeri özgürlük idealinde de kendisini, batıl olanın zorlukları ve doğanın koşulları üzerinden mücadele edişi doğrultusunda bulur.

Sosyal yaşantıda halka değerler doğrultusunda hizmet etmek ile de insan, ilkelerle Tanrı'ya teslimiyeti rızada bulmuş olması ile tam bir müslim olur. Teslimiyeti gereği İslam olduğu kadarı ile de Tanrı tarafından değerlerle biçimlenmiş iç dünyada kabul edilir. İnsan, İslam'ın gereği olarak Tanrı'ya değerler doğrultusunda hizmet bilincinde özgürleştirici edimlerde (salih ameller) bulundukça yakinleşen, Tanrı ile iradesi gereği sıfatları üzeri ilkesellikte eylemde ayrımı olmadan ve öz bilinçte bilinçlendiği düşünce ve vicdan üzeri aşk, şevk, tutku ile azimde gerçekleşen iç seyahatinin sonucunda insan'ı kâmil olarak yetişkinliğini bulur. İnsan Tanrı ile insan'ı kâmil olur. İnsan'ı kâmil olan tinde özgürce, eşyayı değil eşya üzerinden sadece kendini yaşayandır.

Gözlerden anlamsız, boş bakarken

Değerlerle gören,

Değerlerle bilinçlenen,

Değerlerle yaşarken insan olan,

Değerlerle biçime gelen insan benim.
İnsanım, değerlerle Allah'a uzanan,
Değerlerle Allah'ı,
İstidadım kadarı ile yaşayan.
İnsan isek eğer değerlerle
Yükselmeli, dış dünyadan
İç dünyanın güzelliklerine,
İç dünyada yaşarken
Yaşadığında görmeli Allah'ı.
İyilikte rahman olan
Doğru olana rahim diye görünen
Göründüğünü kendi ile güzelleştiren,
Eylemin en güzeli olan
Allah'a teslim olunan
İkilikte bulunmadan yaşananla
Hazreti Allah'a ulaşmalı.
Öylece özgür!
İstidadı gereği
Allah'ın hakikatini hakkınca
Ferdiyette yaşamalı,
Halk üzerinden Allah'a
İlke gereği değerlerde hizmet ederken

Özgürleştirici amellerde
Allah’ı rabbi olarak
Kendinde bulmalı.
Yaşarken O’nu
İnsan’ı kâmil olmalı.
Kırmalı keyfiyet zincirlerini,
Hevâları ilah edinmeden
Eşyanın tabiatı ile sınırlanmadan
Tene, eşyaya aşkın
Tine taşınarak
Özgürce yaşamalı.
Allah’tır insanın vatanı
Kullukta vatana varılmalı.

08.05.2014

Merhaba,

“Tin’in zorunluluk alanı olan doğada ve özellikle insan bedeninde antropolojik ve psikolojik olarak (beden ve bilinç olarak) dışlaşırken (fenomenology) **sıkışması** ve doğada kendi-başkası olarak belirlenen insanı, kendini belirleyecek kıvama taşıması ve hem insanı hem de kendini doğada ve doğadan özgürleştirmesi" ifadesindeki **sıkışma** tabirini İncil’de ve Kur'an’da geçen bu ayetlerde ifade edilen "**devenin iğne deliğinden geçmesi**" misali doğrultusunda ele alabilir miyiz?

Sevgi ve saygılarımla.

7- A'RÂF SÛRESİ

40. Ayetlerimizi yalanlayanlar ve o ayetlere uymayı kibirlerine yediremeyenler var ya, onlara göklerin kapıları açılmaz. Onlar, **deve iğne deliğinden geçinceye kadar** cennete de giremezler! Biz suçluları işte böyle cezalandırırız.

MATTA 19. Bölüm

24. Yine şunu söyleyeyim ki, **devenin iğne deliğinden geçmesi**, zenginin Tanrı Egemenliğine girmesinden daha kolaydır.

Bir de Hz. İsa'nın (Ruhullah) Allah'a duası var:

Matta 26:39

"Biraz ileri gitti; yere kapanıp: Ey Baba, eğer mümkünse, **bu kâse benden geçsin**; fakat benim istediğim gibi değil, senin istediğin gibi olsun, diye dua etti."

***

Canım Abim.

Teşbihli anlatımlarda kastedilen, kendi dışında ifadesi olan sembolik anlatımla işaret edilenin düşüncede ilişkilendirilmesi ile anlamlı kılınır. Bu tarz anlamlandırmalarda teşbihli anlatımların birçok anlamlandırmaya açık olmaları sebebiyle doğru anlamlandırılması, anlamlandırma çeşitliliğindeki ortak noktalar ve teşbih edilenin evrenseli olan ilke üzeri anlamlandırılması ile mümkündür. Bununla beraber teşbih edilenin ekindeki karşılığı da bizi kast edilene, doğru bir biçimde ulaştırır. Teşbihli anlatımlar kavramsal olmasa da sembolik ifade üzeri insanı spekülatif düşünmeye zorlar. Teşbihli anlatımlar eş deyişle alegoridirler ve anlam belirsizliğinde birçok anlam bulmaya sebep çok yönlü düşünmeye sebeptirler. Bu sebepten dolayı kavramsal düzeyde mantık gereği düşünmenin verileri gibi bağlayıcı değil zevki olarak muhatabını bağlayıcı anlama kolaylığı sağlayan hususi anlatımlardır.

Bu doğrultuda yukarda belirtilen ayetleri irdelersek: "**Devenin iğne deliğinden geçmesi**" deyiminde deve teşbihinden kasıt devenin her türlü zor koşullara rağmen dayanaklı oluşu üzeri tutarlı (sabırlı) olarak hedefine doğru yavaş da olsa ilerlemesidir. Deve bu bağlamda sabra işaret eder. Sabır sıfatı Allah'ın ilkesi gereği tavırlarında ereğine bağlı olarak tutarlılığına işaret eder. Bununla beraber yapısı itibarı ile deve, zor koşullara göre dayanaklı olan bir kıvamda halk edilmiş olmasına rağmen düzgün bir biçime sahip olmaması sebebiyle estetik açıdan zayıf bir yaratılışa sahiptir. Bu sebepten dolayı ekinde deve, işlerde ve ahlakta olumsuz durumlarda bulunmaya işaretten kullanılan bir semboldür.

Ayette geçen iğne ise işlevselliği itibarı ile nesnellikte birleştiriciliğe, düşüncede ilişkilendirmeye işaret eder. Bununla beraber ekinde iğne, yapısının sivriliği sebebiyle dilde aşağılamanın ve ders olarak uygulamalarda uyarmanın sembolüdür. Böyle olsa da ayette özellikle iğne değil de iğne deliği vurgulanmaktadır. İğne deliği yaşam şartları ve koşullarında yaşam ilişkilerinde ve düşüncede de ilişkilendirmelerde zorda kalınan durumlarda ele geçen kaçırılmaması gereken küçük fırsatlara, olanaklara işaret eder. İğne deliği amaca ulaşmanın olanağıdır. Yaşamda karşılaşacağımız değerlendirilmesi gereken, geçilmesi zorlu olan fırsatlardır. Amaca doğru geçilmesi gereken zor geçitlerdir.

Yukarıda anlatılanlar doğrultusunda belirtmek gerekirse: Devenin iğne deliğinden geçmesi, her iki teşbih öğesinin yapıları itibarı ile mantık gereği ile düşünüldüğünde imkânsızlığa işaret eder. Bu bağlamda cehennemden çıkışın olmadığı anlaşılabilir. Başka bir deyişle de insanın acziyete, huzursuzluğa, acıya, sıkıntıya kalıcı olarak düşmesine sebep olan olay ve olgular dairesinden çıkmasının olanaksız olduğu anlaşılabilir. Bu da bize teşbihli anlatımlarda zihin zemininde mantıksal çıkarımlar yapılmamasının gerektiğinin aklını verir. Çünkü teşbihli anlatımlarda erek olan, sezgisel olarak keşfe açık bir zekâya taşınılması ve bununla beraber kast edilmek istenenin anlaşılmasının sağlanmasıdır.

Teşbihte örneklenenlerin yapısallığı üzeri zihin temelli mantık ilişkilendirmelerinde bulunarak sonuçlar çıkarmak yanılmamıza sebep olur. Teşbihin mantığında olgusal olanın yapısallığı üzeri değil de yapısallıkları doğrultusunda hangi açıdan ilişkilendirildikleri üzeri düşünmek bizi kast edilen anlam ereğine taşır.

Bu bağlamda "**devenin iğne deliğinden geçmesi**" ayetinde kastedilen geçmedir, geçme fiilinin gerçekleşip gerçekleşmeyeceğidir. Ayetteki "geçtiğinde" vurgusu, geçilebileceğinin işaretini de verir.

Anlatılanlar doğrultusunda belirtirsek: Ayette, zor koşullar ve yaşam şartları içerisinde her türlü olumsuzluğa rağmen, olumsuzlulukları değil de önümüze çıkan küçük fırsatları görmemiz ve olanaklarımız doğrultusunda fırsatları ereğe bağlı olarak kullanmamız ve kararlılıkla ilkeden taviz vermeden tutarlı olarak tavırlarda bulunmamızla amaç edilenin ulaşılabilir olduğu işaret edilir. Yani deve gibi her türlü olumsuzluğa rağmen istikametinden taviz vermeden tavırlarda bulunursak hangi koşullarda bulunursak bulunalım içimizde bulunduğumuz sebeplerden daha çok bize çözüm ve zorluktan çıkış getirecek iğne deliği misali fırsat ve olanaklara odaklanmamızla kurtuluşu buluruz. Bu da cehennemden çıkışın anahtarıdır.

Hayat koşullarının çetinliği ve şartlarının zorluğu ne kadar büyük olursa olsun olanak ve fırsatları değerlendirmek sebepler dairesinden kurtularak sonuç üzerinden yaşamayı olanaklı kılar. Bu da insana cehennemden yana kurtuluş getirir. Buna da Kur'an da ki herkesin yaptıkları ile yüzleşeceği ve hesaplaşacağı ve sonuçları ile de karşılaşacağının -sonuçlara göre yaşanılması gerektiğinin- dersini veren ayet anlatımlarında görürüz.

Cehennem olarak karşılaşacağımız her türlü durumda amaç edilen, istidatta gizil olan potansiyelin açığa çıkmasıdır. Bunun dışında zor koşullardan kurtulmanın zorluğunu vurgulayan "**devenin iğne deliğinden geçmesi**" ayetinden Tanrı'nın istidatlarda şuursal düzeyde örtündüğü, kendini tavırlarında kısıtladığı veya tini gereği sıkıştığından bahis etmek bir yanılgı

olur. Zaten tini gereği, istidat sahibi olanların zor olan üzerinden potansiyellerinin açılması söz konusu iken kendisi erek olduğundan dolayı acziyete düşmesi söz konusu olamaz. Tanrı zor olanda acziyete düşen değil zorluk hilesi üzerinden kendisini aşikara taşıyandır. Bu da kendinde örtüsüz mutlak bir şuurun sınırsız olanaktaki tavırlarından biri olarak kendisini tini gereği tavırlarında göstermesidir. Yani zorlukta bulunularak acziyete düşülen her durumda da Tanrı, zul Celali vel İkram, Kabz, Azam, Azim, Kebir ve benzeri uluhiyet tavırları ile kendini görünür kılar. Her durumda esma tecellisinden bahsetmekteysek hangi sıkışmışlık, örtülülük, kısıtlanmışlıktan bahsedebiliriz ki? Zaten ayete dikkat edilirse Tanrı'nın bilinçli olarak tini gereği ediminde gazabında azap eden olarak tavırda olduğuna da şahit olunur.

Hazreti İsa'nın, zenginlerin Tanrı egemenliğine girmesinin devenin iğne deliğinden geçmesinden daha zor olduğunu belirttiği teşbihte ise zengin olanların olanaklar dairesindeki imkân fazlalığı sebebiyle sonuçlara odaklanmaktan daha çok elleri altındaki sebeplere odaklanmalarından dolayı sonuca odaklı hareket etmek zorunda kalan imkândan yoksun olanlardan daha çok ilkeye bağlı olarak çetin bir durumda olduklarının vurgusu vardır. Bu teşbihte, zor ile duyarlılık kazanıldığının, imkân zenginliğinde ise hak ve hakikate karşı daha duyarsız olunduğunun anlayışını da edinebiliriz.

Hazreti İsa'nın belirttiği ayette işaret edilen devenin iğne deliğinden geçmesinden daha çok zenginlerin imkanları doğrultusunda ne kadar duyarsız olduklarıdır. Böyle olsa da teşbihte devenin iğne deliğinden geçebileceğinin olanaklı olduğunun vurgusu da vardır. Devenin iğne deliğinden geçişi teşbihini de yukarıda anlamlandırmaya çalışmıştık.

İsa'nın duasına gelince: Doğu ekininde kâse ikrama işarettir. Bu teşbihte İsa'nın niyetine tanık oluruz. O da kâse olarak kendisine ikram edilen ne ise ondan dahi soyunarak Tanrı iradesini dileyerek kendisini Tanrı'ya adanmış olarak sunuşudur. Bu teşbihte anlaşılması gereken İsa'nın Tanrı'ya kendisini, Tanrı'nın kendisine ikram ettikleri üzeri sunuşudur. Teşbihte işaret edilen ilke adanmışlıktı. Bu da devenin iğne deliğinden geçmesi ile de akli olarak alakadardır. İster zor şartlar isterse verilen yaşam kolaylıkları olarak ikram ve imkân genişlikleri olsun fark etmez adanmış olarak Tanrı hakikatine ve Tanrı'nın hak olan sıfat ve tavırlarına duyarlı olan bir adanmış olmamız ile tanrısal potansiyelimizi açığa çıkartmakla kurtuluşa erebiliriz. Bu da ilke gereği hep ereğinde tavırlarda olan Tanrı'nın kurtuluşu değil, tanrısal sıfatlara haiz olanın Tanrı ile kurtuluş bulduğunu bize gösterir.

Böyle olmakla beraber yapısal olarak bir kâsenin kendi bedeninden mucize olarak geçmesi istenmekteyse eğer Tanrı nuru ile nurlanan bir insanda bunun mümkün olabileceğini söylemek gerekir. Böylesi bir hadiseye hazreti Muhammet Mustafa'nın bel kuşağının bağlanırken bedeni yokmuşçasına bedeninden geçtiği bir vakıanın yaşandığını tevatürden bilmekteyiz. Bu dahi Tanrı'nın umumiyeti bağlayan bir tavrından hususi olan diğer bir tavrında seyre taşınmaktan ibarettir. Bu sebepten dolayı bu durum dahi Tanrı'nın kendisini sınırladığından sınırsız olana taşıdığı anlamını taşımaz.

Kâseden teşbih edilenin ne olduğu da ayet olarak belirtilen cümlede belirsiz bırakıldığı içindir ki her türlü yoruma açıktır. Bu doğrultuda belirtmek gerekir ki ehli zevk bu kâsenin Magdalena'lı Meryem olduğunu söyler. Bu zevk itibarı ile de yapısı gereği kâsenin, taşıyıcılığa işaret etmesi sebebiyle de kadın rahmi

olduğu vurgulanır. Bazı ekinlerde kadın rahmi taşıyıcı ve yüklenici olması sebebiyle olsa gerek ki sepet alegorisi ile de teşbih edilmiştir. Bu bağlamda "**bu kase benden senin iraden üzeri geçsin**" vurgusu üzeri belirtilen teşbihte İsa'nın Magdalena'lı Meryem'in kendisini hem cinsel yolla hem de manevi olarak kalben yüklenmesini istediğinin anlamlarını çıkara biliriz. Havari böyle olduğunu bilseydi bu sözü ayet hükmü itibarı ile İncil'e geçirir miydi? Bu da söylenenin ayet hükmü olarak meşruiyetini tartışmalı kılar.

Kâse yukarıda anlatıldığı gibi anlamlı kılınsa da kanaatimdir ki taşıyıcı ve yüklenici olması ilkeselliği sebebiyle kâse, değerlerle anlam içeriğine sahip Kelimullah olan, Tanrı ile anlam buluşu ve O'ndan aldığı ile de yaşananlara anlam veren Ruhullah olan İsa'nın bedenidir. Bu doğrultuda kâse senin iraden üzeri benden geçsin vurgusuyla söylenen teşbihte, bedenin sunak oluşu ile bedenden keyfi olarak değil Tanrı iradesi üzeri kurtulmanın arzulandığını anlayabiliriz. Sözde geçen "**benden geçsin**" vurgusundan dolayı bu anlamı ediniriz.

Bu anlatımlar bizi teşbihli anlatımların ferde ait zevki söylevler olduğunu gösterir. Bu sözleri anlamlı kılmak söyleyenin niyeti üzeri kastini okumak anlamına gelir. Böylesi sözel anlatımlarda kastı da yukarda belirtildiği gibi bulabiliriz. Teşbihli anlatımlar bir çeşit cevabı yine kendinde olan bilmece gibidirler.

İsa'nın kâse teşbihi üzeri anlamlandırdıklarımız doğrultusunda belirtirsek: Devenin iğne deliğinden geçmesinden; bizleri amaca uzak kılan her türlü olumsuz olanağın, olumsuz olanakların ve olumlu olanakların kullanılması ile fırsata çevrilerek amaca ulaşabileceği anlamını ediniriz. Soru genelinde geçen birbirinden

bağımsız gibi görünen teşbihlerin ortak ifadeleri ve ilkeleri doğrultusunda birbirlerini anlamlı kıldıklarını da görmekteyiz.

Her ne kadar anlatılan gibi olsa da İsa'nın normal bir kâsenin bedeninden geçmesini dilediğini zan etmek ve bu mucizeyi Tanrı'dan dilediğini anlamak da zihin zemininde algılayan bir bilinç tipi için mümkündür. Bu doğrultuda teşbihte vurgulandı gibi mucizenin kişinin isteğine bağlı değil de Tanrı'nın isteğine bağlı olarak gerçekleştiği anlamını ediniriz. Bu da Kur'an da mealen belirtirsek "**dilemedikten sonra mucize gösterici de yoktur**" ayetlerde belirtilmiştir.

Araf suresi kırkıncı ayet ile Matta on dokuzuncu bölüm yirmi dördüncü ayet aynı anlam içeriğine sahip olmaları ile benzerlik arz etseler de İncil'de belirtilende sebep üzerinden, Kur'an da ise sonuç üzerinden ifadede bulunulur. Sebep üzerinden ifadede durum tespitinde bulunulurken, sonuç üzerinde ifade edilende hem durum tespiti hem de uyarı ile gerçekleşen nasihat ile insanları daha iyi bir akıbete sevk etme amaçlanır.

Temel olarak her iki ayette de geçen ortak teşbih benzerlikleri doğrultusundan hareketle belirtmek gerekir ki zaten Tanrı'nın egemenliğinde (melekûtunda) mevcudiyet bulunuluyorken Tanrı'nın egemenliğine geçmemiz ifadesi sığ bir ifadedir. Kur'an'da belirtilen "**göklerin kapıları açılmaz**" ifadesi daha doğrudur. Bununla beraber Matta 'da ki ifade, insanın tutarlı ve kararlı olarak kendisini Tanrı'dan nefsi emaresi doğrultusunda uzak kılan her şeyden soyunarak, Tanrı'ya öznelliğinde yakin olması kast edilmekteyse doğrudur. Zaten zor olan ve zorlukta bırakan her ne ise tanrısal potansiyelimizin bizden görünüre taşınması ve sebeplere bağlı nedeni kendi dışında olan kendiliğimizin aşılarak öz kendiliğimiz üzerinden tanrısal olan

tinin melekelerimiz üzerinden edinilmesi ile Tanrı'ya yakin olmamıza sebeptir. Bundan olsa gerek ki erenler "derdim bana derman imiş" (Niyazi Mısri) demişlerdir.

Araf kırkta belirtilen suçluların cezalandırılması ifadesinden anlatılmak istenen ise ceza ile gerçekleşen hesaplaşmadaki zorluğun (cehennem) tanrısal potansiyellerinin açığa çıkması için zorunlu olmasıdır (Zul Celal-i vel İkram). Kur'an'da geçen imtihan ayetlerine de dikkatli bakıldığında imtihan sıkıntısına düşenlerden beklenin de istidatları doğrultusunda dış dünyaya bağlı olan kendiliklerini, ilkeye bağlı olarak tinlerinin gereği ile iç dünyalarında aşmalarıdır.

Dünyada veya gelecekte bir cehennem durumunda bulunmak demek, Tanrı'nın adl sıfatı gereği kendimizle hesaplaşmamız ve böylece hak olana taşınmamız demektir. Bu bağlamda soru genelinde belirtilen ayetlerin genel ifadesi doğrultusunda belirtirsek: Devenin iğne deliğinden geçmesi, bizi Tanrı'dan uzak kılan her türlü nefs'i emmare durumundan ilkeye bağlı olarak doğrularak ve kibir düzeyinde ki benlikten yana da tevazu ve nezaket ile incelerek her türlü koşulda karşılaşacağımız olanaklar ve fırsatlar üzerinden, bizi aciz bırakan ve geçici olan bir dış dünyadan selamet bulacağımız bir iç dünyaya taşınmamız gerektiğini işaret eder. Bu da Araf kırkıncı ayetin bütünsel anlatımında net olarak ifade edilmiştir. Zenginlerin Tanrı egemenliğine taşınmasının zorluğu ise zenginlerin dış dünya ile bağlantılarının fazlalığı ve dış dünya imkânları ile iç dünyalarında devasa bir egoya taşınmış olmaları veya sahip olmalarındandır. Bu bağlamda her iki ayet de kısmen de olsa birbirlerini tamamlar görünmekte.

Devenin iğne deliğinden geçmesi ifadesi maddi olarak gerçekleşmesi imkânsız olan bir durumu ifade etmekten daha çok insanın iç dünyasında kendine dışsal benlik nesnelerinden soyunarak tanrısal olana ererek, geleceğe dair belirsizliklerden ve acziyetlerimizden yana kurtulmayı işaret eder. İç dünyası Tanrı tini ile biçim kazananlarda görünen de o ki her türlü koşulda yaşamı zevk edinmiş olmalarıdır. Bu da iç dünyalarında melekeleri üzeri göklere taşınmaları ile gerçekleşmiştir. İsmail Emre'nin "zevk ile bil, boşuna çekme azap" sözü bu bağlamda pek anlamlıdır. "Zevk ile bil zevk ile yaşa çekme azap".

Araf kırkıncı ayette belirtilen en önemli ders ise dış dünyaya bağlı bir yaşamda kaldığımız ve hak ve hakikati inkâr etmemiz doğrultusunda cennet olarak iç dünyamızda iç huzuru kalıcı olarak hiçbir zaman bulamayacağımızdır.

Zenginlerin kalıcı olarak iç huzura varmalarının ve tinde tanrısal olana varmalarının zor olduğu da "ümmetimin zenginleri, ümmetimin fakirlerinden beş yüz sene daha geç cennete gireceklerdir" hadisi şerifinde anlamlı kılınmıştır.

Hazreti Muhammed'in ve hazreti İsa'nın birbirlerinden bağımsız olarak üslup farklılıkları olsa da aynı içerikte ifadelerde bulunmaları da aynı kaynaktan (Tanrı'dan) beslenmeleri sebebiyle kadim bilgeliğin evrensel olarak aklını bize gösterir. Bu da söylev itibarı ile Âdem'den Hatem'e kadar kaynağı Tanrı olması sebebiyle İslam'ın tek din olduğunu gösterir.

Özellikle belirtmek gerekirse: Tanrı'nın şahsiyeti gereği varlık mutlakıyeti sebebiyle yanında kimse yoktur ki karşısına kendi başkalığında çıkabilelim. Bu sebepten olsa gerek ki Tanrı huzuruna başkası olarak çıkılmaz. Yaratım ve varoluş temsile dayalı gerçekleşir iken kendisine ayna olmuş muhatap olunması

ile çıkılabilir. Bir hadisi kutside "**bana kendinle gelme**" buyrulması da bundandır. Kişi nefs'i emmaresi ve doğa üzerinden edindiği kendi başkalığından kurtulduğunda tanrısal olan kendiliğine varır. Yokluğa ererek ikilikte olmadan Tanrı'ya ermek de budur. Eğer Tanrı huzuruna varmaktan kasıt kişinin kendi başkalığında Tanrı'nın ilahi tavır seyrinde O'na tanık olması ise buna huzuru ilahiyeye varmak denilir. Bu mertebeye muhabbetullaha ermek de denilir. Böylesi durumda kişi, dış dünyaya olan nefsi emaresi ile gerçekleşen bağlılıklarından kurtulmuş olarak tini gereği ilahi değerler üzeri biçim kazanmış bir iç dünyadan iman ile Tanrı'ya tanıklıkta seyir etmektedir. Devenin iğne deliğinden geçmesinden kast edilen kurtuluş da budur.

Anlatılanlar doğrultusunda söylemek gerekirse: Ahsen'i tâkvim, Tanrı'nın kudret elinde, istenilene her türlü koşul ve şartlar üzeri taşınabilir olmak demektir.

Bu kadar anlatımdan sonra sıkışma ilkesine bağlı olarak soruyu cevaplandırırsak: Zihin zemini üzerinden us aracılığı ile tanık olunan mekanik doğaya bakıldığında tinde sıkışma görülse de Tanrı için tini gereği tavırlarında böyle bir sıkışmadan bahsedemeyiz. Zaten soru genelinde belirtilen dışlaşmadan bahsetmekteysek Tanrı için tini gereği doğada sıkışmışlığından bahis edemeyiz. Bununla beraber doğadaki dışlaşmada beliren formlar için ereğe bağlı olarak nedenleri gereği bağlı oldukları ilkenin görünüşe taşınmasının nesneleri olarak içeriklerinin halk edildikleri biçimde sıkıştırıldığını söyleye biliriz. Yani doğada görünen formlar haiz oldukları içerik (özleri) gereği sıkıştırılmış tini işaret eden görünümlerdir. Doğadaki her mevcut ilkesi gereği ile ereğe bağlı olarak içeriği olan özü tözü olarak eyleminde dışlaştırdığı kadar tininde görünür. Bu bağlamda zorunluluklar

alanı olan doğada zorunluluklar ve zorluklar her mevcudun kendinde sıkıştırılmış içeriğini eylemde tini olarak dışlaştırmasının gereği olarak mevcudu eyleme sevk edici sıkıştırmalardır. Doğada zorluk olarak da fark ettiğimizde budur.

Doğada sıkışmışlık, içeriklerin formlarında kapalı kalması ile mümkündür ki bu da doğadaki zorunluluklar ile beliren zorlukların mevcudu sıkıştırması ve mevcudu harekete sevk ettiği kadarı ile eyleminde tinini görünüşe taşıması sebebiyle mümkün değildir.

Mekanik doğa bakışımında tinin sıkışıklığına usta tanık olunsa da organik doğada tinin sıkışıklığına usta mantık gereği ile tanık olunmaz. Zaten eylem birliğinde Tanrı, tininde hep görünendir.

Doğada sıkışmış olan tin anlayışında ısrarcı olacaksak içeriklerin formlarda sıkıştırılmasından ve doğa zorluklarında sıkıştırılması ile içeriğinin ediminde tini olarak dışlaştırılmasından bahsetmek daha yerinde olur. Organik doğada her mevcudun eylemde olduğu kadarı ile tininde seyir ettiği görülür. Bu bağlamda mekanik doğa algısı ile antropoloji gereği doğaya bakıldığında formu gereği doğa zemininde zorunluluklarda en özgür biçimde edimlerde bulunan olarak tini gereği yaşayan insandır. Her mevcut tinini doğa zorunluluklarında yaşadığı kadarı ile özgürdür. Özgürlük, mevcudun vücud bulduğu içeriği olan özü doğrultusunda eyleminde tinini yaşamasıdır. Doğanın zorunluluk zemininde karşılaştığı zorluklar ile sıkışan insan da haiz olduğu tanrısal sıfatları (melekeleri) üzeri tanrısal edimler olan esma tavırlarında bulunduğu ve ürettikleri ile doğaya aşkın yaşayabildiği ölçüde tinini yaşayan olarak özgürdür.

Bu bağlamda insan insanlık ilkesinde tinini, mekanik doğa algısında gizil duran evrensel olan Tanrı tininde bulduğu kadarı

ve ürettikleri üzeri tanrısal olan tinini kendinde ürettikleri üzeri gösterdiği kadarı ile özgürlüğünü tinde bulur. Bu doğrultuda belirtirsek: İnsan zorunluluklar ve zorluklarla özgürce yaşam için, tinine taşınandır. Doğada ve toplumsal yaşantıda yaşadığı her türlü zorluk ise insanı, insanlık ilkesinde daha özgürce tininde yaşamaya taşır. Buna da insanlık tarihinde tanık oluruz. Bu bağlamda özü gereği tininde yaşamaya zorlanan (cehennemle) insan için tinini hak ve hakikat üzeri yaşaması, keyfi değil ilkesel edimlerle mümkündür.

Önceki ahsen'i tâkvim makalelerinde belirtildiği gibi insan, doğaya karşı bilim teknikle ürettikleri ile özgürleşir. Zaten doğanın zorunluluğunda yapısı itibarı ile en mükemmel biçimde hareket etme ve alet kullanma olanağına sahip oluşu sebebiyle mekanik doğada diğer mevcuda da kıyasen daha özgürce yaşayandır. İnsan toplumsal yaşantıda ekin ve hukuk ile de kendisine tinini daha özgürce yaşayabileceği yaşam alanı edinir. Bununla beraber sanatta ürettikleri ile tene kıyasen tene aşkın olarak tininde edimlerde bulunarak özgürleşendir. Sanatı ve ekinde ile de organik doğada özgürlüğünü bulur. Din ile de değerlerle biçimlenen iç dünyası ile doğaya aşkın bakabilen (spekülatif) ve değerlere içkin tavırları ile doğada insanlık ilkesinde tanrısal edimlerinde bulunuşu ile doğa zemininde organik doğada kendini bulan olarak tinini özgürlüğünde yaşar.

Dinde Tanrı için olan hizmet denilen edimlerle evrensel değerlerin yaşama taşınması ve Tanrı nuru ile nurlanması için yapılan nurlanma yöntemleri olan ibadetlerle ile Tanrı'dan sonuç almış olarak Tanrı'nın sınırsız özgürlük alanına taşınırız. Tanrı'ya yakinlik bulmamamıza sebep ibadetlerle insan öznesi olarak doğaya aşkınlığı organik doğa zemini üzerinden taşındığımız iç dünyamız (gönül) da buluruz.

Keyfiyetlere göre değil hak ve hakikate göre değerler içeriğinde biçimlenen bir iç dünya ile insan, bildiğinin ve yaşadığının doğruluğu ve Tanrı'ya yakinliği üzeri öz güven kazanmış olarak yaşama ve yaşadıklarına bakar. Zorunluluklarda yaşanan ve zorluklarla biçimlenmiş dış dünyada öz güveni daha yüksek olarak iç dünyasından değerleri ile bakışımda olarak yaşar. Bu da dinin yaşanmasıyla bulunan öz güven ile değerlerde tinin daha özgürce yaşanmasının zorunluluğudur.

Aslın da ise insan, hak ilkesi doğrultusunda tanık oldukları, ürettikleri ve hakkı gereği yaşadıkları ile özgüven bularak tinini tutarlılıkta yaşadığı kadarı ile özgürlüğü yaşantısında bulur. Din ise Tanrı ile öz güven bulmanın nesnesidir. Psikolojide ise öz güven, ereğe bağlı ilkesel yaşantıda her şeyi hakkıyla yaşamakla edinilen ve güzel ahlaktaki tutarlılık ile süreklilikte görünür olandır. Bu bağlamda devenin iğnenin deliğinden geçmesi demek, insanın öz güveni tam olarak her şeyi hakkıyla yaşadığı yaşama taşınması demektir. Bu da Kur'an dili ile söylenirse eğer kişinin, evrenseline bağlı olarak ilkesel olan edimleri sonucunda iç dünyasında yaşam sevinci ile mutmain bir kalpte cennete girmesidir. Tanrı ile öz güven bulanların yaşam kaygıları kalkmış ve iç dünyalarında kendileri ile barışık olmaları ile huzuru bulmaları doğrultusunda tinlerinin gereğinde özgürce yaşadıklarını söyleye biliriz.

Muhabbetullaha eren ve organik doğa zemininde tinsel doğaya ibadetlerle (salih amel) taşınan bir insan, Tanrı'yı tavırlarında müşahede eder iken doğada sıkışmadığına ferdi olarak keşfinde tanık olur. İstidadı gereği nedeni olan hikmetinin içeriği, formu gereğinde sıkıştırılmış olarak gizil iken zorluklar ile sıkışması sonucu tinini bulan bir kıvamda halk edilen insan için sıkışmışlık

göklere (iç dünyaya) ermenin ve doğaya aşkın tini gereği özgürce yaşayabilmenin zorunluluğudur.

Bunun haricinde sıkışmış bir Tanrı tininden bahsedilmekte ise Tanrı'nın doğada acziyete düştüğü ifade etmiş oluruz ki bu da Tanrı'nın zatında ve tini gereği yaşantısında noksansız oluşu ilkesine aykırıdır. Böylesi düşüncede ısrar etmek ise doğada kendi öz varlığına örtünmüş olarak sıkışmış olan bir tanrı düşüncesi edinmeye kadar açık uçlu bir düşünce olarak bizi vücutçuların düştüğü "Tanrı kendini bilmeye çalışıyor" yanılgılı fikrine kadar götürür. Böyle bir düşünceden Allah'a sığınırım. Senelerim boyunca muhabetullahta tanık olduğum, marifetullah ile bildiğim Allah'ın her şeye muktedir olduğunu belirterek deriz ki her iş hikmeti gereğinde ereğinde olur iken tinde sıkışmadan daha çok tininde seyir eden insanın sıkıştırılarak, Tanrı'nın hakikatine ilke gereği haklar üzeri doğada, değerler ve ürettikleri ile taşınmasında bahsetmek daha doğru olur.

Özellikle belirtmek gerekir ki doğanın zorunluluklarına karşı Tanrı kudreti ile edinilen mucize veya kerametlerle kazanılmış olunan özgürlük her ne kadar önemli olsa da Tanrı'nın şahıs olarak varlık hakikati üzeri marifetullahta edinilen ve Tanrı ahlakı ile yaşanılan hak sıfatlar üzeri edimler ile Tanrı hüviyetine taşınılan tinde değerler üzeri kazanılan özgürlükte yaşamak daha çok önem arz eder. Bu bağlamda erenlerin "binlerce keramet göstermek ve görmektense hakikate dair bir perdenin kalkması efdaldir" sözü pek anlamlıdır.

İnsanın dış dünyaya göre değil de iç dünyasında Tanrı hakikati ve evrensel değerlerle vücut bulduğunun anlayışına taşınması, Tanrı ile bilinçte ruhunda aydınlanmasıdır. Bilinç zemininde ruhta Tanrı ile aydınlanan için kerametler doğrultusunda doğaya karşı özgür

olmak öncelikli bir durum değildir. İnsanlık tininde öncelik Tanrı'nın kendisidir ve Tanrı'nın kendisine, dış dünyaya nefsi emmare doğrultusunda gerçekleşen keyfi bağlantılardan kurtularak değişen bir iç dünya ile erebiliriz. Kerametler göstererek kendi başkalığında odaklandığımız dış dünya ile Tanrı'dan yana bilinçte örtünerek Tanrı'dan uzaklaşabiliriz. Bu bağlamda İsa'nın "**kâse benden geçsin**" sözü mucize gösterme olarak dilenen ise eğer, tin adına anlatılanlar doğrultusunda kritik edildiğinde bir anlam ifade etmez. Bu durum Resulullah'ın bedeninden geçen kuşak hadisesi içinde geçerlidir. Önemli olan Resulullah'ın cehalete karşı ilim ve zulme karşı güzel ahlak ilkesi üzeri insanı iç dünyasında Tanrı'ya yakin kılmaya çalıştığı nübevveti ve risaletidir.

İman ile kuşatılmış bir iç dünyaya sahip olan insanlar için doğada gizil duran tanrısal tin, iman ile bakan gözlerine aşikârdır. Ali efendimizin dediği "Allah'ı bu gözlerle değil iman dolu bakışlarla görürüz." Bu söze ek olarak belirtirsek: Allah'ı iman ile eminlikte bulunarak, bizlerde tecelli ettiği sıfat ve esma tavırlarına teslim olarak zılli değil asli tecellide yaşarız. Zaten tini gereği yaşadığımız Tanrı'yı, nefsi emmarenin keyfiyetlerinden soyunarak ihlas üzeri Kuddüs esmasının tecellisi ile kazanılan saf ve temiz olan keyfiyetten ve zanlardan arındırılmış bir iç dünya ile bulmamız mümkündür. İnsan iman ile iç dünyasında öz güvende kıvamını bulduğunda tininde özgürdür. Bunun dışında insan bedende hazlar, kalpte hevesler, düşüncesinde beliren menfaatlerle ve sui zanlarda veya gerçekliğine tanık olunamayan yanılgılarda bulunuyorken nefsi emaresinin tutsağıdır. Böyle olduğunda insan, tanrısal olan insanlık tinini, nedeni olan hikmeti gereği ereğine bağlı ilkesellikte zılli tecellide yaşar. Bu durum üzeri de her insan, içerik olarak bağlı olduğu ilke üzeri tavırlarda olarak zaten tini yaşar. Tinini yaşadığının bilicini ise iman, ihlâs ve salih

ameller üzeri nurlanması sonucunda edinir ve her mevcudun tini gereği yaşadığına tanık olur. Her durumda insan hikmeti gereği tininde yaşamaktadır. Bu sebepten dolayı insanda tinin sıkışmasından değil insanın bilerek veya bilmeyerek tinini yaşarken, tinin hangi düzeyde dışlaştığından ve hangi ilkesel tavır üzeri yaşadığından bahsetmek daha doğru olur.

Anlatılanlardan da anlaşılacağı gibi ereğe bağlı ilkesellikte tümelden bakıldığında ne Tanrı'da ne de insanda hem antropolojik hem de psikolojik düzeyde tinin sıkışmasından bahsedemeyiz. Belki tümelde olarak tininde yaşamanın zorunluluğu sebebiyle antropolojik ve psikolojik düzeyde âlemlerin ve ilahi sıfatların fıtratı gereğinde **sıkıştırıldığı** içerikte bulunan insanın, zorunluluklarda görünene zorlamalar ve zorluklar ile ("**insanı meşakkat içinde halk ettik"**) **sıkıştırılarak** tinde yaşamasından bahsedebiliriz. Zaten mucizeler Tanrı'nın tinin de doğada sıkışmadığının göstergesi değil midir? Bununla beraber insanın karşılaştığı her türlü zorluk, insanlık ilkesi gereğinde insanın ürettikleri üzeri tinini daha nitelikli bir düzeyde yaşamasına sebeptir. Bu da tümel anlamda tinde bir sıkışma değil zamanın tini olarak yaşanan belirleyici ilkeye göre tinde istidat düzeyine göre yaşamaktır. Doğada tin değil doğa zemininde yaşayan fıtratında ilahiyatın **sıkıştırıldığı** insan **sıkışır** ve **sıkıştırılır**. Bu da soru genelinde belirtilen ayetlerde net olarak ifade edilmektedir. İnsan tin varlığıdır ama tini yaşadığının farkına sıkıştırıldığı durumlar üzerinden ürettikleri ile bilinçlenmesi ile gelir. Ürettikçe de tininde hüviyet tavırlarında bulunarak da Tanrı gibi çeşitlenir.

Tin doğada sıkışmaz, ereğe bağlı ilkesellikte üretilenler üzeri çeşitlenir. Çeşitlendikçe de tin sahibi kendinde ürettikleri üzeri derinleşir. Üretim, tinde edim oluşu ile çeşitlilikte tinde

yaşamanın ve kendinde anlam üzeri derinleşmenin gereğidir. Üretilen ise olgusallığında tinsel oluşu ile çeşitlilikte tinde yaşamanın nesnesidir.

Tin doğada sıkışmış değil çeşitlilikte bulunduğu için, zaten doğada da özgür olan tinin doğada özgürleşmesinden bahsedemeyiz. Tin, içeriğin edimsellikte ve üretimde dışlaşması sonucu gerçekleşendir. Bunu, "**her an yeni bir tavırdayım**", "**dileseydik herkesi bir ümmet yapardık**" ve "**her şeyi bir hikmet üzeri halk ettik**" ayetlerin belirttiği doğrultuda ereğe bağlı ilkesellikte çeşitlilikte tavırlarda olan, her düzeyde ki doğa durumundan ayrı bulunmayan sınırsız özgürlükte tinini yaşayan Tanrı üzerinden ayrıca içeriğin formlarda ve eylemde olgusallıkta görünmesi sebebiyle doğada da gördüğümüz için tinin, doğada ve insanda sıkışmışlığından bahsedemeyiz. Kalbi ve keşfi düzeyde muhabbetullaha eren buna tanık olur. Bununla beraber doğada mutlak özne olarak özün halk ettiklerinin (ürettikleri) tözü olarak hem mevcudat hem de ilahi edimlerinde çeşitlilikte tavırlarda bulunduğuna us aracılığı ile de tanık olunduğunda tinde sıkışma kavramının bir zorlama olduğu görülür.

Batı felsefesinin de öz felsefesinde gelebildiği yanılgı olan, tinde sıkışma olarak belirtilen dayanak nokta da budur. Tin gereği özgürlüğün ve adaletin doğada görünmediğini belirten bir batı fikriyatından daha fazlası beklenemez. Bu dahi tinde bir sıkışma değil insanın ürettikleri üzeri çeşitlilikte tinde derinleşmenin gereğidir. Batı felsefesine bu açıdan dikkatli bakıldığında İslam tasavvufunun düşüncede hakikate kıyasen çocukluk, şeraite kıyasen ergenlik devresi olan vücutçu görüşün fikriyatıyla aynı çizgide oldukları görülür.

Böyle olsa da batı düşünürleriyle başlayan aydınlanma çağı ile batı insanı, dogmatik hiçbir görüş ve iradeye bağlı olmadan hak ilkeler üzeri düşünmeye taşındığı için düşüncede ergenlik devresine girmiştir. Buna da aydınlanma çağı ile başlayan batı tarihinde ve günümüzde ki insan davranışlarında, tutumlarında ve görüşlerinde net bir biçimde tanık olunur. İnsanlığın düşüncede yetişkinliği ise hakikat ilkesi gereği ile haklar üzeri tavırlarda hüviyette tanık olunması ile başlar. Hakikatin ve hakların nesneye, görünüşü olan eşyaya, kişilere, tarik ve cemaatlere indirgendiği veya inkâr edildiği düşünce biçimleri ve düşünce ürünleri üzerinden gerçekleşen düşünde -insan için insanlık ilkesinde- yetişkinlik beklenemez.

Bu sebepten dolayı olsa gerek ki İslam dininde hüsnü zan üzeri bakışımda olmak peygamber ahlakı olarak hikmete duyarlı olunması gerekliliği ile vacip kılınmıştır.

Bu konu farklı ifadelerle önceki ahsen'i tâkvim makalelerinde işlenmişti. O makalelerde belirtilenlerle beraber bu konunun üzerinde bir daha dikkatle düşünülmesinde fayda vardır.

Sorunun kendisinde tinin insanı kendisini belirleyecek kıvama taşıması ve özgürleştirmesinden bahsetmekteysek eğer tinin sıkışmasından da doğal olarak bahsedemeyiz. Taşıyıcı olan ve özgürleştiren tin, erek olandır ki erek olanın ilkesellikte göründüğü tümelde sıkışmasından bahsedemeyiz. İlkesellikte erek olan sıkışan değil sıkışmalar üzeri yaşanandır.

Anlatılanlar doğrultusunda belirtirsek; soruda kast edilen düzeyde tinde sıkışmışlığı misal olarak ifade edilen ayetlerde kast edilen anlam içerikleri ile bağdaştırmak ve anlamlı kılmak pek mümkün değildir. Zaten ayetlerdeki ifadeye dikkat edildiğinde,

tinde sıkışmışlıktan değil de sıkıştırma üzeri tinin yaşandığından bahsedilmekte olduğu da görülür.

Özellikle belirtirsek; Mutlak yaşam öznesi olarak Tanrı'dan ve eylemde birlikten bahsetmekteysek eğer Tanrı, insan ve diğer mevcudatın ayrı olan farklı tinlere sahip olduklarından bahsedemeyiz. Tin dediğimiz Tanrı'nın tinidir, Tanrı'nın ürettikleri ve ürettikleri üzeri edimlerinde çeşitlilikte belirimleri olandır. Form düzeyinde insan ile mevcudat, eylem birliğinde Tanrı'nın tininin çeşitlilikte görünüşe taşınmasının belirimi olarak görülmelidirler. Eylem birliğinde insan dâhil her mevcut Tanrı'nın tinini fıtratı gereği istidadı kadarı ile yaşar. Başka bir deyişle de her mevcut tinde Tanrı kaderini, istidadı doğrultusunda eylemde bulunduğu kadar ile kaza ettiğinde yaşar.

İstidadı gereğinde kendinde sıkışan veya sıkıştırılan insan, nedeni olan hikmetini içerik olarak kendinde bulundururken edimlerinde içeriği olan potansiyelini gösterirken Tanrı tinini, kaderi olması sebebiyle zılli tecelli veya asli tecelli düzeylerinde yaşar.

Tinde sıkışma olmadığından bahsetmek Tanrı'yı acziyetten yana, noksansızlıkta tinini yaşayan olması doğrultusunda tenzih etmektir.

Âdem atanın ve Yunus peygamberin dilinden belirtilen tenzih ayetlerini de göz önünde bulundurmamız doğrultusunda göreceğimiz, insanın sıkıştığında tinde Tanrı'ya yöneldiğidir.

Âdem atanın küreyi arza indirilmesi cennete kıyasen doğa cehennemine düşürülmesidir. Yunus peygamberin denize atılıp balığın karnına girmesi de belirsizlik cehennemine düşürülmesidir.

Her iki nebinin de Kur'an'da ayet olarak sabit olan, kendilerinin nefislerine zulüm ettikleri ifadeleri doğrultusunda Tanrı'yı noksan sıfatlardan tenzih etmeleri üzeri sıkıştıkları olgu üzerinden nefsi emarelerinin zılli tecelli durumundan soyunarak Tanrı da kurtuluşu aramaları da devenin iğne deliğinden geçmesi misalinde ki kast edileni anlamlı kılar. Araf yirmi üçüncü ayette Âdem atanın "**Rabbimiz biz kendimize zulmettik, bizi bağışlamaz ve bize rahmetinle muamele etmezsen kesinlikle ziyana –hüsrana- uğrayacaklardan oluruz**" ve Enbiya seksen yedinci ayette de Yunus peygamberin "**gayrı ilah yok, sen sübhansın, ben zalimlerden oldum**" dua zikri cehennemden çıkmanın yolunu işaret eder. Bu ayetler tininde acziyete düşmeyen Tanrı ile tinde kurtuluş bulunacağını da gösterirler.

Doğada acziyete düşmek ve doğada görünen her türlü formun iğne deliği misali gözümüzden geçerken her türlü olumsuzluklarla görünenlerden ve sebeplerden yüz çevirerek iç dünya da evrensel ilkeler üzeri değerlerle hak olana ve hakikati gereği ile Tanrı'ya yönelmek insanı iç dünyasında cennete taşır (Âdem atada gerçekleşen). Bununla beraber insanın evrensel değerler üzeri ilkesellikten nefsi emare düzeyinde yaşanan zılli tecellide bulunuşu -tini örtük yaşamak- ile asli tecelli -tini şuurunda olarak veya vicdan üzeri bilinçli yaşamak- kıyasınca Tanrı tininden uzaklaşmaya çalışmak, özgüvenin yitirilmesine ve olacakların belirsiz olmaları üzeri bizi iç dünyada bir cehenneme düşürür. Bununla beraber hak ve hakikati üzeri Tanrı'ya yönelmek ile de özgüven kazanarak iç dünyamızda cennete kapı aralamış oluruz (Yunus peygamberde gerçekleşen).

Âdem ata formların olgusallığı doğrultusunda dış dünya odaklı bir cehenneme, Yunus peygamber ise yitirilen değerlerin

pişmanlık üzeri vicdanda uyandırılışı ile iç dünyada karşılığı olan bir cehenneme atılmıştır.

Yunus için balık, iğnenin deliği ve nefsi emaresi ise olumsuz yönleri doğrultusunda deve misalidir. Her iki nebi de bilinçte odak noktaları farklı olarak -Âdem'de ikram ve izzetin, Yunus'ta ise değerlere liyakatin yitirilmesi üzeri bağlı oldukları hak ilke doğrultusunda hakikat ilkesi olarak Tanrı'ya sıkıştıklarının itirafı ile yönelmeleri ayrıca acziyet ve çaresizlikten kurtuluşu Tanrı' da aramaları ile nefsi emmarenin oluşturduğu kendiliklerinden soyunmaları devenin iğne deliğinden geçmesidir. Her peygamber dünyada karşılaştığı cehennem yaşantısında Rabbi olarak bağlı olduğu hak ilke doğrultusunda yaşadığı –cehennem- üzerinden Tanrı'ya sığınarak kurtuluşu Tanrı'da aramıştır. Bu da insan için sıkışma hilesinin, çeşitlilikte tinde yaşamanın zorunluluğu olan temel olgu olduğunu gösterir.

"Dünya müminin cehennemidir" hadisi şerifi kıyasınca müminin dünya cehenneminden kurtulması da yalnızca fıtratı gereği bağlı olduğu hak sıfatı üzeri asli tecelli üzeri tinde yaşaması ve hakikatin kendisi olarak Tanrı'nın kendisine ermesi iledir. Bu da Araf kırkıncı ayette üstü kapalı bir biçimde zaten ifade edilmektedir.

Özet olarak belirtirsek tin özgürleştirir ve tinde kurtuluş bulabiliriz. İlke gereği erek olan tinden bahsetmekteysek eğer tinin sıkıştığından değil istidadı ve yaşadıkları doğrultusunda sıkışan insandan Tanrı'nın, tini gereği hangi hak ilke doğrultusunda belirlenim üzeri belirişte olduğundan bahsetmek gerekir.

Soru genelindeki farklı kitaplardan ortak özelliklere sahip ayetler seçerek soru sormanızı takdir ediyorum. Özellikle kendi adıma belirtirsem, sorularınızla bizi aydınlattığınız için teşekkürler.

Nefsini turab etmeyen

Cennete mi girermiş?

Zere kadar kibri olan,

Benlik dağında oturan

Cennete mi girermiş?

Benlik dağından inmeyen

İğne deliğinden geçmeyen

Cennete mi girermiş?

Vatanı Allah iken

İç dünyada yaşar iken

İplik misali seğrilen

Beden kapısından geçen

Fakra ererken kendinden soyunan

Yokluğuna erdiğinde

Hazreti Allah’a varan

Cenneti ne edermiş?

Cennet dedikleri

Huzur, selamet

Allah’a erenler için

Dipsiz kuyu denilen cehennem,

Dahi, olur cennet.

Nerede olduğunu bilen!

Kendinde yaşar iken

Başka yerde yaşamak

Kişiye olur cehennem.

Cehennemden kurtulmak,

Kendinden soyunmak,

Salih amel ve emekle

Eylemin birliğine taşınmak.

14.05.2014

Canım Abim!

Dün yaptığımız sohbetimizde konuştuğumuz, “kavramsal düzeyde içerikleri doğrultusunda ruh ve tin ayrımı ile zorunluluklar üzerinden tinde mi yoksa ruhta mı sınırlandırılma vardır” konusunu, düşüncede anlayışım için toparlamak adına kaleme aldım.

Ruh, ilkesellikte içeriği olan nurani yapıya sahip özne düzeyinde ki formdur. Her ruh var oluş ilkesine bağlı özne olarak bulunduğu form düzeyinde bilinçli olduğu kadarı ile kendisine içkin olan tanrısal tözün özne oluşundan istidada sahiptir. Tin ise mutlak yaşam öznesi olan Tanrı’nın, biçimsiz içerikler olan (özler) kavilde bilinçli edimlerde bulunması ve ürettikleri üzerinden kendine hüviyet (esma tavırları) verdiği, ereğe bağlı ilkesellikte tavırlarda bulunuşu ile kendini hüviyette dışlaştırdığı edimde olgusal olandır.

Daha önceki ahsen’i tâkvim metinlerinde tin Tanrı’nın tinidir demiştik. Kâinatta halk ettiği biçimler üzerinde Tanrı tininde gizildir. Bununla beraber Tanrı, kâinattaki eylem birliğinde tin sahibi olarak ürettikleri üzerinden edimleri ile görünendir. Bu bağlamda Tanrı doğada tavırlarıyla tininde her an belirişte olduğu için tininde gizildir demek yerine gizil de durandır demek daha doğru olur.

Her ruh, görünen doğada içkin olduğu ilkenin doğada dışlaşmasına sebep olacak kıvamda halk edilmiş biçimsellikte kendini bulur ve biçimsellik üzerinden ereğe bağlı ilkesellikte edimlerde bulunurken, Tanrı’nın tininde zorunlu olarak seyir eder. -“**Ruh Allah’ın emrindedir**”. Biçim, ruhun özne olarak ilkesi

gereği ile edimlerde dışlaşmasının kıvamıdır ki bu kıvam, ereğe bağlı görüldüğünde estetik olandır. Biçim, içerik olarak ruha içkin, doğada edimsellikte tinde dışlaşmanın zemini olan görünüştür. Tin ise ruh düzeyinde öznenin, ereğe bağlı ilkesellikte edimlerinde ve ürettiklerinde –ilkesel edimler de tinde üretilenlerdir- belirişidir.

Bu bağlamda tin doğada mevcudatın edimlerinde görünürken, doğa zemini üzerinde insandan ise hem edimlerinde hem de ürettikleri üzerinden görünür. Tanrı'nın tin seyrinde insan, doğadaki mevcudatın tin seyrinden, her türlü ürettikleri üzerinden değerler üretmesi ile edimde olarak hüviyet bulması doğrultusunda tinde çeşitlenen ve böylece tanrısal olana hem bireysel ayrıca toplumsal yaşantıda daha yakin duran hem de tanrısal olanı edimleri ve ürettikleri üzerinden edimleri doğrultusunda hüviyetinde göstermesi sebebiyle doğa zemininde bulunmak kaydı ile yaşam biçiminde göstermesi ile ayrışır.

Zaten insan doğanın yaşam öznesi olan Tanrı'yı özne olarak kendinde bulduğundan olsa gerek ki doğaya ait olmaktan daha çok Tanrı'ya aitlikte bulunurken kendini bilerek veya bilmeyerek iç dünyada yaşam bulan olarak doğadan soyutlar. Doğa nesneleri ise iç dünyada öznel bakışımlarında bulunurken çeşitlilikte yaşayabilmesinin belirimleridirler. Doğa tanrısal olanın insandan dışlaşmasının nesnesi olarak hem insana zemindir hem de insanın karşısında durur. İnsan, kendi başkalığında karşısında duranı –mekanik doğa- edimleri doğrultusunda onun üzerinden gerçekleştirdiği ürettikleri ile aşan, zemini olana – organik doğaya- ise tini gereği edindiği değerler ve ilke gereği hüviyete taşınması ile aşkın oluşuyla fıtratı gereği kendinde bulduğu

tanrısallığı kendinden dışlaştırarak insanlık ilkesinde Tanrı tininde yaşar.

Böyle iken insan, inancının nesnesi olarak Tanrı'ya bilinçte kendi başkalığında durur. Böyle olsa da mutlak yaşam öznesi olarak Tanrı'yı mevcudatın varlık zemin olarak bulursa eğer tinini onunla bulan ve iç dünyasında Onunla derinleşerek olana O'nun hakikati üzeri bakan, olup bitmekte olana ise O'nun tinde belirişi tavırları üzeri hak ilkeler gereği ile bakmaya başlar.

Bunun haricinde mevcudiyetini Tanrı'nın varlık zemini olmasında bulmasına rağmen insan, Tanrı'yı inancın nesnesi veya sadece bilincin bir üst yapı kurumu olarak ele alması doğrultusunda O'nu inkâr edebilir. Bu da aslında insanın yaşadığı tininin en üst değerini inkâr etmesidir. İnsan yaşamında iman eden –şüphesizlikte yaşadığı tinde tin sahibinden emin olan- için Tanrı mutlak değerdir. Mutlak olan aşılamayacağında ve O'na aşkın olunamayacağından dolayı doğayı kendinden soyutlayabilen, aşan ve aşkınlığında seyir eden insan kendisini, varlık zemini olan Tanrı'dan soyutlayamadığından dolayı kendisini ondan uzak kılan nefsi emmaresinin keyfi durumlarından yana salih amelleri üzeri tasfiye ederek tininde O'na erebilir.

Doğada zorunluluk iki biçimde görülür. Birincisi biçimselliğin ve biçimsellikte görünüşün zorunluluğu olan, hareketin sonucu olarak biçimlen ölçüde belirimleri olan, ilkeye bağlı harekette sonuçlar doğrultusunda beliren yasalardır. İkincisi ise ereğe bağlı ilkesellikte tinde görünüşe taşınmanın zorunluluğu olan ilkesel ve üretilen üzeri ereğe bağlı olarak yapılan edimlerde görünen, ölçüde algılanmayan ama ölçü üzerinden belirimleri de olan aklen bilinebilen, tinin doğası da diyebileceğiz öznenin belirişine sebep tavırlardır. Ölçüde beliren biçimselliğin yasaları –mekanik

doğayı gösteren- ile aklen bilebileceğimiz ve iman ile tanık olunabilecek -organik doğa üzerinden beliren- olan tinin doğası varoluşun temelidir. Eskiler buna sünnetullah ile ahlakullah demişler.

Zorunlu olan, ereğe bağlı -sonuç üzerinden- ilkesellikte gerçekleşen doğrultuda görünür olandır. Doğrultu zorunluluğu gösterendir. Doğa yasaları ölçüde olgusal olanın görünüşüne sebep, sonuca sevk eden, doğrultuda zorunluluklar olarak görünür. Tinin doğası ise edimde olgusal olan ilkenin belirişine sebep, ereğe sevk eden, erekte beliriş doğrultusunda zorunlu olandır.

Mevcudatın görünüşüne sebep doğa yasaları iken doğa yasaları zemininde bulunan mevcudatta ki içerik olarak öz belirleniminde olan formu kadarı ile öznelliğe sahip ruh, ilkesel edimlerinde tinde görünür. Tanrı ise doğa yasaları ile külli akılda, tinin doğası ile de öznel olarak özerklikte belirişte olandır.

Doğa yasaları ve tinin doğası Tanrı varlığında iki ayrı durum değil harekette ayrımsız olunduğundan dolayı davranış biçimi olarak akıl mertebesi zemini üzerinden ahlak mertebesi gereğinde iki farklı tavırda bulunuşudur. Bu iki davranış biçimi töz olarak Tanrı'da harekette ki ayrımsızlık sebebiyle özdeşlikte görünür. Bizlerin spekülatif veya zihinsel olarak tanık olmamıza göre farklı iki durum gibi görünürler.

Tanrı doğa yasaları zemininde halk ettiği mevcudatın form ve biçimselliği üzerinden türlülükte farklılıkları ilişkilendiren akıl eden olarak ve tinin doğası gereğinde ise ilkeye bağlı erek tavırlarında çeşitlilikte şahsiyet sahibi olan hüviyet belirlenimlerinde kendini gösterir.

İçerik olarak öz, form oluşu ile ilke ve özneliği kendinde bulunduran ruhtur. Ruh ise görünen doğada türlülükte –akıl eden- bilinçli olunduğu kadarı ile ilkesel edimlerde belirdiği kadarıyla görünür olandır. Görünmesine sebep ise ruh ile uyumlu olan biçimselliğin tini yaşamaya uygun bir kıvamda halk edilmiş olmasıdır. Biçim, ruhta olanın dışlaşmasının nesnesi olarak tine dahildir. Ruh ise haiz olduğu ilke gereği özne oluşunda tine içkin tinde yaşayandır. Bu bağlamda belirtmek gerekirse; Tanrı tininin eylem birliğinde ki mutlakıyeti –faili mutlak olması- sebebiyle doğada tine, mevcudatın ereğe bağlı ilke gereği edimlerinde biçimin kıvamı üzerinden yaşadıklarında tanık olunur.

Tanrı'da tin Tanrı'ya gizil değil doğadaki olağanlık üzerinden mevcudata gizil olsa da Tanrı hüviyetine tanık her bilinçli mevcuda aşikârdır. Her mevcut da kendi istidadı kadarı ile Tanrı tinine tanıktır.

Tanrı'da tin, tavırlarının belirimi olarak erek iken mevcudat için ise zorunlu olan olarak ediminde yaşanılandır.

İlkeye bağlı erekten bahsetmekteysek eğer zorunlu olan ile doğrultu bulanın türlülükte ki varoluş dizgesinde kendinde olan içeriği dışlaştırma sürecinde edimde görünüşünden bahsetmekteyizdir. İçerik -evvel ve batında olan-, biçimsellik üzerinden yapılan edimde ereğinde dışlaşmış olarak belirir -ahirde ve zahir olan-. Bu ereğinde dışlaşma ise türlülükte çiftlerin ilişkileri üzerinden görünür olur. Çiftlerin ilişkileri üzerinden ise Tanrı, ilkesel tavırlarında çeşitlilikte beliriştedir, ürettikleri üzerinden ise çeşitlilikte tininde derinleşir. Bu da Tanrı tinini mevcudatta belirişine sebep kıvamlar içerisinde en mükemmel kıvam olan insan için de geçerlidir. Kur'an'da "**en güzel kıvam**"

denilirken diğer mevcudatın da biçimsellikleri üzeri bir kıvama haiz oldukları dolaylı bir biçimde işaret edilmektedir.

Doğada sonuçtan bahsetmekteysek eğer yasa zorunluluğu doğrultusunda değişim, dönüşüm ve değiştirmeden bahsetmekteyizdir. Sonuçlar itibarı ile doğada yasa zorunluluğu ve erek itibarı ile de tinde ilkenin zorunlu kılan doğası doğrultusunda çeşitlilikte gerçekleşen, değişim ve dönüşümde tanık olunacak ise döngüselliktir. Döngüsel olanda organik doğa zemininde tinin doğası gereği tavır çeşitliliğinde gerçekleşen ise tinde derinleşme de diyebileceğimiz gelişimdir. Mekanik doğaya kıyasen tanık olduğumuz, her türlü alanda değerlere içkin olarak yapılan üretim üzerinden organik doğa zemininde gerçekleşen gelişim, Tanrı tinin derinliğinde gerçekleşir. Gelişim ile de spekülatif olarak doğaya –olduğunun dışında- tinde tanık oluruz.

Döngüsel olanda, ilkeye bağlı sonuçtan ve erek olandan bakıldığında her olay olgusal olan nesnesi üzerinden zaten olmuş ve bitmiş olarak bengide görünür. Böyle olsa da olmuş bitmişte olup bitmekte olan ise mevcudatın türlülüğünde ve tinin çeşitliliğinde devirler olarak beliren dizgeli süreçte, doğada gizil duran tinin dışlaşma ilkesi gereğinde, tini bilme, tine doğada tanık olma, tine tin ile edimlerde ve ürettiklerinde tanık olma ve tini Tanrı'nın tini olarak yaşandığının bilincine erme düzeylerinde görünür olmasına tanık oluruz.

Döngüsel olanda tarih olgusallığında olmuş bitmiş olarak görünen ise içerik olarak özlerin, ereğe bağlı devirler olarak mertebe düzeyinde göründüğü devrelerde dışlaşması üzeri tinin belirişidir. Bu sebepten dolayı tarih olup bitmekte olanların tin gereği sebeplerini işaret ettiği gibi tin gereği ile yaşanmadığında akıbet ve ahret olarak olacak olan yaşanacakların da işaretçisidir

(“**ibret alasınız diye anlatmaktayız**”) Buna da Kur’an da anlatılan nebi mitleri üzerinden tanık olunacağı gibi insanlık tarihinde tin gereği ile değil de nefsi emmarenin keyfiyetleri doğrultusunda yaşayarak edinilen acı tecrübeler üzerinden de tanık olabiliriz.

Evrensel değerler doğrultusunda hak ve hakkaniyet üzeri uygulanması gereken hukukun bütün insanlıkta uygulanabilir olması ile insan, tini gereği ile daha rahat yaşama olanağı edinebilir. Bu durum olması gereken olsa da döngüsel olanda tinin belirişi içindir ki acı tecrübeler, -insanın hep yeniden deneyimlerle tinde şuurlanarak tinde canlandırılması için- insanlık tarihinde göründüğü gibi olacak olanlarda da kısmi veya genel olarak yaşanacak olandır. Bu durumda önemli olan ise genel olarak olmasa da bireysel veya grupsal düzeyde evrensel ilkelere bağlı, hak ve hakikat üzeri Tanrı tinini yaşamakta tutarlı olmamız gerektiğidir. Bunu da insanlık tarihi bizlere göstermektedir.

Adalet ilkesi Tanrı tininde özgürce yaşayabilmenin zorunluluğudur. İnsanların ilkesizlikte kıblesiz olarak keyfi yaşamaları genelde yaygınlaşsa da adalet ilkesi zemininde tutarlı olarak hak ve hakikat doğrultusunda yaşamaktan taviz vermemek de iman eden salihler için zorunlu olandır.

Tinde yaşam, dış dünyanın tine doğru zorlayıcı olan koşulları doğrultusunda, sonuç olarak iç dünyada ilkeler üzeri edinilecek sürekli olan, tanrısallığa bağlı özgürlükte gerçekleşecek bir yaşam için zorunludur. Devirlerde olan ise insanın, ilkesel edimleri ve ürettikleri üzerinden –asli tecellide- doğaya aşkın olacak olan akıbetinde tin ile özgürleşmesidir. Bunun haricinde insanın Tanrı tininde yaşarken nefsi emaresi doğrultusunda gerçekleşen keyfi davranışları, doğanın zorlayıcı koşullarında insanı, eylemde birlik

sebebiyle tine içkin olmasına rağmen şuurunda ve niyetinde tinden uzak –zılli tecellide- dünyaya doğa koşulları ile beraber mahkûm kılar. Bu da tinde yaşamanın zorunluluğu sebebiyle insanın, tinde yaşama sevk edici daha çetin ve acı verici koşullar ve zorluklarla karşılaşmasına sebeptir. Çünkü döngüsel olan gösterir ki asli olarak hak üzeri tinde yaşanmazsa eğer insan, tinde asli olarak yaşama taşınmasına sebep koşullar doğrultusunda daha çetin ve acı verici olan yaşamda kendini bulur. Anlatılanlar temeli ile bakıldığında devirlerde görülecek olan ereğe bağlı ilkesellikte çeşitlilikte tavırlar üzeri asli veya zılli olarak tinde yaşamın zorunlu olduğu ve erek olarak tinde hak üzeri yaşama doğru insanın ve insanlığın zorunluluklar doğrultusunda sevk edildiğidir.

Tanrı'da devirler, çeşitlilikte tininde görünmesinin zaman aralıkları olarak döngüsellikte kendini aşikâr ettiği ve ahkâm olarak hep yeni bir devirde görünmenin devreleridir. Genel anlamda insanlık ve bireysel olarak da insan, geçmiş devreleri olarak hangi devirin bilinç tipinde görülmekte ise o devri yaşamaktadır. Bununla beraber hangi devirde yaşanıyorsa eğer yeni devire geçmenin –tinde yeni bir tavırda bulunmanın- doğum sancıları olarak insan veya insanlık, zorunluluklar doğrultusunda karşılaştığı zorlukları, zamanın tinine taşınmanın ve zamanın tinini yaşayabilmenin gerekliliği olarak bulur.

Zamanın tinine taşınmayan veya taşınamayanlar da zamanın tinin net bir biçimde görünmesine sebep olgular olarak tinde yerlerini alırlar. Genel olarak insanlık ilkesi gereği ile yapılanlar ve bireysel olarak da insancıl olan davranışlar üzerinden gerçekleşen edim ve uygulamalarda gerçeklikte görünen tinde belli bir devrede kalmamak için olması gereken ise evrenseline bağlı olarak tinde olanı, kişi, kurum, cemaat, belli bir disiplin ve

nesnel olgusal olan vb. durumlara indirgemeden ilkesel davranışlarda tutarlı ve sürekli olmak zorunlu olandır. Bunun içindir ki evrenseline bağlı olarak Tanrı tinini yaşamakta tutarlı olan ve zorunluluklar zemininde süreklilikte kendini, sürekli olanla beliren zamanın tinine göre yenileyen ve pozisyon alanlar ile zamanın tini görünür olmakta ve insanlık onlar ile tine doğru yönlendirilmektedirler. Onlar zamanın tininin belirişine sebep kıvamda fıtrat sahibi olan salihlerdir.

Bilmek görmektir ilkesi gereği ile bakıldığında Tanrı'yı görmek demek, O'nu tininde bilmek ve bildiğimiz doğrultusunda O'na tanık olmak demektir. Mutlak yaşam öznesi olan Tanrı'nın ereğe bağlı ilkesellikte edimlerde görünüşe gelişinde kendisine tanık olmak, tavırlarda beliren hüviyetine tanık olmaktır. Buna da dini İslam da tevhid denir. Tevhid daha önceleri belirttiğimiz gibi her şeyi Hakk görmek değil her şey üzerinden Hakk'a tanık olmak ve sebeplere aşkın olan Allah'ı tavırlarında müşahede edebilmektir. Bu da tavırları üzeri Hakk'a hüviyetinde tanık olmak anlamına gelir. Bu bağlamda tevhid, esmaya içkin teşbihte esmaya içeriği üzerinden aşkın ve böylece sebeplere de aşkın bakışımda bulunarak, tavırlarda beliren Hakk'ın hüviyetine tenzih bakışımı doğrultusunda spekülatif bir düzeyde iman ile tanık olma bakışım durumudur.

Tanrı, doğadaki türlülükte çiftlerin zorunluluğa bağlı durumlardaki ilişkileri ve tinde ise zihin temelli bilinç tipi bakışımlarının önünde çelişki diye görünen davranışlar üzerinden, değişmezleri zemin kılarak ortak ilkeler ayrıca biçimsellikte benzerlikler ve davranışlarda birbirine benzemez tekrarları nesne edinerek devirlerde ahkâm üzeri zamanın tininde kendisini türlülük üzerinden tinde çeşitlilikte görünüşe taşır.

Devirlerde bulunan türlülükte görünenlerde tin, mevcudatın biçimsellikteki kıvamı üzerinden beliren edimlerde beliriştedir. Kıvama sahip kıvamlar içerisinde insan, en mükemmel kıvam biçimselliğinde bulunan olarak tininde Tanrı'nın hüviyeti ile görünüşüne fıtratı gereği ile nesne olan mükemmellikte görünür. Yani insan doğada gizilde duran tinin en mükemmel biçimde doğada görünüşüne sebep tanrısallıkta tini yaşayandır.

İnsan ereğe bağlı ilkesellikte edimlerinde ve ürettikleri üzerinden hüviyet tavırlarında çeşitlenmesi üzerinden bilinçlenerek tininde derinleşir. Organik doğada tine Tanrı'nın ürettikleri, uyum ve dengede beliren külli akıl üzerinden tanık olunur (organik doğa denilen külli aklın dışında olan değildir). Mekanik doğa tini işaret eder, organik doğada tine taşınılır, tinde doğa üzerinden ise mutlak yaşam öznesi olarak Tanrı'ya özne olarak değil ama tavırlarında hüviyet sahibi oluşuna tanık olunur. Tevhit ilminde olan ise olmuş bitmişin döngüselliğinde olan biten üzerinden hakikatte sürekliliği olan Tanrı'ya bengide -**an**da- tanık olmaktır. Özne hep anda olandır, olup bitmekte olan üzerinden kendini gösterendir. Olanlar da olacağın habercisi olan izlerdir. İlksellikte ereğe ve sonuçlara bağlı olarak izler takip edildiğinde döngüsellik üzerinden tinde ahkâm olarak olacak veya doğada sonuçlar üzerinden olacak olan bilinir olur. Bu da ereğe ve sonuçlara bağlı olarak ilkesellikte, ayrıntılarda değil ama tümelleri gereği genel olarak geleceği öngörmektir.

Tevhid, tininde Tanrı'ya hüviyeti gereği tanık olmaktır. Metin Bobaroğlu'nun da dediği gibi "tevhid ilmi, hüviyete tanık olma ilmidir" Bu bağlamda belirtmek gerekir ki artık felsefede özne ve özne doğrultusunda hüviyet felsefesi yapmak gerekli olmuştur. Böylece tevhidi, kalbi olan keşfe ve sezgiye açık ifadelerle anlatmakla beraber felsefi olarak kavramlar üzerinden kavramsal

olarak anlamlı kılabilme olanağı edinmiş oluruz. Yaptığımız ahsen'i tâkvim çalışmaları ile beraber sohbetlerimizde de özellikle yapmaya çalıştığımızda budur.

Daha öncede belirtildiği üzere tinde sıkışma, zorlanma, kısıtlanma ve sınırlanma ve benzeri durumlar döngüsellikte görülmez. Devirlerde olmakta olanda ise tinde zorunlu olanın yaşamda görünüşe taşınması adına ruhlar, form olarak biçimselliğe içkin iken istidatları gereği potansiyellerin açığa çıkması için zorunluluklar doğrultusunda acziyet üzeri sonuca doğru ve ereğe bağlı ilkesellikte edimlerinde tine taşınmaları adına zorunlu olan doğrultusunda da eğilimlerinde karşılaştığı zorluklar ile de erek olana yön edinerek devinirler (zorunluluk ve zorunlu olan Tanrı'nın Kur'an'da belirtilen "**emri**" olarak görünenedir). Doğada, tine içkin tinde mevcudiyet bulan ruh, biçimsellik üzerinden zorunluluklarda potansiyelinde sınırlanmışlığını ve tini gereği hikmetinde zorluklar doğrultusunda içkin olduğu ilkeyi edimlerinde yaşamakta kısıtlanmış olmasında görülebilir. Bu dahi ruhun devirlerde biçimsellik ile bulunurken, döngüselde süreklilikte bulunan hakikati itibarı ile mutlak özne olan Tanrı'ya, istidadı üzerinden eylemin ve sıfatların ayrımsızlığında ermesi ve bilinçli özne olarak kendi başkalığında Tanrı'ya tanık olması için gerekli olandır.

Ruhlar Tanrı'ya, istidatları kadarı ile içerikleri doğrultusunda zorluklar ve zorunluluklar temelinde, kendi başkalığında karşılıklı olarak –bilinçte us ile- ayrıca eylem ve sıfat birliğinin ayrımsızlığında bulundukları -bilinçlendiren deneyimler- doğrultusunda da tahakkuk eden dışlaşma üzerinden tinde tanık olurlar. Bu da özne olarak mutlak olan Tanrı'nın, doğa ve tinde ki döngüsellikte özne olarak bengide iken devirde olan biten üzerinden zamanda hüviyet tavırlarında görünüşe taşınmasının

zorunluluğu olarak ruhların dahi istidatlarda sınırlanması üzerinden tahakkuk eder.

Bu metni yazarken anladım ki kıvamda biçimselliğe içkin ruhların istidadından bahsetmekteysek eğer sıkışmış olmalarından daha çok sınırsız olana varmanın gerekliliği olarak sınırlı olan belirimde bulunduklarından bahsetmekteyizdir. Tanrı'ya eren bir ruh için ise özneliğinde sınırsız olduğunun bilinci ile bakışımda bulunmak ise kaçınılmazdır. Özne olana kendi başkalığında tanık olunmaz. Tanık olunan ise öznenin biçimsellikte veya biçimsiz içerikler olarak formlarda ürettikleri üzeri işaret edilen, ürettikleri ve ilkesel edimleri üzerinden de tavırlarında belirdiği hüviyetidir. Özneye nesnesi olmadan ayrımsız kendiliğimizde şuurlu olan diri olması ile bakışım sahibi bilinçli varlık olarak tanık oluruz. Böylesi tanıklıkta tanık olduğumuz ise özne olarak kendiliğimizden başka bir şey değildir. Hep iç dünyada olan özneye sadece ilkesel edimlerinde ve ürettikleri üzerinden hüviyet tavırlarında tanık olmamız ise istidatlara bağlıdır.

İstidat, doğada türlülükte biçim ve ereğe bağlı ilkesellikte içeriğin dışlaştığı durum olarak çeşitlilik üzeri Tanrı'nın kendisine tini gereği yakıştırdığıdır. Bu da Tanrı'nın özneliğinde kendini bengide bulan ve Tanrı tininde kendini döngünün bengiliğinde görenin, istidatta sınırlandığı bilincinden soyutlanarak istidadı üzerinden Tanrı tinini yaşadığı ve Tanrı'ya istidadı doğrultusunda erdiği bilincine taşır. Tanrı'yı, doğası zorunluluğu olan istidadı üzerinde bulan için istidat, kısıtlanmış olunmaktan daha çok sınırsız olana hak gereği ile ermenin belirimi olarak psikolojik düzeyde de -rıza ile kabul edilmesi gereken doğada tine taşınmanın gereğidir. Bu da sınırlanmışlıktan daha çok sınırlar üzerinden hak ilkede rabb sıfatı gereği ile tininde sınırsız olan Tanrı'yı özgürlükte yaşamaya sebeptir. İstidatta ve sınırlılıkta

takılı kalındığında özgürce yaşandığından bahsedemeyiz. Önemli olan istidat ve sınırlılığa öznelik zemininde özerk olarak tinde aşkın olabilmektir. Sınırlayıcı sınırları ürettiklerimiz ile aşarak ve doğa zemininde istidadımıza da ilkesel edimlerimiz ile özne bilincinde hüviyetimizle aşkın olarak özgürlüğü, sınırsız özgürlükte bulunan Tanrı'nın tini doğrultusunda yaşadığımızda bulabiliriz.

Özellikle belirtmek gerekir ki tin, sıfatlarda ve hüviyet tavırlarında beliriş olarak Tanrı değil mutlak özne olarak Tanrı'nın ürettiği ve ilkesel tavırları üzeri hüviyette belirdiği ayrıca kendisini bilinçte değer olarak hüviyette ürettiği nesnel olgusal olan üzerinden dışlaşma ilkesinde gerçekleşen edimsel olgusal düzeyde gerçekleşen beliriş sıfat durumudur.

Kâinatta her şey seni işaret etmekte.

Sen fiilinde görünen,

Sınırsız özgürlükte muradında seyreden,

Sırda dururken fiilinde görünen,

İzharı kendinde hüviyetinde görünen,

İman dolu gözden temaşa edilen,

Aşık kulun kıblesi olan

Hazreti Allah!

Hadler, haddini bilmenin çizgisi,

Zorluklar sana varabilmenin rahmeti,

Yaşanan her ne ise sana erebilmenin nimeti,

Hilene takılmadan sana gelen,

Hizmet kuşağında sana dönen,

Tevhid seyrinde sana şahid,

Hakkıyla yaşadıkça seni bulan,

Soyunduğunda kendinden sana eren,

An da seyreden.

Beden kıyamında

Akıl rükûunda

Nefs secdesinde

Ruh, sende seninle kâinat tahtında

Oturan Sen seyir eden Ben.

Not: Kanaatim o ki ahsen'i takvîm çalışmaları genel anlam içeriği ile Kur'an'ın tefsir edildiği bir metin çalışması olmuştur.

Sevgi ve muhabbetle.

19.05.2014

Canım Kardeşim;

Öncelikle şu kadarını söyleyeyim ki gönderdiğin yazıları zevk ile okuyorum.

Allah nur'unu arttırsın bizler de feyiz alalım inşallah...

Bu yazında "doğadaki zorunluluğu" (doğa yasaları) sünnetullah (Allah'ın âdeti)

"Allah'ın âdetinde değişiklik bulamazsın."

Ereksel yönelimleri yani "niyet taşıyan" eylemleri ve "bir amaca doğru" hareket etmeyi dolayısıyla özneyi gösteren tavırları ahlakullah olarak (eskiler tarafından denmekteydi diye) ifade buyurmuşsun...

"Allah'ın ahlakıyla ahlaklanın" sıbgatullah...

Bu iki alanın tevhidi nasıl anlatılmalıdır?

Eğer insanda dersek... insan yaratılana kadar tevhitten söz edilmeyecek mi?

Eğer Tanrı'da dersek... Zahir esması gereği her daim var olması ve görünmesi gerekmez miydi? Sanki "zamanlama ile ilgili olabilir" bir sorunumuz var gibi değil mi?

Sevgi, saygı ... Muhabbetler ile...

***

Canım Abim;

Sorduğun soruya Cenabı Allah'ın varlığını referans alarak cevap vermek bizi doğru sonuca ulaştırır.

Cenabı Hakk varlık olarak kendiliği dışında şahıs düzeyinde başkası olmayan olarak tektir. Evvela şahsiyet düzeyinde kendiliği vardır. Kendi ürettikleri üzerinden sıfatları doğrultusunda esma tavrında hüviyet sahibi olmaktadır. Başka bir deyişle de kendiliğinde özne olarak ahad olan zat, ürettikleri üzerinden hüviyette kendini halk edendir. Özellikle belirtmek gerekir ki zatını halk eden değil hüviyette kendini halk edendir.

Bu halk ediş aşamasında yasa gereği tavırsallık (külli akıl - ceberut) sünnetullah da akıl eden varlık olarak zorunlu ilişkilerde görünmesine sebeptir. Bununla beraber maksut ettiği üzeri külli akıl zemini üzerinden düşündüklerini (halk etme eyleminde bulunması) ereğe bağlı ilkesellikte kendinde dışlaştırandır ve düşündükleri üzeri de hüviyet tavırları edinir (ahlakullah). Yani Cenabı Allah'ta sünnetullah zemininde ahlakullah tavırlarındayken iki farklı durumda görünmez, iki farklı davranış biçiminde bulunur. Özne olarak iki farklı davranış biçiminde ise kendinde ayrımsız olduğundan dolayı belirlenimi yine kendine olduğundan, kendisi için tevhitten bahsedilemez. Bu da Cenabı Allah'ın vahidiyeti gereği Rabb-ül Âlemin sıfatında kendinde seyredişidir.

Tevhid, Cenabı Allah'ın varlığında istidada haiz mevcudat mertebelerinde bulunanların O'nun hüviyetine tanık olunması ile tahakkuk eden bir durumdur. Zaten külli akıl zemininde maksud üzeri tavırlardan bahsetmekte olursak eğer Allah için özne olarak iki farklı davranış biçiminde kendi başkalığından bahsedemeyiz. Doğada mevcudiyet bulanlar istidatları gereği ile külli akıl zemininde maksuttan aldıkları içerikleri doğrultusunda

eğilimlerde tavırlarda bulunarak ilke gereği Allah'ın ahlakından ya zılli ya da asli tecellide Allah'a kıyasen kendi başkalığında bulunurlar.

Sünnetullah ile ahlakullahı insanın kendi üzerinde anlayabilmesi için arkadaşlara kendilerini örnek göstermekteyim. Nasıl ki doğa zemininde bedenin yasaları olmasına (sünnet) rağmen şahsi tavırlarda hüviyet (ahlak) bulmaktayız ve bunu da ayrımsızlıkta yaşamaktayız, Cenabı Allah'ta da ilke gereği ereğe bağlı olarak hüviyet tavırları ayrımsızlıkta külli akıl dairesinde –ceberutta- maksud edildiği gibi tahakkuk eder. Bununla beraber hüviyette O'na tanık olmak ve "Allah'ın ahlakıyla ahlaklanınız" hadisi gereği yaşamak tevhid seyrinde bulunmaktır.

Tevhid, edimlerimiz ve kâinattaki efalde Cenabı Allah'ın hüviyetini müşahede etme ve edimlerimiz üzeri –özellikle salih amel doğrultusunda, (ameli salah da denilebilir)- hak olan ile Allah'ın kendisine sıfat ve efal de Zatı'na ve Zatı doğrultusunda hüviyetine erme düzeyinde gerçekleşir. Tevhid için böyle söylense de zaten yaşanılan, hak olana hakikati üzeri şuurunda ermekteyizdir. Bu bağlamda kendisi için geçerli olmayan tevhid, mevcudatın Cenabı Hakk'ı müşahedesi ve vahidiyetine istidat verildiği kadar şuurda erilmesi ayrıca sıfatları gereğinde hüviyet edimlerinde bulunulurken O'na erilmesi ile tahakkuk eder. Bu da tevhidi efal, tevhidi sıfat, tevhidi zat, tevhidi efal, tevhidi sıfat, zat ve ilm-el yakin, ayn-el yakin, hak-el yakin, gibi isimlendirilmiş olunan ayrıca Allah, Allah'ta, Allah'tan, Allah'la, Allah'ın, Allah için, Allah'a tevhidin prensipleri gereğinde müşahedelerde ve deneyimlerde bulundukça Allah'tan yana Allah ile şuurlanılması ile vb. mertebe düzeylerinde yaşanır.

Anlatılanlar doğrultusunda sorunun net cevabını verirsek: Tevhid, Allah için geçerli olan bir gerçekliğe sahip değil "bilinmeyi istedim" diyen Cenabı Allah'ın halk ettiği mevcudatın kendi başkalığında, kendi üzerinde dahi olsa kendine dışsal olarak hüviyeti Hakk'a tanık olması ve O'nu asli tecelli de deneyimledikleri üzerinden yaşadığının şuuruna ermesi ile alakadar olarak tevhid eden ve tevhid edilen –kul ve Allah- ikiliğinde tahakkuk eder. Bu bağlamda tevhid, Cenabı Allah'tan bakıldığında kendine kendiliğinin ve hüviyetinin bilincinde olarak aşikâr olması ve vahidiyeti sebebiyle ile kendisi için geçerliliği olmayan ama vahidiyeti gereği ile tanık olunması ve yaşanıldığının şuuruna erilmesi bağlamında kulları için gerçekliği olan ussal ve yaşamsal bir durumdur. Bununla beraber tevhid bilincinde bulunmak sadece insan için geçerli olan bir durum değildir. Melekler, cinler vb. bütün mahlûkatın istidatları kadarı ile bilinçli oldukları doğrultusunda kendilerinde us dolayımından geçmeden içgüdüsel olarak sezgisel düzeyde veya deneyimler sonucunda esma, sıfat ve ayetler üzeri us dolayımından sonra düşünce zemini üzerinden bilinçlenilmesi ile hüviyet belirimi eylemlerde görünmeleri sebebiyle sezgi ile algılanan ve us ile bilinmesi doğrultusunda gerçekleşen ve yaşamsal bir durumdur. Bu doğrultuda belirtirsek insanı diğer mevcudattan farklı kılan durum insanın, kâinatta Cenabı Hakk'ın esfeli safilinde kendisini sıfatları ve esmaları gereği dışlaştırdığı en mükemmel kıvamda halk etmesi ve bununla beraber insanın insanlık ilkesinde ürettikleri üzeri külli akılda hak ve hakikat zemininde tanrısallığı çeşitlilikte dışlaştırdıklarında gösterirken yaşadığı çeşitlilik üzerinden deneyimledikleri ile tevhid seyrinde bulunması ile Cenabı Allah'a tanık olmasında görünür. Bu farklılık düzeyinde insan gibi eşrefi mahluk olarak halk edilen kâinatta bulunmamakla beraber insanın çeşitlilikte tevhid seyrinde

bulunması diğer mahlukatın tevhid seyrini kapsayıcı içerikte gerçekleşir.

Özellikle belirtmek gerekirse tevhid seyri sadece insan için gerçekliği olan bir durum olmamakla beraber insan da en mükemmel biçimde tahakkuk eden müşahede ve deneyimsel bir durumdur.

Tevhidin zaman ile alakadar olması durumundan daha çok, ilahi tavırların ilahi sıfatlar üzeri deneyimlenmesi ve iman ilkesi doğrultusunda tahakkuk ettiğine tanık olunmasından bahsetmek öncelikli olarak önemlidir.

Mevcudatın varoluş mertebe sürecinde tevhid bilincine, tanrısallığa içkin sıfatlar doğrultusunda esmalar gereği edimlerde ve üretilenler üzerinden tavırlar sonucu çeşitlilikte eren, Cenabı Allah'ın varlık dışlaşma mertebelerinden olan insanlıkta görünür olan insandır. Bu bağlamda doğrultusal zamanda olarak insanlık ilkesinde görünen insanda, tevhid bilincinin en yüksek düzeyde gerçekleştiğine ilahi murad olarak tanık olabiliriz. Bununla beraber insanlığın manevi tarihi de göstermekte ki tevhid bilincinde ilerleyerek Hakk'ın vahidiyeti sebebiyle hüviyeti üzeri kendisine tanık olma, manevi kişiliklerde sınırlı olmadan, manevi kişiler üzerinden hak ve hakikat ilkesi gereği ile daha doğrusu ile Cenabı Allah'a tanık olma ve tanık olunanı da daha mükemmel -dilde rafineleşerekten diyebileceğimiz- bir biçimde ifade edebilmekte gelişerek tahakkuk etmektedir.

Tevhitte tanık olunan Cenabı Allah'ın özne olarak şahsiyeti değil tavırlarda şahsının belirlenimi olan hüviyet tavırlarıdır. Bu da sadece iman dolu bir bakış ile tahakkuk eden bir durumdur. İmanı olmayanlar ise Cenabı Allah'ın vahidiyetinden habersiz,

O'na çeşitlilikte tanık olunmasına sebep, seyirdeki yerlerini almıştırlar.

Özellikle Cenabı Allah'ın şahsına eren bir insandan bahsedersek; böyle bir insan için tevhidin kul ile Hakk ikilik seyri, Allah'ın şahsında ikilik olmaması sebebiyle biter. Tevhid böylesi için geçerli bir durum olmaktan daha çok iç dünyasında Cenabı Allah'a varmasına sebep iman ile gerçekleşen sezgisel algıya dayalı hatmi meratip seyri seferidir. Seyri seferin sonucunda olan ise bilinçte istidada dönüldüğünde hak ve hakikat zemininde Cenabı Hakk'ı istidadı gereğinde eylem birliğinde şuurda ayrımsızlıkta olduğu gibi sadece yaşamaktır.

Bütün anlatımlar doğrultusunda anlaşılmalıdır ki Cenabı Allah için zahir batın durumu yoktur. Tevhitte seyir eden iman edenin müşahededе bulunduğu seyir mertebesindeki bilince göre zahir ve batın ayrışımı seyrin usta anlamlı kılınması için Allah'ın iki esma tavrı olarak görünür. O, duyularla algıda biçimsel olanların algılanışında ve yaşananlarda sebeplere odaklanılması sebebiyle gizil iken iman dolu bakış sahibine esma, sıfat ve ayetler üzeri faili mutlak olarak zahir olandır. Zaten O eylemlerinde hep görünen iken iman sahibi O'na seyrinde tanık olma farkına erendir.

Soruda belirttiğiniz gibi O hep görünendir ama külli akıl dairesi üzerinden bilinen ve hüviyet tavırları üzeri tanık olunandır demek yerinde olur. Bu bağlamda tavırlarında Hakk olarak hüviyetinde müşahede edilebilecek olunan ve özne olarak da şahsında ahad iken Rabb-ül Âlemin olarak vahidiyetinde hakikati ile bilinebilecek olan Allah'a, insandan evvel de tevhid gereği ile tanık olunmaktaydı. İnsan ile de tevhid seyrinde iç dünyada spekülatif olarak derinleşme ve Allah'a Hakk ve Rabb esmaları gereği ile birçok mertebe seyri doğrultusunda çeşitlilikte erme

söz konusudur. Bu bağlamda da tevhid, hak ve hakikat ilkeleri gereği ile çeşitlilikte bilincine daha çok erilen ve kavramlar doğrultusunda kavramsal olarak daha iyi ifade edilebilen, iman üzeri insanlığın tanrısal olanla şuurlanmasına sebep tinde gelişim seyridir.

Bununla beraber kendisi için zahir batın durumları yok iken halk ettiklerine zahir batın olan Allah'tan bahsetmekteysek ayrıca sunnetullah zemininde hüviyet tavırları olarak edimde olgusal olan ahlakullahın tahakkuk ettiğinden bahsetmekteysek eğer tevhidin iman eden bizler için gerçekliğinin olduğunu bir daha hatırlatmakta yarar vardır. Tevhid seyri kulluk hilesinde, kulun esmayı hassı gereği ile Rabbi sıfatı olan Hakk üzerinden Cenabı Allah'a muhabbetullahta tanık olması seyridir. Burada "kulum, zatıma varana kadar hileme aldanma" hadisi kutsisini de zevk adına belirtmek gerekir.

Tevhid seyri hileyi rabbanidir. Önemli olan hileden –maksat üzeri gizlenmek- sıyrılıp Cenabı Hakk'ın zatına ermektir. Erildiğinde görülecektir ki ermek diye bir şey yok, zaten hep şahsının hakikati gereği ile şahıs düzeyinde ve tavırları gereği hep kendi yaşanmakta, bunun sadece şuurunda olarak bilinçlenmekteyiz.

Sünnetullah ve ahlakullah konusu için bir daha belirtmek gerekirse bu iki davranış durumu iki farklı alan olarak bilinçte us ile kavrayışta bulunmamız adına görülmesi gerekse de iki farklı alan değildirler. Bununla beraber bilincin önünde iki farklı durum gibi görünen bu davranış durumunu külli akıl zemini üzerinden hüviyet tavırlarında bulunulan tevhid bakışımında anlamlı kılabiliriz. Yani organik doğanın yaşam öznesi olan Allah külli ilişkiler ağında değişmez adetleri üzerinden hüviyet tavırları sahibi varlık olarak kendinde gerçekleşen bir dışlaşmada

bulunmaktadır. Burada cümleyi konumuz adına anlamlı kılan kavram, zemin kavramıdır.

Zemin, kendisine içkin olunan ve kendisinde bulunulan muhit olarak dışında bulunulamayandır. Bu bağlamda sorunun cevabını akli düzeyde anlamlı kılan zemin kavramı doğrultusunda bakılacak olunursa eğer varlık olarak Allah'ta, Allah'ın, değişmez olan külli akıl tavırları üzerinden ilkesel esma edimlerinde kendine hüviyet vermesi ayrımsızlıkta tahakkuk eder. Bundan sebeptir ki iman -şüphesizlikte emin olma durumu- ile tevhitte seyir eden için sünnetulah ve ahlakullah sıfat durumlarının bilinç önündeki ayrıymış gibi görünmeleri biter, mutlak yaşam öznesi olarak Allah, hüviyet tavırlarında müşahede edilen olur. Yani tevhid seyrinde bu iki davranış biçimi müşahede edilmez, tevhitte müşahede edilen Allah'ın hüviyetidir. Bu bağlamda değişmez adetler -yasaları- üzeri Allah'ın tavırda olması, O'nun eylemlerinin şuurunda olarak bilinçli olduğuna bizi usta tanık kılarken, külli akıl zemininde hüviyet tavırlarında bulunması da ereğe bağlı ilkesellikte özne olarak edimlerinde O'nu müşahede etmemize ve sezgisel olarak O'nu algılamamıza sebeptir. Burada önemli olan Allah'ın hüviyetine, imanımız doğrultusunda sezgilerimizle, değişmezler üzeri akli olan tavırlarda zorunlu ilişkiler ve ilişkilendirmelerde bulunması üzeri usta mantık ile makuller doğrultusunda tanık olabileceğimizdir.

Her iki durumu davranış, zemin, ayrımsızlık kavramları üzerinden eylemde birlik ile Allah'ın hüviyetine tanıklık içeriği ile anlamlı kılarsak eğer tevhide taşımış olarak anlatılabilir. Zaten ahlakullah veya sünnetullah denildiğinde nesnel olgusal bir durumdan bahsedilmiş gibi olunsa da edimsel olgusallıkta davranış biçimi olarak görünen ve hüviyeti Hakk'a tanık olmamıza sebep iki durumdan bahsetmekteyizdir. İman doğrultusunda sünnetullah

üzerinden Hakk'ın hüviyetine aklen ve ahlakullah üzerinden ise Hakk'ın hüviyetine keşf, feraset ve sezgilerimiz üzeri ilham ile tanık oluruz.

Her mevcud organik doğada bilinçli olduğu kadarı ile değişmezleri olan ve bilinç tipi doğrultusunda da yönelişlerinde iradeye içkin şahıs belirimlerinde öznelliğe haiz hüviyet tavırlarında bulunur. Tevhid bir anlamıyla da sebeplere aşkın olanı görebilmektir demiştik. Bu bağlamlarda mevcudatta ki bilinç ve hüviyet seyrine bakıldığında, mevcudatın kimliğinde hüviyeti gereği üzerlerinde rabbleri olması sıfatıyla Allah'ın eylemde göründüğüne iman etmekteysek eğer sünnetullah ve ahlakullah ayrışımına girmeden O'nu müşahede etmekteyizdir. Bununla beraber Allah varlık olarak sünnetindeki değişmezler tavrında ve yaşam öznesi olarak da ahlakında değişmez hüviyet tavırlarındadır. Böyleyken Allah, varlık kendiliğinde, varlık ve özne ayrımsızlığında bulunurken varlık tavrı ve özne tavrı olarak sünnet ve ahlakta görünür. Sünnetullah, Allah'ın nur varlığı doğrultusunda hareketteki değişmez tavırları, ahlakullah ise sünnet üzeri değişmezler doğrultusunda nuru ile halk ederken Allah'ın kendiliğinde beliren değişmez hüviyet tavırları olarak görülür. Allah hüviyet edinmek için sünnetullah dairesi de denilen külli aklı mertebesini kendine değişmez yasa tavırları olarak zemin kılmıştır.

Soruda geçen sıbgatullahın bir anlamı da Allah'ın nurudur. Allah'ın nuru ile nurlananlar için Allah'a, hüviyeti tavırlarında sezgide algılama olarak duyarlılıkta ferasetle tevhitte tanık olmak mümkündür. Kişi Allah'tan yana ne kadar nurlu veya nurlanmakta ise feraset ve irfan ile Allah'a tevhitte o denli tanıktır.

Eskiler diye kastettiklerim evliyaullahtır ki himmetleri üzerimizden eksik olmaz inşallah! Onların pek çoğu değişmez yasalarda iş gören Allah'a tanık olmaları ile beraber hem nuru ile nurlanırlarken hem de asli tecelli gereği iyilikte devamlı, doğrulukta kararlı, karakterlerinde ilahi esmaları yaşamaktan yana tutarlı olarak sonuç itibarı ile ahlak ve nurani cazibede güzellik bularak Allah'ın hüviyetine ve zatına ermeyi istikamet edinmişlerdir. Sünnetullah onlara, Allah'a muhabbetullah gereği ile vasıl olmanın veya marifetullah gereği ile ermenin sadece zeminiydi. Her ikisini anlamlı kılmak isteyen bizler için bu iki kavram önem arz etmekte. Tevhitte seyir eden birisi için sünnetullah ve ahlakullah madalyonun iki yüzü gibidir ama genel olarak madalyonun ahlakullah vechesinde seyir edilir. Sünnetullah vechesinde beliren görünüşleri tevhid etmekte olduğumuzu belirterek Allah'ın kendisi olarak müşahede etmeye kalkarsak eğer tevhidi yorumlayışımızda veya tevhidi zevkimizde problem var demektir. Çünkü tevhitte önemli olan hüviyete tanık olmak ve salih ameller ile hüviyete taşınmaktır, yasalara ve yasalar zorunluluğunda görünüşe sahip olanlara tanık olmak değil. Yasalara tanık olmak bilimin işidir. Bize düşen ise yasalar üzeri değişmezlerde Allah'ın hangi hüviyet ilkelerinde göründüğü olduğu içindir ki ilim düzeyinde yasalarında bilimsel düzeyde öğrenilmesi veya felsefi düzeyde anlamlandırılması ile zevk edilmesidir.

Tevhid, her şeyi Hakk görmeden, hüviyetinde Hakk'a sebeplere aşkın olarak iman doğrultusunda tanık olmaktır. Tanık olduğunun hüviyetine ise aslı tecellide taşınabilmektir. Gayrısından kurtularak gayrı da olmayan ve bulunmayan, vahidiyeti seyrinde hüviyet tavırlarında ahad oluşu gereği ile Allah'ı müşahede edebilenler tevhid seyrinde muhavitlerdir. Zaten tevhit kavramı dahi ahad ve vahid içerikleri doğrultusunda hüviyet tavırlarında

eylemlerinde faili mutlak olan Allah'a şahit olmayı işaret eden köken yapısına sahiptir.

Kur'an da ki Allah'ın şeytan ve melek diyaloglarına bakıldığında hüviyete tanık olma durumu olarak tevhid seyrinin insanı kâmil değil de beşeri insandan önce olduğuna da tanık olabiliriz. Bununla beraber insandan –beşeriyetten- önce tevhid seyrinin –Allah'a hüviyeti gereği ile tanık olma ve eylemde hangi sıfat veya esma üzeri edimde bulunularak yaşandığının- hangi düzeyde gerçekleştiğini öğrenmek adına sorgulayabiliriz. Bununla beraber belirtmek gerekir ki Kur'an'a tevhid ilmi gereği ile bakıldığında, kelamında kelim olarak sıfat, esma tavırlarında iman dolu bir bakışa görünen Allah'ın müşahede edildiği tevhid kitabıdır denilebilinir.

Hakk'a hüviyeti gereği ile tanık olan hüviyetteki döngüsellikte bir devrede bulunması üzerinden an da seyir eder. Bu sebepten dolayı algısal ve doğrultusal olarak zaman, sebepler dairesi ile alakadar olduğundan tevhid seyrinde bulunan, doğrultusal zaman algısına aşkın biçimde bakışımda bulunur. Bununla beraber döngüsellikte tevhid seyrinin hangi devresinde olduğumuza ise Kur'an da geçen tevhid devreleri olan nebi devirleri üzerinden tanık olabiliriz. Hangi devrede bulunuyorsak tevhid gereği ile tinde yerimizi almışızdır.

Bununla beraber belirtirsek; tevhid seyrinden bahsetmekteysek eğer zaman ile ilgili olarak "**yer değişti başka bir yer oldu**" ayeti gereği iç dünyada spekülatif düşünce üzerinden iman ile doğrultusal zamana aşkın insanın, özne olarak anda bakışımda bulunan ruh düzeyinde, anda seyir eden Allah'a hüviyeti gereği ile tanık olduğu seyirde döngüsel zamanda bulunduğundan bahsetmek gerekir. Kâinatta genel anlamda istidatlar kadarı ile

tevhid yaşantılansa da özel olarak insanda en mükemmel biçimde tahakkuk ettiğine tanığız. Bu bağlamda görünen o ki soruda belirttiğiniz gibi insana gelene kadar doğrultusal zaman üzerinden bakıldığında zamanlama durumuna tanık olunmakta. Bu da gösterir ki Allah tarafından genel üzerinden belirlenmişliğe doğru zamanlama üzeri bir proje yürütülmekte ki bu da insanlık projesidir.

Zaten döngüsel zamanda tahakkuk eden devirlerin devreler olduğundan bahsetmekteysek eğer devirlerin devreler olarak açığa çıktığı doğrultusal zaman akışında olup bitmekte olanda zamanlamalardan bahsetmiş olmaktayızdır. Ereğe bağlı ilkesellikte irade doğrultusunda yönelimlerden bahsediyorsak eğer zaten istidadımız olan potansiyel ve içeriğimizin dışlaştığı zamanlamalardan bahsetmekteyizdir. Bu da kaderin kazada yaşanması ile alakadardır. Tavırsal yaşantıda kader Allah'ın kaderidir, istidatta bulunanlar kaderin kazasında O'nu yaşarlar. Kader ve kazadan bahsetmekteysek eğer faili mutlak olarak zaman tavrında da bulunmuş olan Allah'ın ereğe bağlı ilkesellikte ürettikleri üzerinden dizgeli bir biçimde zamanın tini de diyebileceğimiz öncelikli bir ilkeye bağlı olarak zamanlamalarda hüviyet tavırlarında bulunduğundan da bahsetmekteyizdir.

Zamanlama doğrultusallıkta görünür. Tevhid ise devirler itibarı ile devrelerde beliren bilinç tipleri ve ilke üzeri yaşanılmasına göre zamanlamalarda tahakkuk etse de ferdiyette, olup bitmişlikte hüviyet gereği hâlle içkin sezgisel algısallıkta döngüsel zamansal oluşta yaşanır. Özellikle belirtmek gerekir ki her tanık olunan, olup bitmişlikte bulunan olarak olup bitmekte olan üzerinden belirlediğimizdir. Bir yıldıza bakarken olup bitmiş olana tanık olmamız da anlatılana örnektir. Tanık olarak belirlediğimiz her durum ve davranış tanık olmadan önce olup

bitmiş olduğundan dolayı tanık olduğumuzdur. Bu da gösterir ki olup bitmiş olanda olup bitmekte olan zamanlamayı bize işaret ederek zamanlamayı bize anlamlı kılar.

Ahlakullah ile sünnetullahı Allah'ta anlamlı kılabiliriz. Zahir esması mevcudatın O'na hüviyetinde tanık olup olmaması durumuna göre beliren esmadır. Allah kendinde kendisine gizil değildir ki kendisine zahir olsun. Gizil –batın- olduğu kimlerse onlara zahir olur. Bu da yalnızca iman doğrultusunda tevhitte O'na tanık olmamızla mümkündür. Sünnetullahta yasa gereği zamanlamaya ve ahlakullahta ise ereğe bağlı ilke doğrultusunda zamanlamaya tanık olunabilir. Zaman ise Allah'ın faili mutlak olması sebebiyle kendinde yaşamsal tavrı olarak belirendir. Bu bağlamda eylemde ayrımsızlık ilkesi ile bakıldığında sünnetullah ve ahlakullah, sünnetullah zemini üzerinden anlayış edinilerek anlamlı kılınabilir. Böyle olmakla beraber sünnetullah ve ahlakullahın tevhid edilmesinden bahsedemeyiz. Çünkü mutlak özne olarak Allah için eylemde ayrımsızlık sebebiyle sünnetullah ve ahlakullah tavır olarak iki farklı davranış biçimi olarak görünür ve Allah varlık tavrında tevhitte seyir etmez. Bu bağlamda sünnetullah ve ahlakullahı, anlayabilmek adına kavramsal olarak insan bilincinde usta farklı iki davranış biçimini işaret ettiğini belirtmek yerinde olur. Bu iki davranış biçiminin tevhitte anlamlandırılmasından ısrar edersek eğer, Allah'ın varlık olarak sünnet tavırları zemininde ürettikleri üzerinden zamanda –belirlenimde- hareketin ayrımsızlığında özne olarak şahsının ahlak edimlerinde bulunduğunu belirtmek gerekir.

Cenabı Allah sünneti üzeri halk ettiklerinde halk ettiklerine ahlakı gereği ile ahlak verirken onlar üzerinden vahidiyeti gereği ile ahlak tavırlarında bulunuşu ile de ahlakında kendinde görünür olur. İman ile bakan kullarına kendini sünnetinde ve ahlakında

zahir kılar. Mevlana'nın bu bağlamda söylediği "-Ya Rabbi öyle aşikarsın ki aşikâr olmana değil böylesi aşikâr olman içinde nasıl gizleniyorsun ona şaşıyorum" demesi zevk adına pek anlamlıdır. O hep kendinde kendine batın ve zahir olmadan seyir edendir. Zamanlama olarak da istidada sahip mevcudat tarafından tanık olunan veya olunacak olan hakikat olarak kendine kullarını mertebelerde ilke gereği makam sahibi olarak tanık kılandır.

Allah'ın zahir oluşu, mevcudatın O'nu algılayacak kıvamda olup olmamasına ve kıvamda değillerse eğer zamanla algılama kıvamına gelmeleri doğrultusunda tahakkuk ettiği içindir ki hikmet seyrinde zamanda zamanlama ile de alakadardır. Herkes hikmet seyri zamanlamasında zamanı geldiğinde O'na hüviyeti gereği tanık olacaktır. Hüviyetinde O'na tanık olan için sünnetulah ve ahlakullah davranış biçimleri ayrı görülmezler. Usta, Rabbi ve Hakk sıfatları gereği ile Allah'a bildiğinde O'na tanık olmak isteyenin bilincinde ise anlam bulması için sünnetullah ve ahlakullah iki farklı ayrım olarak belirlenirler. Allah'a zatında erme sonucunda O'nun hüviyetinde asli olarak yaşayan için ise ahlakullah ve sünnetullah iki ayrı durum değildir.

Soru genelinde cevaba ulaşmak adına önem arz eden ve farklı bir bakış açısından tevhidi ferdiyette yaşandığının bilinci ile anlamlı kılmaya yardım eden zamanlama tespitiniz mükemmeldi. Aydınlatıcı soru ve ahsen'i tâkvim serisine soru ile katkıda bulunulduğu için kendi adıma teşekkür ederim.

Kaderi ilahide olup bitmekte

Olan her ne ise olup bitmişte

Takdiri ilahi denilen zamanlamada

Olan, kazada yaşamakta.

Tevhid seyrinde bulunan

Hakk ile hüviyette,

O’nda O’nunla yaşamakta.

Şuuruna eren

O’nu yaşadığının bilincinde

İkilikte bulunmadan, istidadı kadar

O’nu yaşamakta.

Saygı ve sevgiler.

11.07.2014

Deniliyor ki:

"Dil sadece düşünmenin ve konuşmanın, dolaysız, formsuz, ayrımsız ve anlamlandırılmamış olanın kelimelerle dile getirilişinin bir aracı değildir; kavramsallaştırmanın ve yorumlamanın da aracıdır. Bir taraftan dilin nesnel kalıpları bilincimizi biçimlendirirken (formatlarken) bir taraftan dil üzerinden dolaysızı dolaylı hale getiririz, anlarız, anlamlandırırız, analiz ederiz, ilişkilendiririz, bilgi ediniriz, bilgilendiririz, hüküm veririz. Bir taraftan bilincimiz dil üzerinden us ve mantık kiplerinde yetkinleşirken diğer taraftan öz-farkındalığa taşınırız.

Dil öznelliğin, kendini ifade ederek evrenseller üzerinden nesnelleştirdiği bir araç; ve bireylerin ortaya çıkarak, düşüncelerini özgün olarak ferdiyetlerinde evrenseller üzerinden ifade ettiği nesnel bir ortak alandır. Bir taraftan da dil, toplumsal “ben” üzerinden kendi gerçekliğini, kendi değer yargılarını (üst yapı kurumlarını) ve kendi dünya görüşü (zamanın tini) kurgulamanın da aracıdır.

Doğada us üzerinden insan tinine yükselişin de aracı olan dil bir taraftan insan tininin nesnelleşmesi için düşüncenin dışlaştırılmasının içsel bir aracıdır, bir taraftan da bilincin doğayı dolaylı ve dolaysız olarak deneyimleyerek kavramasının, zaman ve mekândan özgürleştirerek içselleştirmesinin eş değişle bilincin kendi içinde evrenseller üzerinden derinleşmesinin dışsal bir aracıdır. İdealar (formlar) da kendilerini olgusallıkta -içerik ve biçim ilişkisinde- arı düşünce soyutlamaları olarak spekülatif alanda kavramsallaştırarak (idealize ederek) dil üzerinden dışlaşırlar."

Dil, us ve insan tini arasındaki ilişkiyi yukarıdaki paragraflar bağlamında nasıl değerlendirebiliriz.

En içten sevgi ve saygılarımla

***

Canım Abim!

Dil üzerine beyan ettiğin düşünceler net ve doğru olan tespitler. Bu görüşler üzerine yapılacak her türlü açıklama konuyu farklı açılardan renklendirmek olacaktır.

Dil, us ve insan tini kavram birlikteliğini doğal oluşum süreci içinde us, dil ve insan tini bağlamında ele almak yerinde olur.

Bildiğiniz üzere, belirteyim ki zorunluluk alanı olan doğadan bahsetmekte isek eğer doğaya içkin ve doğada örtük olan (dolaysız) ustan da bahsetmekteyizdir. Doğada örtük olan us, tinde belirim üzeri, dizgesinde organik bütünsellik ve akışkanlıkta varoluş ilkelerine göre, mevcudatın istidadı (potansiyeli) ölçüsünde antropoloji ve psikoloji zemininde düşünce ve bilinç belirlenimleri (tavırları) üzerinden olgusal olarak doğada belirir ve bilinç doğada nesnel olarak örgünsel akışkanlıkta usun belirimi olan ilkeye bağlı zorunlu ilişkilerde tamlığında dışlaşır. Us doğada, zorunlu nesnel doğa yasaları zemininde tasvir ve tasarım alanlarında –mühendislikte- üretilen nesnelerde net bir biçimde kendini gösterir.

Süreç ve ölçülendirme (rasyo) üzeri yapılan tasvir ve tasarım, bize doğada zorunlu olan usu gösterir ki bu da doğa zemininde gerçekleşen bilinç kiplerinin çeşitliliği sebebiyle doğada bir bilinç tipine karşılık düşer.

Doğadan bahsetmekteysek eğer zorunlu akıl alanından –evrensel bilinç veya külli akıldan- da bahsetmekteyizdir. Bu da doğayı, insanın sıfatları gereği doğada ve tinde var oluşunun ilkesel sebebi olarak varoluşunun zemini kılar.

Doğada ölçü (rasyo) ve ölçü üzerinden kurulan ilişkideki uyum, ölçülendirmenin sonucu olarak gözlemlenen organik akışkanlıktaki var oluş süreçleri –ilkesellikte beliren bilinç mertebeleri- zorunlu usun, örtük olan içerik–biçim dizgesinin de görüngüsüdür.

Doğada ilk şahit olduğumuz us ve usun görüngü olarak dışlaşması olan dildir. İletişimin zorunluluğu olan dil, doğada mevcudatın, ustan yana istidadı kadarı ile gösterebildiği bilinçli ilişkinin zeminidir. Us ve dil zorunlu ikilisinden bahsediyorsak, doğal olarak bilinçli özneden de bahsetmiş de oluruz. Usun bir ifadesi olan dil üzerinden ilişki kurulduğunda da kolektif biz bilinci ve bireysel ben bilinci hâl ve kal lisanı üzerinden dışlaşmış olur.

Us, dil ve insan tininden bahsetmekteysek eğer kendi sürecinde us, dil, bilinç ve insan tininden bahsetmek gerekir.

Fıtratı gereği insan doğal bilinç zemininde sıfatları gereği beşer doğar; melekeleri zemininde dili ve bilinci üzerinden insana yükselir. Özne olarak bilinçli oluşu ile insan iç dünyadadır ama duyusal, sezgisel, irade, idrak ve ilke gereği ile usta ilişkilendirerek ifade dizgesi sürecinde dış dünyayı -kâinatı- okuyuşu, algılayışı ve kavrayışı ve öncelikle dil edinme ve diğer melekleri temelinde insan olur.

İnsanın tini gereği dil edinme serüveni edimsellikte (fiillerinde) kimlik bulma sürecidir de. İnsan tininden bahsetmekteysek eğer dil zemininde anlamlı kıldığı soyutlamaları ve ürettikleri

üzerinden bir iç âlem kurmasından ve kurduğu iç âlemi de bireysel ve kolektif bir dış dünya medeniyeti olarak dışlaştırmasından bahsetmekteyizdir. İnsanın ekin (kültür) zemininde ürettikleri ile geliştirdiği iç dünya medeniyeti de doğa zemininde varlık bulan insanın bilinç mertebelerinde yükselirken doğadan soyutladıklarının tinde yeniden üretilmesinin zorunlu sonucudur. Böylece insan doğadaki güzelliği tinde estetik olarak da yeniden üretmiş olur.

İnsan her anlamlı kıldığı ile bilinçte içsel bir öznel dünya kurgularken, ürettikleri ile de külli akıl dairesinde kendisine dışsal görünen içsel bir dünya yaratır. Bu bağlamda insanın dış dünya olarak kurguladığı nesnel yaşam alanı iç dünyasında da karşılığı bulunan ve iç dünyasının yansımalarını içerirken, içinde yaşarken iç dünyası olarak yaşadığı, dil ve us üzerinden biçimlenen tinin görüngüsüdür. Nesnel tinin görüngüsünde insan kendi kurguladığı kendine dışsal iç dünyasında yaşar.

Dil zemininde yapılandırdığı öznel bilinci ve dil zemininde ürettikleri üzerinden toplumsal yaşantıda dışlaşan iç dünyası, insanı düşünen bir varlık olarak hem doğada farklı kılar hem de doğadan özgürleştirir. Spekülatif alanda dil ve ekin üzerinden kurduğu iç dünyası ile insan, kimliğine dayanak bulur; dayanak edindikleri üzerinden kimlik edinir. Böylece insan öz-farkındalıkta, edindiği kimlik zemininde ürettiklerinde ve eylemlerinde (fiillerinde) dışlaştırdığı tini ile kendi hayat görüşünü yansıtan iç dünyalar kurar. Yaşadığımız dünyada insan tininin ekin zeminindeki bu çeşitliliğine; Anadolulun dünyasını, Çinlinin dünyasını, Hintlinin dünyasını, Amerikalının dünyasını vb., ve ekinsel yaşantılarının farklılık arz etmesini örnek gösterebiliriz. Bu bağlamda yer kürede binlerce dünya yaşandığını söylemek yerinde olur.

Ekin, insanın tini gereği kimlik edinmesinin zorunluluğudur. Ekinde kült dilde karşılık bularak tarihsel süreçte toplumsal bilinçte bilinç üst yapı kurumları olması üzeri kimlik edinilirken tinde yaşamın zeminini oluşturur. İnsan için tinde yaşamın ilk belirlenimi ise kolektif olarak ailede, birey olarak da cinsiyet üzeri dilde belirlenimde bulunarak kimlik edinilmesidir. Dil, usta tümeller aracılığı ile ilkesel ilişkilendirmelerde bulunulurken toplumsal yaşamda kazanılan ortak kimlik üzeri ekinde tinsel yaşama geçilmesinin temelidir. Aile, cinsiyet, ekin dizgesinde kimlik edinen insan için ulaşım ve iletişim hızlandıkça; insan, ekinde ayrı dünyalarda yaşarken evrensel bir medeniyete doğru evriliyor olarak tümellerle insan tinini, küçülen dünyada insanlık ağacında bulmaya başlamıştır.

Evrenseller içkinliğinde fiillerinin ve ürettiklerinin nesnelliği zemininde dayanak bularak kimlik edinişi, insanı tinsel kılar. Kimlik edinme insanın var oluşuna dayanaktır. Ekinleri, itikatları, ideolojileri, tabuları vb. evrensellere bağlı olarak gerçekleşen bilim ve düşünceleri üzerinden ürettiği ilim, irfan bilgisi üzeri us zemininde dil yapısallığında insan tinini, kimlik –hüviyet- edinme sürecinde bulur. Bunu da öznellikte ve öz-farkındalıkta hem ferdiyette ben olma bilincinde olgunlaşırken hem de toplumsal yaşamda ortak ekin, inanç, ilke ve yasalar üzeri kolektif bilinci iletişim üzerinden yapılandırarak biz olma bilinci ile gerçekleştirir.

İnsanın us üzerinden doğa zemininde dil üzeri cinsiyet, ırk, vatan vb. olgularda edindiği kimlik öznellikte tikel kimliktir -edinilen-. Tikel kimlik, evrensellerin değerler edinilmesi üzeri tümel kimliğe erişmenin –varışın- zeminidir. Tümel kimlik, evrensellerin öznellikte yaşanması ile insan tini olarak insanın eylemlerinde dışlaşır.

Tümel kimliğe erişen için toplum yaşantısında toplumun tümel kimliğe taşınması ise hukuk –şeriat ve muhabbette dil zemininde ortak evrenselleri dile getirmek ve yaşamda ahlak üzeri göstermekle gerçekleşir. Böylece tümeller üzerinden erilmiş ahlakın eylemleri ile toplumsal etiğe taşınılır. Böylece tinsel olan kolektif bilince erişilir ve yaşanır. Böylesi toplumsal yaşantıda hukuk zemininde evrensellerin yaşamda içselleştirilmeden kullanılmasında menfaatleri koruyan olarak toplumdaki topluluk ve birey bilinci ile hareket edenler tikel kimlikte bir üst kimlik edinerek mekanik görünen, nesnel ve sanal olan bir yaşantıda yaşam güvencesi kazanır. Bununla beraber hak ilkesine bağlı olarak evrensellerin dışlaştırıldığı toplumsal yaşantıda, organik bütünsellikte tahakkuk eden tinde üst kimlik bulmuş olarak toplum, sürekli ve sürdürebilir tinde yaşama taşınır.

İnsan tini gereği, kimliğini doğal bilinç zemininde (dolayımsızlıkta) kolektif bilinçteki ilişkileri sonucunda öznel bilinç edinme sürecinde edinir. Bütün bilinç tipleri bu üç bilinç tipi zemininde, ilkeselliğe bağlı olarak ereğe devinimde gerçekleşen eylem birlikteliğinde görünen bilincin tavırsal olarak çeşitlenmesinden ibarettir. Bilinç tiplerinden bahsetmekteysek eğer ereğe bağlı tavırlardan bahsetmekteyizdir. Her bilinç tipi ereğe bağlı olarak usun işletilme biçimine sebep içerik ve biçimselliğin sonucunda form olarak görünen dayanağı işaret eder. Usun işletildiği ve bilinçte çeşitlenmeye sebep her dayanak, bilinç zemininde kimlik edinerek insanlık tinini insan tümelinde yaşamanın temelini oluşturur. İnsan bilinç zemininde us aracılığıyla dil üzeri tine taşındığında tinsel bilinç kipinde bakışımda bulunur. İnsan tinsel bilinç kipinde hüviyet edinmesinin dayanak ilkeleri üzeri bilinçlenmiş olarak tinde yaşama taşınır ve tini gereği bakışımda olarak öznellikte diğer bilinç kiplerine aşkın bulunarak tinde yaşam bulur. Yukarıda

belirtilen bilinç kipleri, tinine içkin ve örtük olan insanın tine taşınmasının zorunlu kıpılarıdır.

Kur'an'da beyan edilen nebiler üzerinden de bilincin, doğal bilinç zemini üzerinden insan tininde kimlik edinerek özgürleşme, kendini ifade etme ve tanıma seyri de dolaylı olarak anlatılır. Özellikle belirtmek gerekirse kimlik edinilmeden özgür olmaktan bahsedilemez. Özgürlük kimlik edinme ile başlar, tinde sürdürebilir yaşam ile devamlılık –süreklilik- kazanır. Her bilinç tipinde edinilen kimlik üzeri öznel olarak özgürlüğü bulsak da toplumsal yaşamda edinilen kolektif bilinçte tinde yaşamın sürdürebilirliği ve sürekliliği üzeri özgürlük güvence altına alınabilir.

Âdem ile doğal bilinç zemini üzerinden dil ile ifadede, doğal yaşamdan tinsel yaşama geçiş beyan edilirken, Şid ile dilin iradede biçimlenişi ile irade üzeri öznellikte bilinçleniş ifade edilmeye çalışılır. Bu doğrultuda İdris ile korku ile bilinçte (bireysel) üst yapı kurumlarının edinilmesiyle kendini sınırlayabilen (üst yapı kurumu olan dilde ilke olarak edinilen ile insan kendini içgüdülerinden yana sınırlayan –kontrol eden-) insan olarak kimlik edinerek iç dünyaya taşınan bilinç anlamlı kılınmak istenir. Nuh ile de nesnel duyguları ve nesnel duygular ile edinilen üst yapı kurumlarını sınırlandıran bilinç tipi anlamlı kılınır.

İbrahim ile ilkesel düşüncede sürekliliği olanın hak oluşu ilkesine göre us zemininde bilinçte dayanak bularak biçimlenen hak ilkeye üzeri kıyasta bulunabilen öznel bilinç ifade edilir. İsmail ile hak olan ile adanmışlıkta kimlik edinen ereğe devinen ve ereğine ererek bilinçte kimliğini sağlam kılan, adandığını içsel yaşam alanında bulan ilkeye bağlılıkta biçimlenen öznel bilinç tipi ifade

edilir. İshak ile de menfaatlere bağlı olarak sebepleri niyete bağlı ilişkilendirerek değerlendirme edinmesi ile biçimlenen öznel bilinç anlamlı kılınır.

Yakup ile sonuçlara göre düşünebilen ve hayatına yön veren temkinli oluşa göre biçim kazanan, sınırlarla düşünen ve eylemde olan öznel bilinç tipi anlamlı kılınır. Yusuf ile tümeline bağlı olarak doğal bilinç zemininde ve ekinde kolektif bilinçte insan olmaya öznel bilinçle yükselen insanın dolaysızlıkta görünen kolektif bilince, kolektif bilinci sonuçlara göre çoklu düşünebilen öznel bilinç tipi ile insan tini gereği nasıl biçim verildiğine şahit olunur. Yusuf, İnsanlığın öznel bilinçteki çeşitliliğinin sonuçlara göre ilkesellikte kolektif eylem ile tanık olunan, nesnel bir ortak yaşam biçimine yükselişinin ve kolektif bilincin oluşmasının başlangıcıdır. Bununla beraber bilinç mertebeleri biçimlenirken insanın öznel bilinçte doğaya ve doğa zemininde kendini bulan içgüdü düzeyinde beliren nefsi emmaresini, ilkesel üst yapı kurumları edinmesi ile kontrol altına alarak, tinde özgürleşme sürecinde ilerlediğini belirtmek gerekir.

Musa ile anlamlı kılınan ise insanın insanlık olarak ortak ekine sahip iken yasalar çerçevesinde ortak yaşam alanı bilince zemin kılınarak ortak tinde yaşanması gerektiğinin kolektif bilincini, prensipleri doğrultusunda düşünebilen öznel bilinç üzerinden edindirilmeye çalışılmasıdır. Musa ile yazılı kültür üzeri edinilen üst yapı kurumlarına göre oluşan prensiplere göre işleyen bilinç tipi anlamlı kılınır. Bununla beraber Musa ile yazılı kültür üzeri beliren ortak kültür üzeri ortak bellek edinerek toplumsal yaşamda insanın kolektif bilince taşınması da anlamlı kılınır. Bu bilinç tipinde –mitler üzeri edinilen- ortak belleğe göre hüviyet edinilirken kolektif bilinçte tinsel bir yaşam biçimi de ekin olarak edinilir. Ortak tinde kolektif bilinçte yaşayabilmenin temel ilkesi

ise ilkel hali ile öykünülecek önderdir, Davut ile bu anlamlı kılınır. Süleyman ile de hak ve hakkaniyete bağlı olarak adalet temelli kolektif bilinçte tinde birliktelikte yaşamanın kalıcılığı ilkesi doğrultusunda öznel bilincin yapılandığına tanık oluruz. Bu da tinde yaşamanın gerekliliğidir.

İsa ile anlamlı kılınmak istenen ise ortak tine sahip olunan kolektif bilinçte, adalet temelli kısasa bağlı olarak bireysellikte ayrıştırıcı olandan rızaya bağlı olarak birleştirici olan tinde yaşam biçiminde toplumda yayılımcı olmak ile dilde değerlerin ilkeler olarak belirişi üzeri bilinç zemininde tinde yükselişin sağlanması gerektiğidir. İsa nebi ile beraber kolektif bilinç temelli edinilen nesnelliğe indirilmiş ortak tinden, öznel bilinçte ferdi olarak tinini bulan ile evrensel tine kabul görülmesi üzeri taşınılacağı da ifade edilir.

Muhammet Mustafa efendimiz ile ifade edilmek istenen de kolektif bilinçte kurulan iç dünyada öznel bilince aşkın olarak biz bilinci üzeri bir iç dünyanın kurularak insanlık tininde yaşanmasıdır. Muhammedi şuurda ferdi olarak öznel bilinçte hüviyeti Hakk üzeri bulunulur ama ortak tinde bilinç tiplerindeki çeşitlilik, farklılıklarına rağmen kolektif bilinçte hakları gereği haklarına yükseltilmiş olarak bizlik bilincinde yerini alır. Bu da dil zemininde ilkelerin kolektif bilinçte değerler edinilmesi üzeri güzel ahlak anlayışı itibarı ile tinde yükselişin ve yükselirken tinde toplumsal düzeyde yayılımın gereği olarak insanlığın en büyük kazanımlarındandır. Bu bilinç tipinde kolektif bilinçte biz ifadesi ile de belirtebileceğimiz kolektif tinsel yaşam ve kolektif olarak tinde yaşam sebebiyle ortak tine içkin olarak bakışımda bulunulan tinde yaşanılmasına sebep ortak yaşam alanı edinilir.

Efendimiz ile beraber kolektif tinde öznel olarak tinsel yaşama taşınılırken öznenin eyleminde insana yönelişi sebebiyle kolektif bilinçte biz olarak bilinçlenmesi de görünür. Normalinde çekirdek ailede veya küçük kabile ekinlerinde görülebilecek bu durum, farklılıklarına rağmen ortak tinde hüviyet edinen bir toplum için tin zemininde büyük bir aile olmak anlamına gelir. "**Müminler kardeştir**" ayetinde bu durum da anlamlı kılınır. Kolektif bilinç zemininde yaşanan kolektif tinde ortak hüviyette yaşanıldığında görülen ise toplumsal yaşamın toplum değerlerine göre selamette özgürce yaşanılmasıdır. Bu da ilke gereği ortak ifade dili edinilmesi ve farklılıklara rağmen vahiy ilkeselliği doğrultusunda kararlarda ortak usta buluşularak imanda – birbirine güven duyulması ile oluşan- bilinçlenme ile gerçekleşir. Tinde biz olma bilincinde bulunma, ortak tinde hüviyet edinmenin ereksel sonucunun zorunluluğu olarak görülür. Ortak tinde birey olarak da ferdi hikmet olan hüviyetti Hakk'ta ben olma bilincine her insan, istidadının eyleminde görülmesi üzeri eyleminde tinini yaşadığı ve tinini içselleştirdiği kadarı ile ulaşılır.

Ben ve biz kavramları hüviyet zemininde tinde yaşanılırken tinde yaşamın ifade edildiği dildeki ilkeleridir.

Her bilinç tipinde hüviyet edinilmesine sebep dayanak üzeri iç dünyada tinsel yaşama taşınıldığından dolayı doğal tin (algıya dayalı doğaya tümeli gereği bakışımda bulunulduğundan dolayı nesnel tin), öznel tin (irade ve us zemininde edinilen), kolektif tine (ahlak, hukuk, ekin zemininde ilke temelli edinilene) de tanık olunur.

Öznel bilinçte yaşanan tin, dil zemininde bilinçte üst yapı kurumlarının oluşturması ve dil ile iletişim üzeri ortak yaşam alanında ortak tin oluşturulması ile kolektif biçimde yaşanır

görünür. Dil, bellek edinerek her türlü alanda üretimde bulunmanın ve kendisi zemininde kurulan iç dünyada kimlik temelli tin edinmenin ve tinde yaşamın zorunluluğudur. Bunun için olsa gerek ki insanlık tarihi dil ile başlar ve dil ile dilin usun görüngüsü olarak biçimlenişi üzeri her türlü ilişkide çeşitlenen kavramsallığa ve yapısallığa dayalı bir ilerleme sürecinde görünür.

Her bilinç tipinde ise doğal olarak dil kıpıları görünür olur. Doğal bilinçte nesnesi üzerinde işaret dili olarak beliren dil doğal dildir. İrade ve us zemininde biçimlenen ferdi düzeyde anlatım dili olarak biçimlenen dil öznel dildir. Ortak us, ortak yasalar, ortak ekin zemininde biçimlenen ortak anlatım dili olarak beliren dil kolektif dildir. Tinde yaşamın zorunluluğu olarak us aracılığı ile evrensellerin dilde biçimlenen formlar -kelimeler- düzeyinde yeniden üretilen sembol, mit, sanat, deyiş, atasözü ve ilkelerin dilde dışlaşması olan kavram vb. gibi durumlarda da görülen ifade dili de diyebileceğimiz dil tinsel dildir. Aslında bilinç tiplerine göre dillerin, bilinç öznesi insanı nesnesi üzerinde bakışımda bırakan bilme ve bilgilendirme dili olarak görünen nesnel dil ve bilinç öznesi insanı evrensellere bağlı olarak öznelliğe tanık kıldıran, ilke gereği edimlere sevk ederek öznelliğe taşıyan ve iç dünyada öznel yaşam alanı oluşturan tinsel dil olarak iki düzeyde genel anlamda biçimlendiklerini görürüz. Tinsel dil hâli aktarım dili olarak da dirimseldir ve insana dirilik katar. Buna özellikle mürşidi kâmil sohbetlerinde, Kur'an'da ki hitap muhatap ilişkisinde ve müzikte tanık olabiliriz. Tinsel dil, tinde yükselişe ve tinsel olanın içselleştirilerek tinde yaşamı olanaklı kılmanın zeminidir. Nesnel dil üzerinden insanın doğada bilgi temelli yayılımcı bilinç edindiğine, tinsel dil üzerinden ise insanın ilkesine bağlı olarak anlayışında yükseliş edindiğine tanık olabiliriz.

Toplumsal yaşantıda tinde yayılım insanı usta ikna ve kalbi olarak da adalet ve rıza üzeri yaşamın edinilmesi, hoş görü ve tevazu ile gerçekleşir. Bilinç zemininde tinde yükseliş ise dilde İlkelerin değerler edinilerek üst yapı kurumları olması doğrultusunda ahlaki fazilet edinilmesi ve hak bilgi üzeri dilde anlayışa bağlı olarak irfanın ve bildiğini ilkesine bağlı olarak ifade edebilmede görünür.

Nebiler ile anlatmak istediğim insanın, tinde üretilenlerle bilinçlenmesi ile tinde yaşamasının sonucu olarak iç dünyasında irfan ve bilgiden yana zenginleşmesiyle tinde kimlik bularak özgürleştiğidir. Yukarıda bahsi geçmeyen nebileri de konuyu amacından uzaklaşmadan kısa tutmak adına zevkinize bırakmaktayım. Özellikle belirteyim ki nebileri genel anlamda değil temsil ettikleri bilinç tipine göre yazı metnindeki konu adına anlamlı kılmaya çalıştım. Nebilerin insanlık ağacında insanın tinde yükselmesine sebep, evrenseline bağlı yaşadıkları içindir ki değişmez insanlık aynaları olduklarını ve zamanlarının insanlık tinine göre değişmez evrensel ilkelere doğrultusunda kimlik edinilmesi gereği ile biçim kazanan tinsel bir yaşama ve âlemlerin rabbi olarak mutlak öznesine davetçiler olduklarını unutmamak gerekir.

İnsan tinini, öznel bilinçte olgusal olanı edimsellikte yaşam alanına taşıyarak, içsel ve dışsal düzeylerde duyusallıkta zihinsel, sezgisellikte varoluşsal, irade sonucu öznel, duygusallıkta kalbi, ilkesellikte spekülatif olarak usta bulunarak belirlemelerde – okumalarda- bulduğunu yeniden öznellik zemininde toplumsal ilişkiler sonucunda kolektif bilince taşıması ile edindiği kimlikte bulur. İnsan tinini de kimliği üzeri yaptığı edimlerinde gösterir. İnsan, kolektif bilinçte bulduğu kolektif bilinç zemininde edindiği değerlerin üst yapı kurumları olması üzeri edindiği kimlik üzeri

öznellikte tini yaşarken ferdi olarak tinde doğan olarak kolektif bilinçte yaşanan toplum bilincine geri döner. Böylesi durumda kolektif bilinç üzeri edindiği ortak tinsel yaşam alanında ortak tinde bizlikte kimlik bularak tininde bilinçlenir.

Öznellikte ferdi bilinçte bireysel düzeyde ben olma farkındalığı, bir üst yapı kurumu olan kolektif bilinçte edinilen ben kavramı üzerinden bireysel hüviyet edinilmesinin sonucunda gerçekleşir. İnsan, insanlık ağacı olan toplumsal yapılanmanın temelinde edinilen kolektif bilinç olarak yeniden belirlenen bilinç yapısının, toplumsal yaşamda üst yapı kurumları olan ortak evrensel değerler üzerinden kimliğine dayanak bularak, tin varlığı olarak insan olma niteliği kazanır. Bu da tamamıyla dil üzerinden ortak değerleri belirleyen ve işaret eden kavramlar ile bilinçlenen insanın, ürettikleri üzerinden bilinçte yeniden doğduğu anlamını taşır. İnsan dil edinişi ile tin varlığı olur ve dil edinişi ile her alanda usta, üretimin sonucu olarak ürettikleri üzerinden temelde insan kimliği edinir.

Kavramlar insanda karşılık buldukları değer ölçüsünce, üst yapı kurumları olarak kimlik edinilmesine sebeptirler. Kimlik insanlık tininin, üretilenler üzerinden ferdiyette ben, toplumsallıkta biz olma bilinci farkındalığında sonuçlanır. Bu bağlamda insan için, insan doğada beşer doğar; toplumsal yaşantı içinde kimlik sahibi olarak, insan olarak yeniden doğar demek insan olmanın zorunluluğunun yargısında bulunmak olur.

İnsanlık tini görüngüsü olarak kimlik, ilkesel düzeyde bilincin üst yapı kurumları ile dildeki kavramlar üzerinden edinilir. Kimlik (hüviyet) her ne kadar ferdiyette yaşansa da toplumsal yaşantıda kolektif bilincin sonucu olarak toplumsal bilincin ortak yaşam olgusu olarak görünür. Yani kimlik umumiyette ortak olunan,

ferdiyette ise hususi yaşanılandır. Toplumsal ortak kimlik, ferdi olarak yaşanan kimliğin aynası olarak görünse de her ferd, toplumsal kimliğin bir dışlaşması olduğu için olsa gerek ki toplumsal kimliğe aynadır. Toplumdaki ortak kimlik üzeri eylemler ise bize o toplumun tinini gösterirler. Toplumun tini ise dünya görüşlerinin ve yaşam tarzlarının belirişleri olarak kimliklerin eylemlerde görünüşe taşınmasıdır.

İnsan tinini, beşerî gereksinimler olan ihtiyaçlar belirlemezler. İnsan olmak, tinin dışlaşmasına sebep evrensel olan ile ilişkili ve bağıntılı olarak ilkesellikte tavırlarda bulunmaktır. İnsanın her alanda ürettikleri ise ilkesellikte tininin belirleminlerinin nesneleri olurlar. Tinde ilke evrenseller üzeri eylemde bulunmaktır. Eylemde kimlik belirimi olarak dışlaşan ve her türlü alanda üretilen ile tin, tavırsal düzeyde üretilirken, aynı zamanda da tinde derinleşilir. Tinde derinleşmek kimlikte ilkesel düzeyde olgunlaşmaya ve rüştünü bulmaya sebeptir. Tinde derinleşen bütün insanlığın insan tümelinde ortak kimlik olarak aynı tine sahip olduğunun bilincinde olarak insanlık ağacında ortak kimliğe sahip olunduğunun bilincine varılır. Böyle olsa da insan kimliğini bilinçte doğduğu değil de bilinçte doğurduğu ekinde sınırlı kılar. Bu da en yakın dayanak ile kimlik edinmesi gereği iledir. İnsan ne vakit kendisini insanlık kimliğinden sınırlayan ekin tininin dayanağını bilinçte aşar evrensel olan tinde kimlik edinişinde insan olarak olgunluk kazanır.

İnsan, tini gereği ürettikleri ve dilde ne ile ilişkide ise, ilişkide olduğu ile öz-farkındalıkda bilinçlenir. Bu bağlamda belirtmek gerekir ki insan kendisini kâinat ile, insan ile bilir ama mutlak şahıs varlık olarak Tanrı ile kendini bildiğinde insanlığının nedenini bulmuş olarak tine taşınır ve böylece öz varlığı olan Tanrı ve Tanrı'nın sıfatları ile kimlik edinir. Bunun dışında

edinilen, dayanağı tümel gerçeklikler ile bağdaşmayan bütün tinsel olgular insanlık tininde çeşitlilik olarak özde tine varılmasının basamak açılımları olarak görünüş bulurlar. Bu doğrultuda belirtmek gerekir ki insanın dünya görüşü –zamanın tinsel bakışımı- çeşitlilikte gerçekleştiği içindir ki belli bir ilkeye bağlı olarak tinini belirlemeye çalışmak hata olur. Bununla beraber insanlığın ortak ilkelerde eylemlerde bulunuşu ve acziyette arayışta bulunuşu, hangi ortak ilke üzeri tinini edindiği ve hangi ilke üzeri tininde ilkesel tavırda bulunarak değiştiğini bizlere gösterir.

İnsanlık tininde yaşadığından emin olarak ilkede tutarlılık, ilke gereği duyarlılık ve ilke üzeri ortak tinsel alanda adanmışlık üzeri hizmet, tinde kimlik edinmede temel basamaklardır.

Tinde hüviyet, kolektif bilinçte ortak akıl üzeri kendi içinliği aşarak edinilmez ise eğer insan kimlikte çocukluk devresinde seyir eder. Toplumsal sorumluluklar ve ortak üst yapı kurumları ile beraber aidiyetler ve sahiplenmeler üzeri eylemlerde bulunmak ortak kimliğin temel belirlenimlerindendir. Ortak kimlik üzeri tinde yaşarken öznellikte ferdi olarak özgün kendilikte toplum tinine katkıda bulunmak tinde ilkesellikte ilerlemeyi ve tavırda çeşitlenmeyi ve öz-farkındalık temelinde kavrayışta derinleşmeyi kazandırır. Böylesi edinilen tinde, kimlik ile özne olarak kişi kendini aşmış olarak toplum tininde de aşkınlığa yükselerek tanrısal nedenselliğinde ekmelleşir. Böylesi durumda insanlık tümelinde, ben olan biz olarak değil biz olan ben olarak vahidiyete içkin tinde yaşar. Bugüne kadar gelen veliullahların doğuşatlarına da bakılırsa eğer görülür ki velayet gereği birliği benlikte dile getirmişlerdir. Demem o ki bizlikteki –çeşitlilikteki- benliği dile getirme devrine girilmiştir. Bu da asli

kimlik zemininde birliği vahidiyette, nübüvvetin gereği olarak dile getirmektir.

Öznel bilinçte kimlik edinme sürecinde bilinçte duyusal, sezgisel, iradi, duygusal ve dilsel doğuş zemininde insan olarak kimlik kazanılır. Böyle olsa da kolektif bilinçte kimlik edinme sürecinde dil zemininde ekin, hukuk, itikat, ideolojik, millet, cinsiyet, ırk, yaşam alanı vb. durumlar kimlik edinilmesinin sebepleridir. İnsanın nedeni tanrısallığında saklı olduğu içindir ki nedeni olarak Tanrı ile öz kimliğini buluşu ile insan, asli kimliğini edinmiş olur. Asli düzeyde kimlik edinmek, nedeni kendi dışında olduğu için ekin kaynaklı edinilen çocukluk düzeyindeki kimlik edinmeden farklı olarak nedeni kendinde olarak kimlik edinmedir.

Asli kimlikte, benlikte biz olmak ile bizlikte ben olduğunun tinde kimliğini edinmek gibi iki durum vardır. Kimlik bizlikte edinildiği içindir ki bizlikte ben olmak dilde tinini hüviyette dile getirmenin en asli ve hak olan olgusallığının sonucudur. Benlikte biz olmak kâinatı kendinde noktalamak olarak noktada varlığı ile sonsuz olan Tanrı'nın özne olarak dile gelişi olsa da bizlikte ben olmak sonsuz olan ben olan Tanrı'nın kâinatta kendini dile getirerek hüviyet alanını bütün halk ettikleri üzerinden genişletmiş olarak dile getirişidir.

Us, dil, bilinç ve insan tini dizgesini insanlık tarihi sürecinde gözlemlersek, her türlü üretkenlikte insan emeğini ve emek üzerinde hak talebi ve emek üzerinde yaşamsal olarak özgürlük alanı edinilmesi görülür.

Canım kardeşim, bilinmesi gereken o ki insan gibi çeşitlilikte her alanda bu kadar üretken başka bir mevcud halk edilmemiştir. İnsan üzerinden ilahi sıfatları ile tinde kimliği ile beliren Tanrı'dır. İnsanlık tarihine ve bugüne giyim, sanat, edebiyat, felsefe, itikat,

spor vb faaliyetler ile bakıldığında inanılmaz ölçüde bir üretkenlikle karşı karşıya kalırız. Üreten insan, Tanrı'ya üretimde olduğu sıfat üzeri yakinlik bulur ama insanın ürettiklerini iyi veya kötü niyet üzeri kullanması insanı tininde asli veya zılli olarak kimlik edinmesine sebeptir.

İnsan için tinde hüviyet edinmenin belirleyici özelliklerinden biri de ahlaktır. İnsan tinini, doğal bilinçte doğduktan sonra aidiyetler ve sahiplenmeler sonucunda değerler düzeyinde edindiği ahlakta gösterir, usta dil zemininde ifade ederek de anlamlı kılar.

İnsan usta tininden yana bilinçlenirken, evrensel değerler düzeyinde edinilen ahlakta da tinini yaşar. Ahlak ferdi olduğu içindir ki ahlakta insan tinini ferdiyette kimlik zemininde bulurken, tanrısallık zemininde ve toplumsal yaşantıda evrensel ilke olarak karşılığı olan dilde içerik olarak form düzeyinde ifade edilen, bilinçte üst yapı kurumları olarak beliren, kalbi olarak da vicdanda öz-farkındalıkta aynalaşmaya sebep ahlaki ilkelerin etik oluşları düzeyinde belirişi üzerinden kendisine tinsel yaşam alanı bulur. İnsan tininde, ahlaki olan ferdiyette yaşanır, etik olan ise insanlık tümelinde ortak hüviyet belirimleri olarak evrensel üst yapı kurumlarının ferdiyette içselleştirilmiş olarak toplumsal alanda tinde hüviyet bulunması sonucunda yaşanır. Etik olan tümelde insanı tini gereği bağlayıcı ve sınırlayıcı olarak toplumsal yaşantıda uyumlu olması üzeri kişilikte ve insanlık olarak da tinde gelişimini sağlar.

Bireysel olarak bir insan tininden bahsetmemiz mümkün olmadığından dolayı tinin, insanlık tümelinde doğaya aşkın olarak tahakkuk eden öz-bilinç farkındalığına taşıyıcı, insan nedenselliğin sonucu olarak bilinçte içsel ve medeniyet olarak da içselliğinde yaşadığı kendine dışsal yaşam alanı oluşturulmasında

görünür olduğunu belirtmek gerekir. İnsan tininden bahsetmekteysek eğer insanlık tininin sonucundan bahsediyoruzdur. Bu sebepten dolayı ben olan bizi, biz olan ben olarak da bulmamız insanlık tininde bilinçlenmek adına önem arz eder. Bu da insanlık ülküsünde ortak hüviyette buluşarak insanlık tinini yaşayabilmenin akli yolunu edinmemize bir adım daha yaklaşmamıza sebeptir.

İnsanlık tinini insan olarak evrenseller düzeyinde aidiyetlerimiz, sahiplenmelerimiz ve sorumluluklarımız üzeri içselleştirdiğimiz kadarı ile edindiğimiz değerler ile ferdiyette insan tini olarak yaşarız. İnsanlık tinini derinliğine anlayabilmek için ise insanın us aracılığı ile dil zemininde, şuurda asli hüviyetinden yana bilinçlenmesi gereklidir. Kendiliğinde, Tanrı'nın evrenselliğinde kendini bulamayanın, sınırlı bir bakış açısına sahip olması ile kendini sınırlandırdığı hüviyetine zemin edindiği hüviyet belirlenimleri ile insanlık tinini tümelinde görmesinin mümkün olamayacağı kanaatindeyim. Ulaşım ve iletişimin hızlanması ile ekin temelli farklı dünyalarda yaşayan insanlık, bekli de insanlık tümelinden baktığında asli hüviyeti gereği aynı dünyada yaşayan insan olarak tinde çeşitlilikte daha güvenli yaşayabileceği ortak yaşam biçimi edinme şansını edinmiş olacaktır.

İrfan adına belirtmek gerekirse, insan tini gereği rahimiyeti, kendi içselliğinde beliren evrensel ilkeler olarak beliren tanrısal sıfatların hâl olarak melekesinin uyanışında bulur. İnsan içselliğinde bulduğu hâli, dilde ilke düzeyinde anlamlı kılması ile beraber edimlerinde ilkesel davranış ve tutumlar üzeri bulunuşu ile rahmaniyet tavrında bulunmuş olur. Özde evrensel ilkesellikte hâlde beliren rahimiyete dahildir; insanın fiilinde göründüğünde ise rahmaniyete dahildir. İnsan tini gereği rahmaniyet ve rahimiyet üzeri evrensel olan ilkesel tavırlarda bulunduğu kadarı

ile rabbi olan Allah'a teslim olmuş olarak müslim olması üzeri İslam dairesine girmiş olur. Müslim olarak da dilde ilkesellikte hüviyet edinmiş bulunarak tinde aslına ve varoluşsal nedeni doğrultusunda yaşam edinir.

Rahimiyette tin ferdiyette öznel bilinç zemininde yaşanırken, rahmaniyette tin doğal bilinç zemini üzerinden kolektif bilinçte yaşanır. Tin insanın iç dünyasında rahimiyette örtük -gizil- iken rahmaniyette eylem sonucunda doğa zemininde görünür olur.

İnsan her ne kadar doğal bilinç zemininde beşer olarak doğsa da dilde ilkesel olarak ifade ettikleri ile hüviyet edinişinde bilinçlenerek kendisine hem bilinçte hem de doğada medeniyet olarak tinsel yaşam alanı oluşturur.

Hüviyet edinmek dil zemininde doğal bilince aşkın olarak öznel bilinçte şuurlanarak tinde yaşamaktır. Us ise dil zemininde tinde yaşamanın, anlayışta derinleşmenin, çeşitlilikte farkındalık bilinci edinmenin, hikmette Tanrı'ya yükselmenin ve tinde tanrısal olanda yaşayabilmeye taşınmanın cevheridir. Ussal olan dil ile anlam ve ifade bulur. Dilde ilkesel olan ile tinde hüviyet bulunulur. Tinde şuurlanmış olarak hüviyette bilinçlenildiğinde tanrısal olanda yaşam bulunur. Tevhid ilkesi gereği bakıldığında, tinde yaşamak demek tanrısal olanda yaşamak demektir. İnsanlık tini Tanrı tinidir. Bu sebepten dolayı Tanrı'yı daha iyi anlayabilmek için insanlık tinini ilkesel olarak doğru okumak gereklidir.

Tanrı tininde hüviyet edinmek için yapılması gereken ise Tanrı için olanı edimsellikte, fiillerde göstermektir. Tanrı için olan, olması gerektiği için olandır.

İnsan tini hüviyet edinmenin sonucunda görünür ve hüviyet çoklukta ilkesel tavırların değerler düzeyinde yaşanması üzeri edinilir.

İnsan tini dediğimizde manevi olarak da Adem'in fiilinde görünen sonuçlar üzerinden nedenselliğinden de bahsetmekteyiz. Bu bağlamda insanın Tanrı ile bağıntılı olması önem arz eder. İnsanın halk edilişinden bahsetmekteysek eğer insan üzerinde zihin mevcudu üzerinden Tanrı'nın halk edilişinden bahsetmekteyizdir. Tanrı'nın sadece inanç (itikat) mevcudu olduğundan da bahsedenlerin günümüzde artışı söz konusu olduğundan, insan tini adına bu konuyu ele almak kanaatindeyim.

"İnsan tinini Tanrı ile bulur" demiştik. Bu da insanın nedenselliğinin zorunluluğudur. İnsan Tanrı ikiliğinde insanın Tanrı'yı Tanrı'nın da insanı halk ettiğinden bahsetmek vahidiyetten ilkesinden bahsediyorsak eğer ilkesel olarak tevhid akidesinden uzak bir ifadedir. Bu ve benzeri söylevler içerisinde tevhide daha yakın görünen söylev insanın halk edilişi ile itikatta esması gereği ile Tanrı'nın halk edildiğidir. Bu söylev de dahi insan tanrı ikiliği vahidiyet ilkesinden bakıldığında aşılamamış olarak görülür. İşin aslı o ki Tanrı insan ikiliğinden secde edilen Âdem bahsi sebebiyle bahsedemeyiz. İnsanın akli -itikadı değil- deneyimleri üzeri kalben imanı sonucunda Tanrı'ya bakışımı esma gereği ile dil üzerinden tahakkuk eder. Böylesi durumda Tanrı'nın esmada halk edilişinden daha çok hüviyet edindiğinden bahsetmek doğru olandır. Esmalar üzeri ilkesel tavırlarda değerler edinmek ile hem Tanrı'ya tavırlarında tanık hem de esmalar ile usta O'na hüviyetinde tanık olmanın bilincini ediniriz. Böyle olsa da vahidiyet ilkesi gereği ile bakıldığında insan tini gereği ile Tanrı'nın hüviyeti üzeri tanrısallıkta yaşarken hüviyet

zemininde halk edilmektedir. İnsan hüviyetinde Tanrı'ya tanık olduğunda Tanrı insan ikiliğini aşmış olarak temaşada seyir eder.

Özet olarak belirtirsek Tanrı ile insan ilişkisinde dahi dil, us ve insan tini üzeri bilinçlenmeden bahsetmekteyizdir. Tanrı insan ilişkisinde insanın tin temelinde halk edilişinden bahsetmek hangi düzeyde ele alınırsa alınsın fark etmez, insanın Tanrı'yı değil, Tanrı'nın zatında değil ama Tanrı'nın hüviyette kendisini halk ettiğinden bahsetmekteyizdir. Bu sebepten dolayı İnsanlık tarihi devreleri Tanrı'nın kendisini –her bilinç kipinde yeniden-hüviyette halk ettiği devreler olarak da görülmelidir. Tanrısız insanlık tarihinden bahsetmek ise tinden yoksun insansız, beşeriyet tarihinden bahsetmek olur.

Özellikle de belirtmek gerekirse, dil zemininde us ile bilmek, bilineni belirlemek ve tanık olmak için gereklidir. Zaten doğal bilinçte algıda her belirlenen çeşitlilikte olumlanandır, sezgilerimiz, iradi ve dil zemininde bakışımlarda bulunmamız ile belirlediklerimize bütünden soyutlayarak tanık olur ve bilmeye çalışırız. Spekülatif düşüncede ise düşünce ilkemize kıyasen olumsuzladıklarımız üzeri ilke olumlamasında bulunuruz. İlkeyi olumlarken de ilkeye göre bilinçte bir iç dünya kurgularız. Bununla beraber düşünce ilkemiz evrenseller ise eğer hiçbir şeyi dışında bırakmadan ilkesellikte seyir etmekteysek eğer tümelinden kopmadan hakikate dayalı kurulan bir iç dünyadan her şeyi hak ilkesi gereği seyir ederiz. İnsanlığın ihtiyacı olan da budur.

İnsan tininden bahsetmekteysek eğer elbette ki dil ve ustan bahsetmek zorunda kalmaktayızdır. İnsan tinini evrensellerde bulur. Evrenselleri ise us aracılığıyla dilde karşılığı olan gerçeklikler olarak kabul ederiz ve deneyimlediğimizde kalben

eminlikte içselleştirdiğimiz gerçeklikler olarak yaşarız. Yaşanabilir olduklarından dolayı da gerçektirler. Elbette ki us, dil ve bilinçlenme ve insan tini dizgesi önemlidir ama bu dizgede uslamlanmalar ile bildiğimize iman ile de tanık olduğumuz içindir ki iman ilkesini dışarıda bırakmamak gerekir. Us, dil ve iman ile bilinçlendikçe insan tininin şuuruna ereriz. Böylece insanlık âlemini, yaşanan olması sebebiyle gerçekliği iman ehli için tartışılmaz olan Tanrı hakikati ilkesinde Tanrı'nın vahidiyeti üzeri kimlik tavırlarında O'nu ferdiyetimizde bularak yaşarız. Bizler bu dünyaya beşer olarak, insan olmaya geldik ama insan tini gereği ile insanlığımızda da Tanrı'yı yaşamaya geldik. İnsanlık tini, özü gereği ile evveli Tanrı olması sebebiyle ahiri olarak Tanrı'da sonlanır. Bununla beraber insan, insan tininin ekmeliyetini edimlerinde, hüviyeti Hakk olarak yaşadığının şuurunda kemalât bularak edinir.

Dil Tanrı'dan insana uzanan bir iptir. Bu ipi Tanrı ilkeselliğinde aşk ve azim ile sıkı sıkıya tutarsak eğer us ve iman aracılığı ile sınırları evrensel ilkeler olan iç dünyamızda O'na yakin geliriz ve dış dünya olarak gördüğümüz ve kurduğumuz iç dünya aynamızda insana hürmet ve hizmet ile O'na, Onunla hüviyet edinerek yol tutarız. İman Tanrı hüviyetinde Tanrı ile hüviyet edinmemizin zorunluluğudur.

Us ile malumu bilir ve nesnel bir iç dünya kurgulayarak tinde yaşamaya evriliriz ama iman ile tevhidin gereği olarak nesneye ve sebeplere aşkın, öznellikte bir iç dünyaya taşınırız. İlkesel tavırlarında -esma tecellisi- hüviyet sahibi Tanrı ile an da seyir bularak eşyaya ve sebebe aşkın tavırlarında O'na tanık oluruz.

Eylem görünüşlere –nesne olana- aşkındır. Eyleminde aşkın olan Tanrı'ya iman ile tanık oluruz. Bu da us üzerinden gerçekleşen

belirlenimler yapılması doğrultusunda yaşanılan doğrultusal zaman akışından farklı olarak iman ile kalbi olarak tavırlarında sezilen ve varlığından emin olunan Tanrı'yı, dehr denilen genel zamanda an da seyir etmektir. Bu seyirde iman ile Tanrı varlığı dayanak alınarak velilikte kimlik kazanılır.

Dehr denilen genel zaman algısında öznel hareket zorunluluğu sebebiyle, sebepler dairesine aşkın olarak kalbi olarak sezgide, doğrultusal zaman algısı olmadığı içindir ki an da seyir edilir. Bu zaman algısında algılanan ise Tanrı'nın öznel kimlik tavırlarındaki seyridir. İman ile Tanrı'ya tanıklıkta, nesneye bağlı olarak gerçekleşen nesnel zamanda diyebileceğimiz doğrultusal zaman zemininde doğrultusal zamana aşkın olarak ana taşınıldığında öznel zamana taşınılmış olunur. Öznel zaman, faili mutlak olan Tanrı'nın eylem sahibi olarak zaman tavrında bulunurken anda kendisine tavırlarında tanık olunduğunda sezgide algılanabilecek olan, Tanrı'nın zamanın öznesi olarak belirdiği, iman ile tinde yaşanılırken genel zaman hareketliliğine öznesi ile tanık olunan zamandır. Doğrultusal zaman nesnel akış sürecinde doğal bilinç üzerinden belirlenimlerde bulunulduğundan dolayı nesnel zamandır. Sizin de belirttiğiniz gibi öznel zamanda seyir için gerekli olan ise itikat değil imandır.

Öznel zamanda doğrultusal zamanda gerçekleşen duyular üzeri doğal bilinçte nesnel düzeyde ayrıştırıcı belirlemeleri üzeri algıda bulunulmaz. Öznel zamanda fiil sahibine anda tanık iken fiilde gerçekleşen öznenin tavırlarında bütünlük gösterdiğinin sezgisel algısında, nesnel olarak bütünleştirilende değil de bütûnda bulunduğunun algısında bulunuruz.

İman, ruhun tinde Tanrı ile kimlik edinmesinin zorunluluğu olarak insan tininin bir gerçekliliği olarak insanlık ağacında tarihsel

olgusallıkta görünür olur. İnsan her ne ile kimlik bulma dayanağı edinmekteyse eğer kimlik edindiği dayanağından emin olarak tinini edimlerinde göstere bileceği referansı edinmiş olur. İmansız olarak emin olunmayan ve öz güvenden yoksun olarak bağıntısız olunanla ile sağlam bir kimlik edinilmesinden ve hakiki bir tinsel bir yaşamdan bahsedemeyiz.

Sizin de dediğiniz gibi "iman ruhta tanıklıktır", bununla beraber belirtmek gerekir ki iman tinde yaşamanın zeminidir. İman tinde yaşamın temel zorunluluklarındandır. Beden zemininde beşeriyette dışa bağımlı olarak beslenmesi üzeri can bulan insan, tinde yaşarken yaşadığı her tinsel ediminin sonucunda bilinçte evrensel ilkesi gereği yaşamanın sonucunda yeniden tazelenmiş olarak dirilik bulur. Tinde yaşam, beden zemininde ruhta yaşam olarak dirimseldir. İnsan her tinsel edim sonucunda tinini yeniden üretirken tinde yenilenerek tinde yaşar.

Dindeki ibadetler olarak yapılan bireysel ve toplumsal eylemler de din ve dinin nesneleri üzerinden tinde yaşam edinmek için hüviyet edinmenin araçlarıdır. Böylesi edinilen hüviyet zemininde yapılan ritüeller itikat ile değil iman ile yapıldıklarında Tanrı'ya rabbi sıfatı gereği ile yakin kılan ibadet olma özelliği taşırlar. Kur'an da "**yakin gelene kadar ibadet et**" ayeti ile de ibadetin yakin getirici özelliği olması gerektiği bilinci ile bakıldığında dinde ritüellerin iman ile yapıldıklarında ibadetler olarak tinde yaşamanın bir parçası oldukları görülür.

İman ilkesi ile beraber belirtmek gerekirse insan tini gereği özümüzdeki kıblemiz Allah'tır, eylemlerimizde kıblemiz ise Allah için olarak, ilahi sıfatları ahlakımızda bulmanın gereği olarak hizmet ve hürmete layık olan insandır. "**Resule itaat Allah'a itaattir**" ve "**bugün benim için ne yaptın**" denilirken işaret edilen

kıble hürmet ve hizmet kıblesi olan insandır. İnsan, insanlık tini doğrultusunda yaşamak isterse eğer Allah ve insan kıblesini şaşırmamalıdır. Genel anlamda ise hevâ, menfaat ve hazlar ile nefsi emmareyle biçimlenen beşeriyet yürüyüşünde görülecek olan da odur ki insanlık bilincine doğru tininde insan olunmaya doğru gidildiğidir.

24.08.2014

Sevgili Abim.

Us, dil, bilinç, farkındalık ve insan tini adına kaleme aldıklarımıza ek olarak unuttuğum bazı ayrıntıları yazmayı gerekli gördüm.

İnsan, melekeleri zemininde (us, dil, vicdan, hayal gücü, subutî sıfatları -görme duyma vb.) bulduğu içerikler doğrultusunda özsel olan tinini özünde yaşar ve özünde yaşadığı tinini -maneviyatını (ilkesel olarak özsel olanın edimde gösterilmesi)- istence bağlı olarak gerçekleştirdiği edimlerinde gösterir. İnsan, ürettikleri üzerinden de tininde çeşitlilik bulurken insanlığa kattıkları ile beraber insanlık tininde edindiği kimlik üzeri gelişir, özünde yaşadığı tininde ise anlam zenginliğinde derinleşir. İnsan için doğaya kıyasen gelişimde ilerlemesi de tinsel bir hareket sürecidir.

İnsanın kimlik edinirken belli bir bilinç tipinde farkındalığa gelmesi ile beraber tinsel gelişimi, evrensel değerlerde kişiliğini bulması ve evrensel değerler üzeri kişilikte duruş bularak erdem edindikleri ile evrenseline bağlı yaptığı edimleri (tavırları) üzeri olgunluk bulur. Bu olgunlukta insan, ekinde bulduğu kişiliğine aşkın olarak evrensel değerlerde bulduğu kişiliği ile Tanrı'nın insanlık tini ülküsünde kendine yer edinmiş olarak asli nedeni doğrultusunda kendini bulmuş olan tam bir insan olur.

Kimlik edinme sürecinde insan, evrensellere bağlı olarak yaşaması gerektiği farkındalığına ermeden önce cinsiyet, vatan, ırk, materyalizme dayalı ideolojiler, kariyer vb. durumlara göre nesnel kimlikler edinir. Bu da çeşitlilikte farklılıklara göre tinde ilerlemenin ve tinde bilinçlenmenin zorunluluğu olarak insanlık ağacında görünür. Böyle olsa da insan, insan evrenseli gereği ile

evrensel değerler üzeri edindiği öznel kimlik zemininde mevcudiyet hakları üzeri yaşarken, kişiliğinde olgunluğa (kemâlata) erebilir.

Öznel kimlik insanın, yaşamda kabuller edinerek kıble -yön, kabul- edinmesinin ve bu doğrultuda gerçekleşen kişilik gelişiminin zorunluluğu olarak tinde kendisini bulmasının zeminidir. İnsan iç dünyada -anda mekânda- yaşar, istençlerine bağlı olarak gösterdiği edimleri ile dış dünyada -mekânda ve zamanla zamanda- yaşar görünür. İnsan, insanlık ülküsüne bağlı olarak evrensel değerler dayanağı ile tümellerde edindiği kimlik üzeri ise istençlerini sınırlayabildiği ve evrenseline bağlı edimleri -salih ameller- doğrultusunda kişiliğini geliştirdiği kadarı ile iç dünyasında bütünlük bulmuş olarak olgun (kâmil) insan olur. Bu bağlamda kimlik insan kişiliğinde aidiyet, sahiplenmeler ve sorumluluklara sebep veren dayanak ilke olarak hem ferdin iç dünyasında kişilikte bütünlüğe ermesinin hem de medeniyet olarak görülen içinde yaşanılan toplumsal iç dünyada toplumsal kişilikte bütünlüğe ermenin zorunluluğu olarak görülür.

Kur'an'ın anlatım diline bakıldığında, Allah kimliğinde Tanrı, kişilik tavırlarındaki -esma tecellisinde- tutarlılıkta (ereksellik üzeri sabır) özneliğinden (şahsından) taviz vermeyen bütüncül bir karakterde kendini gösterir. İnsan da Tanrı ahlakında (tinde) mümin olarak kendini bulduğunda, Tanrı ahlakı olan evrensel değerlere bağlı davranışlarında tutarlı olması; ve iç dünyasında ise ilkeli oluşu gereği ile karakterinde bütünlük bulması sonucunda öz farkındalıkta Tanrı kimliğini bularak bakışım kazanır. Bu da kimlik zemininde insan tininin en yüksek ve yüce değerde biçim kazanmasıdır.

İslam kimliği ile de belirteyim ki dinde emir ve yasaklar, insanlık içinde ortak noktada kimlik edinerek hem insan kişiliğinin gelişmesi hem de insandan murat edilen ilahi sıfatların kimlik zemininde salih amellerde gösterilerek insanın nedeni doğrultusunda yaşarken olgun insan olması içindir. Tabiatta her olgunlaşan nesne gibi insan da –ereği üzeri- olgunlaştığında cazibeli olarak tini yaşarken rağbet edilen olur. Hak olarak cazibenin olduğu yerde ise Tanrı kendisini, evrensel ilkeler üzeri edinilen değerlerin insan eylemlerinde tahakkuk edişi üzeri gösterir. Bu da insan tinine insanın asli kimliği üzeri bulunduğu eylemlerinde tanık olmayı sağlar.

Dindeki emir ve yasaklar insanı yaşamdan yana kısıtlayıcı olmak için değil tinde kimlik edinerek, evrensel insanlık kimliğine taşınarak özgürce yaşanılması içindir. Bununla beraber insanın ferdi olarak rabbi olan sıfatı ile, fıtratı gereğinde bulunan Tanrı'yı hakkıyla, hakkınca -istidadınca özgünlükte yaşayabilmek içindir. Bunun içindir ki İslam'da, insana, tini gereği insanlık aynası olan mürşitlik değil ama insanı tinde yaşamasını elinden alan ve insanca yaşamasını kısıtlayan ve insanı menfaat nesnesi ve metası yapan ruhbanlık yoktur. Bu da Tanrı kelamı doğrultusunda insanın fıtratı gereğinde bulunan hak olana göre ve Tanrı hakikati üzeri bilinçlenerek yaşanması ile gerçeklik kazanmıştır. Bu bağlamda insandaki Tanrı hakikatine yetiştiren ve insana hak aynası olarak kendisini göstererek özgürleştiren İslam tasavvuf erenlerine selam olsun demek üzerimize bir borçtur. Din, insanı değil insanın nefsi emaresini helal ve haramlar, emir ve yasaklar çerçevesinde sınırlayarak, ona yaşam hakkı vererek, insanın bilincinde hakikate örtük olmasından soyunması ile Tanrı ile şuurlanmaya yol açarak ve toplumsal yaşamda ortak insanlık kimliğinde ve Tanrı tininde Tanrı'yı özgürce yaşamanın sınırlarını gösterir.

Dindeki haram ve helaller, emir ve yasaklar çerçevesinde beyan edilenler birer tavsiye olarak nefsi emarenin kötü huylarının tasfiye edilmesinin gerekliliği olarak bildirilir. Dinde kötü ahlaktan ve sûi zanlardan tasfiye olmadan Tanrı'ya yakin gelmenin imkânı yoktur. Dindeki ritüeller, emir ve yasaklar iman ile uygulandıklarında insanı, hak ve hakikate örtük kılan durumlardan yana sınırlayıcı ve arındırıcı olarak (muttaki kılan) ibadet hükmünde bulunurlar. Dinde ibadet, din ile edinilen kimliğin temel araçlarından olduğu gibi insanın asli nedeni olan tanrısal sıfatları yaşamasının da araçları olarak kişilik gelişiminde önemli role sahiptir. Bu sebepten dolayı güzel ahlaklı insanlar olarak insan tinini yaşamak istersek eğer din ve dini ahkâma dikkatle önem vermek gerekir.

İnsanın dinde helalleri yaşamaktan yana seçimlerde bulunması doğrultusunda bazı helalleri yaşamaması normaldir. Buna köleliğin, cariye ile beraber olmanın çok eşli evliliklerin helal olmasını; ama bunları uygulayıp uygulamadan yana insanın özgür bırakılmasını gösterebiliriz. Hazreti Sıddîk-i Ekberin "yetmiş tane helali dahi bıraktık" sözünü bu bağlamda örnek gösterebiliriz. Bu söz helali haram kılarak bidatte bulunmak değil helallerden yana seçimlerde bulunulduğunu işaret eder. Bununla beraber belirtmek gerekir ki dinde haramları da helal göstermek bidattendir. Bunun içindir ki dinde belirtilen haramları olduğu gibi kabul etmek yerinde olur. Uygulamada haram olanı yaşamak nefsi emaresini günahı sebebiyle haklı çıkarmak adına, haram olanı zamanın koşullarına göre esnetmek anlamına da gelmemelidir.

Din toplumsal düzeyden daha çok topluluk içinde yaşanır ama "ahir zamanda İslam elle tutulur ateş olacaktır" hadisi ışığında belirtmek gerekir ki İslam, dinde kimlik bulmuş topluluklar içinde

dahi ferdi olarak yaşanması zor bir din olmuştur ve olmaya devam etmektedir. Bununla beraber anlamak gerekir ki din kimliği adı altında topluluklarda yaşananlar ve toplulukların birlik ve beraberliğini sağlayan hüviyetlerine dayanak buldukları su-i zanlar üzeri olan manevi veya dünyevi görüşleri din olarak anlaşılmamalı ve görülmemelidir.

Kişi ve toplulukların dünya görüşü üzeri din olmaz. Din Tanrı'nın dosdoğru yol olarak belirttiği yaşam biçimi oluşturan kelamının yaşanması ile gerçeklik kazanır. Tanrı kelamının yaşanması ise Tanrı'nın dilde insana ruh üflemesidir. Bu da dil zemininde biçim ve anlam bulan din çerçevesinde yaşamda doğrultu bulan insandan, insanlık tininin insan tini olarak içerik ve eylemde tahakkuk etmesi içindir. Bu doğrultuda belirtmek gerekir ki dinde haramlara akıbet ve ahret adına dikkat etmek gerekir.

Dinde şeriat –hukuk-, dil ile edinilen üst yapı kurumlarının iman zemininde değerler edinilmesi ile insanın nefsi emmaresinden yana kendisini sınırlayarak kişilik gelişiminin gerekliliğidir. Dilde üst yapı kurumları olarak beliren kavramların ilkeselliğinde insan, ilkeye iman etmesi sonucu olarak aidiyet, sahiplenme ve sorumluluklar edinme doğrultusunda değerler edinirken kimliğine zemin bulur. Bununla beraber de değer olarak kabul edilen ilkeye bağlı olarak ereksel edimlerde bulunurken insanlığına taşınır. İnsan iman ettiği ilke üzeri değerlerde üst yapı kurumları edinmesi ile kimlik edinirken kişiliği de edindiği kimlik zemininde biçim kazanır. Üst yapı kurumları kimlik edinmenin ve kişilik gelişiminin zorunlu olan ilkeleri olarak insana erek varlığı olmayı da edindirir.

Aidiyetlerimiz, sahiplenmelerimiz, sorumluluklarımız üzeri kişilik tavırlarımızda, kimlik kıpılarımız olarak beliren üst yapı

kurumlarında taassuba ve zorlamalara kaçmamak şartı ile hak üzeri hakkaniyetli olarak evrenseline bağlı değerler edinerek yaşamak dinin gayesi olarak insanın sonuç olarak ahlakta Tanrı ile kendisini bulmasının gerekliliğidir. Topluluklarda evrenselinden koparılmış olarak içeriği boşaltılmış, nesneye ve kişiliklere indirgenmiş değerler ve değer yargıları ile edinilen nesnel kimlik zemininde yaşananlar insanı hak ve hakikate kör eder.

İnsan değerler edinirken değer yargıları da edinir. İnsan değer yargılarına göre dilini kullanır ve düşüncesine referanslar -kabuller edinmiş olarak yön verir. Önemli olan ise değer yargılarımızın hak ve hakikate insanı kör etmeyecek biçimde hakkaniyet ilkesine bağlı olarak edinilmesidir. Hakkaniyet ilkesine bağlı olduğumuz kadarı ile hakiki bir insan olma sürecindeyizdir.

Zaman için belirttiklerime ek olarak da belirteyim ki: Zaman özneldir. “Tanrı faili mutlaktır” denildiğinde genel hareket olarak genel zamanın Tanrı’nın eşyaya aşkın özsel hareketinin sonucu olduğunu da söylemiş bulunuruz. Yani genel zaman özneldir. Ayrıca belirtmek gerekir ki genel olan mutlakıyete dayalı öznel zaman ilkeye bağlı ereksel hareketin sonucu olarak ussaldır. İnsan nesnesine bağlı olarak doğada zamanı ise Tanrı’nın özsel hareketinin belli bir vektör (ilişki) üzerinden yarattığı ardışık değişiklikler dizisinin nesnel sebep sonuç ilişkisi üzerinden usta algılar. Genel zaman -dehr- Tanrı’da öznel olan hareketin kendisidir. Bu sebepten dolayı varlıkta zaman nesnel olgusallıkta görünen boyutsallıktan uzak olup Tanrı şahsında başlayan ve noktalanan Tanrı fiili olarak görünür. Bu bağlamda “Ben dehrim” hadisi kutsisini de belirtmek yerinde olur. Bu hadisi kutsiden

anlaşılması gereken ise Tanrı'nın genel harekette fiilde kendini gösterdiğidir.

Zaman nesnel olmaktan daha çok özneldir. Zamana genel hareket (dehr) ve nesnel olgusal olan bağıntılı ve dizgeli hareketin sonucu olarak öznellikte algılayanlarından bakıldığında, nesnel olgusal olarak boyutsallıktan uzak, öznel ve edimsel olgusal olan durumda öznenin kendiliğinde –şahsında- noktalandığı görülür. Zaman öznel olduğundan zamanın nesnel boyutsallığından değil öznel edimsellik ve öznel algısallığın sonucunda görünür olduğundan bahsetmek gerekir. Hareketin başlangıcı özne olduğu için ve şahıs olarak varlık mutlak olduğu içindir ki akış olarak hareket öznenin kendiliğinde noktalanır. Böyle olsa da zaman, öznenin hareket nesneleri üzeri tavırsallığında fiziksellikte yönsel ve tinsellikte de ereksel olarak mevcudiyet kazanır.

İnsan, insanlık tümeli gereği ile tarih varlığı olması ve bireyselliğinde de duyusal algı ve bellek sahibi olması ile nesnel olguların dizgeli hareketlerini sürecinde referans edinişine göre edindiği nesnel zaman algısında yaptığı yönsel ve ereksel (vektör) belirlemelere göre doğrultusal zamanda yaşar. Doğrultusal zaman ve doğrultusal zamandaki süre belirlemeleri usun bir dışlaşması olduğundan dolayı zaman, insan yaşamını yapılandırıcı, sınırlandırıcı, yönlendirici, ayrıştırıcı ve toparlayıcı olarak bilinçte bir üst yapı kurumudur.

Zaman bilinçte bir üst yapı kurumu olarak usun beliriş kıpısıdır ama öznellikte yaşanması sebebiyle özneldir. Zaten insan öznellikte genel zamanda -dehrde- bulunduğundan dolayı zamanı zorunlu olarak öznellikte bulur. Bununla beraber belirtmek gerekir ki insan için nesnel zaman algısı yaşamsal önem

arz ederken diriliğinin ve şuursallığının dışlaşması olarak da ussaldır. Bu bağlamda zaman insanın us varlığı olduğunun görüngülerindendir. Rasyonel zaman belirlemesinde bulunmakta bunun bir kanıtıdır.

Her türlü nesnel zaman algısına bakıldığında da görülecektir ki dil ve algı zemini üzeri zaman, insanda bir üst yapı kurumudur. Üst yapı kurumu oluşu üzeri de insan tininde öznellik bulur. İnsanın insanlık tümelinde kişilikte gelişiminin en önemli ussal görüngülerindendir. Ussal olarak dil yapısallığında vakit, an, dehr, süre, süreç gibi kavramlar ile nesnel olgusallık üzeri belirlenmesi ile beraber yaşamsal düzeyde belirleyici olan zaman evrenseli, varoluşu dilde olumlama kıpısıdır.

Bahseder olduğumuz zamanın tini veya zamanın ahkâmı kavramlarına içerikleri ile dikkat edilecek olunursa eğer zamanın öznel olduğu daha net anlaşılır.

Nesneden bahis etmekteysek eğer doğal olarak hareketten de bahsetmekteyizdir. Mevcut nesnelere algı düzeyinde tek tek baktığımızda hareketin nesneye bağlı olduğunu gözlemleriz. Duyusal algıda böyle olsa da harekete tümelinde baktığımızda hareketin nesneye belirleyici olarak aşkın olduğu görülür. Özne ise hareketin yönsel ve ereksel olarak belirleyicisi olduğundan harekete aşkın olandır. Bu doğrultuda belirtmek gerekir ki öznel zaman denilen de nesneye aşkın harekete değil harekete aşkın özneye fiilinde tanık olunduğundan dolayı her türlü nesnel zaman algısına aşkın olarak anda seyir edilir. Bu durumun bir basamak ilerisi ise mutlak fiil sahibi Tanrı'da kendini bulanın, tanrısal olan harekette özne olarak hareketi belirleyici olması sebebiyle zamana aşkınlıkta anda seyir edişidir.

Bu durumda yanlış anlaşılmamak için belirtmek gerekir ki: Mutlak yaşam ve fiil sahibi olarak Tanrı şahsı ile harekete yönsel ve ereksel biçim veren olarak belirleyici sıfatıyla zamanın öznesi durumunda zamana aşkındır. Hareket özne değildir ama özne her daim hareketlidir. Hareket özne olarak Tanrı'nın sonradan halk ettiği hüviyet belirimi olan bir sıfatı olmaktan daha çok hep kendinde olan daim varlık sıfatlarındandır. Kâinatın mutlak öznesi olan Tanrı hareket değildir ama her daim hareketli olandır. Böyle olsa da insan harekete, referans aldığı duruma göre zaman algısında tanık olduğunda ise Tanrı'yı zamandan öteler. Kutsiyet ilkesi gereği ile inancı üzeri de mekândan öteler. Bunu da us zemininde dil aracılığı ile itikadı sonucunda yapar. Bunu yaparken de varlık olarak mutlakıyeti sebebiyle O'ndan mahlûk olarak değil şahıs düzeyinde varlık olarak soyutlanılamadığından dolayı O'nun zamanında O'nu asli veya zılli tecellide yaşar.

Zaten Tinde hareketin varlığından değil varlığın hareketinden bahsedildiğinden dolayı zaman, yaşamın ve âlemlerin mutlak öznesi olan Tanrı'nın nuru ile hareketinin halk edici sonucu olarak mekânda -doğada- belirir. Bununla beraber zamanın varlığından değil zamanın öznesi olarak Tanrı varlığının zamanından bahsetmek gerekir. Her mevcut Tanrı varlığının hareketi sonucu istidadı gereği ile kendi mevcudiyetinin zamanında yaşarken genel zaman hareketine dahildir. Bu bağlamda mekânsal olanın zamansal olduğundan da bahsetmiş olmaktayızdır. Mekânsal olan zamandan ayrı değildir. Mevcudun potansiyel hareketinden bahsettiğimizde onun mevcut zaman hareketinden, mevcudun beliriş sıfatlarından bahsettiğimizde ise mekânsallığından bahsetmekteyizdir. Her mevcut, vücudu itibarı ile de genel zamana tabi iken genel hareket alanı olan mekânsallıkta mekânsallığa sebep bir mekân alanı olarak

görünüş bulur. Her mevcut, mekâna aşkın olarak harekette kendini tavırlarında gösteren Tanrı'nın kendiliği değil ama kedisini tavırlarında görünüşe taşıdığının delilidir.

Zamanın öznesi Tanrı'dır ama nesnesi mevcudattır. Zamanı, öznesi olan Tanrı'dan ve nesnesi olan mevcuttan ayrı düşünemeyiz. Bununla beraber zamanın öznel olduğundan bahsetmekteysek eğer zamanın ussal bir olgu olduğundan da dolaylı olarak bahsetmiş oluruz.

Doğada zaman, Tanrı'nın ussal eyleminin zorunlu ilişki ağında belirişi olarak görünür. Bununla beraber insan için zaman, nesnel ilişki ağında referans alınan nesnel ilişki sürecinde beliren ussal olgusal olanı ussal belirlemelerde bulunarak dilde aracılığı ile belirlemesi üzeri görünür olur. İnsan için zaman us zemininde bilinçlenmesinin nesnesi olur.

Duyular ile algıda zamanın algılanışından bahsedemeyiz. Duyular ile algıda algı nesnesine tanığızdır. Zaman ise duyular üzeri algılanan nesnelerin zorunlu ilişki ağında referans alınan nesnel ilişki sürecinin referans alınmasına göre ussal düzeyde algılanması ve dil aracılığı ile belirlenmesi sebebiyle insan için ussal olgusal olandır.

İnsanın –farkındalık anlamında- bilinçlenmesinden ve insan tininden bahsetmekteysek eğer zamanın (hareketin) öznel olduğu kadar ussal olduğundan da bahsetmekteyizdir. İnsan mekân zemininde zamanda –hareketin ürünleri üzerinden- bilinçlenir ve tarihsel-zamansal olan ile insanlık ve insan olgusallığında bilinçlenirken ayrıca yaşamına her türlü durum üzeri yön verirken ve yaşamına ereksel olarak biçim verirken zaman mevcudu olarak doğar. Tinini de zamanda edindikleri üzeri iç dünyasında bulur ve edimlerinde gösterir. Zaman,

evrenseliyle ve nesnel düzeyde belirlenmesi doğrultusunda algılanması ile ussaldır ve insan zaman algısı ile beraber ussal olandır.

Bu anlatılanlar da gösterir ki us, dil, bilinç ve insan tini dizgesine -değiştirerek dışlaştıran hareket olarak- zaman olgusunu da eklemek gerekir. Bu dizgede insan tini doğrultusunda kimlik olgusunu da işlemek elzem olmuştu.

Yukarda anlatılanlar doğrultusunda belirtirsek insan, zaman olgusallığının idraki üzeri yaşamına yön verirken, yaşadıklarını tinde yeniden üreterek yaşaması dahi ahsen-i tâkvim olarak halk edilmesindendir. Hak olarak tinde yaşamak ise nesneye ve zamana aşkın yaşamaktır. Tanrı'da yaşanan zamanla dışlaşır; ve kader olarak zamanda dışlaşanı da insan kaza olarak yaşar.

İnsan, ortak insanlık ruhu olan ekinde edindiği kimlikte kendini bulur ama insan tümelinde insanlık ağacında, hak olan evrenseline doğru evrilmenin zorunluluğu sebebiyle ekine aşkın olarak biz kimliğinde kendini bulmanın tinsel akışındadır. Bunu da tarihte insan ekinlerinin koşullar ve gereksinimler doğrultusunda değişimi ve günümüzde ulaşımın, iletişimin hızlanması ile beraber ticari ilişkilerin artmasının sonucu olarak küreselleşmede ayrıca sürekli ve sürdürebilir olan -hak olana- göre insanlığın tinsel tarihsel yürüyüşünde de okuyabiliriz.

Beşer anlam ve kimlik arayışından yana boşluktadır, tinde hak ve hakikat üzere kimlik edindiğinde sağlam bir dayanak edinmiş olarak insanlığa yükselir. Bilinçte beliren anlamsız boşluğu ise insan olduğu farkındalığı ile fıtratının gereği olarak Tanrı ile dolu bulur.

Sen!
Noktalığında kendini yaşayan.
Yaşarken kendini,
Yaşadıkları ile el uzatan!
Dilersen!
Ben sana binek,
Daha öncesinde sonrasında olmayan.
Ben sana kul,
Örtüsü olmadan.
Ben sana kurban,
Yokluğu ile kabul bulan.
Dilersen Sen!
Ben Sen
Zaten Sen ben.
Dilersen!
Yaşarım noktalığında seni.
Dilersen!
Ben değil yaşanan Sen
Sensindir Ben.
Dildeki cilvedir bu,
Sen ve ben.
Dilersen!
Dil örtüsünde susanda
Bir tek bakışta yalnızca Sen,
Zamanda, zamana aşkın bakan
Ben.
Yaşadığı, zaman olan
Ben.
Bizlikte, Ben olan
Ben.

27.08.2014

Vücutçu gelenekte beyan edilen “Allah varlık olarak mevcudatın kendisidir, tabiat O’nun vücudu olarak kendiliğidir” bu ifade kâinatın Allah olduğu anlamını içerir. Bu ifade ve bu ifadeye benzer beyanların, sözde tasavvuf çevresi olanlar tarafından ilkesizce ve popülist olarak zikredilmesi üzeri konu ile alakadar açıklamalarda bulunmayı uygun görmekteyim.

Hazret Muhiddin Arabi kaynaklı benimsenmiş olarak beyan edilen, kâinatın Allah’ın vücudu olması dolayısı ile kendisi olduğu kastı ile söylenmekte olan ifadeler, düşüncede kâinat nesnesi üzerinde kalınmış olarak tenselliği tinselleştirme çabasıdır.

Yunan filozoflarının doğa felsefesi Aristo ile beraber ilkesellikte zemin edinmiştir. Bu felsefeden ileri olarak vücutçu gelenek ile doğa, öznellik yüklemi ile birlikte tanrılaştırılmıştır. Muhiddin Arabi bu bağlamda Yunan doğa felsefesinden daha da ileri olarak düşünce tarihine farklı bir düşünce kapısı açmıştır. Bununla beraber tasavvuf geleneğinde erenlerin hâli olarak melekesi doğrultusunda ifade ettikleri, Allah’ın mevcudatla olan birliğini, mevcudatın Allah olduğu ifadesine taşımakla ile beraber bu düşünceyi daha öncekilerin -teşbihi manada- yapamadığı ifadesindeki yenilikçi söylevi dolayısıyla yeni bir düşünsel alan açtığının beyanında bulunur. Bu düşünce alanı Muhiddin Arabi’nin geçmişten farkı olarak ne getirdiğini gösterir ama tasavvuf tarihi boyunca tartışmalara sebep vermesi doğrultusunda sonuçları itibarı ile getirdiği yeniliğin, Allah’a iman edenler tarafından Allah’ın kendiliği mahiyetinin münazara - tartışma konusu olmasına sebep vermesidir. Muhiddin Arabi’nin hikmete bağlı olarak gelişinin varlık nedeni de budur. Bu

bağlamda belirtmek gerekir ki Muhiddin Arabi, takipçileri ile beraber bir itikat mezhep yolu açmıştır.

Tasavvuf ve insanlık düşünce tarihine bakış açısı ile yaptığı düşüncede ilerlemeye sebep tartışmalı katkılarından dolayı hakkını vermek gerekir. Bu bağlamda kendisine teşekkürü bir borç bilmek üzerimizde bulunan bir haktır. Allah güzelliğini artırsın inşallah.

Bu anlatılanlar doğrultusunda beyan edeceklerim tarihsel kişiliklere takılmadan, yukarıda beyan edilen Allah'ın kendiliğinin mahiyeti üzerine ifade edilenler, "eğer öyle söylendi ve söylenmeye devam edilmekte ise" edebi ile ifade edeceklerimdir. Tasavvuf tarihinde Muhiddin ile felsefi –dilde mantıksal ilişkilendirmeler- boyutta tartışma konusu olan Allah'ın kendiliğinin mahiyeti üzeri ifade edeceklerim sonuçta vücutçu geleneğin eleştirilmesinden daha çok kritik edilmesidir.

Fasıl 1:

Eğer bir varlığın mahiyeti –nesnel akıl kipinde- öğrenilecekse, o varlığın kendisine sorduğumuz kategorik sorular ile mahiyetini bilmeye çalışırız. Bu bağlamda Allah'ın varlık olarak kendiliği mahiyetini de tarihsel kişiliklere uğramadan kendisinden öğrenmek ilke gereği mantığın da gereğidir. Böyle ise eğer Hazreti Allah'ın varlık mahiyetini kelamı olan Kur'an'da (ki özgün ve öznel anlatımda) aramak yerinde olur. Bu da imanın gereğidir.

O ki "**âlemlerin rabbiyim**" demekle bunu da kast ederken âlemlerin zatıyım demekte olarak âlemlerin kendisiyim dememektedir.

O ki "**ben yerlerin ve göklerin nuruyum**" demekte ama yerler ve göklerin kendisi olduğunu söylememekte.

O ki İbrahim nebiye güneşi, ayı ve yıldızı rab edinirken onları hak ilkesi gereği soyutlatan olarak ve "**güneşi doğudan yükselten**" beyanı ile de eşyaya kudreti ile muhit ve eşyaya fiilinde aliyy –aşkın- olduğunu öğreten olarak sınırlı olan ve sürekliliği olmayanlar ile sınırlandırılmaması gerektiğinin vurgusu ile varlık mahiyetinin eşyanın kendisi olmadığını anlamlı kılmakta.

O ki hak gereği ile sürekli ve tam olan gerçektir ilkesi ile bakıldığında maddeyi ve eşyayı nur kendiliğinden halk ederken sürekli kılmayışı ile kendiliği olmadığını da "**baki olan benim veçhime yönel**" demekle ifade etmekte. Bu doğrultuda "**benim veçhim her yerdedir"** vurgusu ile eşyayı değil de nurani mahiyetini kastetmekte olduğunu da ayetlerin birbirini açıklayıcı özelliğinden anlamak gerekir.

O ki kendini kimlikte ifade etmenin kavramları olan ben ve biz ile ifade etmekte, ben ve biz öznel kimlik ifadesi ile zaten eşya olmadığını ve eşyanın tabiatına aşkın şahıs olduğunu beyan etmekte.

O ki doğurmamış ve doğurulmamış ifadesi ile halk edilmiş eşya, doğmuş kişilerden ve doğurulmuş olan kişiliklerden varlık mahiyeti ile kendini tenzih etmekte. İsa ile geçen diyalogunda tekil belirim olarak potansiyele sahip kişilere indirgenmemesi gerektiğini ve İbrahim'in rab aradığı bahsi ile de görünen eşyanın tabiatına indirgenmemesi gerektiğini zaten beyan etmekte. O her türlü düşüncenin nesnesinde kalınan ikiliğinden dolayı kendisinin aliyy olduğunu zaten vurgulamakta.

O ki kendisine isnat edilen her türlü delilsiz ifade edilen varlık mahiyetine dair isnat edilen sıfattan beri olduğunu da birçok ayeti ile ifade etmekte.

O ki kendisinin kâinat nesnesine aşkın olduğunu, onu genişlettiği ifadesi ile zaten vurgularken; kâinatın sınırları olduğunu vurgulamakta olduğu gibi ona aşkın olduğunu da vurgulamakta.

O ki varlık olarak kendi nurunda var ettiği kâinat ve kainattaki mevcudat ile vahid olarak bir olduğunun vurgusunda bulunmakta ama halk ettiğine fiilinde esma tavırlarında bulunurken kimlik beliriminde olarak aşkın olduğunu da vurgulamakta. İsa'nın dilinden "Onlar **benden sonra zanna düştüler. Onlara gazap edersen senin kullarındır. Af edersen Aziz ve Hâkim olansın**", "**Attığında sen değil Allah attı**", "**siz değil Allah öldürdü**" ayetleri ile kimlik belirlenimi olan esma ifadeleri ile ilahlık tavırlarında sebeplere aşkın olduğunu bu anlamda belirtmekte.

O ki kendisinin şahıs olarak bir şeye benzemezliğini net bir biçimde vurgularken ayrıca hem varlık mahiyeti olarak hem de kimliğinden yana kendini bu kadar açık beyan etmişken hâlen görünenler ve eşyanın kendiliği Allah'ın kendisidir demek Kur'an'dan habersiz yaşamak demektir.

Fasıl 2:[1]

Hazreti Allah için külli varlıktır demek doğrudur. O külli varlıktır dedikten sonra halk da O'dur demek Kur'an ahlakından ve tasavvufi kemâlattan uzak bir söylev olur.

Hz. Allah, külli varlık olarak her şeyin özü olması ile nuruyla ahadiyetinde bütûnda bulunan olması doğrultusunda halk ettikleri ile ferd ferd ve bütünde bir olandır. Ayrıca sıfat, esma ve

---

[1] *İkinci, üçüncü ve dördüncü fasıllar "**gizli bir hazineyim, bilinmektir muradım**" adlı yazdığımız kitaptan alıntıdır.*

ayet tavırlarıyla ferd ferd ve bütünde külliyatta fiilde bulunması ile var ettiklerine hem aşkın varlıktır hem de var ettiklerini ikame, idare ve idame eder iken onlara her an varlık verişi ile aşkın varlıktır.

Hz. Allah külli varlıktır demek, Hz. Allah'ı Rabb-ül Alemin olarak aşkın varlıktır demek anlamında kullanılmalıdır. Hz. Allah külli varlıktır. Öyle ise halk da O'dur söylevi hüsnü zan ile iman üzeri söylense de aklen ve vicdanen bizde kabul görmez. Bu sebepten dolayı Hz. Allah külli varlıktır ama Rabb-ül Alemin olma düzeyinde var ettiklerini kuşatıcı ve var ettiklerine aşkın varlık olarak külli varlıktır demek doğru olur.

Marifet hayalde rüyetleri Hakk'ın kendisi olarak görmek değil, hayalde iken hayali var edeni rüyetler üzerinden tavırlarında müşahede etmek, tavırlarında ve diriliğinde O'nu yaşamaktır.

Her nerede olur ise olsun dünyada, cennette, cehennemde, rüyada, kâinatta vb. birçok mekânda suretler üzeri rüyetlerde seyir ederiz. Bilmemiz gereken suretler, var edilenlerin sınırı olduğu gibi bizim Hakk'ı suretler üzerinden gerçekleşen ilahi fiiliyatta, kulluğumuzun perdesinden müşahede etmemizin sınırlarıdırlar. Yani bir hileyi rabbanidirler. Mademki böyledir, hile olan Hakk'ın varlığına perde ve sınır olan suret tavırlarını değil, iman dolu bir bakış ile Hakk'ı müşahede etmemiz gerekir. Her nerede suret vardır, rüyet olarak var oluşta orada hayal vardır. Böyle ise, bize düşen bir rüyetten ibaret olan hayalin suretlerine takılıp kalmak değil, hem hayalin hakikati olan hem de varlığı ile hakikat olan Hakk'a kavuşmaktır. Bu bağlamda "**kulum zatıma varana kadar hileme aldanmasın**" hadis-i kutsisini belirtmek yerinde olur. Hülasa Allah Teâla'yı halkın suretlerinde değil, fiiliyatta ve yaşamın diriliğinde bulabiliriz.

Kanaatim odur ki birçok vücut erbabı ruhani büyüklerin çoğu, olanın Hakk olduğu zannında bulunarak –külli akıl mertebesini külli irfan anlayışına taşıyamadıkları için- varoluşun bu hilesinde takılıp kalmışlardır.

Varoluşa Hakk'ın şahsından bakarsak, halk hileyi rabbaniden ibarettir; varoluşa halkın var oluşu üzerinden bakarsak halk duyularla algıda Hakk'ı bizlere perdeleyen, iman ile bakıldığında ise Hakk'ın ilahi tavırlarından ibarettir. Hakk Tâ Alâ halka aşkın ve kuşatıcı olduğu birlik seyrinde görülür ve böyle görülmesi de gerekir.

Fasıl 3:

Tanık olduğum bazı vücut erbabı genelleme yaparak "her şeye Hakk'tır dersen de doğrudur, her şeye halktır dersen de doğrudur" gibi söylevlerde bulunurlar; hikmeti idrak etme mertebelerini ve zahir/ batın ilişkisinde[2] âlemlere bakış zaviyelerini bu ve benzer söylevlerde ifade ederler.

Var edilmiş olan her şey neye göre Hakk'tır, neye göre halktır söyleminin aklını gösterdikleri de söylenemez. Yukarıdaki söylevleri doğrultusunda verdikleri su özdeği üzerinden Hakk'ın şahsına kıyasen hatalı bir misallendirme yaparlar. Su özdeğini de niteliğine göre değil niceliğine göre su sıvı, buhar ve katı haldeyken hep sudur ifadesiyle misallendirmede bulunurlar. Bu da su özdeğinin niteliğinden bakıldığında hatalı bir örneklemedir. H_2O molekül olarak ele alınır ise ifade değişir. H_2O molekülü, gaz formunda buhardır; katı formda buzdur; sıvı formda sudur; ve üç farklı özdek gibi görünenin kendiliği ise formlarına aşkın olan H_2O

---

[2] *Bu konuda polemiğe girmeden İmam-ı Rabbani'nin görüşlerini de dikkate almak lazım gelir.*

dur. Bu sebepten dolayı her şey özü itibarıyla Hakk'tır, var oluşu ile de Hakk'tandır denilebilir, var oluş biçimi ile Hakk'tır denilemez.

Böylesi bir durumda dil problemi de görülür. Dolayısıyla her şeyi, sıfatının hakkı değerince anlamlandırıldığı kavram ve esmalarla anlamak ve bakışımda bulunmak dilde ve kavrayışımızda çelişkisiz olmak için şarttır.

Ayrıca vücut ehli Hakk'ın görünen mevcudatta kendisine örtündüğünü ve kendisini bilme sürecinde bulunduğunu vurgular. Lakin Cenabı Hakk, zatının nurları ile her şeyi var ederken ve var ettikten sonra var ettiklerinde şuursal düzeyde kayba, fiziksel düzeyde de bozunuma uğramaz. Kendini bilen varlık iken halk ettiğini de her düzeyde nedenselliğinde bilendir. Yani vücut ehli, var oluşa ait söylevlerinde ontolojik (varlık-bilimsel) düzeyde de çelişkili ifadelerde bulunurlar.

Halk ediliş düzeyinde her şeyin Hakk veya halk olmaları söylevini var edilenlerin neye göre Hakk, neye göre halk oldukları doğrultusunda anlamlandırmak gerekir. Çünkü bunun dışında yapılacak anlamlandırmalar bilgi-bilimsel, dil ve varlık bilimsel düzeyde yapılacak teolojide, Cenabı Hakk'ın varlık bilgisine kıyasen çelişkiler gösterir. Buna örnek olarak Cenabı Hakk şahsı ile hiçbir şeye benzemiyor iken her şeye sureten Hakk'tır derseniz teolojinizde çelişki arzetmiş olursunuz. Anlatılanlar doğrultusunda var edilmiş olan âlemlerin yani bilinenlerin Hakk veya halk oluşları söylevini haklar çerçevesinde görmek ve bilmek gerekir. Şöyle ki görünen ve bilinen âlemler Halik tarafından icat düzeyinde var edilmeleri sebebiyle halktırlar (halk edilmiş olan). Halk özü itibarıyla da varlığında değişmez olan Hakk'tır. Özü itibarıyla Hakk olan halk var oluşu ile Hakk'ın kendi

nurundan halk etmesi sonucu Hakk'tandır, Hakk'ın vücut ahadiyeti sebebi ile O'nun varlığında var oluşta bulunulması zorunluluğu sebebi ile Hakk'tadır. Var edilenler halk edildikleri nitelik ve nicelik durumlarına göre Hakk'ın şahsına kıyasen sınırlı var oluşları sebebi ile başkalılık arz etmelerinden dolayı Hakk'tan ve Hakk'ta oluşları ile beraber Hakk'ladırlar.

Bu bağlamda var edilenler, özleri itibarıyla Hakk iken var oluşları itibarıyla halktırlar. Halk edilişi sebebi ile de her şey sınırlı var oluş sıfatları -istidatları (potansiyelleri)- ve özellikle varlık ahadiyetinde, Hakk'ın varlığının benzersizliğinde, Hakk'ın murad ettiğinin görünür olabilmesi için halk etmenin zorunluluğu olan suret biçimi üzeri var edilmeleri sebebiyle sureten var oluştadırlar ve suretlerin duyularla algılanışında Hakk'ı değil yalnızca kendilerini gösterirler. Bu sebepten halk edilenlere halktır demenin dahilinde sıfatları itibarıyla da haklarınca görmek ve bilmek yerinde olur. Kur'an'da atam İbrahim'in var edilenlerin evvela ilahlık sıfatları atfederek haklarının dışında görmesi ve sonuçta onları Hakk'ın külliyattaki fiiliyatı üzeri tavırlarında anlamlandırışı anlatır olduğum konuya suretlere hakkının dışında Hakk'lık atfetmemek adına güzel bir örnektir.

Kaldı ki sureten halk edilen her şey, suret ve diğer sıfatları itibarıyla cüz'i ve fani olmalarının yokluk durumunu, var oluşun mekanik deviniminde (ve fiziksel değişiminde) göstermeleri sebebi ile baki olan Hakk'tır nasıl denilebilir ki Hakk onları kendisi ile, özleri olmaları ile diri tutmakla beraber ikame, idare ve idame ediyor iken, onlara Allah'ın kendiliği olarak bakmak insafsızlıktır. Ve onlara hakları olmayan bir ilahlık sıfatı atfetmek hem onları var oluş sıfatlarına kıyasen yalanlamak olur hem de Hakk'ın varlığından yana gaflete düşmüş olarak Hakk'ın varlığına iftira atmış bulunarak yalan beyanda bulunmuş oluruz.

Dil bilgisi itibarıyla belirtmek gerekir ki var edilen her şey var oluşu ile Hakk'ta, Hakk'tan ve Hakk ile iken halktırlar, halk oluşları ile de her şey duyularla algıda yalnızca kendilerini göstermeleri sebebi ile de Hakk'a perdedirler. Hakk'a perde olan her şey duyularla algı düzeyinde bize Hakk'ı göstermedikleri gibi, duyu düzeyindeki algılarımız sonucunda da edindiğimiz keyfiyetler sebebiyle bizi Hakk'a gafil bırakırlar.

Duyularla algı düzeyinde belirlediğimiz nesneleri Hakk'ın kendisi olarak görmeden, ama her şeyin ve var oluşumuzun asli kaynağı olan Hakk'tan var olduğuna hüsnü zan ile iman etmemiz sonucunda, putperest, panteist ve her türlü inkâra dayalı özdekçi düşüncede O'nu inkâr etmemek, O'nu "halk O'dur" diyerek de varlığından yana düşüncede indirgemeci olarak sınırlamamak gerekir. İmanımız doğrultusunda külliyattaki fiiliyat üzerinden halk edilenlere aşkın olan Hakk'ı müşahede etmek gerekir. Halk üzerinden Hakk'ı fiiliyatta sıfat, esma ve ayet tavırlarında müşahede etmek, algı düzeyinde gerçekleşen şahit olma değil iman doğrultusunda ilkesel düzeyde gerçekleşen bir müşahededir. Duyularla algı düzeyinde yalnızca halk edileni görürüz. İman ile asli varlığımızdan gelen feraset ve sezgi düzeyindeki algılama ile de halkı Hakk olarak değil, halk üzerinde rab sıfatları ile fiilde aşkın (aliyy) olan Hakk'ı tavırlarında müşahede ederiz.

Kişiler de dahil olmak üzere her türlü nesnel düzeyde görünenlere Hakk'tır diyerek Hakk'ı kişi veya nesneye indirgemek haksızlığıyla, her türlü kişi ve nesne üzerinden rablik tavırlarında Hakk'ı müşahede etmek iki ayrı durumdur. Bu noktada önemli olan hususiyet müşahededе iman ile ilkesel düzeyde bakışımda bulunulduğudur. Bu da müşahededе halkın anlamlandırılmasından daha çok, halk üzerinden Hakk ile nesne

düzeyinde değil yaşam düzeyinde hayatın anlamlandırılmasıdır. Yani tevhid seyri, nesnel olgular üzerinden hayatın anlamlandırılması değil yaşamın bizatihi Cenabı Hakk'ın fiiliyatı üzeri dirilikle anlamlandırılmasıdır.

Yaşam düzeyinde her şey Hakk'ın şahsı doğrultusunda, Hakk'ın şahsının kendisi değil aklen Hakk'ın ayetleri mahiyetinde, Hakk'ı işaret eden ayetler olarak görülmelidir. İman ile de Hakk'ın şahsının kendisi değil şahsının sıfat, esma ve ayet tavırları olarak bilinmeli ve tavırlarında Hakk fiiliyatında müşahede edilmelidir. Böylece her şey Hakk'ın şahsı doğrultusunda yaşam üzerinden anlam kazanmış olarak hakikat dediğimiz Hakk'ın varlık gerçekliğinde anlamını bulur.

Mademki öyledir her şeye Hakk demek her şeyi Hakk görmek tevhitten uzak, gaflettir. Her şeyin var oluşu ile Hakk'ı işaret etmesi delili olarak ayet oluşu üzerinden imanımız doğrultusunda fiiliyatta Hakk'ı ilahi tavırlarında yaşamda müşahede etmemiz ve O'nu yaşamın diriliğinde bulmamız tevhidin gereği olarak O'nu hakkıyla bilmemiz olur. Bu doğrultuda her şeyi Hakk bilmek yerine, her şeyde Hakk'ı ilahi tavırları üzeri bilmek ve müşahede etmek Kur'an ahlakının zorunluluğudur. Zaten bize ibret olsun diye Hz, İsa nebinin dahi Kur'an'da Hakk ile olan diyalogunda kendisini ilahlık sıfatlarından tenzih ederek, Hakk'ı kendisine indirgemeyerek Hakk'ı kendisinden tenzih edişi bize Hakk'ın hiçbir şeye indirgenmemesi gerektiğini gösterir. Zaten diyalogda Hakk'ın İsa'ya konuşması dahi kendisini öznel düzeyde halk ettiğinden yana tenzih etmesi değil midir?

Hakikat arayışında bulunanlar için Kur'an'daki Hz. İbrahim'in örneklerinde halk edilen suretlerle Hakk'a, düşüncede sınır

vurulmaması gerektiği; Hz. İsa örneği ile ilahi sıfatlar üzeri olunsa da Hakk'a, düşüncede sınır vurulmaması gerektiği; Hz. Musa ve Hz. Hızır örneği ile ilkesel düzeyde hareket etsek de Hakk'a kişilik davranışlarımız ile kendimizi sınırlamamız gerektiği; Musa ve Semiramis örneği ile de keyfi iradeler düzeyinde hevâlarımızla Hakk'a hiçbir şeyle kendimizi sınırlandırmamamız gerektiği net bir şekilde anlamlandırılır. Kur'an'daki "**atınca sen atmadın, Allah attı**" vb. ayet örnekleri de bize Hz. Muhammed efendimizi Allah olarak görmemizi değil, yaşamın diriliğinde ve ilahi tavırlarıyla Hakk'ı bulmamız, müşahede etmemiz ve bu doğrultuda ilahi ahlak üzeri O'nu yaşamamız gerektiğinin anlamını bize verir. Bilmemiz gereken diri olan Hakk'ı yaşarken, Hakk'ı kendimiz ile sınırlamamamız gerektiğidir.

Kur'an'da Hz. İbrahim kıssası üzerinde ilkesel düşünme – süreklilik ilkesi- ile fiilinde suretlere aşkın, Musa kıssası üzerinden de yasalar üzeri ereksel olarak iradeye kıble vermesi sebebiyle iradeye aşkın Hakk Teâla'yı nasıl müşahede etmemiz gerektiği işaret edilir. Hz. İsa kıssasıyla ise Hakk Teâla'yı, "**Onlara azab edersen şüphesiz onlar senin kullarındır. Onları affedersen şüphesiz sen aziz ve hâkim olansın.**" (Maide 118) esmalarla sebepler dairesine aşkın hakikatiyle nasıl bilmemiz gerektiği anlatılır. Zaten esmalar hep aşkın olanı işaret etmeleriyle hakikatin hakkıyla bilinmesinin tevhid araçlarıdırlar. Hz. Muhammed efendimizin yaşamı üzerinden biçimlenen ayetlerle ise Hakk'ı, nesneye aşkın olan dirilikte bulunduğu için dirlikte bulmamız gerektiği ve O'nun iradesi üzeri O'nun ahlakında O'nu nasıl yaşamamız gerektiği anlamlandırılır. Bu sebepten dolayı Hakk'ı peygamber faziletleri üzeri müşahede etmemiz ve O'nu yaşamın diriliğinde bulmamız gerekir.

Bir daha söylemek gerekir ise tevhid, her şeyi Hakk görmek değil, her şeyde Hakk'ı müşahede etmektir. Ayrıca tevhid Hakk'ın şahsı üzeri, haklarınca her şeyin anlamını yaşamda iman ile sebeplerinde (ayet hükmünü) bilmektir. Bu hikmetin birinci basamağıdır. Hikmetin ikinci basamağı ise her şeyde Hakk'ı tavırlarında hayır üzeri olmamız sonucunda Hayy olmasının fiillerinde müşahede etmemizdir. Çünkü hayır, Hayy olanın ilkesel tavır biçimidir. Bu da Hakk'ın rahmet üzeri oluşudur. Bizlerin ilkeler düzeyinde hayır üzeri oluşu da yegâne diri olan Hakk'a kavuşmamıza sebeptir. Bu da doğru yol olan hayır üzeri yaşamda Hakk'ı bulmaktır.

Sonuç olarak herhangi bir nesne, suret, insan, kâinat kuvveti vb durumlarla müşahededede ve söylevde Hakk'ı düşüncede sınırlandırma hakkımız yoktur. Lakin Hakk'ın her türden sınırlılar üzerinde aşkın varlık olarak sınırsızca tavırlarda olduğunu tevhidin gereği olarak müşahede etme hakkımız vardır. Bu hakkımız ise üzerimize farz olan bir haktır.

Halk edilenlere Hakk'tırlar derken neye göre Hakk'tırlar, neye göre halktırlar, neye göre Hakk değildirlerin aklını gösteremiyorsak eğer, Allah yolunun yolcularını itikatlarında çelişkiye düşürecek hakkımızın olmadığını da bilmek gerekir. Bu bağlamda Kur'an'ı haklar çerçevesinde okumak yerinde olur.

Fasıl 4:

Tasavvufta Cenabı Hakk'ın zatı için "**O vardı yanında da hiç kimse yoktu.**" (Hz. Muhammed s.a.v) ve "**Her daim Allah öyledir. Şu anda dahi öyledir.**" (Hz. Ali r.a.) söylevleri ahadiyet ve vahidiyet temelli olarak O'nu bilmenin belirleyici kriterleridir. Hz. Nebi efendimizin söylevi düşüncede Hakk'ın zatının ahadiyetini işaret eder. Hz. Ali'nin söylevi ise düşüncede Hakk'ın hem zatının

ahadiyetini hem de zatı ile mahlûkatına içkin olarak mahlukatına aşkın aliyy oluşunun vahidiyetini işaret eder.

Cenabı Hakk'ın zati varlığının yanında başka bir yer ve başka bir kimse bulunmadığından dolayı O'nun varlığının dışında bir yere çıkılamayacağından dolayı O'na dışsal ve özsel olarak da zatından olan bizler O'na karşıt bir varlık olarak O'nun zatını müşahede edemeyiz. Bu bağlamda O'nun zatına karşıt ve dışsal olarak O'nun zatını müşahede edemeyen bizler kulluk perdesi ve mahlûkat perdesinde O'na dışsalmışçasına mahlûkatına aşkın varlık olarak ilahi sıfat tavırlarını iman doğrultusunda müşahede ederiz. Hakk Teâla'nın zatını ise yaşamın diriliğinde, şuurlu oluşun kendiliğinde, kendimizde bulabiliriz. Yaşayan O'nu sadece ilahi sıfat tavırları üzeri yaşayabiliriz.

Varlıkta görmek, bilmek; görenin ve bilenin görme ve bilmenin nesneleri doğrultusunda ikilik içerir. Hakk'ın zatının ahadiyeti sebebiyle varlıkta gördüğümüz ve bildiğimiz her şey varlığın zatı değil Zat-ı ilahinin ilahi tavırları ve O'nun var ettiği mahlûkatın niteliksel ve niceliksel sıfatlarından ibarettir. Duyularla algıda mahlûkatı müşahede ederiz. İman ile algıda ise Hakk'ı ilahi tavırlarında müşahede ederiz.

Hakk Teâla zatıyla varlık olarak yanında kimse bulunmadan ahad olduğu için "zatından başka kimse mi var O'ndan başka bir varlık bileyim ve göreyim." fikrinde bulunulabilir. Bu fikir halk edilenleri Hakk'tırlar görüşüyle görme anlayışının temel referansı olabilir. Lakin böylesi bir fikir Cenabı Hakk'ın zatında zatını bilir olması ve zatının yanında kimse olmadığından sebebiyet zatında zatına görünen sadece zatıdır ahadiyet makamı için geçerlidir.

İman ile Hakk Teâla'yı mevcudiyet üzerinden mevcudata içkin oluşu doğrultusunda tavırlarıyla mevcudata aşkın olan varlık

olarak müşahede ederiz. Mahlûkatı görünüşleri itibariyle Hakk'ın kendisi gibi görmek de her ne kadar iman içeren bir bakışım olsa da Cenabı Hakk'ın zatı kıyasınca mevcud mahlûkatı Hakk olarak görmek duyularla algıladıklarımızda Hakk'ın zatını sınırlamak olur.

Kanaatim o ki düşüncede mevcudata itikatları gereği Hakk'tırlar diye bakışımda bulunanlar, itikatlarını dilde ifade etmelerinin dışında duyuları ile algıda bulunurlarken mevcudatı Hakk'ın kendisi olarak görmüyorlardır.

Hakk'ın varlığında Hakk ile zatı gereği ahadiyeti sebebiyle ikiliğe düşmemek ve O'nu mevcudattan ayrı görerek O'nu kendisi ile sınırlamamak adına her şeyi Hakk olarak görüyoruz denilirse eğer; Hakk'ın zatı ile duyularla algıladıklarımızı müşahededе karıştırmamak gerektiğini belirtmek yerinde olur. Çünkü müşahedenin zorunluluğu olarak müşahede eden müşahede nesnesiyle beraber ikilikte bulunur. Böylesi ikilikte Hakk'ın zatına dışsal bir hileyi rabbani üzeri kulluk perdesinde müşahede gerçekleşir. Varlık olarak Hakk'ın zatına dışsal olunamayacağından dolayı zatı müşahede edilemeyeceğinden sebebiyet algıda görünenler, Hakk'ın tavırları olarak bilinmeli ve onlar üzerinden Hakk Teâla tavırlarında müşahede edilmelidir. Hakk Teâla'nın zatı yukarıda belirtildiği gibi yaşamın diriliğinde görülmeli değil bulunmalıdır.

O zatı ile mevcudattan ayrı değildir ki mevcudat ve Hakk ikiliğine düşülsün. Mevcudat ile Hakk ikiliği düşüncede Hakk'ı hakkıyla müşahede etmenin gereğidir. Zaten o mevcudatla nesnellikte görünen olarak değil zatı gereği bir olandır ve külli hareketinde eylemiyle mevcudata aşkın varlık olarak mevcudatla bir olduğunu gösterir. Bu durumda bir olan bir varlık nasıl olur da

düşüncede mevcut ile bir edilebilir. Kanaatim o ki buradaki problem birlik ilkesinde öznel kendiliğin ve nesnel kendiliğin karıştırılmasıdır. O, nesne kendiliği olmadan özne kendiliğinde ve fiili dahilinde her şey ile bir olandır. O'nu istidatlar üzerinden fiilinde belirlenime çıkışı ile istidatlara indirgemek yanılgısının aşılması gerekir.

O'nun zatını ahadiyeti üzeri zatında bulan nur deryasında zatını zatı bilir ve zatında zatına görünen sadece zatıdır mertebesine varmış olur. Bu anlatır olduğum seyir ise ehline ayandır.

Cenabı Hakk zatıyla varlık olarak ahaddır. Var ettiği bütün mahlûkatı ise kendi varlığının nurundan var etmesiyle, O'nun ilahi sıfat varlık tavırlarının belirişinin sebep tavırlarıdır (tavırlarındandır). Varlık olarak zatıyla Hakk Teâla ahad, mahlukat ise varlık tavırları olarak mevcud olan var oluşlardır. Mevcudiyet duyularla algıda bize sadece kendilerini gösterirler.

Her türlü müşahedede ikilikte bulunularak Hakk'ın zatına kıyasen O'na dışsalmışçasına kulluk perdesinin hileyi rabbanisinde temaşada bulunulduğu için zati olarak O'na dışsal olunamayacağından sebebiyet mevcut mahlûkat üzerinden her şeyi Hakk diye görmek yerine her şeyi Hakk'tan bilmek anlayışı üzeri bakışımda bulunmak doğru olur. Ve Hakk'ın zatını yaşamın diriliğindeki şuurun kendiliğinde bulmak ve yaşamak gerekir. Böylece ikilikte bulunmadan O'na dışsal olunmadan O'na kavuşmuş oluruz.

Fasıl 5:

Her nesne şimdi ve burada olarak kendini gösterir. Nesne kendini gösterirken hangi ilkeye bağlı olarak mevcudiyet kazanmış ise eğer bunu ilişkilerinde ve ilişkilerinin sonucunda gösterir. Bu

bağlamda görünenler duyuda algı ilkesi gereği görünüşe sahip iken ilişkilerinde ve sebep oldukları sonuçlar üzerinden bağlı olunan ilkelerine göre ilişkilendirilerek akli olarak bilinirler. Bu bağlamda belirtirsek nesne akli olarak bilinebilir ama nesnenin kendisi değil ama nesnenin varlık öznesi olarak Tanrı iman ile bilinir. Hazreti Ali'nin de dediği gibi "bu gözlerle (duyu gözleri) Allah'ı göremeyiz ama iman dolu gözlerle Allah'ı görürüz.

Bu fasılda anlamlı kılmak istediğim vücutçu gelenekte eşya hükmünde belirene Allah şahsı üzeri mahiyet kazandırılırken ussal olan ile iman düzeyinde şuursal olan birbirine karıştırılmıştır. Allah'a nesnenin kendisi olarak değil nesnel zemin üzerinden kimlik tavırları olan esma tavırları üzeri fiilinde görünüşüne tanık olunabilir. Bu da itikat ile değil sadece iman ile gerçekleşir.

Nesnenin kendisine ussal bakıldığında, Kur'an beyanı üzeri de belirtirsek mutlak mahiyeti olarak öznesi Tanrı'nın belirim kıpısı olan delili -ayeti hükmünde bulunduğudur. Bununla beraber belirtmek gerekirse görünenlerde değil görünenlere subiti sıfatları üzeri fiilinde kimlik tavırlarında bulunurken kendini gösteren Tanrı'yı kimliği gereği ile ilkesel olarak ussal zeminde anlamlı kılmak daha felsefi ve daha anlamlı bir yaklaşım olacaktır.

Fasıl 6:

Tanrı kâinatın mutlak öznesi olarak tinin özde yaşanması ve edimde gösterilmesi gereği ile halk etme hareketin sonucu olarak tekil ve tikel –istidat üzeri belirim olan nesnel belirişe tümelde aşkın durumda bulunur. Bu bağlamda Tanrı istidada haiz olmaktan uzak istidada haiz olanlardan kimlik belirimi olan tavırları üzeri rabb sıfatları ile görünür. Bu bağlamda rabb sıfatları gereği ile edimlerinde ereğine bağlı ilkesellikte görünen

Tanrı'yı, kimlik belirimi olan sıfatları gereği ile de nesnel olanın kendiliği ile karıştırmamak gerekir. Ayrıca Tanrı sıfatlarının onun sıfatları olarak ifadede vurgulanması gerekirken sıfatların da kendisi olduğu ifadesi zorlamadan ibarettir. Tanrı rahmettir, görmedir, cömertliktir vb. ifadelerde bulunulmakta ama hakikate sadık olarak Tanrı rahmet edendir, görendir, cömerttir ifadesinde bulunmak doğru olandır.

Ussal tanıklıkta özne yükleminde bulunarak sıfatların Tanrı'nın sıfatları olduğunun beyanı ile sıfatların kendisi olduğu beyanı tümelde duranı tekil olana indirgemek olur. Yani görme duyma, af, cömertlik vb. sıfatlar için bunlar Tanrı'dır diyemeyiz ama Tanrı cömerttir, af edicidir, duyandır vb. biçimde ifadelerde bulunarak daha doğru olan ussal bir ifade zemini ediniriz. Bu da öznel olandan hareketle mantığın gerekliliğidir. Bu anlatır olduğum da gösterir ki vücutçu gelenekte dilde yetersizlikten daha çok dili kullanmada itikatlar sebebiyle yetersizlik vardır. Dili kullanmada ki yetersizlik ise ussal olarak yeterli ve ilkesellikte doğru bir düşünce zemini edinmediklerinin göstergesidir. Bu da Tanrı'nın kendiliği olarak mahiyetini, ussal kıble -kabulde oldukları itikatta- olarak ıskaladıklarının da göstergesidir.

Tanrı sıfatları Tanrı'nın kendiliği olmasından daha çok kendiliğinin belirimi olan kimlik kıpılarıdır. Dilde bir sıfata indirgediğimiz varlık olarak Tanrı, sayısını bilemediğimiz ereğine bağlı ilkesel tavırlarda kimlik belirlenimlerinde nesnelliğe değil öznelliğe haiz mahiyette seyir etmektedir.

Fasıl 7:

Tanrı algı sonralığı sebebiyle olmuş ve bitmişte bulunan halk ettiğine doğrultusal zaman olarak önünde duran ve ussal farkındalıkta ise kendisine doğru yönelişte olunandır. Bu da

Tanrı'nın, halk etme eylemi sonucunda öznellikte, melekûtu -kuvvetleri- ile halk ettiği üzerinde bulunurken halk ettiğine zamansal olarak önde -ileride olması sebebiyledir. Bu durumda Tanrı şimdi ve burada tanık olunana -olmuş ve bitmiş olması sebebiyle fani olana- zamansallıkta hep aşkın olarak kendiliğinde tanıktır. Yani yaratılan ürün yaratıcının kendiliği olmadan kendisinin sıfat belirimi olarak hep önünde durur (Bu insanda dahi Tanrı sıfatı sebebiyle öyle değil midir?). Bu bağlamda nesnellikte şimdi ve burada algıladığımız her şeyi Tanrı'nın kendiliği olarak görmemiz bir zorlamadan ibaret olup, Tanrı'nın bir sıfat belirimi olarak görmemiz gerektiği aklını bize verir. Tanrı'nın kendiliği diye gördüğümüz her kimlik edinme nesnesine Tanrı, zamansal olarak önünde aşkınlıkta bulunarak nesnel olanın ereğe bağlı doğrusallığında bulunur. Bu bağlamda nesnel olana Tanrı kendiliği olarak tanık olma ifadesi hak olan değil zandan ibarettir.

Zaten "**baki olan Allah'ın veçhine yönel**" ve "**Hakk'tan geldiniz ve Hakk'a geri döneceksiniz**" ayet beyanlarına zaman ilkesi ile bakıldığında ifade ettiklerim net bir biçimde anlam kazanmaktadır.

Fasıl 8:

Dinin temeli tevhit akidesidir. Tevhit ise her şeyi Hakk görmek değil her şeyde nesnel sebeplere aşkın fiilinde kimlik belirim sıfatlarında görünen Hakk'ı görebilmektir. Bunun içindir ki nesne odaklı olarak Tanrı'yı nesnenin kendisi değil Tanrı'ya fiil odaklı olarak kimlik edimleri olan sıfat belirimleri üzeri tanık olmak gerekir.

Tanrı'nın kendiliğine ise insan, kendi dışında değil kendi şahsında yaşamın diriliğinde şuursallığında tanık olmalıdır. Böylece

kâinatta kendiliğine tanık olamayacağı Tanrı'yı insan yaşamın diriliğinde özsel olan içsel yaşantısında ve ürettikleri ve ürettikleri üzerinde edindiği değerlerdeki edimleri doğrultusunda güzel ahlak ve kimlik tavırlarında izhar olan hâli gereğinde tininde bulabilir. Böylece Tanrı'yı kâinat üzerinden kendinden ötelemeden kendi üzerinde Rabbi olarak bulur.

Fasıl 9:

Bulunduğumuz küreyi arza gölgeler vadisi de -temsile dünyası da- denilir. Gölgelerine gelene kadar asıllar ve asılların asılları gibi âlemler adı altında görünüşe çıkma (dışlaşma) mertebeleri adlandırılmıştır. Görünüşe çıkma bir süreç ise eğer bu süreçte görünüşe çıkmaya çalışan asıl olan ile asıl olanın fiili üzeri görünüşüne nesne olan gölgenin kendisi nasıl aynılıkta zikredilebilir? Miraç hadisesi ile de nesneden öznesi olan Tanrı'ya yükseliş anlamlı kılınmış değil midir? Tanrı hep aslında öznellikte dururken gölge bahsi ile zikredilmek istenen nesneye nasıl Tanrı'nın kendiliğidir diyebiliriz, Tanrı süreçte kendisine tanık olmaya çalışan bizlere sürecin sonucundan bakıyorken.

Bununla beraber hem âlemlerin eksiklik yönü ile acziyetinden -ihtiyaçlı olduklarından- bahsedilecek hem de zatında ihtiyaçlı olmaktan uzak kendi ile kaim ve daim olan Tanrı'nın kendisi olduğundan bahsedilecek. Böylesi çelişkili ifadelere sahip birçok vücut erbabı ile tanıştığımda anladım ki Vahdeti Vücut ehli hakikati ile Tanrı'nın zatından haberdar değil. Gördüğüm kadarı ile vücut ehli Tanrı'ya suretleri halk etme sıfatı doğrultusunda hak -ait kılınan- sıfatı ile tavırdayken görünenlerin hak sıfatında kalmış olarak Tanrı'nın varlık kendiliğinin mahiyetinden uzak kalmışlardır.

"Gölgede kalmış nicesi

Suretler olmuş perdesi

Hakikat zanlardan öte

Zanlar olmuş zevki

Hilede kalmış nicesi.

Akılda atılası yük,

Vicdanda kabul görmeyen dert,

Hakk kabul etmiyor,

İnatta duruyor fert.”

Fasıl 10:

Tanrı’ya nesnel zaman belirlenimlerine sebep nesnelerin kendisi olarak değil doğa zemininde nesnelere, mekâna aşkın olan ana taşınıldığında tavırlarında tümel hareketin kendisinde imanla hakkı ile tanık olunabilir.

Fasıl 11:

Modern olarak vücutçu söylevin en yüksek biçimde nesneyi anlamlı kılması “her şey Tanrı’nın görünüş biçimleridir” -panteizm- söylevidir. Bu ifadeye de dikkatli bakıldığında düşüncenin nesnenin suretleri üzerinde biçimsellikte nesnel akılda kaldığını ve ilerleyemediğini görürüz. Tanrı görünüş biçimlerine indirgenerek düşüncede dondurulmuştur. Böylesi düşüncede düşünme nesnesi görünüş biçimleri ile eşyanın kendiliğidir. Böylesi düşüncede eşyaya Tanrı ile kimlik verilse de Tanrı’yı görünüş biçimleri olarak belirtilen eşyanın suretlerinde değil suretler üzerinden beliren kimlik tavırlarında iman ile

görürüz ve eşyanın tabiatı üzeri zorunlu ilişkilerinde beliren yasaları üzeri us ile varlık olarak var olduğunu anlarız.

Burada önemli olan nesnel biçimler üzeri Tanrı'ya tanık olunabileceğinin de kast edilmesidir. Elbette ki doğadaki biçimselliğin zorunlu ilişkileri olarak beliren yasalar ve biçimler, tasarımsal olarak doğada usa ve doğada us zemininde düşünen özne olarak Tanrı'ya usta tanık olmamıza araçtırlar ama biçimsellikleri ile Tanrı'yı görmemize araç değildirler. Tanrı'yı görmek, doğa zemininde kimlik belirimi olan ilahi sıfat belirimlerine sebep harekette tanık olabilmekle mümkündür. Özellikle belirtmek gerekirse, Tanrı'da beliren biçimleri değil nesne olarak biçimlerin görünüşüne ve tinsel olarak da kimlik edinmeye sebep Tanrı hareketini düşüncede ıskalamamak gerekir.

Her şey Tanrı'nın görünüşü –zuhuru olmaktan daha çok Tanrı'nın ilke gereği ereksel edimlerde kimlikte görünüşünün nesnel kıpıları durumunda bulunurlar. Tanrı, ilkesel edimleri olan esma tavırları ile nesnelliğe aşkın edimleri ile kendini görünüşe -zuhura taşır. Eylemde görünüşüne sebep nesnel olan ayet kıpıları ise zorunlu ilişkilerinde zati belirim olmaktan daha çok ussal belirimlerdir. Zaten ayet -delil olan, ussal olandır. Nesnel bilinç algısında ussal olanda ussal olanın nesnesine tanığızdır, özne olanın ussal edimine değil. Bu sebepten dolayı us zemininde tanık olunan ussal olana iman ile öznellik yükleminde bulunmadan uslamlamalarda bulunan özneye eyleminde iman ile tanık olmak gerekir.

Daha önce ki yazılarda da belirttiğimiz gibi özne iç dünyada bulunandır, ilkesel ve ereksel edimlerinde ürettikleri üzerinden tin varlığı olarak kendisini görünüşe taşır -izhar eder. Ürettikleri

ise tinde kimlik edimleri üzeri görünüşünün belirim nesneleri olarak ussaldırlar. Us ile us zemininde ilkesel edimlerde olan özneyi bilebiliriz ama özneye, us zemininde ürettikleri üzerinden ereğinde seyir ettiği ilkesel edimleri üzeri iman ile tanık oluruz.

Tanrı'yı itikat üzeri nesnel bilinç düzeyinde algılamak kendimizden ötelemek olur. O'nu nesneye indirgemek ve nesneye öznellik yükleminde bulunarak O'na tanık olunduğunu söylemek zandan ibaret ötesinde durmaktır. Bunun haricinde ilkeye bağlı ereksel eylemlerinde O'na tanık olmak dahi -masiva olan hilesinde- ötesinde durmaktır. Her nerde görülürse zatında değil bir tavrında görünmüştür. Ötelerin bittiği insandır. İnsan öteleri bitirdiğinde, kendinde Tanrı'ya erdiğinde miracı kendinde bitendir. Böylece her şeyin, Tanrı -zatı- ile şuurlanmanın ve öznel biriciklikte yaşamanın nesnesi olduğu da görünmüş olunur. Böylesi bir durum dahi yaşamın diriliğinde şuurda öznellikte bir yaşantıdır. Böylesi ermede dahi mutlak özne düzeyinde külli varlık -Rabb-ül Âlemin olması sebebiyle Tanrı, kendisini yaşayan ahsen-i tâkvim olan insan ile sınırlanmaz.

İnsan kendini beden zan eder. Beden olduğuna dahi inanmazken ve bedenden ibaret değil iken Tanrı'yı nesnel olgusallığa indirgemekle hakkaniyet ilkesinden uzak zanda bulunur. İnsan her türlü algıda bulunurken algıladıklarının nesnesinde kalır ama algıladıkları sebebiyle kendini öteler ve kendini öznellikte algılamaz. Zaten insan her şeyi hisseder ama bir tek kendisini öz farkındalıkta hissedemez. Kendisini öz farkındalıkta hissettiğinde nesnel algılamada bulunmadan öznelliğinin algısında sadece kendiliğini yaşamaktadır.

Tevhit öğretisindeki teşbih ve tenzih bahsi gereği de belirtmek gerekirse; nesnel olgusal olanın Tanrı olduğunu ifade etmek

teşbih ve tenzihi tevhit etmek olamaz. Tenzih ve teşbih, nesnel olgusal olanda değil edimsel olgusal olan Tanrı'nın esma tavırlarında tevhidi düzeyde zevk edilmiş olunur. Her ilahi esma, Tanrı'nın ilkesel olan ereksel edimselliğinde öznel kimlik belirim kıpıları olarak hem Tanrı'nın zatına nesnel olgusal olana aşkın olduğu eyleminde işaret etmeleri ve eyleminde tanık kılmaları sebebiyle tenzihte hem de Tanrı'ya usta tanık olmanın kavramsal belirimleri olmaları sebebiyle de teşbihte tevhit seyrinde bulunmanın gerekliliğidir. İçerikleri doğrultusunda ilahi esmalar bilinç zemininde, teşbih gereği usta Tanrı'yı bilmenin ve O'nu tanıyabilmenin, tenzih gereği de iman ile O'na nesneye aşkın edimlerinde şuurunda olarak tanık olabilmenin tevhit belirlenimleridirler.

Yukarıda anlatılanlar bağlamında belirtirsek; "**her gün yeni bir tavırdayım**" ayeti ilkesi ile kendisini tavırlarında izhar eden -gösteren Tanrı anlayışı doğrultusunda bakıldığında "her şey Tanrı'nın görünüş biçimleridir" demek yerine "her şey Tanrı'nın tavırlarında kendini izhar edişidir" demek daha doğru olur. Bu bağlamda irfan adına belirtmek gerekirse; "her şey enerjinin görünüş biçimidir" ifadesi de "her şey enerjinin bir davranış biçimidir" ifadesine taşınmalıdır.

İlahlık belirimi olan esma beliriminde -tecellisinde- edimlerinde kendini gösteren -zuhur ettiren- Tanrı'dır. Esma, us zemininde dilde kimlik belirimlerindendir. Kimlik dil üst yapı kurumunda öznenin belirlenim kazanarak kendini ifade etmesinin sonucunda us zemininde dilde edinilen bir olgudur. Bu sebepten dolayı esma, Tanrı'nın kimlikte usta içerikleri doğrultusunda kavramsal düzeyde beliriminin kıpılarıdırlar, Tanrı'nın özne olarak kendiliği değildirler. Dilde sözcükler olarak form düzeyinde görünen esma, usta içeriklerine göre vasıflandırıldıkları yüklem doğrultusunda

Tanrı imgesinin hatıra getirmeleri üzeri imanlı insanı Tanrı'ya taşımanın nesneleridirler. Bununla beraber esma Tanrı'nın kendiliği olmasa da Tanrı'nın doğada ilahlık tavrı edimlerinde belirişine – kendini izhar edişine- iman ile bilinçte tanık olabilmenin ussal nesneleridir. Esma, kimlik belirlenimleri olarak dilde görünen en yüksek formlardır.

Dilde esmalar, Tanrı'nın kendiliği olmasa da ilahlık tavırları olarak Tanrı'nın doğada gizilde -batında duran öznelliğinin doğada davranış biçimleri olarak eylemde görünüşünün -zahir oluşunun- belirlenişinin nesneleri olarak imanlı insanı Tanrı'ya yakin kılarlar. Düşüncede ise içerikleri doğrultusunda düşünen imanlı insanı Tanrı'ya taşırlar. Tanrı varlığında ise esma, ilkeye bağlı ereksel olan Tanrı hareketinin davranış biçimi olarak kimlik belirlenimidir. Hareket özne değildir ama özne hareket eden olduğu içindir ki davranış biçimi olarak esma Tanrı değildir ama Tanrı'nın kendisini ilahlık edimlerinde görünüşe taşımasıdır. Davranış biçimi özne değildir ama özneldir ve öznenin us aracılığı ile algılanışının zorunluluğudur. Bu da öznenin kendiliğinin kendisine dışsal algılanamayacağından dolayı doğa zemininde edimlerde algılanmasındandır.

Tanrı'nın davranış biçimlerinde kendini görünüşe getirdiği en yüksek davranış biçimi ise dilde esmalar üzeri ifadelerde bulunurken kendisini görünüşe taşımasıdır. "**Ya Musa korkma! Ben âlemlerin rabbiyim**" ifadesinde de anlatır olduğum edimsel olgu net bir biçimde anlam kazanır. "**Ben âlemlerin rabbiyim**" ifadesi sonucunda Musa'nın bilincinde âlemlerin rabbini dil davranışı üzeri algılayışının sonucu olarak Tanrı'ya bakışımında bulunması zorunlu olmuştur. Bu durum dilde kendini ifade eden insan içinde geçerlidir. Zaten dil kullanımı itibarı ile öznel bir davranış olarak öznenin belirişinin en mükemmel aracıdır.

Bir daha belirtmek gerekirse; doğada olup bitmekte olanı duyu - algı gecikmesi sebebiyle olmuş bitmişlikte yaşarız. Halk edici kudret olarak Tanrı zamansal bağlamda halk ettiğinin olmuş bitmişlikte yaşadığının ilerisinde olarak hep halk edici konumundadır. Bu bağlamda olmuş bitmişlikte yaşadığımızın Tanrı'nın kendisi olduğunu ifade etmek mantıklı değildir. Bu da gösterir ki vücut itikadında zaman ıtlağı üzerinden mantık zemininde kuvvetli fikirler üretilmemiştir.

Kadim bilgeliğin günümüz dilinde yeniden ifade bulması için bilinç ve şuuru; akıl ve idraki; inanç ve imanı; aralarındaki öznel yapısallığı ve bu olguların kendi aralarındaki yatay ve dikey geçişlerini hak ilkesi üzeri hüsnü zan (hakkaniyet ilkesine bağlı olarak sadakat ve/ veya aşk) içkinliğinde ve işlevselliğinde yeniden detaylandırmak lazımdır.

Hüsnü zan ile algılayan bilinç, akıl ve inanç nesnel bakışımlarının yeteneklerini, sınırlarını ve zaaflarını; zati tecelli olarak dışlaşan şuur, idrak ve iman öznel bakışımlarının insanı nerelere kadar yükseltebileceğinin geleneksel anlatımını, konuşma diline kazandırılan yeni kelimeler üzerinden tekrarlayarak değil de geleneksel düşünce sistematiğini zamanın tinine uygun olarak güncelleyip, yeniden ifade etmek lazımdır.

Bu makale özellikle ereğe bağlı ilkesel harekette beliren Tanrı kimliği ve zaman ıtlağı üzerinde zevk edilirse eğer vücutçu fikriyatın tasavvuf düşünce yürüyüşünde Allah'ın varlık mahiyetini sorgulamada açtığı tartışmalı yolda kendi üzerinde ve kendi dışında doğa zemininde düşünce nesnesinde kalınmasından dolayı çocukluk devresi olduğu görülür. Çocuklukta ise istidatlara bakılmaz nesnel kimlik edinme düzeyinde nesnel olan, kimlikte öznelleştirilir. Öznenin öznellikte

ereğe bağlı ilkesellikte edimleri üzeri kimlik sahibi olduğu zevk edilmez. Bu da vücutçu gelenekte seyir edenlerde net bir biçimde görülür.

Bir vücutçu olarak yukarda anlatır olduğum, eleştirisini yaptığım vücutçu anlayıştan uzak olarak şahsında karar kıldığım vahidiyeti gereği ile melekûtu üzeri iş gören, var olduğum sürece zamansal olarak ahadiyet şuuru ile hep ilerimde duran anda yaşadığımda bulduğum özümde ayrı ve gayrımın olmadığı Allah'a iman etmekteyim. Eşyanın kendiliği olarak gördüğüm bir rabbe ise hiç tanık olmadım, eşyanın rabbi olan Allah'a her daim tanığım.

Vücutçu görüşün takipçisi olanlar, itikat temelinde ifade bulan nesnel olgusal olan özdek zemininde doğada belirenlerin, öznel olgusal olan edimlerinde görünen Tanrı'nın kendisi olduğunu belirten söylevlerini aşmaları gerekir.

Doğrusunu Allah bilir. Fikirleri ile düşünce ufkumuzu genişleten ve daha doğru olarak düşünmemize sebep olan erenlere selam olsun.

Bu yazıyı kaleme alırken istedim ki tarihsel kişiler üzerinden gerçekleşen polemiklere uğramadan sadece düşüncelerimi ifade edeyim.

Muhabbetle.

25.09.2014

"Yaklaşımımızda/tarzımızda Mutlak olanı, Hakiki olanı, nesnellik ve öznelliğin birliği olarak tasarlıyoruz, bu neden ile ne o, ne de diğeri olur, ve bir o kadar da biri olduğu kadar diğeridir; ve Aristo kendisini bu, aynı spekülasyonlarla meşgul etmiştir, bunlar hâlen, günümüzün bile en derin spekülasyonlarıdır, ve bunları mutlak bir kesinlikte ifade etmiştir. Bu nedenle, Aristo'da işaret edilenlerde, soyut düşüncenin getirdiği kuru bir kimlik yoktur, çünkü nesnel ve öznel olanın farkını, kesin ve doğru bir şekilde ortaya koyar. Bu tür ölü bir kimlik olarak değil, ancak enerji onun için, en çok, Tanrı'ya ululanacak olandır. Bu nedenle birlik zayıf, felsefi olmayan bir tanımlamadır ve hakiki felsefe kimliklerden oluşan bir sistem değildir."

HEGEL

***

Hegel'in tespitleri üzerine gönderdiğiniz paragrafı okudum. Eleştiri düzeyinde değil ama esinlendiklerimi paylaşmak istedim.

Onun da dediği gibi "hakiki felsefe kimliklerden oluşan bir sistem değildir" ama kanaatim o ki felsefenin gereği olarak kimliğin de sorgulaması gereken adresidir.

"Evet, kimlikler de felsefede sorgulanır. Hazretin kastettiği ise hakikatlerin kişilerden bağımsız olarak var olduğudur; kişinin keyfine göre değişmez, felsefe ise hakikatlerle yapılır. Eğer, felsefe kimlik ve kişilikle ilişkilendirilirse ona artık felsefe denmez, "ideoloji" yani "dünya görüşü denir."

Metin BOBAROĞLU

***

Bu bağlamda ideolojiler hakikatin görünüşüne engel kısıtlayıcı görüşleri ile ölü kimliklerdir. Ölü kimliklerin düşünceyi tarafları doğrultusunda durdurması sebebiyle hakiki felsefeyi yapmaya engel oldukları bir gerçektir. Paragraftaki kimlik vurgusu üzeri sorarsak eğer; Hegel, hakiki felsefe derken felsefenin, kimliklere ve kişiliklere indirgenmiş olanla felsefe yapılamayacağını ayrıca felsefenin indirgemeci olmasından daha çok ilkesel olarak düşüncede evrensele doğru yükseltici olması gerektiği ile alakadar olarak mı belirtmektedir? Böyle ise eğer hakiki felsefede edinilen kavrayışa sebep bilgi, ilkesel düzeyde her zamanda gerçekliği olan değişmez olandır. Her zamanda değişmez olana ise yükselinir ve onunla özgürleşilir. Bu bağlamda mutlak ile bağlantılı olsa da indirgemeci her fikir düşüncede düşünceyi sınırlayan olma özelliği ile insanın tutsağı olduklarını bize işaret ederken evrenseline bağlı olarak düşüncede kemâlatın bulunmadığını da gösterir.

“Hakikatler tümellerdir ve zamansızdırlar. Hakikatlerle yapılan tümeller felsefesi de zaman üstüdür ama bunlar düşünsel doruklar saltık soyutlamalardır. Onların tikeller(cüziler) ile ilişkilendirilmesi belirli bir zaman mekân ve imkân ile buluşturulması bize gerçekliği verir. Yani gerçeklik, iki yanın; tümelle tikelin eylemdeki birliğinden doğar.”

Metin BOBAROĞLU

Hakiki felsefeyi tam olarak yukarıda anlatılan gibi anlamak gerekmez mi? Böyle ise eğer öznel olanın nesnel olana birlik ilkesi gereği indirgenmesinden bahsetmek elbette ki zayıf felsefi bir tabir olur. Öz olarak öznenin nesne ile olan enerjik birlikteliğinde ise bir olanı zaten bir edemeyeceğimize göre bir olanın hareket zemininde edimlerinde zorunlulukta beliren kimlik belirimlerinin

dayanak noktasını da görmek gerekir. Bu durumda özne olanın ilkesel eylemlerinde nesnel olanı, kimlik belirimlerimin nesnesi olarak kendine taşıması üzeri yaşaması söz konusu olur. Kimliğini ilkesellikte evrensel değerler üzeri edimsellikte bulan için ise ölü kimlikten kurtularak kimlik nesnelerine aşkın ve öznelliğine tini gereği dirimsellik katan edimlerinde beliren kimlik edinmesi söz konusu olur. İnsanı da ölü kimliklerden özgür bırakacak olanda budur. Yani sadece tümellerle düşünmek değil tümelleri tekil ile bağıntıları doğrultusunda eylemde dışlaşmaları –izhar- üzeri bilinçlenildiğinde, tümellere bağlı eylemlerde bulunarak ölü değil evrenseline bağlı olarak kimlik edinilmesi söz konusu olur. Böylesi edinilen kimlik ölü bir kimlik olmaktan daha çok tümellerin –hakikatlerin eyleme bağlı olarak gerçekliklerinin görünmesi sebebiyle dirimsel bir kimliktir. Eyleminde tümele yükselmek dirilikte kimlik edinmenin gereğidir. Tümeller ile edinilen kimlik üzeri tikel belirimler üzerinden gerçekleşen her türlü edimde de tümeller gerçeklik alanına taşınarak soyutlar olmalarından daha çok edimde somut olmaları ile hikmet gereği felsefe konusu olurlar. Felsefede ilke gerçeklik olduğundan tümeller de soyut olmaktan uzak eylemde tanık olunan gerçeklikler olarak usta kavranmaları gerekir.

Son gönderdiğiniz "beden değilsiniz ile Hegel alıntısından sonra iyice emin oldum ki nesne olan ile özne olanın dil gereği felsefi olarak kimlikte karıştırılmaması gerek. Çeşitlilikte belirimi unutmamak kanaatiyle birliği ayrıntılarında indirgemeci değil de ilkesel düzeyde yükseltici içerikte zevk etmek doğru olan olsa gerek. Hikmet hakikate aynadır. Böyle ise eğer hakiki felsefe hakikate taşıyıcı olmalıdır. Bu doğrultuda öz olarak hakikat görülen enerjinin Tanrı hakikatine yakıştırılması kaçınılmaz olandır. Tümeller ise hareketin özne değil öznel olması sebebiyle Tanrı’nın edimleri olarak doğaya aşkın olduklarından zamansız

olmaları sebebiyle duyuda algı ile değil us aracılığı tanık olunan, iman aracılığı ile de evrensel değerler olarak edimlerde yaşama taşınarak gerçeklik alanında görünürler.

Bu doğrultuda hikmet dediğimiz, tikellerin ilişkileri üzerinde edimde tanık olunan tümeller seyrinde ussal olarak görünüşe taşınan gerçekliklerdir diye biliriz. Her var oluşun tümeline bağlı olarak nedeni olan hikmeti gerçekliliğidir. Bu bağlamda hikmet – gerçeklilik, felsefenin değişmez ilkesidir. Felsefe, ilkesel düzeyde kavramlarla en doğru biçimde gerçekliği anlamlandırma ve ifade etme ilmidir. Dil zemininde ussal olarak gerçeklik tutkusu olanlarda tekil düzeyde gerçeklik kazanır. Gerçeklik evrensel olduğu içindir ki felsefe, hakikate dair söylevleri ile herkesin istifade edebileceği ilim olarak görünür. İlkeye ve yasalara bağlı olarak nitelikli düşünebilme ve gerçekliği doğru biçimde ifade edebilme ilmi olarak insanlığın ilerleme ve gelişiminin öncüsüdür. Yaşananları anlamlı kılmanın gerekliliğidir. Gerçeklik kabulüne göre ilkeye bağlı ifade edilenlerin de eleştiriye açık oluşu ve sorgulanabilirliği sebebiyle tabulara aşkın olarak insanın özgürce düşüncede derinleşmesine olanak sağlar.

Felsefenin konu alanı gerçekliklerdir. Böyle olsa da bununla beraber kanaatim o ki felsefe, gerçekliklere göre nasıl yaşanabileceğinden dünya görüşü edinmekten- daha çok yaşananların gerçeklere kıyasen sonuçlarını öngörerek evrensellere göre nasıl yaşanması gerektiğini de gerçekliği; tümelinden uzak, sığlaştırıcı kimliklere, kişi ve nesnelliğe indirgemeden ifade edebilmektir. Bununla beraber belirtmek gerekir ki ussal olarak gerçeklik algısı referans alınan ilkeye göre görecelidir. Bu durumda felsefi olanın, başka ilkelere göre gerçekliğinin değerlendirilmesi ve ortak ilkesellikte evrenseline

bağlı olarak en doğru olana göre kavranmaya çalışılması olması gerekendir.

Felsefe hikmet ilkesi olan gerçeklikler ile yapılır, yatay olarak ilgi alanını genişleterek ilerlemesinin zeminini doğada –zorunluluk alanında bulur, dikey olarak yükselişini de us zemininde tümeller ile düşüncede derinlik kazanmasında bulur, gerçekliği ise doğa zemininde tikel belirimler üzerinden gerçekleşen tekil edimler üzeri görünüşe taşınan tümellere tanıklıkta göstermesi gerekir. Bu bağlamda hakiki felsefede doğa ve tümeller üzeri özne bağıntısında, özne gerçekliğini yadsımadan, doğa zemininde tümeller üzeri edimlerde olan özne gerçekliğinin de anlamlı kılması gerekir. Öznellikten ve hareketten yoksun doğa ve tümeller felsefesi gerçeklik olgusuna göre eksik kalır.

Bu doğrultuda doğa felsefesi üzerinden düşünmeye başlarsak; günümüz bilimi ışığında görülecek olan hikmet ilkeleri enerjinin mutlakıyeti, hareketin devamlılığı ve süreksizliğin algılanışıdır. Doğayı sadece nesnel ve duyusal düzeyde algıladığımız tikel belirimler ve ruhsuz -anlamsız- hareket algısı üzeri değerlendirmek de felsefi değildir. Tikel belirimler tümelde gerçekliğin belirimine sebep doğa yasalarına tanık olmamız ve doğa yasaları üzeri edimlerde ve üretimlerde bulunmamıza sebep olarak nesnel değişmezler üzeri bilim yapmamıza sebeptirler.

Görünenlerin tözü olarak enerjinin -nurun- tanecik durumu ve dalga davranış biçimi üzerine birçok şey söylene bilinir olsa da enerjinin hareket niteliği ile kendi ile var olanlara aşkınlığı tartışılmaz gerçekliklerdendir. Enerji deryasındaki kuvvet dengeleri doğrultusunda gerçekleşen hareket sebebiyle, fizik kimya sonucu değişim dönüşüm yasaları üzeri gerçeklik kazanan

süreksizlik, sürekli olan enerji ve enerjinin hareket ilkesini göstermesi bağlamında hikmet belirimi –gerçeklik- olarak görülür. Böyle olsa da sadece süreksizlik ilkesi ile olan biteni değerlendirmek felsefi bir tutum olmaktan uzaktır.

Süreksizlik ilkesi ile olan biteni anlamaya çalışmak sonuç itibarı ile doğayı rastlantısal ve olasılıklara bağlı bir düşünce alanı olarak algılamamıza sebeptir.

Bu da Tanrı ilkesinden uzak olarak insanı, halk edici ilah olarak Tanrı düşüncesinden uzaklaştırır ve sonuç itibarı ile inançsız kılar. İnançsız bir insanlık ise evrensel değerlerden uzaklaşarak bilinçteki üst yapı kurumlarından yoksunlaşarak duyarsız ve umursamaz kişilikte tutarsız davranışlar gösterir.

Süreksizliğin bize gösterdiği hareket ve hareketin sebebi olan işaret ettiği enerji ise ilkesel olarak bakıldığında kendisinden var olanların halk edici ilahı olarak elbette ki Tanrı'ya kendiliği olarak yakıştırılacak olandır.

Enerjinin kendiliğini nesne olarak algılayıp inancın nesnesi olarak kabul edip ateist olmak ile enerjinin kendisini inancın öznesi olarak kabul edip Tanrı'ya iman etmek, nesnel ve öznel bakışım sebebiyle farklı iki durum olsa da ilke gereği gerçeklik olarak kıbleleri olan enerji kabulleri aynıdır. Bu sebepten dolayı itikat farklılığı dışında düşüncede farklı bir ilke üzeri düşünülmez. Böyle olsa da itikat farklılığı dünya görüşlerini belirlediğinden dolayı tinde çeşitlilik adına önem gösterir.

Harekete bağlı olarak süreksizlik ilkesi farklı disiplinlerde değişim, dönüşüm, kaos, fanilik kavramlarının mantıksal içeriğini belirlese de hareket ilkesinden okunduğunda beliriş, dolaşıklık, belirsizlik, bozunum, yok oluş vb. durumlar üzeri anlam kazanır.

Yukarıda anlatıldığı gibi olsa da süreksizlikte tanık olunan ise varoluşun temel ilkesi olduğudur. Bu durumda da varoluştan süreksizliğe bakıldığında süreksizlikte görülen ekosistemin sibernetik olduğudur. Sibernetik ise doğada kontrol altında amaca uygun bir süreksizliğin olduğuna bizleri tanık kılar. Sibernetikten bağımsız bir süreksizliği anlamlı kılmak kaotik bir doğaya tanık olmaktan başka bir düşünce seçeneği bize bırakmaz.

Süreksizlikte sibernetik bir doğaya tanık olunduğunda ise zorunlu olarak yasalar gereği tasarımsal olanda usun görüldüğüdür. Harekete bağlı olarak süreksizlik ilkesi ile beraber sibernetik irdelendiğinde görünen, düzeyler -benzerlik gösteren sistem ve görünüşler bütünü- açılımındaki dolaşıklıkta benzersiz tekrar eden görünüşler üzeri düzenin olduğudur. Düzen bizi belirleyiciliğe götürse de ilişkilerdeki çeşitlilikte sonuçların ayrıntılarda kestirilmemesi (öngörülmemesi sebebiyle belirsizlik, ihtimaller ile bakışım kazanılmasına nedendir) geleceğe dönük olarak kaotik bir doğaya tanık olmamıza sebeptir.

Düzende sonuç verilerine göre olan biten doğrultusal zaman algısında belirlenir ama kaotik olanda gelecek zamana göre olabilecek olacağa, belirsizlik durumu doğrultusunda ihtimaller ile bakılır.

Kaotik olanı daha da karmaşık kılacak olan ise her varlığın olmuş bitmişlikte belirlenmişe göre olan bitende mevcudiyet bulduğudur. Bu da zorunlu olarak üç önermeye bizleri götürür. Bunlar, davranış biçimi olarak hareketin yasalarının olduğunu kaosun olmadığı, nesnelliği hareketin yasalarını belirleyerek bu yasalara göre okumamız gerektiğidir. Bununla beraber olmuş bitmiş olan -kader- olacak biten -kaza- ile daha karmaşık kaotik

bir düzen gösterirler. Bir sistemdeki olacaklar başka bir sistemdeki olmuş bitmiş olanlara göre belirleniyordur. Bu doğrultuda sistemde olup bitenler başka bir sistemde önceden olmuş bitmişin sonucu olarak gerçekleşir. Karmaşıklığı artıran da olacağı belirleyici sistemlerin hareket durumlarının doğadaki belirli olanlara göre kestirilemez olmasıdır. Belirli olanlara göre olacak hareket davranışları belirlenemiyorken sistem dolaşıklığında olacakların belirlenmiş olması usta çıkmaza girmemize sebeptir. Bir o kadar da hareketin zorunluluklarına odaklanmamıza ve bir çözüm bulmamıza bizi götürür.

Önceden belirlenmişlik ise kaotik diye belirlediğimizin düzen olgusallığına sebep vererek ussal olduğunu göstermesidir. Ussal olan ise zorunluluk zemininde dışlaştığı için ussal olarak doğada ki kaosun aşılacağını belirtmek gerekir. Özellikle belirtmek gerekir ki kaotik olanı, nesnelerin çoklu ilişkilerinde harekete bağlı olarak sonuçlarını öngörememekten daha çok sistem düzeyinde irdelemek gerekir. Böylece sistem hareketlerine indirgenenle kaotik olan, referans alınan sistem hareketlerine göre belli bir ölçüde belirli kılınır.

Hareketi sistemde ussal kılan ise döngüselliktir. Doğada sistemlere döngüsellikte tanığızdır. Döngüsel sistemlerde bir sonra olacağı ihtimaller doğrusunda ön görmek ise olağandır. Doğa zemininde mevsimlerin, gece ve gündüzün tekrarı, olacağı belirleyici olan sistemle ruhani olarak özsel düzeyde hem hâl olan bazı özel insanların öngörülü tespitleri ayrıca adalet ilkesi gereği harekete bağlı olarak tümellere göre yaşamda yaşananlara göre karşılık bulunması (“**elleri ile ettiklerini bulurlar”**), geleceğin görüldüğü rüyetler veya yaşanacakları işaret eden rüyalar da deneyimler sonucunda genel anlamda geleceğin öngörüldüğü durumlardır.

Ayrıntılarında çözümlemeci olan indirgemeci bakış yerine bütünden ve bütündeki kuvvet dengelerinin sonucunda harekete bağlı olarak gerçekleşen eğilimler ve tekrar eden değişimler, olacağı ihtimal hesaplarına göre kısmen de olsa tahmini olarak bilmemize sebeptir. Organik doğada bütünle ilişkili olan bilincimizde birçok şeyi öngörüyoruzdur ama üst belekte belirleyici doğamız sebebiyle olan bitene odaklanırken olacaklara karşı öngörümüzü yitiririz. İrfan adına belirtirsek işin çarpıcı olan tarafı Kur'an'da, tümellere göre yaşanırken olabilecekler ifade edilerek olacaklara göre öngörülü olarak yaşamamız istenir. Bir sistemi hareketteki eğilimleri doğrultusunda tümel olan ereklerine göre olacaklar üzeri genel anlamda usa bağlı okuyabiliriz ama belirleyici olan zihin sebebiyle ihtimallerde nasıl ne ile karşı karşıya kalınacağını kestirmek imkânsız olmasa da imkânsız gibidir. Bu anlamda İnsanı rahatsız eden de gelecek kaygıları değil midir?

İnsanın doğası -fıtratı- gereği, olanı -kaderi mutlak- belirlemesi ve olacağa -kaderi muğlâk- belirsizlikte bakışımı ile olacağa doğru yürüyüşü olana güvenmesi üzeri gerçekleşir. Felsefede her ne kadar olana bağlı olarak (özellikle doğa felsefesinde) eldeki veriler doğrultusunda belirsiz olan -gizil duran- şüphe üzeri hikmetine -gerçeklik- bağlı olarak ilkesi doğrultusunda anlamlı kılınmaya çalışılsa da dinde de olacaklara bağlı olarak sonuç verilerine yani ereğe göre olanın hikmeti olması gerekenler üzerinden anlamlı kılınır. Bilime göre belirsiz duran, halk etmenin sonucunda halk ettiğinin önünde bulunması sebebiyle halk ettiğini her nedeni ile bilmesi gereken Tanrı'ya belirsiz değildir. Bu mantık gereği ile Tanrı'nın her şeyi bilmesi halk etme doğasının sonucu olarak olağan bir durumdur.

Ussal olan çözümsel olandır. Olanı sadece olanın kendisi ile anlamlı kılmaya ve ifade etmeye çalışmak felsefi değildir. Felsefi olan, tümeline bağlı olma üzeri ereğine bağlı ilkesel olarak gerçekleşeni bütün bağıntılı ilişkilerine göre ussal düzeyde anlamlı kılınmasıdır. Ayrıntılarda ve farklılıklara göre olanı anlamlı kılmak bilimin işi olsa da bütünde olan tümeline bağlı olarak gerçekleşeni kavramlar düzeyinde ilkesel olarak anlamlı kılmak felsefenin işidir. Bilim klasik olarak olanı deney gözlem paradigmasına doğrultusunda alınan sonuç verilerine göre değerlendirir ama yeni kaotik bilim anlayışına doğrultusunda olanı olabileceklere göre sisteminde ele alarak sistemdeki eğilimler sonucu verdiği sonuç verilerine göre değerlendirmekte gerekli olmuştur.

Doğada kaosu, yasalara bağlı olarak, insan davranışları üzeri tinde beliren kaosu ise tümellere bağlı olarak diyalektik doğrultusunda ayrıca doğa ve tindeki sibernetik devinimdeki tekrarlayan durumlar doğrultusunda, sistemin belirimine sebep sınırları ve kuvvet dengelerindeki eğilimler üzerinden kısmen de olsa belirli kılabiliriz. Bu bağlamda diyalektikten, sibernetikten, sistemden ve sistemdeki hareket eğilimlerinden uzak kaotik biliminden bahsedilemez. Bununla beraber ihtimal hesapları, istatistikleri ve kaotikle ilgili her türlü matematiksel verileri de düşüncelerimizin sağlaması için unutmamak gerekir. Fraktal geometri de kaotik olan sistem hareket sınırlarını görebilmek adına gerekli görülmektedir.

Kaotik bilim bir nevi erek -sonuç neden- bilimi olarak görülebilir. Doğa nesnelerinin olgusal ereklerinden daha çok doğa zemininde gerçekleşen davranışları sonuç nedenlerine göre öngörebilme ilmidir. Kaos üzerine kaotik bilimden bahsedilecekse eğer doğada kaotik görünen ile tinde kaotik görüneni farlılıklarına

göre ayırt edip ortak ilkelerde buluşturmak gerekir. Bununla beraber geleceğe öngörü ile bakarken hakkaniyet ilkesi gereği etik olmayı göz ardı etmemek temel insan hakları çerçevesinde önemlidir.

Kaosa bağlı olarak belirtilen “düzenden kaos doğar” ve “kaos düzen getirir” vb. önermeler içeriği felsefi olmayan sloganlardır. Bilimsel olarak kaos, doğadaki nesnel çeşitliliğin hareketlerinin sonucunda olacakların kesinliğe kıyasen belirsiz olduğunun ifadesidir. Bu da harekete bağlı olarak süreksizlik ilkesinin sonucunda görünen bir durumdur. Süreksizlik kaotik olanı kapsayıcıdır. Kaotik olana us ilkesi ile bakıldığında süreksizlikte ölçü -rasyo, kadar- üzeri görünüşe gelen doğa zemininde var olanların çeşitlilikte varoluşunun ussal gerekliliği olarak görülür. Doğada kaotik olanın sınırları ise doğa yasalarıdır. Doğa yasaları zemininde nesnel çoklu ilişkilerin hareket sonuçlarını ussal olarak belirleyememek yukarıdaki önermeleri gerçek kılmamaktadır. Zorunlu olan üzeri kaotik bir geleceğe bakıyoruz ve ilerliyoruz. Kaostan düzen çıkmaz, zorunluluklarda ise denge var olduğundan dolayı düzensizlik görünmeyeceğinden, düzen denilen zorunlu olan zemininde ussal olarak kaotik olana tanığızdır. Kaotik hareket düzeni belirleyici zorunluluklara –yasalara ve tümellere- bağlı olarak insan usunun önünde gerçeklik bulur.

Tümel, ilke ve erek kavram üçlüsü bütünde, bağıntılı oluş içinde gerçekleşenin döngüsellikte belirdiğinin ussal belirimleridirler. Sibernetikte belirleyici ilke ise devinimin döngüsel olmasıdır. Döngüsel olan ise -sistem belirimi olarak- organik görünen doğada usa net bir biçimde tanık olmamıza sebeptir.

Düzendeki süreksizlikte belirleyici, indirgemeci ve çözümleyici olarak keşfedilen doğa yasalarına göre ilim ve bilim ışığında ilerleyen insanlık için tümeller ile tinde gelişim zorunlu olmuştur. Doğada düzende beliriş ve çoklu sistem bağıntılılığında harekettin sonuçlarının net olarak öngörülememesinin yansıması olarak organik düzeyde kaotik işlevselliğe sahip insan için doğada belirleyicilik toplumsal düzeyde düzen bulmasının gereği olarak varoluşunun devamlılığı ve usta ilerleyişinin zorunluluğudur.

Harekete bağlı olarak doğada us dört belirimde görülür. Bunlar: 1) Harekette ilkesel olunmasıdır -yasalar ve tümeller üzeri edimlerde bulunmak-. 2) Suretlerde biçimsellikte sonuçlandırılan tasarımlarda -üretkenlikte görünüş bulunmasıdır. 3) Çiftlerin hep yeni bir oluşta bütünlenen diyalektiği içinde kuvvet dengelerinin yakalanması, 4) İlk iki ilke doğrultusunda süreksizlikte gerçekleşen varoluşta, varoluşa çeşitlilikte organik olarak sebep verilirken sibernetik olarak geri dönüşümlü ve beslenişli döngüselliğin -sistematiğin bulunmasıdır (aslına yöneliş ve dönüş). Böylesi oluş içinde ereğe, amaca veya sonuca bağlı olarak nedenlerin belirli kılınması ile ne için olduklarının da belirli kılındığı bir yapısallığa tanık olunur. Değer ve değere bağlı ahlak biçimsel oluş da sibernetik oluş içinde edinilir. Ayrıca, sibernetik oluş içinde ereğe/ sonuca/ amaca bağlı olarak varoluş eşikleri edinilmesi yani yasalar edinmek de olanaklı kılınmış olur

Sibernetik doğrultusunda doğaya bakıldığında süreksizlik algısı -anlamsız olmaktan- yerini süreç, dizge, devinim, ölçü, düzen, düzey ve türlülük us belirimleri doğrultusunda mekân algısına bırakır. Mekân algısında usun kıpıları üzeri belirlediğimiz ise mevcutsal olarak değil ama yaşamsal olarak varoluşun gerçekliği ve var olanların kendi fıtratları doğrultusunda ereklerine bağlı

olarak tekâmül edişleridir. Bu da olan bitende var oluşun sonucu olarak olmuş bitmişi yaşarken olup bitmekte olana doğru ilerleyiştir.

Organik doğada sibernetik, düzen oluşumunda ilerleyiş sonuç verilerine göre gerçekleşir. Bu da doğada en net biçimde insanda görünür. Doğa zemininde insan, sonuç verilerine göre doğada gizil duran usun sibernetik ediminde kendi bilinci üzerine dönen olarak ders çıkaran ve bilgi edinen olması doğrultusunda ilerleyişi ile doğadaki usu en kâmil düzeyde görünüşe taşır. İnsan usu bilinci gereği sibernetik çalışır. Bu da doğa zemininde gerçekleştiği için doğadaki usun aynası olarak yansımasıdır –gizil duranın aşikâr olmasıdır. Bütünde bütûnda bulunduğu içindir ki doğada gizil durana delil -ayet- olan gerçeklik gereği ile bizi bu sonuca götürür.

Organik doğadaki ilişki düzeyinde süreksizliğin, usun tek yönlü olarak eylemde açılımı olduğuna; sibernetik durumun ise işlevsel usun kendi üzerine geri dönerken iki yönlü olma durumu kazandığına tanık olunur. Buna insanın düşüncede nesne üzerinden ilerleyen, tümeller üzeri gerçekleşen gelişim sürecinde de tanık olunur.

Doğa zemininde insanın, yasalar doğrultusunda tümellere bağlı olarak ilkesel düzeyde gelişirken ilerlemesi doğada gizil duran usun öznel düzeyde kendini gösterişidir. Özne olarak insan, doğada gizil duran usun öznesi olan Tanrı'nın da tümeli gereği ile belirişinin nesnesidir.

İnsan tini gereği uslamlamalarda bulunurken insanlık tarihinin gereği olarak kendini yasalar çerçevesinde zorunluluk alanı olan doğa zemininde us yetisi doğrultusunda ürettikleri ile ilerlerken tümeller ile de edimlerinde bulunurken tinde gelişir.

Doğada özdeğin belirişi usun ilk açılımı iken özdek nesnesi üzerinden us zemininde üretimde oluş da usun kendi üzerine dönüşü olarak ikinci durumda belirişidir. Özdeğin doğada belirişi usu sadece işaret eder ama sibernetik olarak doğada üretimin olması doğada usu net bir biçimde gösterir. İnsan doğa zemininde doğa nesneleri üzeri ussal gelişimini edinirken her türlü alanda ürettikleri ve yaşamda edindiği deneyimler üzeri de kendi üzerine dönen olarak kendini geliştirirken tarih sahnesinde doğa nesnelerine kıyasen tinde ilerleme kaydeder.

Yukarıda anlatılanlar doğrultusunda insanlık tarihinin ve ilerleyişinin doğada gizil duran Tanrı'nın ilerleyişi ve kendini geliştirişi -tekâmül edişi- anlaşılmamalıdır. Halk ettiğine içkin ve fiilinde aşkın iken halk etmenin sonucu olarak öznelliğinde şuursal düzeyde halk ettiğine zamansal ve tinsel -öznel olarak aşkınlıkta olması ile ilerisinde bulunan Tanrı'ya, zorunlu olarak insanın tümellere bağlı yaşantısıyla ilerlediğini ve tanrısal olan yönünü tümellerde yaşadığı ölçüde, tininde gelişim bularak tekâmül ettiğini mantığın gereği olarak bilmek gerekir. Halk eden halk ettiğinin hep ilerisinde durandır ve halk edilen her daim halk edenin bir dışlaşması olarak önündedir.

Bu anlatımın sonucunda insanın tinsel gelişimini referans alarak Tanrı'da zati değil ama tinsel gelişim var mıdır denilecek olunursa eğer: Her alanda üretilen üzeri üreticinin tini gereği elbette ki gelişimi söz konusu olur. Lakin zamansal olarak net bilemediğimizden dolayı sonsuz diyebileceğimiz doğrultusal zamanda öznelliğinde zamansız olan bir varlığın edindiği tinsel gelişim ile insanın insanlık tarihi boyunca edindiği tinsel gelişimin kıyaslanamayacağını vurgulamak gerekir. İnsanın tinsel gelişimi tininde hep ilerisinde olan Tanrı'ya yükselişidir. İnsan Tanrı

tininin edimlerinde ve ürettiklerinde görünüşü üzeri kimlik edinirken gelişim bulur.

Tasarım, düzey, diyalektik, türlülük, evrilme, tekâmül -gelişim ve ilerleme- vb. durumların tamamı süreksizlik ve sibernetik devinimde olgusal olmaları ile beraber doğadaki tümel usun zemininde gerçeklik kazanır. Doğada us zemininde süreklilikte beliren bir olguda bilinçli yaşamsal formlardır. Doğaya tikel belirimler üzeri değil ama tümeli gereği tanık olunduğunda organik düzeyde bulunduğu ve kendisinde özde gizil duran dirimselliğin de yaşamsal formlarda belirdiği görülmektedir. Organik doğadaki süreksizlikte sürekli olarak görülen usun dirilik zemininde üretilenler üzeri görünüşüdür. Organik doğada özde olan diriliğin yaşam biçimlerinde görünüşe taşınması doğa öznesinin dirilikte belirimidir. Doğanın mutlak öznesi Tanrı'dır ve Tanrı doğada hareketin sahibi olarak dirilik beliriminde us ile verdiği ürünlerde kendini ussal olarak görünüşe taşır.

Organik doğadaki dirimsellik ve usun en yüksek formu üretim kıyas alındığında insan olarak görülür.

Doğada, tekillikte yaşam bulan ve tikel belirim olan insanın tümel olan karşılığı Tanrı'dır. Bundan olsa gerek ki insan, yaşadığı ve bildiği her olgusal olanla kendisini ve olan biteni hikmeti gereği anlamaya çalışırken Tanrı'yı anlamaya çalışıyordur.

Hikmet, olgusal olanın nedeni olarak mahiyetine sebep varlık hareketinde görülen gerçekliğidir. Bir şeyi hikmeti ile bilmek ona gerçekliği ile tanık olmaktır. Bu bağlamda hikmet, nesnel olgusal olan tikeller üzerinden ilkesel edim üzeri beliren tümellerin gerçekliğine tanıklık ise İnsandan edimleri üzeri beliren –halifetullah- Tanrı'ya tanık olmak gerekir. İnsan tikel beliriminde, tekillikte –ferdiyette- yaşanırken, insanda tümeli olan Tanrı

kendisini tümeller üzeri fiil birliğinde edimleri doğrultusunda görünüşe taşır. Bu da insanın nedeni olan gerçekliği olarak hikmetidir.

İnsan tümeli olan Tanrı'ya ereği olarak tekâmül ederken ürettikleri ile ilerlemesi ayrıca edimleri ve deneyimleri üzeri gelişimi doğrultusunda us zemininde Tanrı'ya yükselir.

Tanrı doğada şahıs durumu ile gizildir, mutlak olduğu için ve niteliğinde değişmediği için kuvvet dışlaşmasında bulunarak kendinden ürettiklerinin mutlak tözü -enerji (nur)- olarak zemini ve belirim kıpılarından olan kuvvet açılım dengelerine göre ürettiklerini kendisinden dışlaştırırken onların devindirici öznesidir. Doğanın öznesi olarak hareketin kaynağıdır. Özne olarak doğada gizil dururken, hareketin kaynağı ve hareket eden –faili mutlak- olarak hareketin zorunluluğunda –yasaları, kuvvet dışlaşması- ve kapsadıkları tinsel prensiplerinde us sahibi varlık olarak kendisi gösterir.

Hareket tümeldir ve idealar olarak tümellerin -iyilik, doğruluk ve güzellik irade ideaları ve Esma'ül Hüsna- ayrıca tümel olan öznel sıfatların -subuti sıfatların belirimin zorunluluğudur. İdealar hareketin zorunlu evrensel olan olması sebebiyle doğa nesnelerinden ayrışık olmadan doğa nesneleri üzerinden onlara hareketin nesnelliğe aşkınlığından dolayı aşkında bulunarak öznelliğin belirim kıpılarıdır ve edimsel olgusal biçimsellikte ilkeler olarak us aracılığı ile belirlenirler.

Doğa nesneleri biçimsellikleri gereği ideaların dışlaşmasının nesneleri olarak ideal –kıvamda- durumda ölçü gereği tasarımsal olduklarını gösterirlerken doğada usu da gösterirler. Doğada her biçim hareket gereği bağlı olduğu ideaların görünüşüne neden ideal olan nesnesidir. Nesnesi olmadan ideaların harekete bağlı

olarak görünüşünden bahsedemeyiz. Doğada biçimsellik öznellikte gizil duran ideanın sonuçta ilke olarak tümeller düzeyinde görünüşünün zorunluluğudur. Doğa nesneleri üzerinden öznel davranış prensipleri olarak harekette tanık olabilecek olan, gizilde idea olarak duran sonuçta ilke olarak görünen erek bilimin düşünce nesneleri olan tümellerdir. Tümellere de duyular ile değil us ve inanç ile tanık olunur.

Her doğa nesnesi biçimselliği ile kendisini gösterir ve duyuların önünde durur. Tümelleri duyusal algıda göstermezler ama davranış biçimleri üzeri hissetmemize sebeptirler, değişmezleri gereği ussal oldukları için düşünce hareketinin başlangıcına sebep imgeler olarak bilinçte yer edinirler ve sebep oldukları duygulanımlar üzerinden tümellerin bilinçte dışlaşmasına, içselleştirilmesine ve ilişkide edimler üzeri gösterilmesine nedendirler. Böyle olsa da zorunluluklar alanı doğanın gizilde duran öznesi olan Tanrı'yı göstermezler ama ussal olarak işaret ederler. Tümellere us üzerinden tanık olmak ise sonuç itibarı ile Tanrı'ya inanmaya insanı zorlar. Böyle olsa da insan, iman ile doğa nesnelerine aşkın harekette davranış biçimleri olarak ilkede kendisini gösteren Tanrı'ya edimlerinde tanık olur.

Doğa nesneleri bağlı oldukları ilkeler ve yasalar gereği ussal düzeyde Tanrı'yı işaret eden hikmete bağlı delilleri olsalar da Tanrı'nın şahıs olarak kendiliğini, tümelini üzerinde yaşaması sebebiyle insanın kendisinde araması gerekir. Bununla beraber idealların en ideal biçimde melekeleri doğrultusunda edimlerinde açığa çıkmasına sebep doğada en ideal biçime sahip olan da insandır. İnsan öznelliğini Tanrı'da bulan olması sebebiyle doğanın nesnesi olmaktan daha çok öznesi olarak görünür. İnsanlık tarihi de doğada tikel belirimleri ile edilgen olmasına rağmen tekil durumu ile etken olan insanlığın doğa zemininde

ilerleyişi ve tinde gelişiminin göstergesi olarak bunu net bir biçimde gösterir. Hakikat Tanrı'dır ve insan O'nun gerçeklikte kendisini görünüşe taşımasının nesnesidir. Doğada tanık olunacak olan ise Tanrı'nın ilkesel edimsellikte görünen davranışlarıdır.

Özellikle belirtmek gerekir ki tümel, tikel ve tekil olgu bağıntısında ussal düzeyde karşıtlığın olduğundan bahsedemeyiz. Tümel olan tekil veya tikel belirim kıpısı olan beliriş nesnesine aşkında görünür. Aşkın olan karşıtlıkta bulunmadığı içindir ki tümellere, bütünde ve özde gizillerken belirim nesneleri olan tikeller (tikel belirimler de öznelliğin edimde belirimin kıpılarıdır) veya tekil belirimler üzerinden edimsel olgusal olarak ilkesel eylem çeşitliliğinde görünüşlerine tanık olunur.

Diyalektik, tikel belirimlerin etken, edilgen farklılıkları doğrultusunda usta dil aracılığı ile karşıtlıklar olarak ifade edilirlerken yasalar üzeri ve insanın göreceli bakışımları doğrultusunda beliren karşıtlıklar üzerinden usta, tümeller ile olan biteni gerçekliği ile anlamaya ve ifade etmeye çalışılan düşünce yöntemidir. Doğada yasalardan bahsetmekteysek dengeyi tinde ise tümellerden bahsetmekteysek aşkınlığı ifade etmekteyizdir. Denge ve aşkınlıkta ise karşıtlık görünmez kapsayıcılık ve evrensellik görünür. Bu doğrultuda belirtirsek, Tanrı tümeli ile tekillikte kendini bulan insan tikel belirimi karşıt olgular olarak anlaşılmamalıdır. Tekil ve tikel olan özde aslı olanın aşkınlıkta görünüşün nesnesi olma durumunda görünür. Bu anlatır olduğum durum üzeri bilinmesi gereken ise düşüncede ikilikte kabul ettiğimiz bir Tanrı itikadından kurtularak, halk ederken halk ettiğinin üzerinden aşkınlıkta -aliy- bulunurken

tümeller tavrı ile gerçekliğine vahidiyeti üzeri tanık oluna bilecek olan Tanrı'ya iman edilmesi gerektiğidir.

Özellikle belirtmek gerekirse; insan, doğada karşıtlık olarak belirlediklerini doğada yasalar ve tinde ise evrenseller ile aşar.

Tümeller, evrenseller ve daimî -Tanrı'nın edimsel olarak tutarlığında ilkesel olan tavırları- olmaları sebebiyle süreksizlikte olup bitene aşkın olarak zamansızdırlar. Olup bitmekte olan, Tanrı için halk etmenin sonucunda ve insan için ise algı gecikmesi sebebiyle olmuş bitmişlikte yaşanandır. Tikeller üzerinden edimsel olgusallıkta öznellikte tümellerin belirimi doğrultusunda ussal olarak görünüşe taşınmaları onları hikmet gereği gerçeklik alanına taşır. Bu da olmuş bitmişte yaşarken bilinç zemininde us aracılığı ile zaman olgusundan, tümellere tanık olarak ana taşınmaya sebep olur. Böylece tümeller anda sezgi ile algılanır dilde de ifade edilerek zamanda us aracılığı ile anlamlı kılınırlar. Bundan olsa gerek ki tümeller bilimden daha çok inancın ve felsefenin ilgi alanına girerler. Bilimsel veriler ise hakikat ve hakikatin görünüşüne sebep hikmete dayalı bilgi ile biçimlenen inancın daha anlamlı kılınmasına ve deliller olmaları doğrultusunda bilinçte Tanrı'ya inancın imana taşınmasına sebep dayanaklar olabilirler.

Tümeller, tikel ilişkiler sonucu ve tekil bakışımlar sonucu görünen karşıt belirimlerin zorunlu ilişkileri üzerinden us aracılığı ile görünürler, dilde ussal olarak ifade edilirler ve yaşam ilkeleri olarak edimlerde görünüşe taşınarak gerçekliklerinden emin olunan yaşam biçimi oluşturmaya sebep olurlar.

Anlatılanlar doğrultusunda özne ile nesnenin özsel birlikteliğinden sebep nesne özne birliğini; özne olanın -hakikat olanın, nesnesi üzerinden harekette ilkesel edimleri üzeri

tümellerde dışlaşması olgusallığında, hareketin devamlılığındaki bağıntılılıkta -dolanık oluşta- hareketteki birlik ilkeselliğinde tanık olarak ve tikel olanın harekete bağlı olarak işaret ettiği hikmeti olan gerçeklikte anlamak ve felsefi olarak da ifade etmek gerekir. Böylece hakikat olanı nesne özne birlikteliğinde spekülatif olarak tasarlamak yerine, felsefi olarak doğa zemininde hareket ilkesine bağlı olarak süreklilikleri sebebiyle doğadaki süreksizliğe aşkın tümellerle anlamlı kılarız. Böylece gerçekliği, sadece tümellerde veya tikellerde mutlaklaştırarak değil harekete bağlı olarak tümel tikel ve tekil bağıntılılığında, süreksizlikte sürekli olana -hak olana- dayalı olarak görürüz.

Tanrı da sürekli olan harekettir ve hep davranış biçimleri olarak harekete tanığızdır. Tikel belirimlerin yasalara bağlı ilişkileri üzeri dolaşıklıkta sibernetik bir doğaya tanığızdır. Organik olan ve sibernetik işleyen doğada, tümellerin karşıt ve çift tikel belirimler ayrıca karşıt tekil belirlemeler üzerinden gerçekleşen ilişkilerde dışlaşması ise usta diyalektik üzeri hareketin sonucu olarak açığa çıkan gerçekliğe tanık olmamıza sebeptirler. Bu da özde tinsel olan potansiyeller olarak gizilde bulunan tümeller doğrultusunda gerçekliğini gösteren Tanrı'ya hareket üzerinden tanık olmamıza sebep olur. Hareket Tanrı'nın kendiliği değildir ama Tanrı hareket eden özne olarak mutlak hakikattir. Tümeller O'nun davranış biçimleri olarak us ve iman düzeyinde görünüşüne sebep belirimlerdir.

Doğaya kıyasen tümellerin belirişinde açığa çıkan tinde de sibernetiğe tanık olunur. "Hakk'tan geldik, Hakk'a döneceğiz" ayeti ile de Kur'an'da buna işaret edilir. Tikel ve tekil belirimlerin ilişkisi üzerinden tin gereği tümeller dışlaşırken bilinçte ilke olarak kabul gören üst yapı kurumları olarak beliren tümeller aracılığı ile de ilkesel bağlamda edimler üzeri -karşıtlıklar (tinde

farklı öznel bakışımlar üzeri beliren) ve çiftler (doğada eril dişil düzeyde ayrışımın birlikteliğinde görünenler) üzerinden-gerçekleşen edimler doğrultusunda tinsellik edinilir. Bu da yaşamda gerçeklik üzeri süreksizlikte sürdürebilir ve tutarlı bir biçimde yaşaya bilmenin gerekliliğidir. Doğada çiftler, doğada göreceli olarak belirlediğimiz karşıtlığın aşılmışlığının ussal belirimidirler. Sürdürebilirlik de zaten aşılmışlarla gerçekleşir. Doğaya çiftler üzeri bakıldığında eril dişil karşıtlığının aşılmış olduğu görülür. Bu bağlamda organik doğada karşıtlıktan daha çok türlülüğe tanık olunur. Kanaatim o ki diyalektik doğada türlülükte sonlanması ile beraber tinde us zemininde belirmektedir. Diyalektikten bahsetmekteysek eğer tinde karşıtlığın us ile ilkeye bağlı olarak aşılmasından söz etmekteyizdir. Atam Orhon'un da dediği gibi "örtüştürme nesnel bir durumu ifade eder". Tasarımsal olarak örtüştürdüklerimiz değil yasa gereği ve ilke üzeri belirlediklerimizle düşüncede spekülatif olarak diyalektikte bulunuruz.

İnsanlığın doğa zemininde yasalar doğrultusunda ürettikleri üzeri tinde ilerleyişinden ve ilkesel edimleri üzeri tümellere yükselişi ile tinde kimliğe bağlı olarak gelişiminden ayrıca her türlü alanda ürettikleri doğrultusunda ilerleyişinde ve gelişiminde tinde derinleşmesinden bahsetmekteysek eğer süreksizlikteki sibernetik devinimde tekil belirlemeler ve tikel belirimlerdeki karşıtlar ve çiftler ilişkisi sonucunda diyalektikten bahis etmekteyizdir. Diyalektik, Tanrı'nın çeşitlilikte ilkesel edimleri - tümeller üzeri kendisini belirişe taşımasının gereğidir. Tümeller doğa zemininde çift görünüşlerin ilişkileri üzerinden görünüş bulur, karşıt ilişkiler üzerinden ise tümellere usta kavrayışta taşınılarak daha üst bir bilinç durumundan olay ve olgular gerçekliği ile anlamlandırılırlar. Bilinçte değerlendirilerek ilke gereği konumlandırılırlar ve sonuç olarak da ifade edilirler.

Olan biteni, kendi tasarımlarımızla –zanlarımızla değil ama Tanrı'nın ilke ve ereği gereği, kendi bakışımız değil Tanrı'nın gözlerinden Tanrı'nın bakışı ile görebilmemiz için tümelleri –zamansız olanlar- kişilere ve tikellere –zamanda tanık olunanlar- indirgemeden, mutlak özne olarak Tanrı'yı da düşüncede ıskalamadan tümel, tekil ve tikel bağıntılılığında eylemde -faili mutlak olarak- görünen gerçekliğinin nesnel kıpıları olarak doğru biçimde anlamak gerekir. Hikmetinde gerçekliğine tanık olduğumuza Tanrı'nın gözleri ile an da bulunarak bakışımda bulunuyoruzdur. Nesnel olana öznellik yüklemek öznel olanı nesnel olana indirgemek gerçeklikten uzak birlik anlayışında bulunmak olur.

Aynılıkta birlik ve farklılıklardaki ayrılıkta ikilikte bulunulan bakışımlarından bulunmaktan uzak, özne olanı gerçekliği ile harekete bağlı olarak edimlerinde -davranış biçimlerindeki çeşitlilikte- görmemiz gerekir. Bu bağlamda belirtirsek gerçeğe bağlı kimlik edinimlerde doğa zemininde tümele bağlı edimler sebebiyle doğası, yaşadıkları ve var olanlar ile ilişkilerinde barışık bir kişilik edinimi görülür. Buna bağlı olarak da gerçeğe duyarlılık, felsefi olana duyarlılık olarak yaşamda yerini edinir. İdeolojik dünya görüşlerinde kalmak ise olan biten üzerinden görünüş bulan gerçekliliğe insanı duyarsız veya kör kılabilirler. Hak olana göre yaşamda en zor değiştirilecek olan ise inançlardır. Buna da hakikat ve hak ilkesi üzeri gelen nebiler tarihi ve evrensel değerler üzeri insanlığa taşınmakta inançları doğrultusunda zorlanan insanlık tarihinde tanık olunur.

Tümeller inanç ve iman doğrultusunda yaşama taşınırlar ve yaşandıkları doğrultusunda insani ve evrensel değerler olarak insanlık tümeline taşınarak Tanrı'ya tanrısal edimler üzeri yükselmemizin ve O'na yakin gelmemize sebeptirler. Felsefi

olarak da bu mevzunun anlamlı kılınması bu zamanda gerekli olmuştur.

Geleceği, doğa zorunluluklarına bağlı olarak tümeller doğrultusunda olması gerekenler üzeri genellemelere göre öngörebiliriz ama ayrıntılarında hangi sebeplere bağlı olarak yaşanacakları öngörmemiz günümüzde (insanlık geneli adına belirtirsek) olanaklı görülmemektedir. Gelecek öngörülemez değildir ama öngörülenin de nelere bağlı olarak gerçekleşeceğini ve gerçekleşenin nelere sebep vereceğini belirli kılmak, zihni gereği ve ussal olarak belirleyici doğaya sahip olması düzeyinde analitik düşünen insanlar için olanaklı görülmemektedir. Önemli olan geleceği öngörmekten daha çok öngörülenin nelere sebep olarak gerçekleşeceğini de öngörebilmektir.

Tümellere bağlı yaşarken tümelleri nesnel olgusallığa, kişilere veya belli bir dünya görüşüne indirgemek; yaşarken, erek olarak tümellerden ne kadar uzak olduğumuzun göstergesidir. Tümeller ile yaşarken yaşadıklarımıza karşılık olarak sonuç –akıbet itibarı ile tümeller ile yüzleşmek zorundayızdır. Tümelleri referans alarak yaşadıklarımızı kritik etmek insanı olması gerekene taşır. Olanı gerçekliği ile anlamlı kılmak bilimin işidir. Olanın gerçekliği üzeri olması gerekeni tümeller doğrultusunda olabileceklere göre anlamlı kılmak ise felsefenin işidir. Hakkaniyet ilkesine bağlı olarak olması gerekeni sonuçları öngörerek anlamlı kılmak, indirgemeci olmadan bunu yapabilmek bilim öncülüğünde gerekli olmuştur.

Doğa zemininde özne olarak insanın görünüşü, dışlaşması olduğu doğada gizil duran özneye işaret eder. O da Tanrı'dır. Bu sonuç da gösterir ki doğadaki hareket özneldir -faili mutlak olan şahsa bağlıdır- ve Tanrı'yı doğada tanık olduğumuz hareketindeki

ilkesel davranış biçimlerinde görürüz. Bu bağlamda bilinmesi gereken ise Tanrı kendinden halk eder -yaratma dışlaşmasında bulunur- ama halk ettiğini, öznel olarak sürekliliği sebebiyle zamansızlıkta bulunduğu için gerisinde bırakmadan aşkınlığında bulunurken önünde bulur. Bu da öznelliğinde mutlak olması dolayısıyla gerçekleşir. Bu durumda da gerçekleşen, Tanrı'nın her şeyi bilmesi netlik kazanır. Halk ettiğinin özne olarak hep ilerisinde olan, halk ettiğini her yönden bilir.

Bu halk etme dışlaşmasında halk ettiğine öznel olarak ve harekette aşkınlıkta bulunan Tanrı'da hareket, ikincil olarak halk ettiğine öznellikte dönerken halk ettiğini düzeylerde çeşitlilikte konumlandırarak öznellikte kendisine doğru sevk ettirişi ve öznellikte kendisine doğru yükseltişi bahis konusu olur. Bundan dolayı insanın da kâinatta özne -dirilikte şuursal- varlık olarak görünüşü ve her şeyi her türlü üretim nesnesi olarak kendisine taşıyarak öznelliğinin dışlaşmasının nesnesi kılması ve ürettikleri ile bilinçlenirken doğaya kıyasen tinde gelişimi ile ilerlemesi sonucunda tanrısallığa yükselmesi kaçınılmazdır. İnsanın düşündüklerinde -özellikle hayalinde ürettiklerinin, özne olarak bilincinde önünde bulunuşu, düşündüklerini kendisinde ereğe bağlı olarak konumlandırması ve ürettiklerine öznellikte bakışımdayken kendi için olmaya taşınması da yukarıda anlatılan durumdan dolayı kaçınılmazdır.

Tanrı'da hareket, tümel bilinç zemininde halk etme ve halk ettiğini çeşitlilikte düzeylendirmesi -mertebelendirmesi- sonucunda süreksizlikte konumlandırırken kendisine doğru doğada sevk ederken tinde de yükseltmesi ereğinde seyir bulur. Kâinattaki türlülük, sıfatlardaki çeşitlilik ve davranışlardaki tinsellik doğrultusunda dünyada insanın varlığı da buna delildir. Doğadaki düzeylerde uzun devirli kalıcılık var oluşun imkân

zeminleri olarak görünürken süreksizlik tikel belirimlerde kendini gösterir. Süreksizlik insanın hem varoluşun hem de doğa zemininde tinde tanrısallığa yükselişinin gereği olarak da zorunlu olandır. Bundan dolayı tinini Tanrı'da ve tümeller üzeri edimsellikte gerçeklikte bulamayanlar evrenselden uzak kalmanın sonuçlarına katlanmak zorunda kalırlar.

Tanrı töz olarak kendisi ile var olanlardan, doğaları gereği ayrı olmadan halk etme -dışlaşma- eylemi sonucunda özsel olarak değil ama öznel olarak tini gereği ileride bulunur. Tanrısal töz zemininde halk edilenler doğaları gereği doğalarındaki potansiyel olarak öznellikten de beslenirler. Doğada gizil duran ve doğadan tini gereği ileride bulunan mutlak özneden beslenen her varlık eylemsel olarak tine doğru sevk edilirlerken doğalarındaki potansiyelleri -varoluş kıvamlarındaki nedenleri olan gerçeklikleri- kadarı ile tinseldirler ve tinsel oldukları düzeyde özneldirler. Her varlık tini kendinde öznellikte bulduğu kadarı ile var olduğu türlülük düzeyinde doğa zemininde kimlik edinir. İnsan doğada Tanrı ile kimlik bulmanın doruk noktası olması ile beraber düzeylere göre türlülükte belirenleri tümellerine göre sınıflandırarak kimliklendiren ve kimliklerine göre de onları okuyandır.

Diyalektikte tümellere -hakikate bağlı olarak hep daha üstün bir bilinç durumundan bakmamız gerekir. Doğa zemininde beliren öznel kimlik belirimlerindeki çeşitliliği hakkaniyet ilkesi doğrultusunda hak gereği doğru okursak eğer evrensel değerlerde buluşmak gereği ile daha da güzel yaşanır olan ve tinde ilerimizde duran Tanrı'ya daha da yakin olduğumuz bir dünya inşa edebiliriz.

Tinde Tanrı'ya yakinliği, tümellere bağlı edimlerimizde tümellerin görünüşe taşınması -edimlerde veçhe bulması- üzeri edindiğimiz insan kimliğimiz doğrultusunda her türlü alanda ürettiklerimizle bilinçlenmemizle derinlik kazandıkça ediniriz. Hakikatler olan tümeller evrenseller olmaları ile hakiki olarak ortak kimlik edinmenin zeminidir. Tümeller ile edinilen ortak kimlikte hareket ilkesine bağlı olarak aktif bir yaşamda bulunulur ve tümeller yaşananlar üzerinden gerçeklik kazanır. Böylece bütünde gizil duran tümeller, sürekli olanla kimlik edinen insanın toplumsal yaşantısında da gerçeklikleri üzeri görünür olurlar. Tümeller üzerinden bilinçlenen insanların, farklılıklarına rağmen ilkede ortak yaşam biçimi edinerek Tanrı'nın uygarlığında Tanrı'ya yakinlik edinmeleri gerçekleşir.

Nesnel olan tikel belirimde öznel olanın gerçekliğe taşınmasın aracı olarak ara erek görülür. Ara erek, erek olan tümellerin üzerinden edimsellikte gerçekleşmesi için zorunlu olması gerekendir. Mutlak hakikat olan Tanrı'dır. Tanrı'da davranışları olarak görülenlerin tamamı kendisini görünüşe taşımasının ara erek belirimleridir. Ussal olan, doğada gizil duran ara erekler üzerinden us düzeyinde gerçekliğe taşınırken, ilkesel edimleri üzeri kendisine tanık olabilmektir. Zaten ussal olana zorunluluklar üzeri edimlerde tanık olunur. Ussal davranan Tanrı'ya yakinlik yine us zemininde gerçekleşebilir ama iman doğrultusunda da ruhta Tanrı'ya tanık oluruz. Önemli olan ise yaşamın öznesi olarak Tanrı'ya kendimizde ve yaşamın her alanında tümele bağlı edimlerde yakin gelebilmektir.

Doğa nesneleri harekete bağlı olarak dolaşıklıkta, düşünce nesneleri ise usun hareket alanında dolayımında görünürler. Özne olan ise nedeni kendinde olarak kendiliğinde dolayımsız

ama doğadaki hareketin sürekli kaynağı ve sürekli nedeni olandır.

Mutlak bir özneden bahsetmekteysek eğer kendinde dolayımsız olan hakikatten ve kendisini nesnel gerçeklik üzerinden edimleri üzeri tavırlarında kendini gerçeğe taşıyışından bahsetmekteyizdir. İlkeler, tavırlardaki tutarlılık -süreklilik- sebebiyle kâinatın öznesi (mutlak olanın edimlerinde hak ilkesine bağlı olarak gerçekliğini bize gösteren hikmetin nesneleridirler. Bununla beraber ilkelere kıyasen eylemde ve biçimsellikte -ahlakta- nasıl olunması gerektiğinin uslamlanmasını ediniriz. İlkeler doğa gereği -fıtri- oldukları için geleceğe doğru emin adımlarla ilerleriz. Böyle olsa da olacağa belirsizlikte bakışımda bulunurken, nesnesi üzerinden gerçekleşecek olan öznel tavırlarda nasıl karşılık göreceğimizi kestirmek çok zordur. Bununla beraber nesnel gerçeklikte -ayrıntılarda neyle karşı karşıya kalacağımızı da bilmek olanaksız gibi durur. Kâinatın mutlak öznesi Tanrı'ya şüphesiz iman ediyorsak -varlığından eminsek- geleceğe doğru ilerlerken kendisine güvenmekten başka seçeneğimizin olmadığı da görülmektedir.

Bununla beraber yasalar doğrultusunda hakkaniyet gereği ile ilkesel yaşantıda, insanlık tümelinde biz olmada buluşarak geleceğe, evrenselinde yaşananlar sebebiyle daha güvenle bakabiliriz.

Not: Tümeller, değişmez genellemelerdir. Değişmezler olarak nesnel ve öznel olmak üzere ikiye ayrılırlar. Nesnel tümeller zamansal olup duyular ile tanık olunabilendir. Bunlar; insan, ağaç, bitki, hayvan, ölüm ve benzeri tümellerdir. Bununla beraber ussal oldukları için bilinen ve iman ile tanık olunan ayrıca hareketin sonucunda belirdikleri içindir ki görünen tümellere

öznel tümeller demek yerinde olur. Kâinatta ereğe bağlı ilkesellikte hareket özneldir. Bundan dolayıdır ki mutlak değişmezlikleri sebebiyle zamansız olan tümeller öznel genellemelerdir. Bunlar iyilik, doğruluk ve güzellik tümelleri olup bunların zemininde rahmetin görünen veçheleri olan hareketin sonucunda beliren esma tavırlarını da hatırlatmakta yarar vardır.

Öznel tümeller kavramsal düzeyde düşüncede derinleşmeye ve tinde yükselmeye sebep olsalar da düşüncede belirleyici olma özellikleri ile indirgeyici olmalarından daha çok bilmenin gereği olarak sınırlayıcıdırlar. Tümeller ile yapılan her düşüncede insan edindikleri tinde kendini bulur. Öznel tümeller –zamansız değişmezler tinde, tutarlı bir iç dünya edinmenin zorunlu olan ilkeleridirler -evrenselleridirler.

Öznel tümeller, özsel içerikte bulunan idealardır; varlıkların karakteristik belirleyici ilkeleri olmaları sebebiyle arketiplerdir; hareketin sonucunda beliren ilkelerdir; irade sonucu beliren istikamette eylemi belirleyen ereklerdir; bütün varlığın değişmezleri olarak evrensellerdir; varlığı anlamlandırmanın genellemeleri olarak tümellerdir; zamana bağlı değil –süreksiz değil süreksizlikte görülen değişmezler olarak zamansızlardır; hareket öznel olduğu içindir ki öznel belirimler -tavırlar olmaları ile şahsidirler. Ferdi olarak da her mevcut, öz varlıkları –tözleri- mutlak şahıs olduğu içindir ki özden ve fıtri olarak nasipli oldukları -istidatları kadarı ile ideaları yaşamsal olarak kendilerinde bulurlar.

Yazı genelinde belirtilen tümellerden kast edilen ise genel anlamda öznel tümellerdir.

Ya Rabb!

Seni yaşarken sende

Bizi sensiz bırakma.

İman ile

Tavırlarında tanığız sana

Nefsin gaflet uykusunda

Hak olandan habersiz

Şuurundan örtük

Olanlar gibi

Bizi sensiz bırakma.

Ya Rabb!

Benzetmişin bizi kendine

Tanımak için seni

Ayna kılmışsın kendine

Sende seni yaşarken

Sana muhtacız!

Bizi sensiz bırakma.

Çaresiz!

Geleceğe atılan her adımda

Sana muhtacız

Bizi sensiz bırakma.

Sonu görünmez

Deryanın kıyısıyız.

Bilinmeze yürürken

Boş bakan gözlerde bakan biz

Bizi sensiz bırakma.